

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

DUDÁS ANIKÓ

A BESOROLÁSI ADATOK EGYSÉGESÍTÉSÉNEK

PROBLÉMÁI

A DOKUMENTUMLEÍRÁSBAN

**Irodalomtudományi Doktori Iskola
Könyvtártudomány Program**

**Témavezető:
Dr. Sebestyén György**

**Budapest – Piliscsaba
2005.**

Hermogenész:

„[...] sehogy se tudom elhinni, hogy a névben valami másféle helyesség, valódiság is legyen, mint a megegyezés, azaz a konvenció. Úgy gondolom ugyanis, ha valaki valaminek nevet ad, akkor ez lesz annak a dolognak helyes, valódi neve. Ha ennek a dolognak aztán később más nevet ad és az előbbit többé nem használja, akkor ez a később adott név semmivel sem lesz kevésbé helyes, valódi név, mint az előbbi; mint amiképp szolgálóknak is más neveket adhatunk. Hiszen semminek sincs természettől fogva neve, csak az elnevezők szokása és gyakorlata adja ezt neki. Ha pedig nem így áll a dolog, csupa fül vagyok, hogy tanuljak és meghallgassam akár Kratüloszt, akár valaki mást.”

384d, e

Szókratész:

„Nekem is tetszik ez a tétel, hogy a szavak lehetőség szerint legyenek hasonlóak a dolgokhoz, de a valóságban, amint Hermogenész mondta, bizonytalan lehet ez a hasonlóság után való vonzódás, és föl kell vennünk ezt a súlyos terhet is a nevek helyességébe, valódiságába: a megegyezést, konvenciót.”

435c

Platón: Kratülosz
(Szabó Árpád fordítása)

Köszönetnyilvánítás

E munka nem jöhetett volna létre dr. Mirna WILLER (Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb; az értekezés írásakor az IFLA Permanent UNIMARC Committee – PUC elnöke) lelkes buzdítása és kezdeti útbaigazítása nélkül, BERKE Barnabásné (OSZK Gyűjteményszervezési Főosztály és Nemzeti Bibliográfiai Központ, főosztályvezető), valamint dr. SEBESTYÉN György (ELTE BTK Könyvtár Informatikai Tanszék, Könyvtár Doktori Alprogram vezetője) bátorítása nélkül a téma felvállalására. Köszönettel tartozom dr. ESZTÓ Péternének (PPKE BTK, könyvtárvezető) és minden könyvtáros és nem könyvtáros kollégámnak, akikkel egy-egy apró részletet megbeszélhettem, vagy akik fáradságot nem sajnálva a forrásanyagokat biztosították számomra, illetve egyéb segítséget nyújtottak. Külön említtem meg, az időközben az élők sorából eltávozott dr. KOMJÁTHY Miklósné Domonkos Katalint, több retrospektív bibliográfia szerkesztőjét, akivel hosszú és tanulságos beszélgetéseket folytathattam, s akinek bibliográfusi hivatástudata és kimeríthetetlen szakmai tudása sokszor megújult erőt adott munkám folytatásához. Köszönetemet nyilvánítom dr. KOLTAY Klárának is (DEENK), aki az auktorizálásról készített kérdőívet ellenőrizte, továbbá mindazoknak, akik adatközlésükkel hozzájárultak a felmérés sikeres elvégzéséhez. Az ókori névanyag írásmódjának problematikájához dr. LAUTNER Péter klasszika-filológus, filozófiatörténész (PPKE BTK Filozófiai Intézet) kommentárjai is útbaigazítást jelentettek. A transliterációs elemzésekhez nyújtott szakmai segítségéért, a terminológiai újításokról tett megjegyzéseieért, valamint minden más hasznos és gondolkodtató észrevételéért külön köszönettel tartozom dr. BODNÁR M. István filozófiatörténésznek, tudománytörténésznek, klasszika-filológusnak (ELTE BTK Filozófiai Intézet és Közép-Európa Egyetem). Információk közlésével, szakmai hozzászólásával és az értekezés végső símitásainak időszakában patronálásával tisztelt meg TÓTH Loránd (OSZK Könyvfeldolgozó Osztály, osztályvezető). Végül, meg kell említenem azokat, akik a szakirodalom felkutathatóságát és a hozzáférést biztosították: az EMERALD teljes

szöveges hálózati szakadatbázis három hónapos térítésmentes használatát, amellyel az Emerald Group Publishing Limited (Anglia) kívánt hozzájárulni kutatásaimhoz. Nem utolsósorban, köszönet illeti a KÖNYVTÁRI INTÉZET munkatársait is, a több éven át irántam tanúsított segítőkészségükért és kitüntető figyelmességükért.

Hálás vagyok továbbá családom tagjainak is: édesanyámnak, férjemnek és négy gyermekemnek, akik mindvégig mellettem álltak és nemcsak összefogásukkal, hanem egyéniükénti figyelmességükkel és türelmükkel is támogattak az értekezés megírásában.

Piliscsaba,
2005 májusa

Dudás Anikó

Bevezető.....	3
A téma ismertetése	3
A kutatás módszere	9
I. A besorolási adatok és az információtudomány összefüggései	12
II. Kutatástörténeti áttekintés	24
1. Besorolási adatok	24
Besorolási adatok a katalógus- és katalogizálástörténeti művekben	24
A bibliográfiai leírási szabályzatok besorolási adatainak összehasonlító elemzése	27
Az IFLA tevékenysége	31
Elméleti megközelítések	34
2. Besorolási adatok kontrollja	38
Áttekintések	38
Empirikus kutatások és eredményeik	39
A besorolási adatok kontrollja – elmélet és módszertan	41
3. Besorolási adat-állományok	44
4. Metaadatsémák, technológiák	46
5. A besorolási adatok kontrollját segítő információforrások	47
6. Történeti és egyházi nevek besorolási adat-jegyzékei	49
7. Besorolási adatok kontrollja – magyar vonatkozások	52
III. Terminológia és fogalmi meghatározások	57
1. A besorolási adatok és a katalógus funkcióinak összefüggései	57
Elméleti alapvetések, szabályozási törekvések – nemzetközi vonatkozások és magyar recepciójuk	57
A cutteri alapelvek	58
A Párizsi Alapelvek	60
Az azonosítás funkciója	65
Az összegyűjtés funkciója	66
A besorolási adatok fogalma a magyar bibliográfiai leírás szabványaiban	67
Fogalommeghatározások a magyar szabványokban	68
A név és cím besorolási adatok hagyományos funkciói	70
2. A besorolási adat-állományok a gépesített rendszerekben	71
Az első automatizált besorolási adat-állományok	73
3. Egy új funkció kiemelkedése – a korreláció vagy szünderizáció	77
4. A besorolási adatok kontrollja (authority control) és az információs szervezés rendszere	81
Fogalmi meghatározások az 1980-as évekből	81
Taylor és Tillett	83
Burger	87
Más szemléletek	88
5. Besorolási adat-fájl – Authority file	89
6. Az angol szakterminológia értelmezései – összefoglalás	92
7. A magyar szakterminológia	94
8. Terminológiai és fogalommeghatározási javaslat	98
Auktorizálás – terminológia és fogalommeghatározások	100
Adalékok az egyéb műszóhasználatához	104
IV. Hozzáférési pontok – koncepciók, alkalmazások	108
1. Történeti visszatekintés: korszakalkotó felismerések, módszerek, elméletek	108
A Bodley katalógusok jelentősége	110
2. Az entitást jelölő tulajdonnév szemantikája	118
3. Az auktorizációs névrekord adatai	127
4. Az auktorizált név és műcím koncepciói az információs szervezésben	134
A mű mint entitás	134
Koncepciók a normálformáról (auktorizált alakról) és funkcióiról	145
Párizsi Alapelvek (1961) – Frankfurti Alapelvek (2003): a hozzáférési pontok meghatározásainak konkordanciái	156
V. A történeti nevek írásának problémái a bibliográfiai információs szervezésében	160
1. Az auktorizált formák rétegződése a katalógusokban	161
A sorolási elemek és a katalogizálási módszerek változása	161
A retrospektív feldolgozásból eredő rétegződések	166
Az integrációból eredő rétegződés	168
2. A névkezelés különbözőségeiből eredő auktorizált formák változatai	169

3. Az auktorizálás segédforrásai	175
Általános faktografikus adattárak és tercier indexek	175
Szaktudományos referenszművek	176
Könyvtári auktorizált jegyzékek és alkalmazhatóságuk	177
4. A magyar gyakorlat alternatív megoldásai	179
Ókor	181
Középkor	184
Vallási nevek. Egyházi méltóságok és kanonizáltak	187
5. A transliteráció: Βασιλειος: Basileios vagy Vasileios?	189
A görög írásrendszer átírásának változatai: a nemzetközi transliterációs szabványváltozatok és a magyar transzkripciók változatainak összehasonlítása	191
A szabványváltozások követésének nehézségei	199
A transliterált autorizált forma és a magyar átírási konvenció	200
Transzliteráció a magyar bibliográfiai leírási szabvány szerint	202
Összegzés	203
VI. Az auktorizálásról készített magyarországi felmérés eredményei	206
1. A felmérés célja	206
2. A kutatási módszer	207
A kérdőív ismertetése	208
3. A felmérés eredményei	209
1. Az auktorizálási adatok hozzáférhetősége és hozzáférési pontként való funkcionálása (a navigáció lehetősége)	209
2. Az auktorizált név- és cím-adatvagyron	211
3. Integrációs törekvések: bibliográfiai rekordok átvétele külső forrásból	213
4. Közös auktorizálási adatállomány-építés	214
5. Retrospektív feldolgozás	214
6. Az auktorizálási rekord szerkezete és szerkesztése	215
(6. a.) Autorizálási adatállomány	215
(6. b.) Szabványok, háziszabályzatok	217
(6. c.) Az auktorizálási rekord adatelemei	217
(6. c. 1.) Az auktorizált alak	217
(6. c. 2.) A rekord egyéb elemei	218
7. Az auktorizálásra fordított idő	219
8. Az auktorizáláshoz használt segédletek	220
9. Változtatás nélküli újrafelhasználás	222
10. A történeti, vallási nevek és egyházi intézmények, valamint a műcímek auktorizált formája – a példaanyag elemzése	223
(10. a.) Személyek nevei	223
(10. b.) Testületi- és eseménynevek	225
(10. c.) Művek címe	226
4. A felmérés eredményeinek összefoglalása	227
VII. Összefoglalás	230
Bibliográfia	235
Tanulmányok	235
Katalogizálási szabályzatok, szabványok	260
Említett auktorizálási jegyzékek, adatállományok	263
Egyéb rövidítések listája	266
Függelék	268
Autorizálási rekord: auktorizált szerzői név és műcím	268
Virtuális auktorizálási fájl OAI modellje	271
A kérdőíves felmérésben részt vevő intézmények listája	272
Az auktorizálásról készített magyarországi felmérés kérdőíve	274
Rezümé / Summary	275

Táblázatos ábrák

1. A UNIMARC / Authorities formátum UBCIM 1998-as beszámolójában javasolt kötelező és nyomtatékosan ajánlott adatelemei	128
2. Arisztotelész művei és arisztotelészi művek címvariánsai	197

Bevezető

A téma ismertetése

Érdeklődésemet az autorizálás (vagy auktorizálás, besorolási adatok kontrollja) iránt a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán végzett több éves katalógizálói munkám keltette fel. Az 1993-ban újjáalapított egyetem bölcsészkarán 1994-ben megalakult az új könyvtár, ahol 1995 őszétől katalógizáló könyvtárosként kezdem el dolgozni. Jelentős számú ókori, teológiai és középkori forráskiadvány és szakirodalom bibliográfiai leírását végeztem, 1996-tól önálló integrált könyvtári rendszerben, adatbázist építve.

E munka közben szembesültem azokkal a problémákkal és ellentmondásokkal, amelyek a kontrollált névadatok (besorolási adatok) kérdéskörét övezik. Összefoglalva és általánosítva ezek a következők:

- A névírás *egységességének* nemzetközi és nemzeti szinten is megnyilvánuló követelménye – ugyanakkor az abszolút egységesség elvének teljesíthetetlensége – különösen a történeti korszakok névanyagára vonatkozóan.
- Az integrációs törekvéseket is figyelembe véve, a potenciális közös katalógushoz, illetve közös lekérdező felülethez csatlakozás lehetőségére is gondolva, a munkát a *szabványosság szükségességének* elismerése határozta meg, a kiemelt névalakok írásakor a szabványok lehetőség szerinti maximális betartása, miközben maguk a magyar szabványok is több ponton alternatív megoldásokat kínáltak fel. Ezért, intézményen belül, egyetemi kari könyvtárunk küldetésének szem előtt tartásával szükséges volt körvonalazni azokat az irányelveket, amelyek a névformálást meghatározták.¹
- A könyvtári rendszerek fizikai *kompatibilitása*, illetve hiánya vagy nem teljes megfeleltethetősége további problémákra és hiányosságokra utalnak.
- Az *auktorizálási vagy autorizálási (egységesítési) tevékenység* egyes elemei a könyvtári adatbázis-építés során elkerülhetetlen munkafázist alkotnak, ugyanakkor e munkára vonatkozóan nem készült semmilyen hazai szakmai egységes segédanyag. A tevékenységet végzők alapvetően a

---

¹ Ezeket az irányelveket körvonalaztam 2002-ben megjelent cikkemben.

cédulakatalógusokra megalkotott szabványok és a hagyományos konvenciók szerinti analógiákból indulhattak csak ki, miközben az új paradigma más szemléletmódot is szükségessé tett volna.

- A névanyag *legvariábilisabb részére*, az ókori, vallási, középkori személyek adatait tartalmazó tudományos segédforrások legnagyobb része, amelyek *már meglévő forrásokként* segíthetnék az auktorizálást, a jelenlegi hazai leírási szabványok szempontjainak nem felelnek meg, minden egyes, az adatbázisba bekerülő új név és műcím esetében külön, a saját normarendszernek megfelelő komplex auktorizálási eljárásra van szükség. A jelenlegi vonatkozó hazai szabványok a külföldi gyakorlattól több ponton jelentősen eltérnek, ezért a külföldön kiadott nyomtatott vagy folyamatosan épülő autorizálási adattárakban közölt írásmódok nem vehetők át változtatások nélkül. A hazai meglévő jegyzékek csak a „hungarus” vagy „hungarika” szerzőkre terjednek ki,² a témakörünkben kiemelt figyelemmel kísért időszakra vonatkozóan speciális szakmai szempontok alapján szerkesztett hazai jegyzékek nem állnak rendelkezésre.
- Miközben az auktorizálás során szabványos, könyvtári szakmai szempontból kifogástalan névformák kerülnek be az adatbázisba, a keresésekben valószínűsíthetően előforduló formákkal, azaz a megfelelő utalók elhelyezésével együtt, a felhasználók – jelen esetben diákok, oktatók, kutatók – a hozzáférési pontok (priorizált névformák és utalók) segítségével megtalálják ugyan a keresett tételt, de kényelmetlenséget okoznak azok a sztemerd használatától eltérő névalakok (pl. a transliterált nevek esetében), amelyek formáját az olvasók furcsának, sőt helytelennek tartanak. Különösen akkor

---

² Ld. pl. jelen értekezéshez csatolt Bibliográfiában az említett magyarországi autorizálási jegyzékeket. A „hungarus” jelentése a Magyar Értelmező Kéziszótárban (Bp. : Akad. K., 2003): „A történelmi M[agyar]o[rszágon] élő (bármely etnikumú, nyelvű) személy.” Bibliográfiai értelemben jelentésköre tágabb lehet: kiterjedhet a nem Magyarországon élő személyekre is. Borsa Gedeon régi magyarországi szerzőkre vonatkozó meghatározása szerint (vö. RMSZ (1990 : VI-VII.)): „[...] hungarus szerző alatt értendő minden olyan Magyarországon született vagy az alkotás idején itt megtelepedve tevékenykedett személy, aki valamely 1801 előtti nyomtatvány legalább egy önálló része szellemi létrehozásában közreműködött. [...] [H]ungarus az a Magyarországon született személy is, aki pályafutása során külföldön telepedett le, és munkássága is kizárólag külföldhöz kötődik. [...] A hungarus kifejezés tehát bővebb kategória, mint a magyar anyanyelvűség és a magyar nemzetiség.” Részletesebben ld. még: BORSA (1978). A „hungarika” szerzők / személyek értelmezési köre még tágabb lehet: magyar vonatkozású mű alkotója / szereplője – a Magyarországon keletkezett dokumentumokhoz kapcsolódó személyek és a külföldön működő magyar anyanyelvű vagy nemzetiségű személyek is a fogalomkörbe értendők, attól függetlenül, hogy Magyarországon születtek vagy éltek-e valamikor. (Vö.: Hungarika Névkataszter, a külföldi magyar személyiségekre szűkítő értelmezését, továbbá SZABÓ Sándor: Általános tájékoztatás. 2. Bp : Nemzeti Tankvk., 1996 : 82).

elfogadhatatlan a számukra a szakmai szempontból egyébként szabványos írásmód, ha másodlagos produktumokban, pl. a katalógusból kinyert bibliográfiában, a tételrendezésben kiemelt prioritással részt vevő névalakok nem egyeznek meg a közismert, vagy a tudományos konvenció szerinti névalakokkal. Szemléletesen érzékelteti ezt az ellentmondásosságot a következő, tudományos kutatótól származó felhasználói vélemény, egy szekunder bibliográfiai produktum (intézményi publikációs adatbázisból nyert személyi bibliográfia)³ kapcsán: „A Ploutarhos verzió, bárhonnan is van, rossz. A görög KHI betűt soha nem láttam H-nak átírni (más a hangértéke), inkább írják át CH-nak vagy KH-nak. Nekem az utóbbi kettő közül mindegy melyiket választja, de a legelső variáns elég rosszul hangzik.”⁴

E tapasztalatokhoz motiváltságomban hozzájárult az a körülmény is, hogy az autorizálás szerteágazó és gazdag külföldi elméleti szakirodalmát elenyésző hazai recepció kísérte. Kevés utalás található a szakirodalomban a honi alkalmazásokra, empirikus vizsgálatokra pedig egyáltalán nincs példa. A szabványok előírásokat tartalmaznak, de nem adnak magyarázatot arra, mit miért kell csinálni, mire miért van szükség. Az auktorizálásra, az autorizálási adatállományokra vonatkozóan legfeljebb az információkereső nyelvek ellenőrzött szótárai kapcsán találkozunk elméleti megközelítéssel, amelyekből a személynév / műcím témaköre leginkább kimarad. Az autorizálás tevékenységéhez kötődő kulcsfogalmak egy részének jelölésére a *manuális korszakban* megalkotott papír alapú dokumentációs-tájékoztató műfajok (katalógus, bibliográfia) *terminológiája* vált használatossá (besorolási adat, egységesített besorolási adat, egységesítés, besorolási adatok ellenőrzése), az ezredfordulóra e terminológia elavulttá vált, szükségessé téve e műszavak megújítását, ugyanakkor más, kapcsolódó fogalmak megkonstruálását és explikációját is.

Az értekezés témaválasztását vezérelte továbbá az a meggyőződés, hogy az autorizálási (egységesített besorolási) adatok a dokumentumfeltáró műfajok – katalógusok, bibliográfiák, repertóriumok, bibliográfiai adatbázisok valamint más tudományos tájékoztató rendszerek – alapvető fontosságú összetevője, kulcsfontosságú információszerző eleme. Az információs társadalom velejárójaként az egyre szélesebb

---

³ Pázmány Péter Katolikus Egyetem. Bölcsészettudományi Kar. Oktatói publikációs [adatbázis és] jegyzék. Szerkeszti Dudás Anikó. Piliscsaba : PPKE BTK, 2002- . <http://biblsrc.btk.ppke.hu/publikacio/impr.html>

⁴ Klasszika-filológus reagálása személyi bibliográfiájára vonatkozóan, elektronikus levélből idézve. (2004. szept. 15.) Az idézetben Plutarkhosz névalakja az ISO/R 843:1968 nemzetközi transliterációs szabvány szerint átirított forma.

felhasználói körben jelentkező információs igény, a számítógépes környezet, az integrált információkereső rendszerek, az Internet lehetőségei között a kötött, kontrollált névformák, mint a strukturált tájékoztatási eszközök kiemelt fontosságú szervezőelemei, kiléphetnek eredeti környezetükből, és más könyvtári rendszerekben, más területeken is hasznosulhatnak, komplex funkciókat ellátva az információ megtalálásában, rendezésében és hozzáférhetővé tételében. Megerősíti ezt a meggyőződést az internetes, digitális technológiára építő tartalomfejlesztési törekvések felgyorsulása is világszerte.

Magyarország vonatkozásában kormány szintű megnyilvánulása e törekvéseknek a Magyar Információs Társadalom Stratégiáját leíró dokumentum,⁵ amely a kettős korszakváltás – az információs társadalom és az uniós tagság kihívásaiból kiindulva digitalizációs program elindítását látta elő, amellyel Magyarország az IST (Information Society Technologies), eCultura, eContent európai közösségi programokhoz szervesen kapcsolódhat. A Nemzeti Digitális Tartalom Feladatterve e programhoz kapcsolódóan többek között a kulturális integritás megőrzését, a Nemzeti Digitális Adattár (NDA) támogatását, a kulturális közvagyonhoz való hozzáférést és társadalmi felhasználását tűzi ki általános célul. A létrehozandó elektronikus (meta)archívum „*már meglévő*”, illetve a közsférában folyamatosan keletkező, valamint egyéb közérdekű adatbázisok”⁶ révén alakulna ki.

A „*már meglévő*” adatbázisok jelentős része – mint azt a projekthez kapcsolódó tanulmányok is hangsúlyozzák – könyvtári dokumentumfeltáró adattárban, az autorizálási állományokban található. Ezek az adatállományok, egyrészt korpuszuk nagysága, másrészt specifikusságuk miatt jelentősek. Általános, a kulturális közvagyon gazdálkodásával összefüggően jelentkező törekvés, hogy ezen adatállományok széles körben legyenek hozzáférhetők,⁷ legyenek képesek kapcsolódni más, külső adatállományhoz vagy információkereső rendszerhez és tájékoztassanak más adatállományokról is. Az elv Magyarországon is megjelenik a nyilvános könyvtárak működését is szabályozó az 1997. évi CXL. Törvényben, amelynek erre vonatkozó szövegezése a III. rész. I. fejezet. 55. § 1. bekezdésében: „A nyilvános könyvtár alapfeladatai: [...] c) tájékoztat a könyvtár és a nyilvános könyvtári rendszer dokumentumairól és szolgáltatásairól, d) biztosítja más

---

⁵ 1214/2002 (XII.28.) számú Kormányhatározat

⁶ Információs Társadalom Koordinációs Tárcaközi Bizottság. Nemzeti Digitális Tartalom Albizottság. Feladatterv. Kiemelés tőlem (D.A.)

⁷ Ld. pl. IFLA Internet Manifesto (2002) az információhoz való alapvető jogról; UNESCO (2001), 6. Cikkely: A kulturális sokszínűség mindenki számára való hozzáférhetősége felé, és a Cselekvési terv vonatkozó részleteit.

könyvtárak állományának és szolgáltatásainak elérését, e) részt vesz a könyvtárak közötti dokumentum- és információcserében.”

A könyvtárak gyakorlatában kialakult adatkezelés, e koncepciók szerint is, mintaként és kiinduló modellként szolgálhat a rokon szakterületek (levéltári, múzeumi, könyvkiadói), a hasonló adatokkal dolgozó információs adattárak (szerzői jogi, irodalmi, nyelvészeti, közszolgálati stb.) számára, és elősegíthetik a dokumentumfeldolgozás világában az együttműködésen alapuló adattárak létrehozását, felhasználói oldalon pedig hozzájárulnak az integrált keresés sikeres megvalósulásához. Ezeket a törekvéseket veszi figyelembe az NDA Névtér munkacsoportja is összefoglaló tanulmányában: a „besorolási adatok nemzetközi kooperáció révén osztott adatbázisban, Web-es környezetben való létrehozására irányuló kezdeményezésekkel kapcsolatban felgyorsultak az elméleti és gyakorlati munkák, és szinte naponta jelennek meg az eddigi eredményeket, az új fejleményeket és a jövő irányait összefoglaló közlemények.”⁸ „A könyvtári világban használt kötött, kontrollált névlisták, besorolási állományok régóta azt a célt szolgálják, hogy egyfajta egységes névkezelés valósuljon meg a könyvtári gyakorlatban, és eközben a szándék nyilván ebben ugyanaz, mint az NDA koncepciójavaslata esetén. Az integráció mintaképének tekinthető könyvtári gyakorlatot figyelembe véve tehát fel kell mérni, hogy az eddigi gyakorlatból milyen megoldásokat lehet, érdemes figyelembe venni, és ezek alapján olyan specifikációt kell készíteni, amely összegzi, hogy az egységes névtér kezelésnek milyen lehetőségei, feltételei, figyelembe veendő kényszerei, nehézségei vannak.”⁹

Elaborátumom nem kíván hasonló, egy meghatározott, konkrét rendszer számára készülő specifikációt készíteni. Céljai közé tartozik megvizsgálni általában, az NDA koncepcióban is kiemelt és követendő „könyvtári gyakorlatot”, az azt vezérlő összefüggéseket, kiemelt fontossággal ezen összefüggések elméleti alapjait, és a „könyvtári gyakorlat” többféle hasznosítására irányuló törekvéseket, nem mellőzve azt a kérdést sem, hogy fenntartható-e az „egységes névkezelés” elve – a globálisan kiterjesztett, egyetlen egységesített névforma elvére alapozó információszerzés.

Értekezésem témája a bibliográfiai leírás besorolási adataihoz, a leíró katalógizálás munkafolyamatában létrehozott *név és cím adatokhoz* kötődik. Az újabb szakirodalomban használt kifejezéssel röviden úgy határozhatjuk meg, hogy témám a *név*

---

⁸ NDA (2004) : 5

⁹ I.m. : 6, idézett kivonatrészt a munkacsoport megalakulásakor kézhez kapott, a feladatok részletes leírását tartalmazó függelékből. A szövegrészlet eredetileg kurziválva van, ezt elhagytam.

és cím hozzáférési pontok funkciójának és alkalmazásának problémaköre. Megközelítésmódom elsősorban elméleti, s amikor gyakorlati szempontok érvényesülnek, akkor a tulajdonnév típusú adatok közül (személy- testületi-, esemény-, helynév, és ide sorolhatók a művek címe is) koncentráltan csak a személynevekre és a műcímekre terjed ki figyelmem, még szűkebb körben az újkor előtti időszakokhoz kötődő névadatokra összpontosítok, e témakörön belül is a görög klasszikusokkal kapcsolatos névírás problematikáját tárgyalom részletesebben.

A megújítandó terminológia szisztematikus bevezetése, és a témakörnek az információszerzés elméletében való elhelyezése céljából, az értekezés elején kísérletet teszek annak megvilágítására, hogy az információtudomány mely vonatkozásaihoz kapcsolódik a vizsgált tárgykör (I. fejezet). Kutatástörténeti áttekintésemben a problémakör nemzetközi és hazai vonatkozásai, valamint egyes területei is körvonalazódnak, kutatási területként az időrendiség szempontját is érvényesítve (II. fejezet). Az értekezés központi feladata a megfelelő terminológia kialakítása, bevezetése és explikációja, ezzel foglalkozik a III. fejezet, amelynek végén közlöm terminológiai és fogalm meghatározási javaslataimat. Tekintettel arra, hogy az új terminusok komplex vizsgálatok eredményeként jöttek létre, nem használhattam azokat kezdettől fogva, preexplikatív módon. Ezért az értekezés I., II. és részben III. fejezetében – az új terminusok megadásáig – a régi terminológiát használom, majd a IV. fejezettől kezdődően már az új, általam megadott és a jelen értekezés keretében meghatározott metanyelvi kifejezésekkel élek. A következő fejezet a hozzáférési pontok (besorolási adatok) történeti és jelenkori koncepcióinak áttekintését és elemzését tartalmazza. A továbbiakban pragmatikusabb szempontok dominálnak, amikor az V. fejezetben az auktorizált (egységesített) formák kezelésének problémáit vizsgálom meg a történeti névanyag szempontjából, a VI. fejezetben pedig a magyarországi gyakorlatról készített felmérésem eredményeit ismertetem. Mindeközben vázolom a besorolási adatok történeti kialakulását, a korszakmeghatározó felismeréseket, a szabályozásukra vonatkozó nemzetközi törekvéseket, ezek hazai megvalósulását, elemzem a besorolási adatok funkcióját az integrált könyvtári rendszerekben és a funkciók további érvényesülési lehetőségeit a tágabb információs térben. Kiemelt figyelmet fordítok a nevek írásképi megjelenését tekintve a legvariábilisabb névréteget érintő problémákra, az antik korszakokhoz kötődő nomenekre, közülük is elsősorban a személyek és műcímek számbavételére.

Törekvésemet az a fő megfontolás vezérli, hogy az értekezésemben végzett vizsgálatok, elemzések és azok konklúziói megvilágítják e tevékenység fontosságát, összefüggéseit az információszerzés elméletének és gyakorlatának egészében, elméleti alapvetésként is szolgálhatnak konkrét autorizálási (besorolási) jegyzékek, adattárak összeállításához vagy fenntartásához, és további kiindulópontokat nyújthatnak az elméleti kérdések továbbgondolásához valamint a gyakorlati megvalósítások tudatos organizálásához. A felmerülő részkérdésekre való összpontosítás közben természetesen foglalkoznunk kell a problémakör globális és lokális vonatkozásaival is: a besorolásiadattárak nemzetközi, nemzeti és kulturális kötődéseinek szempontjaival, a szabályozási törekvésekkel, szabályozhatóságukkal, integrációjuk, vagyis integrálhatóságuk kérdéseivel.

Mindezen vizsgálódások közben pedig nem hanyagolhatjuk el az online keresőrendszerek publicitásának megnövekedettségét, helyhez kötöttség nélküli elérhetőségüket és az információs rendszerekben tárolt adatok másodlagos felhasználhatóságát sem, ebből következően a felhasználói igények és a másodlagos felhasználásból eredő elvárásoknak való nagyobb mérvű megfelelés követelményét sem.

A kutatás módszere

A téma kutatásának területe az információtudomány diszciplínájának keretébe tartozik, mint ilyen interdiszciplináris megközelítést követel meg. A besorolási adatokkal való foglalkozás történetileg a könyvtártudomány dokumentumfeltárást célzó tevékenységének, a katalogizálásnak a része. Az új információs korszak, a digitális dokumentumok és keresőeszközök megjelenése viszont alapjaiban változtatta meg a hagyományos feldolgozási szemléletet. A katalogizálás már nemcsak a dokumentumok jellemző jegyeinek (ismérveinek) adott szabályok szerinti leírását jelenti, hanem komplex információszerzést is speciális nyelv, a bibliográfiai nyelv segítségével.¹⁰

Kutatásomat nehezítette az a körülmény, hogy a meglévő magyar terminológia nem volt alkalmas a téma leírására és elemzésére, ezért a külföldi szakirodalomban föllelhető elméleti háttér föltérképezésével az értekezés első fázisában a szükséges terminus technicusok körülírására és definiálására összpontosítottam. Leírásaim megfelelő szakaszaiba ezért beemeltem és megfeleltettem az információtudomány más ágazatainak olyan eredményeit is, amelyek a könyvtári információs rendszerek számítástechnikai alkalmazásainak elméletéből – pl. az adatbázis-elméletből – erednek. A

---

¹⁰ Ld. a későbbiekben a 17. oldalon SVENONIUS bibliográfiai nyelv-elméletével kapcsolatos részleteket.

terminusalkotásban és a fogalmak explikációjában támaszkodtam a logika, a pszicholingvisztika, a nyelvtudomány fogalomtárára és megállapításaira. Az általam alkalmazott megközelítési módszerek teoretikus és pragmatikus szempontokat érvényesítenek, nagyobb hangsúlyt fektetve az elméleti összefüggések megvilágítására. Mivel kiemelt célom az autorizálás jellemzőinek a magyar szakmai közösség felé irányuló feltárása, összefüggéseinek szisztematizálása, elemzése és bemutatása, ehhez a témával foglalkozó, zömében angolszász szakirodalom áttekintésére és feldolgozására volt szükség, ezért fordítottam nagyobb figyelmet a kutatástörténeti áttekintésre (II. fejezet). Nem hagytam figyelmen kívül a magyar katalogizáláselmélet eddigi eredményeit sem, elsősorban Domanovszky Ákos, 1960-70-es évekbeli, a nemzetközi katalogizálási törekvésekre és a magyar szabványalkotásra kiható munkásságát, és Vajda Erik terminus- és fogalomalkotó tanulmányát 1990-ből, amely a magyar szakmai nyelvhasználatot determinálta.

A szakirodalom feltérképezésében segítségemre volt a LISA (Library and Informations Science Abstracts) és a hazai MANCI könyvtártudományi adatbázis. A dokumentumokat a Könyvtári Intézet állományából, külföldi és belföldi könyvtárközi kölcsönzéssel szereztem be, valamint az EMERALD, Science Direct és EBSCO teljes szöveges adatbázisok segítségével tanulmányozhattam.

Értekezésemben elsősorban a könyvtártudományon belüli meghatározások és problémák körében maradok, a rokon ágazatok hasonló vonatkozásaira, a hozzájuk kapcsolódó integrációs törekvésekre esetenként utalok.

Az auktorizálást meghatározó egyes katalogizálási korszakok elméletét jellemző komparatív elemzéshez felhasználtam a két meghatározó katalogizálási konferencia (ICCP – International Conference on Cataloguing Principles, Paris, 1961 és IME ICC – IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, Frankfurt, 2003.) nemzetközi keretszabályzat-tervezetét. Az antik nevek kezelésének irányelveit vizsgáló összehasonlító elemzéshez – a nemzetközi vonatkozások feltárásához pedig az ezzel foglalkozó komparatív tanulmányokat, valamint az IME ICC alkalmából végzett, az Interneten közzétett adatgyűjtést, az autorizálást segítő speciális nyomtatott névjegyzékek anyagát valamint a világhálón hozzáférhető digitális autorizálási fájlokat. Azoknak a szabványoknak, amelyeket kézbevétele alapján használtam, megadtam részletesebb adataikat is a függelékben közölt bibliográfiában. A külföldi, jelenkori és korábbi katalogizálási szabványok zömét viszont csak másodlagos forrás alapján (mint pl. az IME

ICC felmérésben közölt adatok és egyéb közlemények, vagy egyszerűen az online katalógusokban tükröződő gyakorlati megnyilvánulások alapján) volt módom tekintetbe venni. A transliteráció problematikájának elemzéséhez (V. fejezet) a régebbi és újabb nemzetközi, illetve magyar tudományos átírást, valamint az ISO szabványok változatait vettem figyelembe, amelyek alkalmazását az online katalógusok segítségével figyeltem meg. A sztenderd felhasználói nézőpontokat ennél a szakasznál diákjaim keresési szokásainak megfigyelése alapján képviseltettem, a kutatói attitűdöt pedig részint a kutatók reagálásai, visszajelzései alapján érvényesítettem az alkalmankénti szóbeli és írásos kommunikációból nyert információk alapján, részint célzottan a transliterációs elv és módszer elfogadhatóságára irányuló, klasszika-filológusokkal készített interjúk alapján reprezentáltam.

A besorolási adatokkal kapcsolatos magyar könyvtári gyakorlatra jellemző vonások feltárásához külön kérdőívet állítottam össze, amellyel az autorizálás szakmai kultúrájának elterjedtségét és az eddig kialakított auktorizálási adatvagyron kvantitatív jellemzőiről kívántam empirikus adatokat gyűjteni. A kérdőíves felmérés céljairól és módszeréről a vonatkozó fejezetben (VI.) bővebb leírással szolgálók.

A témakör egy-egy szegmensének megközelítésekor az elméletben felmerülő és gyakorlatban megnyilvánuló vonatkozásokat, történeti előzményeket, a jelenleg érvényesülő szemléletet és a jövőbe mutató tendenciákat is igyekeztem föltárni és bemutatni. A komplex tárgyalásmód szándéka az értekezés szerkezetét a generikus problémakörtől a specifikus felé haladva határozta meg. Az információszerzés kiemelt elméleti szegmenseitől így jutunk az eddigi kutatási témakörök és eredmények felrajzolása után a katalógusfunkciók és a tulajdonnévvel megadott keresőelemek teoretikus összefüggéseinek tárgyalásához, majd funkcionális szerepkörüket előtérbe helyezve az autorizálási állományok és az információszerzésben kulcsszereppel felruházott auktorizálási adatok, végül a normalizált formákra fókuszáló elemzésekig.

Kutatásommal szeretnék hozzájárulni az autorizálás elméleti kontúrjainak kirajzolásához, a besorolási adatok kontrolljához kapcsolódó tevékenységek tudatosabb, elméletileg megalapozottabb megtervezéséhez és hatékony, komplex igényeket kielégítő alkalmazásainak elősegítéséhez.

I. A besorolási adatok és az információtudomány összefüggései

Kognitívum, reprezentatívum, entitás-kapcsolat modell

A tudományos információforrások reprezentálása, rendszerezése és összefüggéseiknek feltárása az információtudomány komplex kérdésköre. A besorolási adatok kezelésének kérdéskörét e diszciplína részének tekintjük. Hogy közelebbről megvilágíthassuk az információtudomány feladatkörének mely vonatkozásaihoz kapcsolódik a vizsgált témakör, néhány általános meghatározást hívunk segítségül, kiindulópontként.

HORVÁTH Péter az információ fogalmának különféle matematikai, műszaki és más területeken használatos definícióinak áttekintéséből levezetve jut arra a megállapításra, hogy „[a]z információtudományt olyan diszciplínának tekintjük, amely az ismeretek megszerzésével, tárolásával, feldolgozásával, visszakeresésével, közlésével, továbbításával, alkalmazásával és hasznosításával foglalkozik.”¹¹ A definíció felsorolásszerű feladatmeghatározása az ismeretek áramlásának kommunikációs útját domborítja ki. Egy másik meghatározás közvetlenebbül jelzi, hogy emberi termékekkel és humán közösségekkel kapcsolatos alkalmazásokról van szó: HORVÁTH Tibor az ismeretekkel, emberi tudással kapcsolatos szervezési és kommunikációs tevékenységet helyezi előtérbe: „Az információtudomány [...] tárgya a változatos megjelenésű emberi tudás és ismeret, a tudományos és művészi alkotás [...]. Feladata ezek gyűjtése, válogatása, tömörítése, gyűjteménnyé szervezése, reprezentációjának elkészítése, tárolása és rendelkezésre bocsátása. Tanulmányozza az emberi környezetet, amely számára a tudást közvetíti.”¹² „Az információtudomány szűkebb feladata [...], hogy létrehozza az eredeti szövegek reprezentációját.”¹³

A Horváth Tibor-i feladatkörből kiindulva a besorolási adatok a szellemi termékek „rendelkezésre bocsátása” céljából készített dokumentum-reprezentációk alkotóelemei. Az elméleti összefoglalókból ismeretes, hogy ez a reprezentatívum az egységnyi ismeretanyag, a *kognitívum*¹⁴ legjellemzőbb jegyei alapján képviseli, helyettesíti

---

¹¹HORVÁTH P. (2001) : 149

¹²HORVÁTH T. (1999) : 18

¹³HORVÁTH T. (2001) : 23

¹⁴I.m. 18-19, 23

a dokumentumot. A meghatározásban a kognitívum pl. az eredeti *dokumentum*, annak része vagy más, kijelölt egység, „egy feltárási ismeretmennyiség ismérveivel együtt”.¹⁵

A dokumentum-reprezentációknak a szakirodalomban sokféle megfelelőjét használják szinonimaként vagy kisebb-nagyobb jelentésárnyalatokkal. Könyvtári kontextusban legelterjedtebb a *bibliográfiai leírás*, *bibliográfiai tétel*, *katalógustétel* (katalóguscédulán) vagy egyszerűen csak *tétel*, *cím-tétel*, amely a *címleírást* tartalmazza, továbbá *bibliográfiai rekord* (számítógépes adatbázisban); specifikusabb elméleti leírásokban: *szurrogátum*,¹⁶ *dokumentumkép*,¹⁷ vagy a digitális dokumentumok megjelenése óta elterjedő *metaadat* (adat az adatról) kifejezés, amelynek körülírását Horváth Péter a következőképpen adja meg: „mindazon másodlagos adatok összessége, amelyek ismerete megkönnyíti a hozzáférést az erőforráshoz, objektumhoz vagy dokumentumhoz, és amelyeket vagy szellemi munkával, vagy automatikusan hoztak létre. Ez beágyazható magába a dokumentumba vagy kölcsönös csatolókkal hivatkozhatnak egymásra.”¹⁸ Az adatbázis-elméletben a metaadat „a normál adatokat leíró adatok”¹⁹ körét jelenti, olyan segédinformációkat, melyek az adatbázis hatékonyságát, integritását és az adatvédelem biztosítását szolgálják.²⁰ Az elektronikus dokumentumok kódolt, önmagukat leíró metaadatai lehetővé teszik azt, hogy szurrogátum közvetítése nélkül legyenek elérhetők közvetlenül maguk a dokumentumok. A hozzáférést kétségkívül látványosan megkönnyítő metaadatok a dokumentumok összegyűjtése, rendezése, tájékoztató rendszerbe való beillesztése szempontjából ugyanakkor nagymértékű fragmentálódást előidéző tényezők is. A mai metaadat-jelölési és visszakereshetőségi kultúra ugyanis még messze elmarad a bibliográfiai leírás és visszakeresés kultúrájától, de a jelenség, SVENONIUS szerint, potenciálisan magában hordozza annak szükségességét, hogy „a bibliográfiai leírás elméletét egyszer át kell alakítani a bibliográfiai keresés elméletévé”.²¹ Ebben a gondolatmenetben kapcsolódunk GORMAN álláspontjához, amely megvilágítja azt, hogy a pontos és szemantikailag strukturálható kereséshez nélkülözhetetlen a kontrollált segédfájlok alkalmazása a keresőrendszerekben, a metaadatsémákból viszont épp ezek működtetésének megoldása hiányzik teljességgel. A könyvtári szolgáltatás egészére irányuló megfogalmazása szerint: „bibliográfiai architektúra nélkül nincs valódi

---

¹⁵ I.m. : 18

¹⁶ Vö. i.m.: 23-26

¹⁷ VICKERY (1970) : 112, 124

¹⁸ HORVÁTH P. (2002) : 159. Ld. még GÖZ (1998)

¹⁹ KOVÁCS (2004) : 434

²⁰ I.m. : 24

²¹ SVENONIUS (2000) : 66

könyvtári szolgáltatás, bibliográfiai architektúra pedig nincs autorizálás [besorolási adatok kontrollja] nélkül.”²²

A dokumentumreprezentációk közös vonása az, hogy *elemzési tevékenység*²³ – elterjedtebb kifejezéssel: feldolgozómunka eredményeként, a dokumentumok néhány, az adott történelmi korszakban konvencionálisan elfogadott, legjellemzőbb ismérveit rögzítik, illetve nevezik meg. A dokumentumok legjellemzőbb ismérveinek típusai archívumonként, adattáranként különbözhetnek.

Az említett „elemzési tevékenység”, a könyvtári feldolgozásban hagyományosan két külön feladatkörre oszlik. A differenciálódást a feltárás tárgya, tartalma és megvalósulása, a feldolgozói megközelítésmód és módszerek indokolják. E két terület:

(1) a leíró katalogizálás, amelynek célja a dokumentumok – többnyire objektíven megállapítható, hagyományosan az ún. „formai jegyek” alapján történő leírásának elkészítése;

(2) a tartalmi ismérvek szerinti feltárás, amelynek leggyakoribb kulcsszavai: osztályozás, tárgyszavazás, prekoordinált osztályozó rendszerek, hierarchikus, mellérendelő, szemantikai; természetes és mesterséges nyelvű információkereső nyelvek.

A feltárt adatelemek megfelelő közlési szabályok szerint, meghatározott szerkezetben szerveződnek szurrogátummá. A feldolgozás két kategóriájának lényegét fejezi ki B. Campbell VICKERY: „A bibliográfiai elemzés szétválík két hagyományos eljárásra: (1) szerző/cím szerinti katalogizálás, ennek eredménye, hogy a dokumentumok eredetével kapcsolatos szavak lesznek a tétel rendszavai és ehhez kapcsolódva (1A) a leíró (deskriptív) katalogizálás, amelynek célja a dokumentumok egyedi azonosítását lehetővé tevő szavak – beleértve a címet is – kiválasztása; (2) tárgyi/tartalmi elemzés, amely a dokumentumok információtartalmára irányul.”²⁴ Vickery meghatározása több ponton is figyelmet érdemel: (a) definíciójában hangsúlyt kap az *elemző munka*, a feldolgozó személy szellemi közreműködése, amely az automatizálási eljárások korszakában is nélkülözhetetlen az információkereső rendszerek előállításában és működtetésében; (b) a katalogizálás során létrehozott *rendszavakat*, azaz tágabban értelmezve, a besorolási adatokat (egyik, az értekezésemben később közölt terminológiai javaslatommal: *auktorizált névformákat*) a dokumentumok szellemi és fizikai megvalósulásának *eredetéhez* köti. Ezzel a megközelítésmóddal sikeresebben osztható el a szakmai

---

²² GORMAN (2003) : 3-7

²³ VICKERY (1970) : 125

²⁴ I.m. : 126

közhasználatban elterjedt „formai” és „tartalmi” jegyek szerinti megkülönböztetés zavarossága.²⁵ A mű *keletkezésével, eredetével* kapcsolatos lényegi összefüggések fejezhetők ki a keresőelemekként is felhasználható *szerző, műcím* rendszavakkal, amelyek egyszersmind tartalmi jegyekként is előfordulhatnak. A történetileg kialakult hagyomány során a leíró katalógizálásban létrehozott egységesített névformákat *tételfejnek, rendszónak* nevezték el. A magyar dokumentumleírási gyakorlatban az ISBD-alapú MSZ szabványok kiadása óta választották szét a bibliográfiai tételben (korábban „címleírás”) a *bibliográfiai leírást* és az *(egységesített) besorolási adatot*, értelmezésükből kizárva a tartalmi elemzés során megállapított egységesített tartalomjelölőket (tárgyszavak, osztályozási jelzetek stb.).²⁶

A katalógus fizikai formája a számítógépes környezetben gyökeresen átalakult: az információt hordozó és tároló elektronikus közeg a felhasználó számára láthatatlan, az információ megjelenése, leolvashatósága a képernyőről az alkalmazások, programok és a pillanatnyi kérés függvényében csak egyetlen, ideiglenes nézete az adattárnak. GORMAN az információ-kinyerés lehetőségeinek nagymértékű tágulását – a számítógépes rekord megszületése után alig tíz évvel – a dimenziók váltásával illusztrálta: a korábbi egydimenziós, lineáris rendben besorolt katalógus- vagy bibliográfiai tételt felváltja az adatbázisrekord, amely többdimenziós adatvisszanyerést tett lehetővé.²⁷

---

²⁵ E zavar keletkezésének és természetének részletes tárgyalása értekezésem keretein túllépne, ezért csak röviden utalok néhány előfordulásra. A zavarosság főként a tartalmi feltárástól való leegyszerűsített megkülönböztetésként elterjedt „formai feltárás” kifejezést, a „formai” ismertetőjegyek meghatározását övezi. DOMANOVSKY Ákos, a magyar katalógizáláselmélet meghatározó alakja, aki a párizsi nemzetközi keretszabályzat és a későbbi nemzetközi katalógizálási szabályozások magyar honosításában is jelentős részt vállalt, a „(valóságos) formai jegy” elnevezéssel illette a könyvön feltüntetett jegyeket. Nála a „formailag hű regisztrálás” a címlapon szereplő adatok pontos átírását jelentette, míg az „ál-formai jegyek” a címfejen lévő egységesített neveket és címeket, amelyeket egyben meg is különböztetett a tartalmat jellemző „szimbólumok és formulák”-tól (1964 : 16). Domanovszky e minősítése nyomán alakulhatott ki a dokumentumok „*formális jegyek*” *alapján történő leírása* kifejezés, olyképpen, mintha az a tárgyi (tartalmi) feltárással szembeállítható lenne, és terjedhetett el a „formai” jelző és a „formai feltárás” szókapcsolat használata. Vö. pl. a következő Domanovszky-fejtegetéssel, (1959) : 8, az 5. sz. jegyzetben: „A világos terminológia követelménye szempontjából helytelen, hogy nálunk a tárgyszó-katalógus szaporodása ellenére még mindig a „betűrendes katalógus” terminus használatos a formális katalógus megjelölésére. Ezért a következőkben ehelyett a „leíró katalógus” megjelölést fogjuk használni. Ez a terminus kifejezésre juttatja azt, hogy e katalógusfajta rendje a művek külső jegyein, ezek bizonyos szabályok szerinti regisztrálásán, *leírásán* nyugszik, - szemben a tárgyi katalógusokkal, amelyek rendjét a művek tartalma szabja meg[...]”. (Kiemelés az eredetiben). A rendszavaknak, illetve címfejeknek a dokumentum külső jegyeinek leírásától elkülönített megszerkesztése vélhetően ennek nyomán lett a magyar szakzsargonban a „formai feltárás” része. Sokszor nem egyértelmű viszont, hogy mi a formai, mi a tartalmi elem, miért formai jegy egyáltalán egy mű szerzője és címe, a formai elem is lehet tartalmi vonatkozású, amint azt HORVÁTH Tibor (2001 : 30) is említi „nehéz annak eldöntése, hogy a szurrogátumban mi tekinthető formai és tartalmi ismérvnek.” Jelen értekezésben eltekintek a magyar szakmai terminológiában elterjedt „formai” jelző használatától.

²⁶ Az 1980-as évekre jellemző, magyarázatokat is tartalmazó fogalommeghatározásokra ld. bővebben VARGA (1982) : 13-14.

²⁷ GORMAN (1979) : 243-244

Az adatok visszanyerését az adatbázisokból, kommunikációs folyamatként és annak eredményeként értékelhetjük. E folyamatban az adattároló rendszer és a keresést végző személy között megy végbe információcsere. Általánosabb társadalomelméleti nézőpontból, a társadalmi igények megközelítése felől a végső cél a tudás közvetítése az emberi környezet felé.²⁸ A 'tudás' képezi ebben a tágabb értelmezésben a kommunikációs folyamat egyik pólusát, magát a gyűjteményt, a kulturális örökség lejegyzett vagy fennmaradt emlékeit, az ismeretanyagot rögzítő dokumentumokat – a másik póluson található az élő kultúra, amelyben a kulturális örökség és az emberi tudás folytonosan megújul, gazdagodik, kumulálódik, s amelynek cselekvő részesei az emberek, a társadalom tagjai, az emberi közösségek – akiket az információs rendszerek kapcsán felhasználóknak, könyvtári környezetben olvasóknak nevezünk. HORVÁTH Tibor tömör megfogalmazásában: az információfeltárás feladata nem más, mint hogy a közlő és befogadó közötti eredményes kommunikációt biztosítsa, és ennek alapfeltétele, hogy közlő és befogadó „ugyanazt a nyelvet beszéljék”.²⁹ E kommunikációs feladat egy újabb közvetítő nyelvi rendszer megalkotását tette szükségessé, ezeket nevezik információkereső nyelveknek. Az információkeresés alapképletében két alapelem: (1) a kognitívumok vagy az őket képviselő szurrogátumok halmaza és (2) a keresőkérdések halmazának összehasonlítása megy végbe a közvetítő, „szurrogátumok előállítását is lehetővé tevő információkereső nyelv”,³⁰ segítségével.

Az információtudomány a tartalmi feltáró rendszereket összefoglalóan *információkereső nyelveknek* nevezi (IKNY), e nyelvek leírásakor, a magyar szakmai köztudatban hagyományosan formai elemeknek tartott besorolási adatokat és azok szótárát néhol érintőlegesen belefoglalják az információkereső nyelvek jelentéskörének tartományába, máshol nem. Ahol a név-besorolási adatokat az IKNY-ek összetevőiként értelmezik, inkább csak említésszerűen, különösebb hangsúly nélkül tárgyalják a tartalomjelölő szótárak mellett.³¹ A hagyományos, manuális katalógusokban a kiválasztott

---

²⁸ HORVÁTH T. (2001) : 27-28

²⁹ I.m. : 27

³⁰ HORVÁTH - SÜTHEŐ (2001) : 148-149

³¹ vö. pl. HORVÁTH T. (1999, 2001) és HORVÁTH - SÜTHEŐ (2001), ahol a problémakör tárgyalásának legáltalánosabb szintjén úgy tűnik, a név / cím besorolási adatnak is információkereső-nyelvi szerepe van, de az IKNY-ek leírásával foglalkozó konkrét fejezet már nem veszi föl ezeket az IKNY-ek körébe. Az automatizált rendszerek integrációja kapcsán említik a korábbi éles különbségek elmosódását, a többdimenziós katalógust: „A gépi katalógus eltünteti a határokat a bibliográfiai leírás és a tárgyi feltárás között [...] megszűnik a konkrét személyről, testületről, műről, földrajzi helyről szóló irodalom feltárására kitalált és a manuális leíró katalógusokba nem illő tárgyi melléktétel problematikája[...].” Vö. HORVÁTH T. (2001) : 33. Megfigyelhető, hogy UNGVÁRY – VAJDA (2002) és (2003) írásaiba viszont a besorolási

feldolgozási szempont egyben meghatározta a rendezés fő elvét is (pl. szerző vagy tárgyszavak, témák szerinti), és a katalógustípust (leíró vagy tárgyszó/szakkatalógus). A könyvtári katalógusok automatizálásával integrálódnak a különféle katalógustípusok, a keresőelemekként, esetenként, automatikus kapcsolóelemekként is funkcionáló rendszavak egységességének ellenőrzését és visszakeresését a *besorolásiadat-szótárak*, *-fájlok* vagy a címszavaikból generált, a keresést megkönnyítő *indexek* segítik. A hagyományos tájékoztató eszközökben, pl. a kötetbibliográfiákban vagy kötetkatalógusokban ennek részben megfeleltethetők a mutatók, a cédulás nyilvántartásoknál pedig a betűrendes vagy más kiválasztott szempont szerint elrendezett katalógus lineáris, szekvenciális sora, mint pl. a betűrend, az időrend vagy a szakcsoportok rendje.

Az információkereső nyelvek céljaival, feladataival, típusukkal, hatékonyságuk elemzésével kiterjedt elméleti és gyakorlati szakirodalom foglalkozik,³² a legutóbbi időkben informatikai implementálásukkal a mesterséges intelligenciába. Az információkereső nyelvek fölbukkannak a web-dokumentumok (erőforrások) automatikus feltárását kezelő szemantikus web és a tudásreprezentáció területén az ontológiák³³ kifejlesztésében is.³⁴ SVENONIUS az információszervezés kontextusában *bibliográfiai nyelvről* szól, amely attribútumok szerint tagolható alrendszerekre: pl. a szerzőket leíró nyelvre, műveket leíró nyelvre, tartalmat leíró nyelvre stb.³⁵ Nyelvek lévén meghatározott szemantikájú szókincskorpuszuk van, amely szabályozott, ellenőrzött, egységesített szavakból, elnevezésekből, nevekből vagy kódokból állhatnak és kötött vagy kötetlen szótárakba szerveződnek. A szótárak (esetünkben a besorolásiadat-fájlok) szókincsének egységesített egységnyi kifejezései (pl. a személyeket vagy a művek címét jelölő tulajdonnevek) a különféle információk, adatok gyűjtő- és vezérlőhelyei, *hozzáférési pontokként* funkcionálnak. Adatbázisban ezek az elemek az adat-előfordulások, amelyek megfelelő adatstruktúrában szemantikát nyernek, megfelelő szintaktikával az információkereső nyelvek elősegítik a „közlő” – azaz az információforrás és a „befogadó”, azaz az olvasó kétféle nyelvének megfeleltetését, lehetővé teszik az adattárakban az információk megtalálását, összegyűjtését, elérését.

---

adatok hangsúlyosabban beépülnek a különféle szempontok szerint felállított IKNY-típológiákba, a külföldi szakirodalomból ez utóbbi szemlélet előtérbe kerülésére ld.: SOWA (2000).

³² Magyar szakirodalomban fontosabbak: HORVÁTH – SÜTHEŐ, HAJDU – BABICZKY, UNGVÁRY – VAJDA munkái.

³³ SOWA átfogó monográfiában foglalkozik a tudásreprezentációval és ontológiákkal.

³⁴ UNGVÁRY – VAJDA (2003)

³⁵ SVENONIUS (2000) : 53-66

A besorolási adatok funkciói adatbázisban *bibliográfiai rekordok* és *besorolási adat-rekordok* (a későbbiekben közölt terminus-javaslataim szerint: *autorizálási rekordok*) segítségével valósulnak meg. A rekordokba bejegyzendő *adat* és *információ* fogalmak jelentéskörét az adatbázisokkal kapcsolatos szóhasználat és fogalommeghatározások valamint az információtudományban elfogadott értelmezés szerint használom. Elfogadhatónak tartom STOLNICKI Gyula meghatározását, amelyben az információkat tulajdonképpen a kijelentésekkel azonosítja. A meghatározás idézett részletében, az eredeti szöveg tipográfiájától eltérően, kiemelésekkel jelzem azokat a fogalmakat, amelyek a besorolási adatok kontextusában gyakrabban felmerülnek: „az információk kijelentéseket tartalmaznak a valós világ összetevőiről és/vagy képzetes mennyiségekről, valamint fogalmakról. [...] Az információk legkisebb, még önállóan értelmes egységeit *szavaknak*, (informatikai) *atomoknak*, *adat-előfordulásoknak* nevezzük. Az emberi beszédet illetően a *szó*, a mesterséges intelligenciával foglalkozók számára az *atom*, az adatbázisok világában pedig az *adat-előfordulás* a legjellemzőbb kifejezés. Az *adat-előfordulások* vagy röviden *adatok* csak környezetükkel, más adatokkal együtt képeznek értelmes kijelentéseket. Minden adat lehetséges értelmezését annak *adattípusa* határozza meg. [...] Az *adatokat* felfoghatjuk úgy is, mint számos eldöntendő kérdésre adandó válaszok halmazát.”³⁶

Stolnicki meghatározása többet mond el adat és információ intenziójáról (jelentéséről), míg Horváth Tibor és Sütő Péter a kommunikációs folyamatba helyezve írja le a két kulcsfogalmat, amelyeket az ismeretek, a tudás általánosabb síkján szinonimaként értelmeznek, utalva extenziójukra is: „Az információtudomány terminológiája szerint [...] az adat, a tudás és az információ ugyanazon fogalom különböző szinteken értelmezett megjelenési formái. Az adat a szintaktikai szinten vett megjelenési forma, tehát jelek meghatározott szabályok szerint rögzített sorozata, szemantikai tartalom nélkül. Ha szemantikai tartalommal egészítjük ki, akkor tudásról beszélünk. Az információ pedig a tudásnak az a részhalmaza, amelyik a közlésfolyamatban [...] valamely probléma megoldása céljából megjelenik. Az adatbázis tehát [...] a jelsorozatokra helyezi a hangsúlyt. Minden jelsorozat egy értéket képvisel, ami egy adott értelmezési tartományban, értékhatáron belül nyer jelentést. Csakhogy ez a jelentés már szemantika jelenlétét feltételezi, ami viszont azt eredményezi, hogy az adatbázis mégsem „pusztán”

---

³⁶ STOLNICKI (2001). Bevezető.

adatokat tárol, hanem tudást. Ennek a tudásnak azután csak egy része válik végül információvá, az, ami a keresés során a felhasználóhoz eljut.”

A hatékony információkeresés szempontjából a szemantikával ellátott, azonos osztályba tartozó adat kritériuma a homogenitás. A keresőeljárás ugyanis, VICKERY leírásából ismeretes, az összehasonlításon, az „összeillesztés elvén” alapszik, azon, hogy a szurrogátumban tárolt „dokumentumkép” – a feltárási elemző munka során rögzített ismérvek mennyire felelnek meg a „keresőképpel” – a felhasználó által megadott keresőszavaknak.³⁷ A keresés mechanizmusa tulajdonképpen a kérés összehasonlítása az adatbázisban rögzített adatelemekkel. Az összevetés, a kért és rendelkezésre álló adat hasonlósági foka eltérő lehet: a teljes illeszkedéstől a részleges, különböző mértékű illeszkedésig kielégítő és kevésbé releváns válaszokat kap a felhasználó. A manuális katalógus használatakor is fennáll az olvasó kérdésfeltevésének formája és a dokumentum-reprezentációk adatai alapján történő összevetés, keresőkép (keresőprofil) és dokumentumkép (dokumentumprofil),³⁸ a kért és kapott adat összehasonlítása és az egyezések alapján a találatok rangsorolása, a releváns tételek listájának összeállítása. Az adatbázisok esetében e döntési, rangsorolási képesség részben az adatbázis-kezelő rendszerekre hárul, eljárásaiktól függően a keresőkérdés és az adatbázisban lévő *jelsorozatok teljes vagy részleges megegyezése* előfeltétele annak, hogy megmutatkozhasson a teljes, a részleges illeszkedés, esetleg rangsorolódjon a relevancia szintje szerint.

A besorolási adatok kezelésének egyik fő problémája az adatbázisokban ebből a karakterhelyességen alapuló „illeszkedési” problémából, az adatok homogenitásának hiányosságaiból ered. A *homogenitás követelménye* jelentkezhethet mind az (a) adatbázisok struktúrája, (b) a jelsorozatok metaadat-kódolása, és (c) az entitást, az ismeretegységet képviselő nyelvi kép, jelsorozat³⁹ vonatkozásában, – vizsgálatunk körében ezek a tulajdonnév típusú adatok (személynév, műcím) körére terjednek ki. A könyvtári rendszerekben használt adatcsere-formátumok célja, mint pl. a (nemzeti) MARC (Machine Readable Cataloging) formátumoknak,⁴⁰ biztosítani az adatbázis-struktúra és metaadatok szegmentálásának homogenitását. Az adatcsere, az egyirányú adatszolgáltatást (copy cataloging) is beleértve, jól használható megoldás azonos vagy hasonló információszolgáltatási feladatok megszervezésére, egyik adatbázisból a másikba való

---

³⁷ VICKERY (1970)

³⁸ I.m. : 124

³⁹ HUSBY (1999)

⁴⁰ RÁCZ (2001) : 251-255; HUNMARC (2003)

betöltésre homogén formátumok vagy formátumok közötti konverzió útján. A *homogén* adatstruktúra és szegmentálás alternatívája tehát a *kompatibilis* adatstruktúra és szegmentálás.⁴¹ Az egyetlen, centrális helyre való rekordbegyűjtés alternatívája a virtuális katalógus, amely szabványos lekérdező protokollra épít.⁴² A heterogén információforrások innovatív integrált kezelésére, a digitális metaadat-strukturák és jelölőnyelvek megfeleltetésére, egységesítésére, a szemantikus web fejlesztésére irányuló törekvések jelzik azt a szerteágazó útkeresést, amely az új generációs információszerzés informatikai alapjait és kereteit megteremthetik,⁴³ s amely terület már kívül esik értekezésem látókörén.

Az adatbázisrendszerek könyvtári alkalmazása a papírkönyvtárra⁴⁴ jellemző lineáris – szekvenciális, egydimenziós elrendezést és visszakeresést⁴⁵ sokkal kifinomultabb, szegmentáltabb lehetőségekkel váltotta fel. A könyvtárgépesítés a katalógizálást és a katalógusokat is látványosan forradalmasította. HAGLER szemléletesen ábrázolja a kommunikáció módját ember és gépi rendszer között: a katalógizáló tulajdonképpen nem tesz mást, mint az adatbázis-kezelő rendszer (Database Management System, DBMS) számára szétválasztja és definiálja az adatelemeket, specifikál minden egyes adattípust és szót/szókapcsolatot, hogy azok megfelelően vehessenek részt a keresés adatelemeket összehasonlító folyamatában.⁴⁶ Az adatbázis-kezelő rendszer sok különálló program integrált csomagja, amelyek együttese biztosítja az adott katalógus működési környezetét, beleértve az adatfeldolgozást, állománylétrehozás, tárolás, keresés, megjelenítés, rendezés, karbantartás (módosítás, frissítés, új állományok felvétele) automatizált műveleteit.⁴⁷

A bibliográfiai adatok géppel olvasható formában való ábrázolása szabványosan strukturált elektronikus formátumú adatrögzítést tesz lehetővé. Az 1960-as évek végétől fejlesztett, mára nemzetközi szabvánnyá minősülő MARC adatcsere formátumot⁴⁸ a könyvtári források adatainak tárolására és visszakeresésére használják. Alkalmazásának

---

⁴¹ KOLTAY (2003) : 500

⁴² Ilyen pl. a Z39.50 szabvány.

⁴³ OAI, Open Archives Initiative - Nyílt Forrás Kezdeményezés ; ld. még, többek között Nyitott archívumok, Nemzeti Digitális Adattár, ontológiák előadásait, elsősorban HERMANN Iván: Áttekintés a szemantikus Webről, MICSIK András – FÜLÖP Csaba: Metaadat egységesítés szemantikus web-alapon.

⁴⁴ GORMAN kifejezése a papír alapú dokumentumokat, papíron (cédula) dokumentáló könyvtári körülményekre

⁴⁵ SALLAI – SEBESTYÉN (1965) : 309, kézikönyvében már szerepel az „egydimenziós” kifejezés a cédulakatalógusok egy szempontos szerkezetének jellemzésére.

⁴⁶ HAGLER (1997) : 129-132

⁴⁷ Vö. HORVÁTH P. (2002) : 133-134

⁴⁸ ISO 2709:1998 ; magyar honosítása: MSZ ISO 2709:1998 KSZ/4.1

elterjedése nagymértékben hozzájárult az adatbázisok konzisztenciájához és integritásához, a valós vagy virtuális közös katalógusok működéséhez és lehetővé teszi a bibliográfiai adatok „újrahasznosítását”, többszöri felhasználását, a rekordcserét – rekordok letöltésével és feltöltésével.⁴⁹ A MARC formátumok besorolási adatokra vonatkozó szegmentálásáról az V. fejezetben szólok.

A források sokféleségének együttes kezelése, bekapcsolása a bibliográfiai kommunikáció folyamatába megköveteli a metaadatok kompatibilitását. A kompatibilitásnak két fő szinten kell megnyilvánulnia: (a) technikai (szerkezeti) és (b) tartalmi szinten⁵⁰. A technikai szint az adatféléseket hordozó és kezelő számítógépes közeg, amelyek megtervezésével és működésével az adatbázisrendszerek szakemberei foglalkoznak a megfelelő technikai szabványok felhasználásával törekedve a különféle rendszerek átjárhatóságára; a tartalmi szint az adatok szegmentált, szemantikával ellátott, nyelvi elemmel (szöveggel, írással) vagy más kóddal jelölt kognitívuma – ezeket a tartalmakat definiálják a könyvtárosok a katalógizálási szabályokat megfeleltetve az adatbázisrendszer *fogalmi szintjének* struktúrájával.

Az adatbeviteli nézet az adatbázisok általános felépítésének modelljében a *fogalmi szint* specifikációjától függő forma. Értekezésem egyes vonatkozásokban kapcsolódik az adatbázis-modellezés fogalmi szintjének kérdéseihöz, ezért szükségesnek tartom röviden érinteni a generikus adatbázis-modellezés sarkpontjait.

Az adatbázisok általános modellezésének elgondolását 1975-ben az ANSI (American National Standards Institute) határozta meg, 1984-ben a továbbfejlesztett modell nemzetközi szabvánnyá lépett elő.⁵¹ A modell ANSI/SPARC architektúra néven vált közzismertté és népszerűvé.⁵² Az adatbázis leírására három szintet tartalmaz: a *belső* (internal), a *fogalmi* (conceptual, koncepcionális), és a *külső* (external) szintet. A *belső* szint képezi a programnyelvi – a számítógép kommunikációján belüli közeget, amelynek feladata a *fogalmi* szint tartalmi elemeinek kezelése. A *fogalmi* szinten fogalmi tényezőkkel van leképezve egyetlen adatmodellbe az adott alkalmazási környezet valamennyi ismerete és összefüggése. Ezen a szinten vannak a valóság reprezentációi, ha

---

⁴⁹ Összefoglalja RÁCZ (2001) : 240, 251-255

⁵⁰ HAGLER (1997) : 190; a technikai kompatibilitási követelményeket részletezi: VAJDA (1994); WILLER (1994)

⁵¹ Az adatbázis modellekre ld. KOVÁCS (2004), HALASSY (2002), FIDEL – CRANDALL (1988) . A modell nemzetközi szabványjelzete: ISO TC97/SC5/WG5: A Database Management System REFERENCE MODEL for STANDARDISATION (1984 szeptember).

⁵² ANSI/X3/SPARC Study Group on Data Base Management Systems. Interim Report. FDT (ACM SIGMOD bulletin) 7, No. 2, 1975.

bibliográfiai leírásról van szó, ide kerülnek a dokumentumokat leíró adatok. A fogalmi szint megtervezésekor specifikálni, azaz számba kell venni és definiálni a leképezendő adatelemek fajtáit, típusait. Ez a szint független az „adatbázis-filozófiától” (a relációs vagy logikai szerkezettől, amely lehet hálós, hierarchikus stb.), és független az adatbázis-kezelő rendszertől. Az alapelv abból az elgondolásból alakult ki, hogy a felhasználónak ne kelljen törődnie az adatbázis fizikai felépítésével és az adatkezelés módjával. Pin-Shan CHEN 1976-ban közzétett *entitás (egyed) – tulajdonság – kapcsolat* (entity – attribute – relationship, egyed – attribútum/tulajdonság – kapcsolat; egyszerűsítve: egyed-kapcsolat vagy entitás-kapcsolat) diagrammjának hármasa⁵³ a továbbfejlesztések során is alapkategória lett a fogalmi szinten, meghatározza az egész adatbázis logikai struktúráját és tartalmaz minden egyedet, attribútumot és kapcsolatot. Az *egyed (entitás)* ebben a modellben a leírandó, azonosítandó dolog, témánkra vonatkoztatva pl. egy meghatározott személy, testület, mű, hely vagy esemény. A *kapcsolat* az entitások közötti viszony meglétét jelzi, Chen erre vonatkozó egyik példája: az „apa-fiú” kapcsolat két személy típusú entitás között áll fenn. Az entitásokról szóló információkat az attribútum – érték párosa fejezi ki. Az értékek különféle érték-csoportba vannak osztva, ilyen pl. a családnév vagy keresztnév érték-csoport.

A *külső szint* a koncepcionális sémából származtatható, ezt érzékeli, illetve látja a felhasználó. Az adatbázisokhoz több felhasználó-típus is kapcsolódhat, ezért több ilyen nézet is kialakítható. Ezek különbözőek lehetnek aszerint, hogy a teljes adatbázis melyik szeletét vagy részletét látja a felhasználó, egy-egy felhasználó-típust ugyanis az adatbázis más-más részei érdekelheti, ezért többféle módon, különböző formában láthatják az adatokat. A külső nézetek jogosultságokhoz köthetők, korlátozható vagy bővíthető az adattartomány elérése és változhat a megjelenítési módja. Csak azokat az adatokat jeleníti meg a külső nézet, amely a felhasználó számára értelmezhető és hasznosítható adat. A felhasználó nem „látja” és nem tudja (nincs is szüksége rá), hogy milyen az adatbázis struktúrája belülről, és hogyan manipulálódnak benne az adatok.

Az egyes szintek az adatbázisrendszer, mint egység különböző megközelítéseinek felelnek meg. Ezért a szinteket *nézeteknek* vagy *vetületeknek* (vagy paneloknak) is nevezik. Katalógusoknál a belső vetületet képezi a könyvtári rendszer fizikai működését biztosító számítástechnikai környezete; a fogalmi vetületben jelennek a bibliográfiai leírás adatelemei, a besorolási adatok, az egyéb rekordfunkciókban specifikált

---

⁵³ CHEN (1976)

jegyek és azok egymáshoz való viszonyának definiálása; a külső vetületben a felhasználó a „modellezett valóság egyedeit, egyedkapcsolatait látja”,⁵⁴ itt történik az alkalmanként végzett keresés eredményeinek megmutatása, rendezése. A felhasználó az online katalógusok segítségével a saját nyelvén továbbíthatja kérését, kérdését a számítógép nyelvéhez igazodva a külső nézetben felkínált segédeszközök közvetítésével, mint pl. adatbázis-választás, ellenőrzött szótárak böngészése, egységesített besorolási adatokkal való keresés, az eredmények megjelenítési és rendezési módjának megszerkesztése választható szempontok szerint. FIDEL és CRANDALL ezt tömören így fejezi ki: „Leegyszerűsítve: a fogalmi szint a[z] [...] elméleti, míg a belső és külső szint a fizikai aspektusokkal foglalkozik.”⁵⁵

A párizsi keretszabályzat (1961) a katalógus funkcióiból indult ki, két alapfunkciót: az *azonosítás / megtalálás* és a *kollokáció*⁵⁶ alapfeladatát határozta meg, és körvonalazta az alapfeladatok teljesítését végző besorolási adatok szabályozásának irányelveit. Az ISBD-k a dokumentumok leírásának (reprezentálásának) nemzetközi normáját dolgozták ki kötött adatsorrendiséggel és jelrendszer meghatározásával, ezzel a bibliográfiai leírás nyelvtől függetlenül is értelmezhető adatsorrá vált. A MARC formátumok géppel olvasható és géppel másolható szerkezetbe képezték le a besorolási adatokat és az ISBD-k szegmentáltságának megfelelő adatelemeket, kiegészítve a nyelvi jelekkel megadott ismérveket az adatbázis-építéshez szükséges egyéb azonosító vagy szintaktikai kódolással.⁵⁷ Az 1998-ban elkészült FRBR-tanulmány (Functional Requirements for Bibliographic Records – Bibliográfiai rekordok funkcionális követelményei) új megközelítésből, az adatbázisok fogalmi szintjének alkalmazása felől, a cheni egyed-kapcsolat modellbe helyezve definiálta a bibliográfiai rekord funkcióit, utalva a külső szinten, a felhasználó számára megjelenítendő információ minőségi és technikai jellemzőire is. Értekezésemben e koncepciókat és összefüggéseiket a besorolási adatokra (későbbi terminusjavaslatom szerint: az auktorizálásra) vonatkozóan részletesen tárgyalom.

---

⁵⁴ KOVÁCS(2004) : 34

⁵⁵ FIDEL – CRANDALL (1988) : 125; l. még RIJK (2003) : 44-45

⁵⁶ E funkció felismerésének főbb állomásait taglalja: DUDÁS (2004)

⁵⁷ Pl. a dokumentumtípusra vonatkozó kódolt jellemzők és más információk a 0xx adatmezőben.

II. Kutatástörténeti áttekintés

A kérdéskörnek – történeti és mai aspektusaiban is – külföldön, főleg angol nyelvterületen, kiterjedt szakirodalma van. Magyar vonatkozásban nagyon kevés szakmai megnyilatkozást, több gyakorlati megvalósulást találunk.

A *besorolási adatok* kérdése mindenkor szorosan kapcsolódott a bibliográfiai munka, a katalógizálás, a dokumentumok leírásait felhasználó keresőeszközök megteremtésének gyakorlatához és elméletéhez. A *besorolási adatok kontrollja* és a *besorolási adat-állományok* iránti érdeklődés az integrált könyvtári rendszerek színrelépésével, az online adatbázis-építés megindulása óta vált elkülönült kutatási témává, ekkor merült fel ugyanis a hozzáférési pontok működtetésének problémaköre a szinkron, több munkaállomásról épülő katalógusban és az integrált hálózati információs rendszerekben, valamint az információcsere, a kölcsönös adatfelhasználhatóság és a közös keresőrendszer kiépítésének igénye. A besorolási adatokkal való foglalkozás korábban inkább csak az egy helyi rendszeren vagy ugyanazon szabályzaton alapuló katalóguson (bibliográfián) belül a tételrendezésre, a rendezéshez használt címtételfejek, a rendszavak alaktani kérdéseire és megválasztásának módjára korlátozódtak. Mindaz, amit a *besorolási adatok ellenőrzése* (authority control) alatt értünk, számítógépes környezetben, a különféle információtechnológiai alkalmazások révén került előtérbe és tudatosodott a dokumentációs humánszférában. A manuális katalógusokban és a rokon, hagyományos tájékoztató műfajokban a problémakör csak töredékeiben jelent meg, sok esetben utólag, a mai fogalmaink szerint értelmezett témakör előzményeként emeljük be a hajdani gyakorlati megoldásokat vagy elméleti megnyilvánulásokat.

1. *Besorolási adatok*

Besorolási adatok a katalógus- és katalógizálástörténeti művekben

A könyvtártudományi szakirodalom nem bővelkedik a katalógizálás történetéről írt összefoglaló monografikus művekben vagy tanulmányokban. A meglévő írások főként kronologikus tárgyalásmódban tartalmazzak a tételek rendezéstechnikájára is megállapításokat, a hangsúlyt a katalógusok, bibliográfiák létrejöttének történetére, a leírási gyakorlatra, a kialakult módszerek ismertetésére, ezek hagyományozódásának történéscentrikus folyamatára helyezve.

Témakörünk szempontjából az egyik legfontosabb történeti munka Dorothy M. NORRIS *A History of Cataloging and Cataloging Methods 1100-1850* (1939) c. kötete, és hasonló jelentőségű Ruth French STROUT *The Development of the Catalog and Cataloging Codes* (1956) c. tanulmánya, ez utóbbi, habár „csak” folyóiratcikk-terjedelmű, elmélyült, kutatás, az eredeti dokumentumok kézbevétele és elemzése alapján, megkülönböztetett figyelemmel tárgyalja a besorolási adatok kialakulását is a civilizáció történetének kezdetétől. További értékes munkák az ókorra és középkorra vonatkozó rendezéstechnikák felkutatását nézve Rudolf BLUM *Kallimachos und die Literaturverzeichnung bei den Griechen* (1977) és *Die Literaturverzeichnung im Altertum und Mittelalter* (1983) c. könyvei. Magyar nyelven SZELLE Béla két kötetben kiadott általános katalogizálástörténettel foglalkozó (1962) egyetemi jegyzete, tömör áttekintésben RÁCZ Ágnes (2001) a Könyvtárosok kézikönyve 2. kötetének vonatkozó fejezete érinti néhol e kérdéskört.

A magyar katalógusok korai fejlődéstörténetének fő kontúrjai rajzolhatók meg a *Keserű Bálint* által 1979-ben elindított XVI-XVIII. századi olvasmánytörténeti alapkutatások, illetve azok forrásközléseinek alapján. A föllelt jegyzékek, katalógusok szöveges kiadásai forrásbibliográfiái (*Könyvtártörténeti füzetek* c. sorozat, 1981-) és adattár-sorozatokban (*Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*) láttak napvilágot, egy részük az eredeti könyvlisták betűhív átiratával készült (MONOK 1993). A források összesítésének eredményei adatbázisba kerülnek (Eruditio), s noha e program alapcélja az olvasmányműveltség kutatásának alapbázisát megteremteni, nem pedig általában a katalógus- vagy katalogizálástörténet kutatása, – a föllelt katalógusok eredeti szövegeközléseinek kompilációja a soroláshoz használt névformák történeti rétegződéseit is kirajzolhatja.

A történeti munkákból témánkhoz kapcsolódóan elsősorban a katalógusok, bibliográfiák összeállítását vizsgáló kutatások megállapításai a *mérvadóak*, amelyek egyben jelzik az egyes korszakokra jellemző szemléletmód alakulását és a katalógus funkcióról való gondolkodás megjelenését is.

Általánosan elfogadott az a nézet, miszerint a katalógusokat kezdetben (ókor, középkor) inventáriumi céllal készítették, később váltak az egyedi művek vagy könyvek megkeresését szolgáló eszközzé; sokáig a könyvek polcokon való elhelyezését tükrözték tartalmi (szakrendi) vagy formai-fizikai szempontok (nagyság, proveniencia, nyelv, szín stb.) szerint, s csak a XVIII-XIX. században vált szokásossá a katalógus függetlenítése a

könyvek fizikai elrendezésétől – a tételek szerző, cím vagy másféle alaki-műfaji tulajdonságát jelölő és ezek alapján csoportosító rendszavak alkalmazásával.

A katalogizálásról és katalógusokról való elméleti gondolkodás kialakulásának történetében Svetlana JANČIĆ (1996), négy korszakot különít el: a korai fázisban a könyvek regisztrálásához kapcsolódó munka, a katalógus szerkezetére vonatkozó módszerek leírása volt jellemző (pl. Hyde); a második szakasz módszeresen és aprólékosan megszerkesztett szabálygyűjtemények létrejöttében nyilvánult meg (Panizzi, Cutter, Dziatzko, Milkau-tól az ISBD-ket követő szabályzatokig); a harmadik szakasz az előzővel részben párhuzamos folyamat, a katalogizálás filozófiáját taglaló elméleti munkákban nyilvánult meg (Tait, Osborn, Ranganathan, Norris, Domanovszky és mások); a negyedik pedig az elméleti következtetések alkalmazásának jelenleg is tartó időszaka, amelyben a digitális médiumoknak egyre meghatározóbb szerep jut.

Richard P. SMIRAGLIA (2002) az információkereső eszközök rendezőelvének alakulását a tudásszervezés elméletének filozófiai fejlődéstörténeti keretébe helyezte. Az egyes korszakokra jellemzően a tudásszervezés elméletében is fölfedezhető bölcséleti áramlatok befolyását elemezte, eszerint a XIX. század közepétől kialakult episztemológiai-pragmatikus szemléletet a XX. században a racionalizmus és empiricizmus váltotta fel, a huszadik század végén az episztemológia jelenléte és a logikai pozitivizmus hatása állapítható meg. Smiraglia posztmodern információ- és tudásszervezés-elméletében a korábbi, a modern keresőrendszerek egységesség-ideálja helyett az egyén- és kontextusfüggő megoldások kerülnek előtérbe. A modernizmus végének és a posztmodernizmus elejének mérföldköveként két kulcsmonográfiát nevez meg: az egyik Patrick WILSON *Two Kinds of Power* (1968) c. műve, amelyben Wilson a bibliográfiai apparátus rendszerét értelmezte, és ezzel megvetette az empirikus elméleti fejlődés alapjait; a másik Elaine SVENONIUS *The Intellectual Foundation of Knowledge Organisation* (2000) c. munkája, amelyben az információszervezés elméleti tudásalapjait foglalta össze, feltételezve egy önálló bibliográfiai nyelvet. E bibliográfiai nyelv szókincsének alkotórésze többek között a nevek korpusza is.

Az információszervezési módszerekben történt változások, a *szakrendről* a könyvön közölt *szerző és cím* alapú rendezésre váltás fordulópontjai a katalógustörténeteket XVI. századi előzményekre vezetik vissza. E fordulópontok feltárásával, valamint a további történeti fejlődésükkel foglalkozó kutatások sora Julia PETTEE, soká visszhang nélkül maradt cikkével kezdődött 1936-ban (*The Development of*

Authorship Entry and the Formulation of Authorship Rules as Found in the Anglo-American Code). Pettee az egységesített besorolási tétellel összegyűjtött információk történeti előzményeit az oxfordi Bodleiana katalógusaiból vezette le. Új fogalommal „irodalmi egység”-nek (literary unit) nevezte azt az összegyűjtést végző adatelemet, amelynek mai megfelelője az egységesített cím, illetve ’a mű’ mint entitás megfelelője (ld. FRBR), feladata pedig az egyes kifejezési és megjelenési formák összegyűjtése.

A katalogizálási szabályzatok kezdettől fogva három fő kérdésfeltevésben foglalkoznak a besorolási adatokkal: (a) hogyan kell megválasztani a rendszót, azaz a dokumentum lejegyzett ismérvei közül melyik legyen az a kiválasztott adatelem, amelyik a tételek sorolásánál rendező adattá válik; (b) milyen formája legyen a rendezéshez kiválasztott adatnak, azaz milyen legyen az egységesített alak; (c) hogyan kell a bibliográfiai tételeket a besorolási adatok alapján sorba rendezni. A szabályok általában tartalmazzák a nehezen eldönthető és problematikus esetek kapcsán az utalók készítésének lehetőségeiről vagy kötelezettségéről szóló rendelkezéseket is.

A rendszó megválasztásának különféle technikája a huszadik században alapvetően két nagy katalogizálási irányzat, az angol és a német iskola kialakulásához vezetett. Az angol iskola Panizzi, Jewett és Cutter XIX. századi örökségére alapozva az AACR nemzetközileg széles körben elfogadott és adaptált változataiban él tovább, alapelve kezdetektől fogva a mechanikus rendszóválasztás volt. Az 1960-as évekig a német nyelvterület nagy részén és egyes európai országokban is a grammatikai rendszóválasztás módszerét bevezető *Porosz Instrukcióké* volt a domináns hatás. Az irányzatokkal, leírásukkal és honi recepciójukkal a magyar szakirodalomban RÁCZ Aranka (1959), SZELLE (1962) és POGÁNYNÉ (2001, 2002) foglalkozott elmélyülten, Pogányné az 1925-1960 közötti magyar szabályozási törekvésekben kimutatja a két nagy irányzat hatását a honi katalogizálásra és szabványalkotásra (2004a 1-2).

A bibliográfiai leírási szabályzatok besorolási adatainak összehasonlító elemzése

A szabályzatok összehasonlító elemzésére a katalogizálástörténet során mindannyiszor sor került, ahányszor egy-egy új szabálykészlet kidolgozása, a régi revizionálása vagy együttműködés gondolata – központi katalógus, közös katalogizálás, bibliográfiai adatcsere vetődött föl. Az összevetések célja a jobb, a racionálisabb megoldások keresése, a különbségek feltárása, a közös nevezőre jutás – az egységes megoldások kidolgozásának mérlegelése. Az összevetésekben sarkalatos kérdést jelentett

az egységre jutás kompromisszumainak lehetősége a besorolási adatok megválasztásának és adatformálásának technikájában. A két nagy irányzat közelítésének szándéka különféle konferenciákon kapott hangot a huszadik század elején (Brüsszel, 1910; Hamburg, 1911, München, 1912, stb.). A közös nézetek kialakításához nélkülözhetetlennek mutatkoztak nagyobb volumenű összehasonlítások: J. C. M. HANSON-nak, aki Brüsszelben a Levéltárosok és Könyvtárosok Kongresszusán (Confress of Archivists and Librarians) az ALA 1908-as szabályzatának nemzetközi használatra való átdolgozását vetette fel, hosszas érlelés után, nyugalalmazása után sikerült – a konkordanciákat megállapítva vagy nagyobbrészt inkább hiányolva – elkészítenie az ALA és további tizenkilenc szabályzatnak párhuzamba állítását (*A Comparative Study of Cataloging Rules Based on the Anglo-American Code of 1908*, 1939). A Hanson-tanulmányban egybevetett regulakiadványok többsége európai országokban volt használatos, megjelenésük 1901-1931 közé esett – a legrégebbi az osztrák nemzeti, a legújabb az amerikai gyakorlatot összefoglaló vatikáni szabályzat volt. Maga az 1908-as ALA szabályzat is összehasonlítás eredményeként, az amerikai és az angol gyakorlat egyeztetésével jött létre. E folyamat történetét, az előzményekkel és a későbbi fejleményekkel, James A. TAIT (1969) foglalja össze *Authors and Titles* c. könyvében, a szerzőség-elv alkalmazásának fejlődéstörténeti vezérfonalát követve. RANGANATHAN (1955) saját (*Classified Catalogue Code*, 3. kiad., 1952), egyetlen könyvtár helyi használatára (madrasi egyetemi könyvtár, India) de többnyelvű, többféle írásrendszert használó környezetre szánt szabályzatát négy másik, több könyvtár használatára és többnyire egynyelvű környezetre megtervezett előírásgyűjteménnyel hasonlította össze (ALA 1949; Porosz Instrukciók, 1. kiad., 1899; Cutter, 4. kiad., 1904; Biblioteca Apostolica Vaticana, 2., 1939-es kiad. alapján, az angol, 1948-as kiadás szövegét). Ranganathan az ALA túlbujánzó szabályainak analizálása közben tízes nagyságrendben talált az alapszabályokra vonatkozó kivételeket, kivételek kivételeit, sőt tovább elágazó kivételeket. Az általános szabályokon belül a számos egyedi esetre vagy előfordulásra kitérő, apró részletekbe vesző szabálypontok a paragrafusok számszerű növekedésében is megnyilvánult. Az ALA 1949-es kiadásának kritikái egyszerűsítést, racionálisabb szabályozást követeltek, OSBORN nagy visszhangot kiváltó cikkében (*The Crisis in Cataloging*, 1941) a pusztán rendelkezéseken alapuló öncélú perfekcionista elv feladását és a könyvtárak sajátos igényeinek nagyobb tiszteletben tartását követelte, pragmatikus megközelítést, elvek kidolgozását sürgette.

Az 1961-ben megtartott Nemzetközi Katalogizálási Konferencia (International Conference on Cataloguing Principles, ICCP, 1961) előkészületi időszakában 1954-től

1961-ig az egyes nemzetek gyakorlatának összehasonlítása a nemzetközi szervezetek és bizottságok munkacsoportjainak tevékenységét képezték, elsősorban az IFLA, az UNESCO és a CLR (Council on Library Resources) támogatásával. Az UNESCO könyvtári hírlevele (*UNESCO Bulletin for Libraries*, 9-10, 1955-56) cikksorozatban foglalkozott a német, japán, lengyel, spanyol, a szovjet, meg az USA szabályaival és revíziós törekvéseivel. OSBORN (1956) a sokat vitatott testületek kérdésére koncentrálva vetette össze a különféle élő gyakorlatokat.

Az összehasonlító tanulmányok első hullámában a besorolási adatok más katalógizálási problémákkal együtt vagy azok között képezték az elemzés tárgyát, ezen belül főként a rendsző megválasztásával és alaktani kérdéseivel, a testületi szerzővel jegyzett és anonim művekként kezelt tételek rendszavával, a mechanikus vagy grammatikai elv párhuzamba állításával, a korban használatos „főlap” és „melléklap” (főtétel a teljes bibliográfiai leírással és a rövid adatokkal ellátott melléktétel, és ezek „lásd még” típusú összekapcsolása), illetve az utalók alkalmazásának eseteivel foglalkoztak. Az egymás mellett felvonultatott megoldások a besorolási módszerek számbavételét szolgálta, elemezve egy-egy megoldás előnyeit vagy hátrányait.

A komparatív tanulmányok második nagy hullámában az országoknak sokkal nagyobb körét érintették a vizsgálatok, amelyek célzatosan a besorolási adatok kezelésére, megformálására, cseréjére összpontosítottak. E törekvések már nem elszigetelt egyéni munkával, hanem nemzetközi intézményi háttérrel valósultak meg. Az ISBD-kre és a Párizsi Alapelvekben megfogalmazott ajánlásokra alapozó nemzeti katalógizálási szabályzatok összehasonlítása a névkezelés egységességét, a névalakokat a *teljes megfeleltetés* igényével vizsgálták. Az IFLA programjai és tanácskozásai során (1977) a nemzeti név és cím besorolásiadat-fájlok létrehozása, karbantartása és adatcseréje vált megoldandó feladattá. Az IFLA besorolásiadat-rendszerekkel foglalkozó munkacsoportja (Working Group on an International Authority System) útmutatót dolgozott ki *Guidelines for Authority and Reference Entries* (GARE, 1984) címmel. A Francia Nemzeti Könyvtár authority file-jának kezdeti szakasza újabb vizsgálat indítására adott alkalmat. A nemzetközi egységesítési erőfeszítések megvalósulásának és mértékének megállapítása, a meglévő állapotok, az adatcsere lehetőségeinek feltérképezése céljából Marcelle BEAUDIQUEZ és Françoise BOURDON (1991) részletes összehasonlító tanulmányt készített az egységesített adatállományokról a nyugati és a keleti, szocialista országokban. A vizsgálati szempontok ezúttal a besorolási adatok típusainak analízisére a személynév,

testület és egységesített cím alaki vonatkozásain kívül kiterjedtek a besorolási rekordok szerkezetére, az automatizált fájl jellemzőire. Az egyes országok gyakorlatában nagyfokú morfológiai különbséget és egyenetlen fejlettségi szintet állapítottak meg, a megoldást továbbra is a nemzetközi egységesség megvalósításában látták, a megfelelő segédletek előállításával, a *UNIMARC / Authorities* csereformátummal, az adatcserével – mint kétirányú adatszolgáltatással. Kérdésfeltevéseik (pl. kikre – mire vonatkozik pontosan a „nemzeti” jelző a „nemzeti besorolási adat-fájlok” kapcsán) viszont előrejelezték a később kialakuló, történeti-kulturális sokszínűséggel megbékélő, sőt, az azokat preferáló nézeteket.

Az összehasonlító tanulmányok sorában kiemelkedő jelentőségű BOURDON önálló kötete a nemzetközi együttműködés megvalósulásának addigi helyzetéről és kialakulásának esélyeiről (*International Cooperation in the Field of Authority Data*, 1993). Az UBC programban (ANDERSON 1974) meghirdetett nemzetközi konszenzus a bibliográfiai számbavétel területén jó eredményeket mutatott fel, ellentétben a besorolási rekordok áramoltatásával. Ez utóbbi vonatkozásban a nemzetközi adatcsere nem alakult ki, és a nemzeti bibliográfiák közül is csak kevés vállalta fel a nemzeti besorolási adat-fájl létrehozását, a rájuk vonatkozó sztemdekek meghatározását, alkalmazását. Bourdon nyolc, már meglévő automatizált besorolási adat-fájl elemzésének tanulságai alapján azonosította azokat az akadályokat, amelyek megghiúsították az adatcsere sikerességét. A fő problémákat abban látta, hogy az automatizált rendszerek számára, nem lettek világosan definiálva sem a nemzetközi szabványosítás céljai sem a besorolási adatok funkciói, ennél fogva a nemzetközi szabályozás nem terjedt ki a besorolási adatok és rekordjaik tipikus adattartalmának meghatározására. Ezért a besorolási adat-állományokra vonatkozóan is sürgette a nemzetközi összhangon alapuló, az országok szabványaiba is beépülő szabályozást, amelynek ki kellene terjednie mind a rekord tartalmi elemeire mind a nemzetközi authority-rendszer működésére az ISA(D)N (*International Standard Authority (Data) Number*) alkalmazásával. Az ISA(D)N bevezetésével azóta számos fórum és cikk foglalkozott, az ezzel kapcsolatos álláspontok nem egységesek (TILLER 1996, WILLER 1996; SNYMAN – RENSBURG 1999, 2000). Egy újabb azonosító szám bevezetését a FRANAR munkacsoport nem látja célszerűnek, helyette inkább az besorolási rekord (autorizálási rekord) funkcionális követelményeinek definiálását és modellezését tartja fontosnak (PATTON 2003).

A besorolási adatokról az újabb IFLA nemzetközi katalogizálási konferenciasorozat keretében készültek összehasonlítások. Az első konferencia (IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, IME ICC, Frankfurt, 2003) az európai szakértőket tömörítette. Témája az európai katalogizálási gyakorlat és az elvi álláspontok összegzése, az elektronikus környezet jelenléte miatt szükségessé váló paradigmaváltás. Pusztán a besorolási adatok nyelvi elemeit tekintve is sok feloldhatatlan ellentmondás áll fenn továbbra is az egyes országok gyakorlatában, ezek főként a régebbi korok nevei és a testületi (intézményi) nevek megformálásában nyilvánulnak meg, de a transliteráció módja sem egységes a párizsi konferencia után 40 évvel (BUIZZA – GUERRINI 2003).

Az adatbázisok fizikai szerkezetének megfeleltetése és az adatcsere szabványosítása szintén komparatív tanulmányok témájává vált. DANSKIN (1997) a *UNIMARC /Authorities* (1991) bibliográfiai adatcsere-formátumot kilencféle MARC szerkezettel vetette össze. A vizsgálat eredményeit a UNIMARC szerkezet bővítésénél hasznosították.

Az IFLA tevékenysége

A huszadik század katalogizálási törekvéseit a helyi, regionális és nemzetközi szintű együttműködés egyre kiteljesedőbb volta jellemezte. Az együttműködési igények az adatkezelési módszerek egyeztetésének lehetőségeit vetették fel, az egységesített besorolási adatok kérdéskörében is. A nemzetközi egyeztetésben, elméleti kutatásokban és a keretszabályzatok kidolgozásában nagy szerepet vállalt az IFLA, több konferencia, program és munkacsoport megszervezésével. A szervezet e tevékenységéről 1998-ig RÁCZ Ágnes (2001) adott összefoglalást; MADER Béláné publikálatlanul maradt disszertációja (*Egységesítési törekvések a huszadik századi katalogizálásban*, 1983) szisztematikusan és tényszerűen tárja föl az 1980-as évekig a földkerekség egészére kiterjedő eseményeket és tendenciákat; a besorolási adatokra szűkítve DUDÁS (2002) cikkében van rövid áttekintés. Az egyes lezáródó időszakokról, tanácskozásokról vagy projektekről közölt beszámolókból kirajzolódnak az előrelépések jellemzői is: DELSEY (1980) az egyetemes besorolásiadat-rendszerrel kapcsolatos fejleményeket, BERKE (1999) az 1977-es és 1998-as bibliográfiai világkonferencia ajánlásait, WILLER (1999) a besorolási rekordok nemzetközi hasznosíthatóságára tett erőfeszítéseket az 1995-1998 közötti időszakban, BYRUM – MADISON (2000) és DANSKIN (2004) a katalogizálás koncepcióját megújító FRBR megszületését és a vele kapcsolatos fejleményeket foglalta

össze. Az automatizált rendszerek és az osztott katalogizálási rendszerek elterjedése, a változatos fizikai hordozókon megjelenő dokumentumtermés megnövekedése, a költségsökkentési és felhasználói elvárásoknak való jobb megfelelés fokozott igénye, az 1961-es Párizsi Alapelvekben meghatározott katalogizálási keretszabályzatot és a rá épülő modern nemzeti katalogizálási szabványokat a 90-es évekre elavulttá tették, ezért vált szükségessé a bibliográfiai rekord funkcionális modelljének kidolgozása. Az FRBR tanulmányban (1998) az alapszinten meghatározott funkcionális követelményeket az entitás-kapcsolat adatmodell-szerkezetben határozták meg, három egyedtípus elkülönítésével. A fogalmi szinten definiált modell az egyedtípusok entitásainak és azok tulajdonságainak valamint kapcsolatainak taxonómiáját és viszonyrendszerét írja le. E modellben a besorolási adatok tárgyainak fogalmi-logikai rendszerét is megtaláljuk a *mű*, *kifejezési forma*, *megjelenési forma*, *személy*, *testület* stb. entitások értelmezésében. A besorolási adatok részletes entitás-kapcsolat modelljét tartalmazza majd a bejelentett FRANAR-tanulmány (Functional Requirements and Numbering of Authority Records).

A besorolási adatokat is érintő IFLA, és az IFLA által támogatott más nemzetközi konferenciák időrendben:

1961 – Párizs, nemzetközi katalogizálási konferencia (ICCP). A kiadott szabálytervezetre a későbbiekben *Párizsi Alapelvek* néven hivatkoznak;

1969 – Koppenhága (International Meeting of Cataloguing Experts, IMCE). Az ISBD program elindítása. Konstatálják: a Párizsi Alapelvek besorolási adatokra vonatkozó pontjait az egyes nemzetek gyakorlatában különféleképp értelmezték. A besorolási adatelemek megválasztásának módja és alaki megformálása továbbra is nagymértékű különbséget mutatott;

1972 – Budapest, UNIMARC fejlesztésének elindítása;

1973 – Grenoble, UBC program meghirdetése (az UNESCO támogatásával), a hiteles forrásnak tekintendő nemzeti besorolásiadat-jegyzékek kialakítására vonatkozó koncepció elfogadása;

1977 – Párizs, a Nemzeti Bibliográfiai Világkongresszus (*Paris Conference on National Bibliographies*, PCNB). Az ISBD-k nemzeti bibliográfiai alkalmazásának kezdete. Megerősítették az UBC programban meghirdetett nemzeti név besorolásiadat-állomány koncepcióját;

1977 – Brüsszel, IFLA Világkongresszus (IFLA World Congress). A besorolási adatfájlok kialakítására új projekt indul;

1978 – IFLA munkacsoport megalakítása a besorolási adatok nemzetközi rendszerének kidolgozására (IFLA Working Group on an International Authority System, IFLA General Conference, Štrbske Pleso);

1990 – Stockholm, szeminárium a bibliográfiai rekordról (*Stockholm Seminar on Bibliographic Records*). Napirendjén szerepelt többek között a besorolási rekordok és fájlok szerepének elemzése a nemzetközi adatszerében, javaslat fogalmazódott meg a nemzetközi besorolásiadat-rendszer kidolgozására, amely szerint szükség van a bibliográfiai rekordok funkcionális követelményeinek kidolgozására, tekintetbe véve az összetett használói igényeket, a változatos dokumentumtípusokat, a drámaian megváltozott informatikai körülményeket. Ez a javaslat volt az FRBR tanulmány megírásának kiváltója;

1995 – Szentpétervár, nemzetközi szeminárium a besorolásiadat-fájlokról (*IFLA International Seminar on the Creation and Use of Authority Files*);

1998 – Koppenhága, nemzetközi konferencia a nemzeti bibliográfiákról (*International Conference on National Bibliographic Services, ISNBS*). A nemzeti bibliográfiai intézetek feladatvállalásának szükségességét a besorolási adatok nemzeti korpuszána kialakításáról és közzétételéről továbbra is hangsúlyozzák;

2003 – Frankfurt, IFLA Szakértők I. Tanácskozása a Nemzetközi Katalogizálási Szabályzatról (IME ICC). Az FRBR koncepció elfogadása, a katalogizálás nemzetközi keretszabályaiba való beépítése.

Besorolási adatokkal foglalkozó főbb IFLA programok és bizottságok:

UBC – (*Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel, Universal Bibliographic Control*) program kezdete 1973-tól. ANDERSON (1974) tette közzé az UBC hosszútávú programjának ajánlását, miszerint a nemzeti bibliográfiák kompetenciájába tartozik meghatározni saját, az országukban élő vagy a kulturális örökségük részeként számon tartott írók, személyek hiteles, egységesített névformaként használandó sztenderdizált alakját. Az ajánlás tartalmazza azt is, hogy a nemzeti bibliográfiai intézetek a jegyzéküket tegyék hozzáférhetővé a széles nyilvánosság számára, így a *nemzeti besorolásiadat-állományok* a besorolási adatok megformálásához használható leghitelesebb forrást képezhetik.

IFLA UBCIM – *UBCIM Programme = IFLA Core Programme for Universal Bibliographic Control and International MARC Programme*, 1987-től. Fő célkitűzései: a bibliográfiai adatok nemzetközi cseréjének megvalósítása; a bibliográfiai számbavétel és az adatsere-formátumok szabványosítása. A program publikációi: monográfiák (*UBCIM*

Publications – New Series, Saur, 1990-) és ezek fordításai; az *International Cataloguing and Bibliographic Control* c. folyóirat 1988-tól (előzménye: *International Cataloguing* 1972-1987).

IFLA UBCIM. Working Group on Minimal Level Authority Records and ISA(D)N, (MLAR) 1996-tól, 1998-től de facto felváltotta a FRANAR munkacsoport. A MLAR munkacsoport működésének időszakában kidolgozta ajánlásait a besorolási rekordok technikai és tartalmi szerkezetére valamint minimálisan kötelező adattartalmára vonatkozóan. Az ajánlásokat *Mandatory Data Elements for Internationally Shared Resources Authority Records* (1998) címmel tették közzé (MANDATORY, 1998).

IFLA Working Group on an International Authority System, 1978-tól. A munkacsoport 1984-ben publikálta a GARE segédletet (*Guidelines for Authority and Reference Entries*, 2. kiad.: *GARR – Guidelines for Authority Records and References*, 2001).

IFLA Sections on Cataloguing and Information Technology. 1991-ben jelentette meg a nemzeti bibliográfiai adatcsere ösztönzésére kifejlesztett UNIMARC / Authorities (1991) formátumot, 2001-ben kiadták ennek 2., bővített, javított változatát.

PUC – IFLA Permanent UNIMARC Committee, 1991-től, az IFLA UBCIM programjának keretében a UNIMARC formátum fejlesztésével foglalkozik.

FRBR Working Group – IFLA Cataloguing Section. Working Group on Functional Requirements of Bibliographic Records (FRBR). 2003-tól: **FRBR Review Group**. Főbb feladata volt az ISBD-k megújítása, a nemzetközi katalogizálási szabályzat fogalmi alapjainak lefektetése, az 1997-ben elfogadott FRBR modell implementálása a bibliográfiai kommunikációs formátumokba.

FRANAR Working Group – IFLA Cataloguing Section. Working Group on Functional Requirements and Numbering for Authority Records. Az FRBR-hez kapcsolódóan feladata az adatbázis fogalmi szintjén kidolgozni a besorolási rekordok funkcionális követelményeit; az ISA(D)N szükségességének elbírálása, bevezetésének indokoltsága esetén az azonosító szerkezetének meghatározása.

Elméleti megközelítések

A katalógusok fejlettségi fokát mindenkor a nekik tulajdonított funkciók határozták meg. Az erről való gondolkodás, az évszázadokon áthagyományozódott

szerkesztési gyakorlat elméleti alapjainak megfogalmazása és tudatosítása viszont csak a XIX. század közepétől jelentkezik.

A francia forradalmat követően, a hatalmat átvevő kormány államosítási intézkedéseinek következményeként, 1791-ben született meg az első nemzeti szabályzat Franciaországban, amely elrendelte a besoroláshoz a *rendszo* kijelölését, egyúttal rendelkezett a besorolás szabályairól is (SMALLEY 1991). A hasonló címléírasi rendelkezésgyűjtemények viszont csak a meglévő gyakorlat tömör összegzései voltak, s nem kidolgozott elméletek gyakorlati megnyilvánulásai. A következő században több olyan szabályzat jött létre, amelynek hatása szélesebb körben volt érezhető és meghatározó az egyes nemzetek gyakorlatára. Megjelentek bennük a jellemző elvek is a rendszóválasztás módját (mechanikus az angolszász, grammatikai a Porosz Instrukciókban), az egyes besorolásiadat-típusok alkalmazását tekintve, mint pl. a testületi szerzőség elvének érvényesítése, Antonio PANIZZI óta az angolszász gyakorlatban. Az egyes szabályzatok gyakorlatiasan rendelkeztek a besorolási adatok felvételének és megformálásának módjáról.

A katalógusfunkciók általános elméleti megfogalmazását két kiemelkedő vonatkozásban jegyzi a katalógizálástörténet: az egyik a katalógizálási szakirodalomban talán legtöbbet idézett mű, Charles Amy CUTTER szabálygyűjteményének klasszikussá vált 4. kiadása (*Rules for a dictionary catalog*, 1904), a másik az ugyancsak rendszeres hivatkozások tárgyává vált, cutteri szentenciákra építkező Párizsi Alapelvek keretszabályzat (1961). Valószínűsíthetően ugyancsak korszakalkotó jelentőségűek lesznek az IFLA IME ICCP tanácskozásain jóváhagyott dokumentumok (Frankfurti Alapelvek 2003).

Cutter a huszadik század elején a ma is sarkalatos pontoknak tekintett katalógusfunkciókat fogalmazta meg, ami szerint a katalógus feladata, hogy segítse egy konkrét könyv megtalálását; tárja föl mi van meg egy szerzőtől; milyen könyv van a könyvtárban egy adott tárggyal kapcsolatban, egy adott dokumentumtípuson vagy műfajon belül és információival segítse a könyv kiválasztását.

Az 50-60-as években, a lokális együttműködés kiterjesztése és a nemzetközi egységesítési törekvések szellemében kibontakozó elméleti megnyilatkozások erőteljesen foglalkoztak a kérdéssel. A katalógus célját és tárgyát kutatva a cutteri meghatározás lényegét a katalógus *azonosító* és információkat *összegyűjtő* feladatában határozták meg. A Pettee óta kísértő „irodalmi egység” (RIJK 1991), az ugyanazon irodalmi művek

kiadásainak a könyv – mű dichotómiájában megjelenő problémafelvetés, továbbra is téma maradt a szaktudományban. E kérdéskörre vonatkozó mérvadó eszmefuttatások a korszakban VERONA (1959, 1962), LUBETZKY (1969), DOMANOVSZKY (1964, 1974) tollából születtek. Verona megállapította, hogy az olvasók általában irodalmi egységként szemlélik a régebbi műveket (tehát 'a művet' keresik) míg az újabb publikációkat másik megjelenésüktől elkülönítetten, különálló egységnek tekintik, ez egybevág a címleírásban alkalmazott bibliográfiai egység fogalmával. Lubetzky szerint *a könyv* intellektuális tartalmat közvetít, megtestesíti és reprezentálja a szellemi alkotást *a mű* fogalmával szemben, amely az anyagi megjelenéstől elvonatkoztatott tartalom. Domanovszky elhatárolta a szellemi jelenségnek tekintett *mű*; a mű anyagi megvalósulása, *a könyv* és *kiadásainak* fogalmát; a *könyv- (mű) család*, a közös eredetre visszavezethető *egyedek* csoportjait; kihangsúlyozta, hogy a műveknek *változataik* vannak, erre a katalogizálásban külön tekintettel kell lenni.

'A mű' összegyűjtésének elve katalógusfeladatként megjelent a Párizsi Alapelvek tervezetben is az egységesített, illetve konvencionális cím előrelátásával. A későbbi szakírók (többek között WILSON 1989, BRUNT 1999, SVENONIUS 2000) a *kollokáció* feladatában jelölték meg a hasonló vagy bármilyen más kapcsolat révén összetartozó információk egybegyűjtésének mechanizmusát. A katalógus kollokációs feladatához fűződő korszakalkotó felismerések, módszerek és elméletek főbb vonulatát foglalja össze cikkében DUDÁS (2004).

Az egységesített besorolási adatok információkat egy fókuszba gyűjtő rendeltetéséről az ötvenes évektől kezdődően az egyes típusokra koncentrálva születtek értekezések (személynevek, pseudonímák, testületi nevek, egységesített / konvencionális címek, rendszavak, LUBETZKY, VERONA, DOMANOVSZKY munkásságában és DUKE 1980). E típusok elméleti-funkcionális és empirikus-pragmatikai vizsgálata folytatódott a besorolásiadat-fájlok információtechnológiával támogatott eszközeinek figyelembevételével, mint pl. a testületek regisztrálásának sokat vitatott elvi és alaki kérdéseiről (IFLA UBC 1980, CARPENTER 1981, GUERRINI 2003). 'A mű' vs. 'könyv' vagy 'példány' problémaköréről Pettee, Verona, Lubetzky, Domanovszky már említett munkásságát követően és követve további részletekbe menő vizsgálatok láttak napvilágot, ezeknek témája az egyes szerzőknél: WILSON (1968, 1983) Lubetzky 'mű' fogalmát megerősítve a *bibliográfiai család*, a *szöveg és derivációi*, a *bibliográfiai univerzum* összetevői; GRAHAM (1990) a *mű – példány*, *mű – könyv*, *mű – szöveg* összefüggései;

FATTAHI (1996) a mű *csúcsrekordja*; YEE (1997) a gyakorlatban érvényben lévő kiadással szemben a *mű-központú* regisztrálás kritériumainak elemzése; VELLUCCI (1998) a bibliográfiai család *kapcsolatainak típusai*, ezek jellemzőinek vizsgálata és számbavételének módja MARC, valamint online környezetben; HAGLER (1998) 'a mű' típusú *hozzáférési pont* és a *mű besorolásiadat-állomány* létrehozásának feltételei, SMIRAGLIA-LEAZER (1999) a bibliográfiai családok generációi; LEAZER (2000) a művek változatának az *ősmű*-ig eredeztetett nyilvántartása, Smiraglia 'a mű' mint szellemi alkotás fizikai formákban megnyilvánuló szellemi tartalma, a bibliográfiai családok komplexitásának vizsgálata, megfigyelve a szellemi tartalomnak a megjelenési formák generációiban vagy meghatározott kulturális közegben végbemenő *mutációit*. Smiraglia 'a mű' elméletének felállításával igazolta azt a követelményt, hogy az információkereső (tudásszervező) rendszerek hatékony működése érdekében gondoskodni kell 'a mű' azonosítását kezelő *jelölőrendszerről*, amely segítségével feltárhatók a komplex információk (kismonográfiában: *The Nature of „The Work”* 2001; cikkben: 2003).

E jelölőrendszer egyben egy *kontroll-rendszer* fenntartását is jelenti, amelyben az *entitásokat* (szerzők, művek, művek kiadásai stb.) az egységesített besorolási adatelemek képviselik, alakváltozataik és az entításokhoz kapcsolódó más egyedek, adatok, tényezők komplex kapcsolatrendszert képeznek. Az angol szakterminológiában *authority control*-nak nevezik azt a mechanizmust, amelyben a keresőrendszerek hozzáférési pontjait létrehozzák, karbantartják, összekapcsolják és működtetik.

A magyar szakterminológiában az egységesítő munka megjelölésére a *besorolási adatok ellenőrzése* kifejezéssel találkozhatunk, a besorolási adatokból létrejött adatállományra pedig a *besorolásiadat-fájl*, *besorolásiadat-állomány*, *besorolásiadat-tár*, *besorolási jegyzék* kifejezésekkel. Felbukkan az *index* műszó is, amely az adatbázisokban fizikailag elkülönített, a keresést könnyítő segédállomány, prekoordinált vagy postkoordinált változatban. Jobbára a tárgyszavakra, teauruszokra értve, a *kontrollált* (*ellenőrzött*) *szótár* kifejezés is kapcsolatba hozható a besorolásiadat-fájllal. A jegyzékek elsőrendű rendező alapegységére az *egységesített besorolási adat* terminust használják. Az *egységesített* jelző általában elmarad, ha a besorolási adatokról (egységesített és utalótételekről) általánosítva van szó, és váltakozik a *szabványos*, *szabályozott*, *ellenőrzött* jelzős szerkezetekkel. Az értekezésem eredményeként közölt terminusváltozatokat (*autorizálási / auktorizálási / kontrollált / ellenőrzött állomány / fájl / adattár*) a III. fejezetben részletezem.

2. Besorolási adatok kontrollja

Áttekintések

Az „authority control” kérdéskörét tárgyaló első összefoglalást 1982-ben Larry AULD készítette el, 80 évet átfogó áttekintésével, a főként amerikai és kanadai kutatási eredmények és fejlemények alapján (*Authority Control : an Eighty-Year Review*). Közleményének közvetlen apropója a Library of Congress MARC csereformátumán belül kifejlesztett besorolásiadat-rekord formátum közzététele volt (*Authotities: a MARC Format*, 1981). Szakirodalmi áttekintéséből is kitűnik, hogy az „authority control” kifejezés a 80-as években a számítógépes adatfeldolgozással együtt terjedt el. A tevékenység Auld meghatározásában „annak az adatállománynak [„file”] a gondozására és fenntartására irányul, amelyben a tételfejek [„headings”, egységesített besorolási adatok], az egységesített besorolási adatok variáns formái, a referenzs források és más kapcsolódó adatok találhatók”. Az authority control és a hozzá kapcsolódó fogalmak meghatározásait az *Authorities: a MARC Format* 1976-os előzetes kiadásából idézte, ez a kiadvány tekinthető kiinduló – a megváltozott, digitális környezettel is számoló – fogalomalkotó forrásnak. E dokumentumban az *egységesített besorolási adat*⁵⁸ [heading] „a név, tárgy, cím, sorozatcím stb. jóváhagyott⁵⁹ [authoritative] alakja, amely hozzáférési pontként [access point] szolgál a bibliográfiai rekordhoz”, míg a *besorolási rekord* [authority record] „azt a jóváhagyott formát [authoritative form] tartalmazza, amelyet az adott intézmény a bibliográfiai rekordjaihoz kiválasztott; magában foglalhatja a névváltozatokat és a tételfejhez más összefüggésben hozzátartozó formákat valamint [...] egyéb különféle információk is beírhatók.” Auld kiemelte, hogy a *besorolási adatok kontrollja* generikus terminus, ennél régebbi és specifikusabb kifejezések a *név besorolási fájl*, *tárgyszófájl* és *besorolási jegyzék*. A besorolási adatok kontrolljának kutatását és irodalmát négy kategóriába csoportosította: (1) a katalogizálási szabályzatok, (2) a katalogizálói kézikönyvek (tankönyvek), (3) a besorolási adatállományok kialakítására tett kezdeményezések valamint (4) az automatizáció hatása a besorolási adatok kontrolljának (kezelésének) mechanizmusára. Az első három csoportot képviselő tartalmak főként a név besorolásiadat-állományok egy intézményen belüli kezelését, a katalogizálók munkájának könnyítését és a katalógus egységes adatkezelését, valamint funkciójának érvényesülését hivatottak biztosítani. A negyedik, új korszakot is nyitó kutatási terület, gyakorlati oldalról

⁵⁸ A manuális korban: egységesített címfej.

⁵⁹ Magyar szinonimák: egységesített, kiemelt, kiválasztott, kitüntetett, normalizált, elfogadott, ellenőrzött, szabályozott, hiteles, hitelesített, szabványos, szabványosított.

az osztott rendszerek technikai feltételeinek fejlesztésére, elméleti megközelítésből pedig az elvileg meghatározható célokra és funkciókra terjed ki.

Arlene G. TAYLOR az authority controllal kapcsolatos, a nyolcvanas években föllendülő empirikus kutatások, folyamatos elméleti viták rendszerezését és összefoglalását adta közre cikkében (*Research and Theoretical Considerations in Authority Control*, 1989). Mauro GUERRINI (2000) a kilencvenes évek legfontosabb publikációit vette számba a témakörből, különös tekintettel Olaszországban közreadott irodalomra, az angol nyelvű forrásirodalom olasz szakfordításait is kiemelve és jelentős újonnan kialakított – főként történeti – gyűjtemény feldolgozása kapcsán készült speciális besorolásiadat-állományokról, kialakításuk módszeréről számol be.

Empirikus kutatások és eredményeik

Taylor is hangsúlyozta fent említett cikkében azt, hogy az 1980-as évekig kevés, a kérdéskörében végzett empirikus kutatást végeztek. Az angol-amerikai szakmai közösségekben tett különféle kutatási felhívások hatására vizsgálat tárgyává vált a kontrollra fordított munka minősége, összetettsége, időtartama, költségei. A Library of Congress leíró katalogizálói pl. munkaidejük felét fordították a besorolási adatok és rekordok létrehozására (RATHER 1982), MILLER (1979) szerint a név/cím besorolási rekord darabonként 1,25\$, DICKSON–ZADNER (1989), a közös katalogizálásban részt vevő, NACO tagkönyvtárak között végzett felmérésében pedig a névrekord átlagosan 14,67\$ – a szélső értékek 3,15 és 63\$ –, míg egy nem NACO-authority rekord átlagos ára az előzőnek kb. a fele volt a felmérés idején. TILLET (2001) kijelentése szerint ez a munka napjainkban is az eredeti katalogizálás legdrágább összetevője. A besorolási rekord és az authority rendszerbe való bekapcsolása tehát jelentős költségráfordítást és magasan szakképzett humán erőforrást igényel, a közös adattár készítése esetén a munka még drágább, ennek oka az, hogy a közös állományba szánt adattartalmak kidolgozására a katalogizálók nagyobb figyelmet és elmélyültebb kutatómunkát fordítanak, mint a csak „saját használatra” készített besorolási rekordok esetében, az osztott rendszerben már meglévő adatoknál pedig körültekintőbben végzik a változások követését és a szükséges revizionálást.

A besorolási adatokkal kapcsolatos kutatás irányát alapvetően Elaine SVENONIUS (1981) felhívása szabta meg, amely kiterjedt az ellenőrzés szükségességére, a hatékony adatállomány-kezelés megtervezésére, a hozzáférést biztosító kapcsolatok, a bibliográfiai és besorolási adatok számítógépes tárolásának és a fájlok összekapcsolásának

kérdéseire. E felhívás eredményeként sorozatos vizsgálatok kezdődtek meg többek között az egységesen kiemelt névformák elvének érvényesíthetőségéről a katalógusokban (CHAIN 1983), a címoldalon lévő névalakok és az egységesített formák közötti megfelelés, illetve variálódás arányairól (TAYLOR 1984, SHORE 1984, FULLER 1989), a levéltárak nyilvántartásaiban vezetett névanyaggal való hasonlatosságokról (MATTERS 1990), a keresés hatékonyságát gátló tényezők és hibaforrások, mint pl. a tipográfiai hibák típusairól (BEALL 2004), a retrokonverzió során a besorolási adatok elektronikus adatbázisba konvertálásának problémáiról, több esetben száz évvel azelőtti bibliotékárius elődök leírásait felhasználva (BURGER 1982, BEAUMONT – COX 1999). TILLET (1989b) cikkben tette közzé javaslatát a nevekhez fűződő kapcsolatok taxonómiájáról, STRUNK (1991) egy, a „problémás” személynévanyagra irányuló bibliográfiai mintavétel vizsgálatának eredményeit közölte. CARLYL (1996) az online katalógusok képességét vizsgálta meg a szerzők műveinek egybegyűjtésére és ugyanazon művek különféle kiadásainak kollokációjára, kevés pozitívumra jutva. AYRES (2001) esettanulmányban konstata: az authority control egyszerűen nem működik. Az OPAC megjelenítési képességeit vizsgálva találta úgy, hogy a felhasználó sokszor nem jutott kellő találathoz az elhanyagolt utalózás vagy a katalogizálás túl komplex szabályozása miatt; a közös keresőfelületek protokolljai nem támogatják a keresést az utalók között; a nagy találati halmazok rendszerezésére a jelenlegi felhasználói felületek nem alkalmasak; de sokszor csak a nem egységesített névalakok miatt csorbul a keresés biztonsága.

A kilencvenes években a nemzetközi folyóiratokban erősödő hangsúllyal kapott helyet a besorolásiadat-állományok többnyelvűsége a tulajdonnévi besorolási adatok kapcsán is (MURTOMA – GRIEG 1994), egy-egy nyelvterület problematikája, a keleti és más írásrendszerű rendszavak jellegzetességeinek feltárása: a kiemelt tételfej nélküli címleírás ősi kínai hagyománya és technikája, a transliteráció problémái, a keleti és az írásbeliség tradícióival nem rendelkező afrikai régiókhoz kötődő személynévek írásmódja, módszertani útmutatók a nemzeti gyakorlatnak megfelelő szabványos névalakokról (többek között: MARKIW 1984 – szláv; MARUYAMA 1986, TAKAWASHI 2002 – japán; LAU–WANG 1991, TAO – COLE 1990, LIU – SHEN 2002 kínai; PIL–MO – DONG–GEUN 1990 – koreai; ASHOOR 1989, HOUISSA 1991 – arab; VERNON 1991 – héber SOLTANI 2002 – iráni, GUPTA 1991 – etióp, MUTULA 2002 – Afrika.)

A folyóiratcikkek jelentős csoportja meghatározott állományra vonatkozó megoldásról vagy problémáról számolt be (pl. BISHOP 1950, BUCHINSKI – NEWMAN – DULL 1976; RINN 1994, 1995; BYRUM 2003).

A besorolási adatok kontrollja – elmélet és módszertan

AULD megfigyelte, hogy Cuttertől az AACR2-ig valamennyi szabályzat rendelkezik a kiválasztott címfej alakjáról és az utalók használatáról, de egyik sem foglalkozik a névformák és változataik számbavételéről, karbantartásáról, a változások követéséről. Az általa ismertett amerikai kézikönyvek a besorolási adatok kontrolljának szükségességét hangoztatták, többféle érveléssel: a negyvenes-ötvenes évekre jellemző szemléletben az efféle munka iránti elvárás elsősorban a katalogizáló munkájának, „kényelmének” szolgálata, azért, hogy a katalóguscédulákra feljegyzett, rendszóul is használt névformákat és az utalókat követhesse; másfelől, hogy ellenőrizhető legyen a névmegállapítások pontossága és az egységes névkezelés. A hatvanas években az utalók számontartását, a katalógustétel-fejek egységességét, a munkafázisok ismétlődésének elkerülését látták elsősorban e tevékenység központjában, de megjelent az egységes névalakkal összegyűjtött információk feladatának tudatos célkitűzése is.

Az adatbázisok jellemvonásai fölerősítették a manuális katalógusok szerkesztése kapcsán még az ötvenes években fölmerülő elvi álláspontváltozást. A bibliográfiai fájlról elkülönült a besorolási adatfájl. Míg a manuális katalógus-szerkezet egyben az adattárolás struktúráját és kapcsolathálóját is megszabta, addig a számítógépes rendszerekben az adattárolás elkülönült az adatmegjelenítéstől. Az automatizáció adatkezelési technikája gyökeresen átalakította a katalógust, s ez a hagyományos, betűrendes megjelenítésmódtól való elrugaszkodás lehetőségeinek mérlegeléséhez vezetett (MALINCONICO 1979, BREGZIS 1979). BREGZIS (1982) a katalógus szerkezetének adatkapcsoló-technikáját elemezve, a katalógusra általában jellemző összefűző jelleget – Cutter nyomán, aki eredendően a szótárkatalógus általánosabb és specifikusabb tárgyszavait összekapcsoló jellegére alkalmazta ezt a kifejezést – *szünetikusnak* (syndetic) nevezi. Történetileg kétféle összekapcsolási módszert különböztetett meg: a leíró elvű indirekt, és az egységesített „címtételfejek” direkt módszerét. A „leíró”(bibliográfiai leírás) és a „fej” (besorolási adat) elkülönülésének okát a leíró funkció és a hozzáférés funkciójának izolálódásában látta. Fizikailag is különálló állományba szerveződve a két adattörzs kezelése és jellege más-más követelmények szerint alakul. A manuális korszakban a bibliográfiai leírások fix betűrendi helyre, előre determináltan rendeződtek egyetlen

tételsorba, a számítógép ezzel szemben számos más elrendezést prezentálhat, a kapcsolatok többféle megjelenítésére is képes.

A digitális alkalmazások megjelenésével a besorolási adatok normálásának jelentősége megnőtt, a vele kapcsolatos eljárás több szempontból is megváltozott. Robert H. BURGER *Authority Work* (1985) c. kötetében a besorolási adatokhoz és a belőlük képződő adatállományokhoz kötődő komplex, humán és gépi erőforrások együttesében végzett munkafolyamatokat vette számba, megadva a fogalmak újszerű definícióját. Kulcsfontosságú összetevőkként nevezte meg a besorolási rekordok létrehozását, a kiemelt névelemek egységesítését egyazon adatbázison belül, az authority controlhoz szükséges tényezőket, az adatelemek közötti megfelelő kapcsolatok megadását, az adatfájlba szervezést, az információs kapcsolatok megadását a bibliográfiai leírást tartalmazó törzshöz valamint az adatfájl gépi karbantartását és működtetését. Burger könyve az első átfogó elméleti monográfia, amely a besorolási adatok létrehozásától azok integrált információs rendszerben való működéséig valamennyi összetevőre kiterjed.

További két monografikus mű, a komparatív tanulmányok között már említett BEAUDIQUEZ – BOURDON (*Management and Use of Name Authority Files*, 1991) valamint az önálló BOURDON-kötet (1993), a nemzetközi együttműködés megvalósításával kapcsolatos problémákat analizálta, és taglalta egy nemzetközi besorolásiadat-rendszer létrejöttének feltételeit.

Jelentős megemlítenünk néhány olyan konferenciát, amely a besorolási adatok problémakörének elméleti és gyakorlati, globális és lokális kérdéseivel foglalkozott, ezek:

- *What's in a Name?* : Control of Catalogue Records through Automated Authority Files, Ottawa 1977, Vancouver 1978. Az első gépesített authority alrendszerek (Library of Congress, National Library of Canada), az első hálózati munkával épített besorolásiadat-rendszerek tapasztalatait ismertető tanácskozás.
- *Authority Control: the Key to Tomorrow's Catalog*, 1979, Atlantic City, New Jersey, USA (rend. ALA, LITA). Az előadók (többek között MALINCONICO, BREGZIS, MILLER, 1982) a hozzáférési pontok létrehozásának, kontrolljának, fizikailag elkülönülő adatfájlba szervezésének szükségességét hangoztatták, hangsúlyozták jövőbeli jelentőségüket, vizsgálták működésük és funkcionálásuk körülményeit az adatbázisban, különös tekintettel a számítógépes hálózati kommunikációs lehetőségekre.

- *Authority Control in the 21st Century*, 1996, Dublin, Ohio, USA (rend. OCLC). Az osztott rendszerek tapasztalatairól szóló beszámolókon kívül a szemléletváltás szükségességét hangoztatták. Az egységesített adat kontrollja helyett (*authority control*) a hozzáférési kontrollt (*access control*) javasolt, az *entitás neve* (mint írásképe) ugyanis *nem alkalmas* az egyedi azonosító (mint normalizált kód) funkciójának ellátására (TILLET 1996), ezt a feladatot az ISA(D)N azonosító-rendszer vállalhatja át. A már meglévő, egyszer valahol előállított rekordok „újrahasznosítható” adatelemeinek köre és értéke átvevőktől függően variálódhat (WILLER 1996). A konferencián bemutatták a német szabályzat (RAK) szerint készülő besorolásiadat-állományokat is (MÜNNICH 1996).
- *Principles and Future Development of AACR*, 1997, Toronto, Ontario, Canada (rend. ALA). Az AACR az angol nyelvterület egészén és azon kívül több mint húsz országban alkalmazott katalogizálási szabályzat, kétségkívül nagy befolyást gyakorol a nemzetközi szabványosítás egész folyamatára. A konferencia az angol-amerikai szabályzat vizsgálatára, a jövőt meghatározó irányvonalak kijelölésével foglalkozott, előtérbe kerültek a hagyományos katalogizálási szemlélet megújításának kérdései, az új környezetben, az online katalógusra érvényes funkciók meghatározása, a bibliográfiai entitások kollokációjának feladata az egységesített név- és címelemek segítségével (FATTAHI, HAGLER, VELLUCCI, YEE, 1998).
- *International Conference Authority Control : Definitions and International Experiences*, 2003, Firenze, Olaszország (rend. Università di Firenze et al.). A tanácskozás előadásai a történeti- és jelen törekvéseit prezentáló teoretikus beszámolóktól (BORBINHA, BUIZZA, GORMAN, PATTON, PLASSARD, TILLET, 2003) a könyvtári területeken kívül eső kiadói és kereskedelmi szféráig a témát változatos megközelítésből tárgyalták. Az egyes, korábban már nagy publicitást nyert besorolásiadat-fájlok és projektek státusz-beszámolóin kívül (NACO, CERL Thesaurus, EDIT 16, FRANAR, LEAF, PND) kevésbé ismert vagy újonnan indult projektek bemutatása is helyet kapott (COFAR, CORELI, az AFNOR könyvtárakat, múzeumokat, levéltárakat összefogó projektje, keleti nevek, ókori állam-, középkori latin nevek, ACOLIT – egyházi személyek és testületek, levéltári anyaghoz kötődő névanyag stb.)

3. Besorolásiadat-állományok

Az elméleti irodalom manuális *besorolásiadat-fájl*nak tekint – elvonatkoztatott értelemben – minden olyan katalógust, bibliográfiát vagy más referenz művet, amelyben az azonos írásképi különböző szerzőket megkülönböztető elemmel egyediesítik és megfelelő minőségű utaló- és hivatkozási rendszert használnak. A *besorolási adatok ellenőrzése* manuális katalógus esetében akkor valósul meg, ha az olvasói és más katalógusokban (pl. szolgálati) lerakott egységesített címfej pontos másáról és a lerakott utalókról külön nyilvántartás, külön katalógus készül, névváltozás vagy bármilyen változtatás esetén párhuzamosan, egyik és másik helyen is regisztrálják a módosításokat. A számítógépes információs rendszerekben a besorolásiadat-fájl olyan adatállomány, amely folyamatosan bővíthető és változtatható, a módosítások valamint az entitásokat jellemző kapcsolatok változásai dinamikusan, az egész adatállományra kiterjedően érvényesíthetők (HOLLEY 1992).

BOURDON (1993) a besorolásiadat-fájlokkal kapcsolatban éles határt vont az elképzelések és megvalósulásaik között. Az elképzeléseket az elméleti cikkek és a katalógizálási szabályok tartalmazzák, míg gyakorlati megvalósulásait az adatállományok – az authority file-ok képviselik.

A számítógépes korszakot megelőzően csak a nagyobb, központi adatszolgáltatást is végző könyvtárakban vezettek önálló fájl, ezek természetesen csak belső, intézményi használatban voltak elérhetők. A Library of Congress szolgálati katalógusában a számítógépes konverzió kezdetekor két és fél – három millióra becsülték a személyi adatokat rögzítő cédulák számát. 1971-ben indultak meg ugyanitt a számítógépes név-authority szerkezet kidolgozásának munkálatai, az évtized közepén számítógéppel állították elő intézményi használatra a név-cédulákat, a terjesztésre szánt *Name Headings with References Catalog* kiadványt, és megteremtették az online adatbevitel feltételeit is. Az 1980-as évek elején a névanyag retrospektív feldolgozása indult meg, az online keresést az OCLC hálózatán is lehetővé tették (RATHER 1978, ANDRE 1982).

Az online környezet a besorolásiadat-állományok gondozását, kezelését is forradalmasította. Az önálló besorolási rekordok által könnyűszerrel ellenőrizhetővé váltak az egységesített és utalóként szolgáló adatelemek az intézményi katalógusokban. Az új információs technológia ugyanakkor az osztott katalógizálás előtt is utat nyitott. Több projekt vette kezdetét az osztott rendszerű online besorolásiadat-fájlok és közös adatkezelésük lehetőségeinek kutatására.

A centrális modellen alapuló legnagyobb külföldi fájl amerikai programként indult, ma már nemzetközi állománnyá fejlődött – ez a *NACO* (National Coordinated Cataloguing Operation, később: *Name Authority Cooperative of the Program for Cooperative Cataloguing*, 1976-tól). A holland kezdeményezésű *PICA Network* (Project for Integrated Catalogue Automation, amelyben 1980-tól épül név authority file) a dokumentációs szolgáltatások együttműködésére tervezett flexibilis adattár, mára belga, német, svájci tagok közös hálózata. Az információs rendszerek átjárhatóságát kutatta a *CoBRA – AUTHOR* projekt (Computerised Bibliographic Record Actions, 1995-1998), amely az Európai Közösség támogatásával, öt európai nemzeti könyvtár (belga, brit, francia, portugál és spanyol) besorolási adatainak cseréjére és integrált keresésére kifejlesztett prototípus volt. A könyvnyomtatás kézi korszakának adatbázisában (Hand Press Book Database, HPB) az egyes országokból érkező hozzáférési pontként megadott, ugyanazon egyedet jelölő névvariánsok elvileg egyenrangúak, közülük viszont egy, a betűrendes indexben elsőként szereplő egység képezi a technikai gyűjtőpontot (FABIAN, 2003). A *MALVINE* (Manuscripts and Letters via Integrated Networks in Europe, 1998-2000) a kéziratok közös kereshetőségét, a *LEAF* (Linking and Exploring Authority Files, 2001-2004) projekt pedig a besorolási rekordok különböző felhasználását, a kulturális különbségek átjárhatóságát tűzte ki célul. Projektismertetőből van tudomásunk az LC, OCLC és Deutsche Bibliothek nemzetközi virtuális adattárának fejlesztési munkálatairól (VIAF).

Elfogadott alapelvvé vált az az álláspont, hogy a nemzeti bibliográfiák a leghitelesebb forrásai a hatáskörükbe tartozó dokumentumokról előállított információknak, így a szerző és címadatok morfológiai kérdésében is az adott nemzeti bibliográfia a mérvadó (ANDERSON 1974). A kilencvenes évek második felétől egyre több nemzeti könyvtár tette szabadon hozzáférhetővé a katalógusához (nemzeti bibliográfiához) szervesen kötődő vagy attól elkülönített, önálló adatállományt képező besorolásiadat-jegyzékét. A hozzáféréssel kapcsolatos információkat az IFLANET – webszolgáltatás valamint az Európai Nemzeti Könyvtárak Konferenciájának hivatalos portálja (GABRIEL, Conference of European National Librarians, CENL) gondozza.⁶⁰

---

⁶⁰ Online hozzáférés:

GABRIEL: <http://www.kb.nl/gabriel/index.html>

IFLANET: <http://www.ifla.org/VI/2/p2/national-libraries.htm>

4. Metaadatsémák, technológiák

A Library of Congress-ben kifejlesztett MARC adatszerkezet (ISO 2709) a hetvenes években nemzetközivé fejlődött (McCALLUM 2002). A MARC mező – almező – indikátor struktúráját a különféle országok a saját igényeiknek megfelelően adaptálták és alakították ki a saját nemzeti MARC formátumaikat (Aus-, CAN- UK-, Inter- SWE-, FIN-, HUNMARC stb.). Az adatstruktúrák fejlesztésével a nem könyv dokumentumok adatfelvételét is lehetővé tették – mint pl. a levéltári anyagok (WEBER 1990) vagy a számítógépes dokumentumok számára bevezetett speciális adatmező bevezetésével (Elektronikus hely és hozzáférés), amelyben a könyvtári gyűjteményen kívül lévő online forrásokhoz vezető kapcsolatok adhatók meg.

Az LC a besorolási adatokra kifejlesztette a MARC Authority szerkezetet (*Authorities*, a MARC format 1981, később MARC 21 AUTHORITY 1999), a nemzetközi adatcsere céljaira pedig az IFLA közreadásában készült el a *UNIMARC/Authorities* formátum. A rekordszerkezet a GARE tartalmi felépítését követte kiegészítve a szükséges MARC szerkezet- és tartalomjelölő elemekkel (rekordjelölők, indikátorok, almezők hívójelűi).

Az elektronikus szövegek tömeges megjelenése újabb problémák elé állította a dokumentumokat számbavevő, a visszakeresést biztosító információs rendszerek tervezőit. A hálózati források számbavételére az elektronikus szövegekben alkalmazott jelölőnyelveknek megfelelő metaadatsémák és technológiák jelentek meg. Az internet források katalogizálásának projektjei során számos alternatív megoldás született a bibliográfiai információk, köztük a kereséshez nélkülözhetetlen besorolási adatok jelölésére. Több kutatási project foglalkozott ezek egymás közötti és a könyvtári szoftverekben alkalmazott MARC adatszerkezet megfeleltetésével, a funkcionális működés kérdéseivel (PALOWITZ – HOROWITZ, 1996; ANDERSEN 2004, COYLE 2004). HOPKINSON (1998) a különféle adatszerkezetek és jelölőnyelvvel meghatározott sémák átjárhatóságát elemezte DAY, a Dublin Core és a UNIMARC megfeleltetésének sémájának kidolgozásával, és kísérletek történtek az XML – FRBR leképezésére is (GRANATA 2003). A metaadatokkal kapcsolatos kutatási trendeket célja a rendszerek közötti átjárhatóság és azok logikai összekapcsolása, a metaadatelemek szemantikai leképezése a metaadat séma-specifikációkban, a leíró adatelemek tipizálása, autentizálása (GREENBERG 2003). Az újabb eredmények között említhető a MARC21 formátum és

más metaadatsémák XML konverziója (MARC 21 XML Schema) vagy az Open Archives Initiative metaadatgyűjtő protokollja (OAI 2004; FÜLÖP – KOVÁCS – MICSIK 2004).

Barbara TILLET (2001 és 2002) nemzetközi virtuális besorolásiadat-jegyzék gondolatát felvetve olyan megoldást javasolt, amellyel egyrészt a könyvtárakban vezetett jegyzékek, virtuális hozzáféréssel, más területek számára is hasznosíthatókká válhatnak (kiadói, copyright és jogkezelői szervezetek, múzeumok, levéltárak), másrészt, a besorolási adatokkal kapcsolatban végzett kutatómunka eredményei közös tudáskincset képezhetnének. Konceptiójában szerepel az is, hogy az újabb metaadatsémák és technológiák (OAI, Z.39.50 protokoll) bevonásával a felhasználó igényéhez igazodó megjelenítési módokra van szükség; ugyanakkor a háttérben hatékony keresési technológia léphet életbe, amely javíthatja a webszolgáltatásokat. LAM (2002) az elképzeléshez kapcsolódóan egy, a globális névjegyzék XML technológián alapuló, az entitások többféle írásrendszerű változatát is kezelni képes kísérletről számol be. BORBINHA (2003) az információs társadalomban jelentkező új paradigmák közé, a metaadatok világába helyezi az authority control fogalmát, modellezi a metaadatokat különféle nézetekből (fogalmi, kontextuális, szolgáltatások / interfészek és technológia). Szerinte a metaadatok morfológiai heterogenitása e modellben és a különböző forráshelyek adatait kezelő kezdeményezésekben (EAC, Ecoded Archiving Context, LEAF, MALVINE stb.) áthidalható probléma.

5. A besorolási adatok kontrollját segítő információforrások

A besorolási adatok ellenőrzött jegyzékeinek fenntartásához nélkülözhetetlenek a különféle *már meglévő források*, referenzs adattárak. Ezek típusai: (a) a hagyományos lexikonok, enciklopédiák, biográfiai kiadványok, (b) az előzők adatait összesítő indexek, (c) kifejezetten könyvtári névírásra készített segédkönyvek (vagy más médiumokon közreadott megfelelőik), (d) a dokumentációs feldolgozó munka termékeként létrejövő, folyamatosan bővülő, változó és változtatható besorolásiadat-állományok.

Az első két típusba sorolt kiadványok a besorolási adatok írásképeinek megformálásához, az egyediesítő és egyértelműen azonosító adatelemek megállapításához nélkülözhetetlenek, ám nem mindig azonosak a dokumentációs leírási szabályzatokban előírt névformálási követelményekkel. Különösen nagy az eltérés az ókori, középkori, humanista, vallási nevek, a nem latin írásrendszerű szignifikánsok tekintetében, még a

különféle referenszművek között is. A közléseket ugyanis koronként, nyelvenként, kultúránként, az ismeretközlés színvonalától és stílusától függően más-más nyelvhasználati és helyesírási norma határozza meg. A sokféleség kiküszöbölése, a nagyobb fokú konzisztencia megteremtése iránti igény tette szükségessé a könyvtári-dokumentációs névírás normáit szem előtt tartó segédanyagok kiadását.

A feldolgozó munkát közvetlenül segítő segédeszközöknek, egy adott dokumentációs szabvány szerint készült speciális referenszművek, besorolásiadat-állományok valamint az ezek kialakítását segítő útmutatók, segédletek tekinthetők. A Párizsban elfogadott irányelvek gyakorlatba való átültetésének megkönnyítése céljából, az IFLA segédanyagokat és tanulmányokat tett közzé.

Az IFLA kiadványok egy csoportja segédforrásként a besorolási adatok ellenőrzött formájának egységes megformálásához készült. Ezek sorában található a személynevek, testületek, igazgatási szervek nevei, a liturgikus művek és a klasszikus anonim művek címeinek normalizálásához használható adattárak, közülük kettőnek magyar honosítása is megjelent: *Names of persons : national usages for entry in catalogues* (legutóbbi kiad. 4., 1996, magyar változat a 3. kiad. alapján: *A személyek neve mint a katalógusok besorolási adata az egyes nemzetek gyakorlatában*, 1984, 1986); *Form and Structure of Corporate Headings* (1980, 2. kiad.: *Structures of Corporate Name Headings*, 2001), VERONA: *Corporate Headings* (1975), *Anonymous Classics : a List of Uniform Headings for European Literatures* (1978), *List of Uniform Titles for Liturgical Works of the Latin Rites of the Catholic Church* (2.ed., 1981, magyarul ugyanez a kiad. alapján: *A római katolikus egyház latin szertartású liturgikus művei egységesített címeinek jegyzéke*, 1983, 1986), *Names of States : an authority list of language forms for catalogue entries* (1981), *List of Uniform Headings for Higher Legislative and Ministerial Bodies in European Countries* (2. kiad. 1979).

Az IFLA-kiadványok másik csoportja a könyvtári automatizált rendszerek szabványosítására irányuló kutatások eredményei alapján közzétett ajánlások. Egyik ilyen jelentős kiadvány az International Authority File System munkacsoport összeállítása, a GARE (1984, később GARR 2001), amely a besorolási rekordok (egységesített forma és utalói) tartalmára vonatkozóan nyújt ajánlást a személynevekre, testületekre – beleértve a konferenciákat, területi igazgatási szerveket is, valamint a klasszikus anonim művek egységesített címeit is. Nem ad specifikus utasításokat a besorolási adatok szerkezetére vonatkozóan, ezeket a nemzeti szabályzatok hatáskörében hagyja.

Az egyes nemzeti bibliográfiák besorolásiadat-jegyzékei elsődleges segédforrások az authority munkában. Az úttörő kezdeményezések kezdetben előfizetett szolgáltatás útján vagy osztott rendszerben, a tagkönyvtárak zárt körében voltak használhatók (mágneses, optikai hordozón vagy hálózatban). Az IFLA UBCIM felhívása az állományok interneten való közzétételére, az információtartalmak szabad sugárzása, nem maradt eredménytelenül. Szabad hozzáféréssel vált olvashatóvá a különálló állományt képező *Library of Congress Authorities*, a francia *Autorités BNF* és a német *Personennamendatei*; integrált katalógus részeként a *British Library – Integrated Catalogue* névállománya böngészhető indexben, ahol megkülönböztethetők a LC-ből átvett és a BL-besorolási rekordok, és számos más példát is említhetünk világszerte, távolabbi és közelebbi országokban. Csak egy ez utóbbiak közül a horvát közös katalógizálási projekt szerves részeként épülő croatus szerzők és más, hungaricumokat is tartalmazó fájl részletes rekordjai a CROLIST könyvtár-informatikai rendszerben. A speciális adatbázis részeként szerkesztett besorolási állományok közül kiemelkedik a XVI. századi italica nyomtatványokat feltáró EDIT 16 (*Censimento delle edizioni italiane del XVI secolo*) adatbázis név-törzse, amely a máshol szokásos azonosításhoz és megkülönböztetéshez szükséges elemeken valamint a névváltozatok előfordulásainak számontartásán kívül az irodalmi hivatkozásokat is összegyűjti.

6. Történeti és egyházi nevek besorolásiadat-jegyzékei

A történelmi idők kéziratos és nyomtatott forrásaiban föllelhető névadatok variálódásán kívül sok főfájást okoztak mindenkoron a pseudonimák és az anonimuszok is. TAYLOR – MOSCHER (1951) monográfiája máig egyedülállóan tárja fel a hajdani bibliográfus-filológusok klasszikus idők óta szüntelenül megnyilvánuló törekvését listák, lexikonok összeállítására, amelyekkel meg szerették volna könnyíteni a homonimák megkülönböztetését, a latinizált vagy más problematikus nevek írását, leleplezni a pszeudográfusokat, felfedni az anonim szerzőket. E „bosszantó bibliográfiai probléma” az ókortól szüntelenül kísérti az emberiség különféle emlékeit számbavevő scriptorokat: a bibliotékák fennállása óta állandóan jelen van és kutatás tárgyát képezi.

A történeti nevek – ókori klasszikusok és középkori írók a latin, görög és más kultúrában; a vallási nevek: egyházatyák, szentek, pápák, más vallásos személyek – írásmódjáról az egyes nemzeti szabályzatok eltérően és sajátosan rendelkeznek. A

különbségekkel foglalkoztak az eddig említett összehasonlító tanulmányok, de érdemesnek tartjuk külön kiemelni Mauro GUERRINI analízis írásait a katolikus egyházhoz és történetéhez kapcsolódó testületi és igazgatási szervek elnevezései, valamint a vallási nevekhez kötődően (1995); az ókori Kelet, Közép-Kelet, a humanisták és a pápák nevének vonatkozásában (1999).

A retrospektív konverzió megindulásával egyes országokban a történeti névanyag kontrollált formában való feldolgozását és az egyházi, vallási névállomány kialakítását célzó projekttel találkozhatunk. A francia nemzeti könyvtárban a CORELI (*Collectivités Religieuses*) program keretében a különféle történeti katalógusok digitalizálási munkája során a franciaországi és nemzetközi egyházi testületekről (egyházmegyéék és -községek, szerzetesrendek, kongregációk stb.) készülnek névrekordok, a nagyobb egyházi gyűjteménnyel rendelkező könyvtárak együttműködésével. A COFAR (*Collectivités Officielles Françaises d'Ancien Régime*) Franciaország államigazgatási szerveinek korpuszába illesztve dolgozza fel a nemzeti történelmi igazgatási testületek névanyagát. Mindkét munkaterület anyaga a BNF authority állományba integrálódott (BODDAERT 2003).

A középkori irodalomhoz kapcsolódó névadatok kezelését jellemző komplexitás okaira világított rá GAMBERINI – DONATI (2003), akik szerint az összetettséget a hosszú – ezer évet átfogó időszak, a kéziratosság korában nem megállapodott lingvisztikai tényezők, a kiadatlan források sokasága, a már feldolgozott adattárakban a változatos adatformák, a pseudonim szerzők gyakorisága okozza; a középkori filológia gyors fejlődése pedig a korábbi segédforrások gyors elavulását idézi elő. A szerzők közleménye egyúttal a Biblioteca di Cultura Medievale besorolási jegyzékre vonatkozó elvi és módszertani jellemzőkre is kitér.

A történeti anyagot feltáró kezdeményezések sorába tartozik SANSÒ (2003) névjegyzék-tervezete a történeti itáliai államigazgatási területek megnevezéseivel, amely kéziratok, ősnymtatványok, XVI-XVIII századi nyomtatványok alapján a területi változások, a hivatalos elnevezések és a névvariánsok feldolgozására készült. Sanso, hangsúlyozza, ez a munka magas szintű könyvtártudományi, információtechnológiai és szakmai – történész, jogtörténeti – felkészültséget igényelt. Tegyük hozzá: e megállapítás érvényessége valamennyi, hasonló jellegű korpusz összeállítására kiterjeszthető. Modell-értékű módszertani megvalósításként értékelhetjük az Olasz Egyházi Könyvtárosok Egyesülete (Associazione dei bibliotecari ecclesiastici italiani, ABEI) több évig tartó

vállalkozását a katolikus egyházzal kapcsolatos besorolási jegyzék elkészítésében (*ACOLIT : autori cattolici e opere liturgiche : una lista di autorità*, 1999-2004). A kötetek tartalmazzák a Biblia és könyveinek konvencionális címeit, beleértve a vallási felekezetek kánonjait is; a katolikus egyház intézményeit (a Szentszék intézményei, tanácsok, bizottságok); a Pápai Állam és a Vatikánváros hivatalai, igazgatási szerveinek neveit; valamennyi pápa és ellenpápa nevét; a vallási közösségek, intézmények, férfi (klerikus és világi) és női kongregációk, rendek elnevezését; a monasztikus szerzetesrendek, szabályozott kanonokok, egyéb rendek, kongregációk, társulások, világi közösségek, a keresztény élettel és a kereszténység kialakulásával kapcsolatos írók (egyházatyák, szentek, teológusok) egységesített névalakját, az ismert szerzőjű és anonim művek sztenderdizált címeit. A jegyzék egyaránt számbaveszi a mai és a történelmi idők adatait – a katolikus egyház 2000 éves történetében előforduló intézményeket, személyeket, műveket.

Az ACOLIT szerkesztésénél is alaplámként feltüntetett további két jelentős, nyomtatott formában is kiadott referenz művet nem hagyhatunk ki összefoglalónkból. A Bayerische Staatsbibliothek a filológiai forráskiadások és szaklexikonok anyagának összesítésével adta közre: (a) *Personennamen der Antike : PAN* (1993), 4039 bibliai, ókori görög és latin személy nevét 17746 variánssal; (b) *Personennamen des Mittelalters : PMA* (2., bőv. kiad., 2000), amely 13000 középkori személy szócikkét tartalmazza. A kiadványok de facto a RAK szabályzataként jelentek meg, anyaguk a PND adatbázisba integrálódtak a kelet-európai és keleti személyek alrendszerrel együtt (MÜNNICH 2001). A német szabályzatban az ókori görög nevek egységesített alakja a latin forma, a PAN ezért nem tartalmazza az eredeti görög írásjegyjű formákat.

Vittorio VOLPI *Dizionario delle opere classiche. 1-3. vol.* (DOC, 1994) feldolgozza az ókori klasszikusok, középkori szerzők nyugati és bizánci kultúrkörbe sorolható adatait. A kiemelt névalak ebben az olasz szabályok szerint kialakított forma, a névcikk további felépítése: hivatkozások primer és szekunder forrásokra; névváltozatok; eredeti írásmóddal közölt név; művek egységesített címe az elterjedtebb változatban, a címek közlése eredeti írásmóddal. Szűkebb területi lefedettségű, mint a német PAN és PMA kiadvány.

7. Besorolási adatok kontrollja – magyar vonatkozások

Az authority controlnak nevezett folyamattal való foglalkozást dominánsan angol nyelvű szakirodalom jellemzi. Megjegyzi ezt BOURDON is (1993) az indexelő szolgáltatásokban talált adatokat összegezve, de ha végigbongésszük a LISA (Library and Information Science Abstracts) és a hazai MANCI (Magyar és Nemzetközi Cikk) könyvtártudományi adatbázis tételeit, ugyanez állapítható meg az utóbbi tíz év anyagáról is. Taylor már említett szemléjének egyik részletéből némileg érzékelhető a *besorolási adatok kontrollja* információs korszakbeli fogalmának megszületése, kialakulása és az iránta való érdeklődés fokozódása. A hivatkozás Barbara TILLET egy kézirat bibliográfiájára vonatkozik 1982-ből, amelyben 411 mű szerepelt, tizenhárom kivétellel valamennyi 1960 utáni megjelenéssel. Bourdon a manuális és gépi besorolási adat-fájlokra korlátozva a bibliográfiai gyűjtést három jelentős információ tudományi adatbázisból, tizenöt évre visszamenőleg (1978-1993 közötti időszak), százhusz releváns tétel alapján kezdte meg munkáját. Jelen munka megírásának előkészítésekor a LISA (Library and Information Science Abstracts) és a hazai MANCI adatbázisból a válogatott cikkek tételei az auktorizálás egész problémakörére mintegy háromszáz egységnyt tettek ki, a további adatgyűjtés során ugyanennyi, zömében angol nyelvű külföldi szakirodalmi forrás képezte e kutatás kiinduló szakirodalmi magját.

A gazdag és változatos megközelítési módot érvényesítő angol nyelvű irodalommal ellentétben a magyar szakirodalomban mindössze három, koncentráltan a besorolási adatok kontrolljára összpontosító tanulmány vagy összefoglaló jelent meg. VAJDA Erik *A besorolási adatok egységesítése* (1990) c. tanulmánya a fogalmi meghatározásokkal foglalkozott és a magyar terminus technicusok kialakítását célozta meg. A *Könyvtárosok kézikönyvében* RÁ CZ Ágnes (2001) alapvetően a Vajda-által javasolt magyar terminológiát és fogalom-meghatározásokat használta, és megtaláljuk nála a korszaknyitó FRBR-tanulmány kulcsszavainak magyar honosítását is. DUDÁS (2002) a Vajda-által javasolt terminusok közzlése után több mint tíz évvel, részben azokra, részben a nemzetközi szakirodalomra építve árnyaltabb, differenciáltabb meghatározásokat adott. A Vajda-cikk egészében a fogalmi magyarázatokkal foglalkozott, az utóbbi pedig az ókori és középkori nevek egységesítéséhez keresett, a manuális feldolgozásra szánt szabványok és az új technikai paradigma szerinti elvi-elméleti és gyakorlati támpontokat.

UNGVÁRY – VAJDA (2002 és 2003) az információkereső nyelvek elméletébe és rendszerébe helyezte a leíró adatokból képezett besorolási adatokat, átvezetve témakörünket az információelmélet ontológiai területére. A besorolási adatokkal és az authority controllal kapcsolatos terminológia átalakulás alatt áll a nemzetközi és hazai információtudományban, a magyar terminológiában használt „egységesített besorolási” jelzős szerkezetek is korszerűtlenné váltak. (BERKE 2004). S itt ismét utalok arra, hogy a jelen értekezés keretében az újabb műszavak és -kifejezések kialakításához is szeretnék hozzájárulni.

A témánk szempontjából lényegbevágónak minősített publikációkon kívül a magyar szakirodalomban csak lappangva, igen szórtan, más témák részeként, említésszerűen, közös katalógizálási projektekkel vagy retrokonverzióval kapcsolatban elhintett részletként mutatkozott meg az authority control valamely aspektusa vagy produktuma. Többnyire az egyes információtechnikai megoldások vagy alkalmazások háttérében merültek fel a besorolási adatok kérdései. BERKE (1994) az OSZK számítógépes katalógusait ismertetve az indexfájlokat – köztük a név- és címadatokat – tároló rendszerkatalógusról szólt. BAKONYI (1998) a KözelKat kapcsán a névelemek kereséséről, a transliterációk következtetlenségéről, a MOKKA (Magyar Országos Közös Katalógus) kapcsán pedig a „bibliográfiai és a besorolási adatok együtt mozgása” problematikusságáról értekezett; más forrásokból a MOKKÁ-ban alkalmazott „szkeleton besorolási rekord” technikájáról találunk megjegyzést (VAJDA 2002). Bakonyi (2003a) a MOKKA besorolási rekordjára vonatkozó működési modell elkészültéről számolt be egy cikk részletében – nem ismertetve magát a modellt, más helyen a személynevek rendsző és egyéb névelem adatféleségeinek USMARC-ról HUNMARCRA történő konvertálásában eszközölt javításokról tett említést (2003b).

A *HUNMARC besorolási rekordok adatcsere formátuma* értekezésem írásának idején még nem került publikálásra. A USMARC-HUNMARC különbségéről, a HUNMARC szegmentáltabb adatszerkezetének indokoltságáról fakadó vitában a kilencvenes évek közepén a két formátum besorolási adatainak jellegzetességei és az adatok egyik formátumból másikba történő konverziójának kérdései is felmerültek (BAKONYI 1994, OSZK Fejlesztési Osztály 1995a, b, SIPOS 1997).

A Párizsi Alapelvek bevezette a bibliográfiai leírástól elkülönített „*egységesített címfej*” fogalmát és hangot kapott az azonos nevű szerzők megkülönböztetésének alapkövetelménye is. A katalógusokra, különösen a központi katalógusokra, korábban nem

volt jellemző a szerzők „egyediesítése”. Ezt támasztja alá NÉMETH Mária (1980) a Könyvek Központi Katalógusában alkalmazott Berghoeffler-módszer ismertetésével,⁶¹ és ezt igazolják a nemzeti könyvtár 1960-as években megindított katalógus-rekonstrukciós munkálatairól írt beszámolók is: NAGY Károlyné (1967) a szolgálati katalógus korszerűsítéséről, BACZONI Tamásné (1974) a *Kiemelt szerzők az Országos Széchényi Könyvtár olvasói betűrendes katalógusában* c. jegyzék bevezetőjében, az OSZK olvasói katalógusában a prominens szerzők kiemelésére alkalmazott módszerről, BÁNÁTI Istvánné (1980) a magyar nemzeti könyvtár 1936 óta épülő betűrendes könyvkatalógusáról írva tér ki a sorolás, az egyének megkülönböztetésének és a művek csoportosításának akkori módszereire.

A magyar katalogizáláselmélet legnagyobb magyar alakjának, DOMANOVSKY Ákosnak a munkássága meghatározó volt a magyar szabványosítás folyamatában, egyúttal a besorolási adatok honi kezelésmódjának kialakulásában is. Teoretikusunk ebbéli szerepével kapcsolatosan szolgál adalékokkal disszertációjában POGÁNYNÉ Rózsa Gabriella (2004b). Domanovszky mű-elmélete folytatást nyert a napjainkban még nem lezáródott információszervezési koncepciók elméletének kidolgozásában.

A magyar katalogizálási szabványok ISBD elven alapuló kiadásai jelentős változásokat hoztak az egységesített besorolási adatokra vonatkozóan. A korabeli magyar kommentárok nehézségként értékelték a cédulák szövegének terjedelmi növekedését a fej- vagy talprészben elkülönített besorolási adatokkal, a más írásrendszerű nevek transliterálási szabályainak megváltozását, a rendszavakat érintő módosításokat. (KÖRMENDY, MADERNÉ 1986). Az alapfogalmak értelmezését, valamint a megváltozott szabályok könnyebb és gyorsabb alkalmazását kívánta segíteni VARGA Ildikó: *A leíró katalógusok továbbépítése* c. módszertani útmutatója valamint az *Utalójegyzék a személyek változatairól az egységesített alakra* (1986) c. kiadvány. Ez utóbbi csak a névalakok közlésére korlátozódott és a személyneveknek csak azon csoportjaira terjedt ki, amelyek írásmódját a változások érintették. A besorolási tételek egységes alakjára vonatkozóan a magyar katalogizálók számára az IFLA segédletei közül

---

⁶¹ Christian Wilhelm Berghoeffler (1859-1938) központi katalógusokra kidolgozott módszere, amely a második világháború után széles körben elterjedt. Módszerének lényege: a besorolás első eleme a szerző családneve, második eleme a porosz instrukciók akkori szabályai értelmében a címrendszo. Az anonim munkákat a szerzői rendszavas művektől elkülönítette, de ahol lehetséges volt, földrajzi és személynevekhez kapcsolható rendszavakat emelt ki, amelyek aztán a betűrendes sorozat részét képezték. Vö. NÉMETH (1980) : 162-165.

két adattár került kiadásra magyar kísérszöveggel – korábbi bekezdésünkben már megneveztük őket: az egyik a személyek nevének, a másik a liturgikus művek címeinek írásmódjára vonatkozott.

A besorolási adatok megválasztását, formáját, betűrendbe és katalógusba sorolását a nemzetközi törekvésekkel összhangban magyar szabványok rögzítették (MSZ 3401, 3423/1-3, 3493, 3440/1-5 – ez utóbbi szabványcsaládra 2003-ban visszavonási szándékot jegyzett be a Magyar Szabványügyi Testület). Ahogy azt már jeleztem, az egyes nemzetek különféleképpen értelmezték a Párizsi Alapelvekben az egységesített névformáról megfogalmazott irányelveket, a magyar szabványba is bekerültek sajátos vonások és alternatív megoldások, amelyek egyúttal bizonyos fokú alkalmazkodást engedtek meg az adott olvasói kör igényeihez igazodva, elsősorban az ókori, középkori, vallási nevek írásmódjával kapcsolatosan (DUDÁS 2002). A szabványcsalád fogalmi meghatározásai természetesen még a cédulás leírás feltételeire alapozódtak. A nemzetközi tanácskozásokon szorgalmazott katalogizálási keretszabályzatok újrafogalmazása, hozzájuk kapcsolódóan a besorolási adat és a jelentésudvarába tartozó fogalmak meghatározása, a besorolási rekord adatelemeinek szabályozása, a besorolási adatok kontrolljára vonatkozó ajánlások a magyar szabályzatok megújítását is szükségessé tették.

A személyek névjelölését, azonosítását, megkülönböztetését segítő önálló jegyzékek magyar műhelyekben is készültek, illetve készülnek. Speciális, a könyvtári segédletek kritériumainak megfelelő ilyen forrás a *Hungarica névkataszter – Index Biograficus hungaricus*, amely XX. századi külföldi magyar szerzőket és az adatok forrását regisztráló adattár (KOVÁCS 1990). A *Régi Magyarországi Szerzők* adatbázis kiépítésének terve is ismert (VÁSÁRHELYI 1996), alapbázisa az 1990-ben ugyanazon című, kézirat gyanánt napvilágot látott mintegy tízezer, 1801 előtt publikált hungarus szerző nevét tartalmazó nyomtatott jegyzék, amelynek, az eredeti szándék szerint, elsődleges célja a hungarus szerzők munkáinak *könnyebb keresése* a hazai és külföldi katalógusokban. A közölt névsor viszont – az angolszász szakirodalom fogalmaira átültetve – publikált manuális besorolásiadat-fájlnak is tekinthető, forrásokat összesítő jellege, a címszavak referenciális adattartalma, a névvariánsok számbavétele okán. Hogy egy-egy ilyen adattár gondozása milyen mikrofilológiai munkával jár, különösen a régi könyvek, kéziratok esetében, jól illusztrálja P. Vásárhelyi Judit említett írása vagy BORSA Gedeon esszéje (1998).

A magyar álnevek egybegyűjtésére tett kísérletek a XIX. század végén indultak, s csúcsosodtak ki GULYÁS Pál *Magyar írói álnév lexikonjában* (1956, 2. kiad. 1978, kiegészítése DEBRECZENI 1992). A lexikonokat, kézikönyveket összesítő virtuális terciér biográfiai index műfajának hazai kezdeményezése a Petőfi Irodalmi Múzeum gondozásában készülő *Magyar Életrajzi Index* forrásbázis.

Az újabb törekvések megnyilvánulásai közé soroljuk az *NDA-névtér koncepciót* (NDA 2004). A projekt-indítást előkészítő tanulmány a világhálón közkinccsé tett, a különféle archívumokban tárolt kulturális közvagyon keresőrendszerének egyik sarkalatos építőköveként nevezi meg a tulajdonnevek „közösén és egységesen kezelt” tartományát, egyben korvonalazza e Névtér kialakításának lehetséges tartalmi és metaadat-technológiai konstrukcióját és feltételeit.

III. Terminológia és fogalmi meghatározások

Értekezésem témájának kulcsfogalmai a nemzetközi szakirodalomban az 1980-as évektől alakultak ki, magyar megfelelőik kialakítására az 1990-es évek elején történt kísérlet,⁶² amely szerint a kulcsfogalmak: *besorolási adat*, *besorolási adatok egységesítése*, *besorolási adatok ellenőrzése*, a *besorolásiadat-állományok*. A következő szakaszban a terminológiát meghatározó elméleti összefüggésekkel, valamint a nemzetközi törekvésekkel szorosan összhangban, e fogalmak értelmezéseit foglalom össze a külföldi szakirodalom alapján és felvázolom a honi nyelvi-terminológia kialakulásának és kialakításának problémáit is. A pontosítás és megújítás általánosságban felmerülő szükségessége miatt is, bemutatom saját terminológiai javaslataimat, amelyeket az értekezés további részében alkalmazni fogok.

A terminológia kialakításában, a fogalmi meghatározásokban nehézséget jelent az, hogy az eredendő angol szakterminológiai használat sem egységes, a meghatározások nem egyöntetűek, az információelméleti kutatások, a technikai körülmények gyors változása miatt pedig folytonos újraértelmezésre van szükség. További nehézséget jelent az, amint azt már kutatástörténeti összefoglalómban is jeleztem, hogy a magyar szakirodalomban gyér előzménye van a besorolási adatok kontrolljával foglalkozó kutatásoknak és publikációknak, alig történt kísérlet a fogalmi körbe tartozó terminusok informatikai kontextust is figyelembe vevő korszerű fogalmi megközelítésére.

1. A besorolási adatok és a katalógus funkcióinak összefüggései

Elméleti alapvetések, szabályozási törekvések – nemzetközi vonatkozások és magyar recepciójuk

A *besorolás*, azaz a könyvek, általában a dokumentumok és leírásukat tartalmazó címtételek valamilyen szempont szerinti rendezése azóta élő gyakorlat, amióta könyvtár és katalógus – vagy általánosabban értve: rendezett gyűjteményről rendezett könyvjegyzék készült.

A könyvek nyilvántartását és megtalálhatóságát biztosító katalógusok általánosan elterjedt formája – közvetítő médiuma – a XIX. század közepéig a könyv, ezt

---

⁶² Ld. az említett VAJDA-tanulmányt (1990).

követően a XX. század utolsó harmadáig a cédula volt. A kötetkatalógushoz képest a cédulás rendszerezési technika nyilvánvalóan jóval rugalmasabb eszköznek bizonyult a frissítés egyszerűsége és az információk strukturálhatósága révén. Az aktualizálás jelenthette a besorolás rendszava és a rendezés szabálya szerint az új tételek beékelését a lineáris tételsorba, lehetővé vált az azonos rendszavakat tartalmazó tételek közeli, szorosan egymás utáni elhelyezése, az esetleges változások követése és jelzése, beépítése a lineáris szerkezetbe, és lehetővé vált a bibliográfiai tételek kapcsolatainak strukturálása is az utalozási rendszer kialakításával, egyúttal szem előtt tartva a könnyebb megtalálás szempontjait is. Michael BUCKLAND az új könyvtári technikának számító cédulázó metódust, a melléktételekkel és a melléklapos hivatkozásokkal építkező szerkesztést, az egyszerű lelőhely-nyilvántartó listára fölépített „*bibliográfiai hozzáférési superstruktúrájának*” nevezte, amelyek a XX. században is alapjában véve olyanok maradtak, ahogyan a XIX. században a neves elődök (Panizzi, Jewett, Cutter) megalkották őket.⁶³ A katalógus szuprastruktúrájának egyik kulcsfontosságú szervező eleme a régtől hagyományozódó, rendszavakra épülő mechanikus betűrendezési módszer.

A cutteri alapelvek

Az általános katalógusfunkciók elméleti, egyben az egész huszadik századi katalogizálási szemléletet meghatározó megfogalmazása Charles A. CUTTER-től származik, akinek szentenciái szabálygyűjteményének klasszikussá vált 4., 1904-es kiadásából váltak ismertekké.

A katalógus feladatai Cutter meghatározásából idézve:

- 1) „Az olvasó megtalálhassa a könyvet, amelynek tudja
  - (A) a szerzőjét,
  - (B) a címét vagy
  - (C) a tárgyát.
- 2) Tárja föl, mi van meg a könyvtárban
  - (D) egy szerzőtől,
  - (E) adott tárgyról
  - (F) meghatározott dokumentumforma és irodalmi műfaj szerint.
- 3) Segítse a könyv kiválasztását
  - (G) (bibliográfiai értelemben vett) kiadásaik szerint
  - (H) (dokumentumforma szerinti, műfaji vagy tematikai) jellegük szerint.⁶⁴

A funkciók teljesítésének eszközei:

- 1) Szerzői rendszóval besorolt tétel, a szükséges utalókkal (A és D-hez).
- 2) Cím-rendszós tétel, illetve cím-utaló (B-hez).

---

⁶³ BUCKLAND (1998) : 37

⁶⁴ CUTTER (1904) : 12. Ford. D.A.

- 3) Tárgyszóval besorolt tétel, utalók és osztályozási táblázatok (C és E-hez)
- 4) Formai rendszavas és nyelvi rendszavas tétel (F-hez)
- 5) Kiadás és kiadói adatok jelölése, ha szükséges megjegyzések hozzáfűzésével (G-hez).
- 6) Megjegyzések (H-hoz).⁶⁵

Cutter meghatározásának újdonsága a korszakban azon kívül, hogy explicite megfogalmazta a katalógus funkcióit az, hogy ehhez megadta az információkezelési eszközrendszer kulcspontjait, a megkülönböztetett tételfejek, a rendszavak megszerkesztett struktúrájának követelményét. A cutteri elv a katalógusra – ha csak a témakörünkbe tartozó név típusú elemekre korlátozzuk is figyelmünket –, nem csupán az adott gyűjteményben lévő egyes kötetek, konkrét könyvek megkereshetőségét bízza, hanem ennél sokkal összetettebb feladatokat ró: további tájékoztatást, útbaigazító információnyújtást az információk összegyűjtésével vagy összekapcsolásával.

Az összefűzés, összekapcsolás katalógusjellemzőt Cutter a szótárkatalógus egyik válfajának alaptulajdonságaként definiálta, a jellemzőt „*syndetic*” – szünetikus⁶⁶ jelzővel illette, amelynek jelentését a következőképp adja meg a definíciói között: „összecsatoló, olyan szótárkatalógusban, amelyben a tételek utalókkal vannak összefűzve [...]”.⁶⁷ Az utalókat az egymásra hivatkozó tárgyszavakra: az általánosabb fogalomra és a hozzá fűzött alárendelt tárgyszavakra vagy más útmutatást adó leírásokra vonatkoztatta. A katalógus cutteri *szünetikus* jellege egy emberöltővel később, a XX. század utolsó harmadában, a számítógépes információs rendszerek fejlesztésekor került ismét előtérbe, ezúttal minden típusú adatra kiterjesztett vonatkozásban. Az online rendszerek követelményei között alapfunkcióvá minősítetten jelenik meg ez a cutteri hagyaték.⁶⁸

A katalógus feladatainak ilyen irányú kiterjesztése nem volt mindig magától értetődő. A katalógus kifinomult, komplex bibliográfiai információnyújtó eszközzé való fejlődése – a szerzőket, műveket közismert formában felsoroló leltárjegyzékektől, az elnagyoltan betűrendezett vagyoni javakat összeíró jegyzékek vagy egyéb céllal készült

⁶⁵ CUTTER, i.m., ford. D.A. Megjegyzés a fordításhoz: Cutter (és a későbbi angol szakterminológia) az „entry” szóval jelölte mind a „formai” mind a téma szerinti rendezőadatokkal ellátott tételeket: a megfelelő tételfejjel ellátott, teljesebb leíró adatokat tartalmazó fő-, illetve a rövidített leírású melléklapokat. A magyar korabeli szóhasználatban (egykes szabályzatokban mindmáig) szerzői rendsző alatt a teljes név volt értendő – egyes későbbi gyakorlatoktól eltérően, ahol a rendsző csak a családnév eleméből vagy elemeiből tevődik össze. Cutter eredeti kifejezései és a magyar átvételben használt megfeleltetések: author-entry (szerzői rendszős); title-entry (cím-rendszős); subject-entry (tárgyszavas), form-entry and language-entry (formai rendszavas és nyelvi rendszavas) tétel.

⁶⁶ A magyar szóhasználatban nincs tudomásom e jelző előfordulásáról. Az értekezésben a restituált ókori görög ejtés szerinti *szünetikus* hangalakot használom (bővebben ld. a VI. fejezet transliterációval foglalkozó részét), de létjogosultságot nyerhet a szó modern kiejtés szerinti hangalakja is, amely szerint a hangsor: *szindetikus*.

⁶⁷ CUTTER, i.m. : 23.

⁶⁸ Vö. pl. az FRBR és a Frankfurti Alapelvek (2003) entitások kapcsolataira vonatkozó kitételeit.

registrumokig – több történelmi korszakon át tartott.⁶⁹ A katalógusfunkciók kialakulásának fejlődéstörténeti kezdetét DOMANOVSKY Ákos a XV. század végén a könyvnyomtatás elterjedésének, a kiadványok szaporodásának időszakában úgy jellemezte, hogy a gyűjteményekről keletkezett jegyzékek ebben az időszakban „műveket” regisztráltak, minthogy „csak a szerző konvencionális, közkeletű névformáját és a mű ugyanilyen címét” tartalmazták. A gyűjtemények százas nagyságrendben mérhető kötetei még nem is tették szükségessé sem a darabokat megkülönböztető adatfelvételt sem az ugyanazon művek kiadásainak összegyűjtését, de – Domanovszky szavaival: a „stereotip szerzői névformák használatán keresztül” a szerzők műveit összegyűjtötték. A XVI. század elejéig csak a szerzői oeuvre egybegyűjtését látták el. Ezt követték a címleírások bővülésével „az egyes konkrét könyvről való információadás”, szórványosan az egyes kiadások összegyűjtésére irányuló törekvések, s csak a XX. század legelején jelent meg a művek együtt tartásának igénye Cutternál. A művek összes meglévő kiadásainak tudatos egybegyűjtése a XX. század közepén alakult ki.⁷⁰

A Párizsi Alapelvek

A katalógusfunkciókról való gondolkodás új korszakot meghatározó és azt globálisan befolyásoló esemény, az 1961-es párizsi nemzetközi katalogizálási konferencia és az ott közreadott Párizsi Alapelvek nemzetközi katalogizálási keretszabályzat-ajánlása volt. A nemzetközi keretszabályzat előzményei egyrészt az amerikai katalogizálási szabályzatok (ALA) revíziójának hosszadalmas, több évtizedre nyúló folyamatára vezethetők vissza, másrészt a Gesner óta szüntelenül kísértő világbibliográfia megteremtésének szellemiségéből erednek, és abban az állandó törekvésben nyilvánulnak meg, hogy a különféle katalogizálási és besorolási gyakorlatok és szabályzatok közelítésével, egységesítésével megteremtődjenek a feltételek a bibliográfiai együttműködésre, amelynek végső célja megteremteni egy átfogó, helyi gyűjteményeket és országhatárokat átívelő dokumentum-szolgáltató rendszert, alapfeltételként pedig létrehozni annak információs bázisát. Ezen együttműködési törekvések mai korszakunkat jellemző vonatkozásait SONNEVEND Péter a „globális, az információs, a tudásgazdálkodó társadalom felé történő elmozdulás”⁷¹ közepette a könyvtári rendszer egészének részeként, egyféle *alrendszerként* határozta meg és írta le. A *bibliográfiai alrendszernek* nevezett összetevő pedig végső soron a könyvtári szolgáltatások

⁶⁹ Összefoglalóan többek között RÁ CZ (2001) : 202-222

⁷⁰ DOMANOVSKY (1964) : 11-15.

⁷¹ SONNEVEND (2001) : 7

hatékonyabbá tételét szolgálja „az együttműködés és rendszerszerű összekapcsolás útján”.⁷²

A Párizsi Alapelvek előzményei között említett ALA-szabályzatok revíziós folyamatát és végső kimenetelét döntően Seymour LUBETZKY elméleti munkássága határozta meg. A revíziós folyamat kezdete az 1941-es katalogizálási (A.L.A. *Catalog Rules*) szabályzat felülvizsgálatával indult, majd második fázisában folytatódott az 1949-ben kiadott, csak a szerző és cím besorolási adatokra vonatkozó szabályzat revíziójával (*The A.L.A. Cataloguing Rules for Author and Title Entries*). LUBETZKY nézetei már az első fázisban kifejezésre jutottak abban, hogy hangsúlyozta: különbséget kell tenni filozófiai alap és módszertani megvalósítás között, formalizmus és funkcionálisizmus között. A problémák forrását abban látta, hogy a kérdéses szabályzatok előírást előírásra halmozva próbálták meghatározni a leírás formális kérdéseit anélkül, hogy meghatározták volna azokat a célokat, amelyeket e leírásoknak szolgálniuk kellett volna. Lubetzky szerint először a feladatokat kell meghatározni, s csak ezt követően lehet foglalkozni a konkrét megvalósítási módokkal. A katalógus funkciói között kihangsúlyozta az egyes kiadások, illetve a lenyomatok megkülönböztetését, de egyidejűleg azok összegyűjtésének szükségességét is, továbbá a különféle bibliográfiai kapcsolatok összefűzésének feladatát.⁷³ Az ALA szabályzatok revíziójának második fázisához kötődő tanulmányaiban elméleti nézetei tovább fejlődtek. A „katalogizálás aranykora” nagyjainak, Panizzi, Jewett és Cutter szabályainak elemzése és a belőlük levont tanulságokból, valamint saját, időközben formálódó elméleti nézetei alapján végezte el a paragrafusokban túlbujánzó, részletekben elaprózódó, és az egyes előfordulásokra alkalmazandó kivételek útvesztőivel teli 1949-ben kiadott ALA szabályzatok kritikai elemzését. Alapszemléletét e munkában jól kifejezi szókratészi kérdésfeltevése tanulmányának első fejezetcímében: „Vajon szükség van-e erre a szabályra?”. Majd további kérdések sorozatát tette fel: „Szükséges-e ez a bonyolultság? [...] Összhangban van-e egyik szabály a másikkal? [...] Van-e kiinduló alapszabály, amely az egyes előírásokat egységes keretbe foglalja és megadja a közös céljukat?”⁷⁴ A cutteri gyökerekhez visszajutva körvonalazta a katalógus két, általános alapfunkcióját:

- 1) a könyvtári állományban lévő konkrét kiadvány megkeresésére irányuló azonosító jellegű feladatkört és

⁷² SONNEVEND (2003) : 243, 255-262

⁷³ LUBETZKY (1943) : 40-42; Lubetzky e korai elméleti nézeteit kommentálja WILLER (2003) : 4-5

⁷⁴ LUBETZKY (1953) : 83, 85

- 2) a szerzők egyféle névformájának megadásával a szellemi auktorok műveit, a művek kiadásait és fordításait összegyűjtő funkciót.⁷⁵

Az eszközrendszer módszerének alapjaként a hagyományosan, a művek azonosítására és felidézésére használt szerző és cím alapján történő regisztrálást nevezte meg. Mivel ez a két adatelem, a szerző neve és a mű címe a könyvön nem mindig ugyanolyan formában kerül a kiadványokra, a leíró katalógus alapegységének megválasztásához két alternatívát vetett fel. Az egyik változat szerint (sok helyen az addigi gyakorlatra jellemzően) a katalógus alapegysége a mű egy adott kiadása lett volna, az azonosításhoz szükséges adatok leírásával, úgy, ahogyan a kiadványon azokat feltüntették, az eltérő című kiadást vagy a szerző más névvel publikált műveit pedig melléktételek és utalók kapcsolták volna össze. A másik alternatívában az adott könyvegység *egy bizonyos szerző bizonyos művének egy meghatározott kiadásaként* tekintendő, amely a katalógusban egyetlen meghatározott cím és egyetlen meghatározott név alatt lenne megtalálható.⁷⁶ LUBETZKY e második, a mű kiadásának egységeire épülő katalógusszerkezet mellett foglalt állást, de ezzel párhuzamosan a szélesebb körű bibliográfiai tájékoztatási feladatokat is a katalógus alapfunkciójaként ismerte el.⁷⁷ A Cutternál még összemosódó *könyv – mű – kiadás* szóhasználat LUBETZKY-nál világosabban körvonalazódott. A „mű” reprezentánsában az első, eredeti nyelvű kiadást nevezte meg, kivéve, ha az más formában vált ismertté és a kézikönyvek is így hivatkoztak rá, vagy ha az eredeti cím formája bizonytalan, illetve ismeretlen, esetleg eredetileg sem létezett, erre az esetre a konvencionális cím bevezetését javasolta.⁷⁸

E kulcskérdések – a LUBETZKY-nál már említett filozófiai alaptételek, a katalógus funkcionalitásának determináltságával kerültek be a nemzetközi keretszabályzatba, nem sok elmozdulással a kérdéskör történeti nagyjainak eredményeitől. Cutter elméleti fundamentumai általában meghatározták a XX. századi bibliográfiai keresőelemekkel foglalkozó gondolkodást, és lényegüket tekintve bekerültek a Párizsi Alapelvek szövegébe. Ötvöződtek az 1960-as évekig végigvonuló törekvések eredményeivel is, amelyek között dominánsak voltak LUBETZKY analíziseinek elméleti konzekvenciái; a nemzetközi együttműködést szorgalmazó tendenciák megerősödése; az egyes nyelvektől és helyi hagyományoktól elrugaszkodó, egységes alapelvekből kiinduló,

⁷⁵ I.m. : 113-114, valamint uő. (1960) : 210; (1969) : 272-273

⁷⁶ LUBETZKY (1960) : 210-211

⁷⁷ L. még LUBETZKY (1969) : 267-270

⁷⁸ LUBETZKY (1960) : 212

a lehetőségek szerint *egységes adatformálási technikát* szorgalmazó felvetések;⁷⁹ és a párizsi konferenciát előkészítő többéves időszak (az IFLA erre a célra 1954-ben állított fel bizottságot) vizsgálatainak és vitáinak⁸⁰ eredményeiből leszűrt tapasztalatok. A nemzetközi megegyezés témáját egyetlen, világosan körülhatárolható és meghatározó fontosságúnak tartott tárgyra szűkítették: a leíró katalógus – korabeli szóhasználattal – „címfejeinek” megválasztását és formáját szabályozó vezérelvekre.⁸¹ A katalógus funkciójáról mondott cutteri alapgondolatok közül így kizáródott a tartalomfeltárással kapcsolatos kérdéskör. Az eredeti alaptételek lényegi elemei felismerhetően bekerültek a Párizsi Alapelvek szövegébe:

„A katalógus legyen hatékony eszköze a következők megállapításának:

2.1 megvan-e a könyvtárban egy bizonyos könyv, mely

a) szerzője és címe alapján, vagy

b) ha a szerzőt a könyv nem nevezi meg, csak címe alapján, vagy

c) ha a szerző és a cím nem alkalmas vagy nem elegendő a könyv azonosításához valamely más, a címet pótló adat alapján ismerhető fel;

2.2 a) egy bizonyos szerzőnek milyen művei és

b) egy bizonyos műnek milyen kiadásai vannak meg a könyvtárban?”⁸²

A Párizsi Alapelvek szövegének magyar fordítása bevezette a magyar műszavak között addig ismeretlen „*címfej*” fogalmát. A fogalom jelentését a magyar nyelvű fordítás szövegének kiegészítő jegyzete úgy magyarázza, hogy a címfej „általában több szóból áll” és „lehet személynév, testületnév vagy könyv ill. mű címe”, megkülönböztetve „a rendszótól, vagyis a címleírás élén álló és annak besorolását elsődlegesen meghatározó egyetlen szótól, amely a címfej kiemelt része”.⁸³ További újdonságot jelentett a keretszabályzat 5. szakaszában definiált „*egységesített címfej*” alkalmazása a leírások élén: a szerzők, címek vagy címpótló adatok mindig ugyanolyan formában megadott, következetesen használt egyetlen egységes formájának föltüntetése a bibliográfiai tétel rendező elemeként. A manuálisan több szempontú visszakeresést a „főlap” vagy

⁷⁹ Jó példa erre CHAPLIN (1956) esszéje, amelyben az egységesség elvén alapuló nemzetközi szabályozást szorgalmazta határozott fellépéssel és hangsúlyozta, hogy az elveknek függetleneknek kell lenniük a nyelvi, írásbeli és helyi hagyományoktól.

⁸⁰ Ld. többek között OSBORN (1956), LUBETZKY, VERONA, DOMANOVSKY ebben az időszakban publikált cikkeit és az ICCP Report(1963) kiadványban közölt tanulmányokat

⁸¹ CHAPLIN (1963) : 42

⁸² ICCP (1961), 2. szakasz, a magyar fordítás szövegéből idézve (1962)

⁸³ I.h.

„melléklap” elsődlegesen kiemelt vagy másod- és többedrangu prioritást képviselő rendszava biztosította. A keretszabályzat 6–12. szakaszai adták meg az ajánlott rendelkezéseket, amelyek a címfejek megválasztását és az egységes formák kialakításának módját írták elő a személyekre, testületekre, címekre vonatkozóan.

A párizsi keretszabályzatban elkülönítetté vált a rendezéshez és az információk csoportosításához önálló feladattal felruházott „*címfej*” (későbbi magyar műszóval: *besorolási adat*) és a kiadvány azonosításához szükséges adatokat tartalmazó „*katalóguslap*” leíró része (később: a *bibliográfiai leírás*).

A katalógusfunkciók értelmezése, pontos körülírása és a célkitűzéseket megvalósító eszközrendszer kialakítása a Párizsi Alapelvek meghozatala előtt és után is foglalkoztatta az elméletírókat. Írásaikban a Cutternál gyökerező, a Párizsi Alapelvekben is megerősített és elfogadott három visszatérő szempont szolgált kiindulópontul:

- 1) az egyes könyvek gyors megtalálása
- 2) információnyújtás a könyv összes meglévő kiadásáról, fordításáról stb.
- 3) információnyújtás egy adott szerzőnek a könyvtárban meglévő összes művéről.⁸⁴

A magyar recepcióban, DOMANOVSKY-nál ezek a funkciók három különálló egységként jelennek meg: információadás a könyvről, a műről és az írói oeuvre-ről,⁸⁵ FÜGEDINÉ, a későbbi magyar szabványalkotásban résztvevő szakértő gyakorlatiasabb értelmezésében a címleírás funkciója két feladatkör teljesítése: (1) „a leírt kiadvány azonosítása”; (2) „a tájékoztatás (egy szerző műveiről, illetve egy mű kiadásairól)”. Az azonosítás funkciójának teljesítéséhez használt módszer „a kiadvány közlésének tükrözése”, eszköze „a leírás szövege (bibliográfiai leírás)”, míg a „tájékoztatás” funkciója esetén a módszer „az adatok egységesített alakban való közlése”, eszköze pedig a „besorolási adatok”.⁸⁶

Az ALA 1949-es szabályainak revíziójával megbízott Seymour LUBETZKY 1953-ban írt analízáló kritikájában még nem foglalt egyértelműen állást az egységesített névalak, illetve egységesített cím alá gyűjtött kiadványleírások alkalmazása mellett, inkább a brit hagyományokból gyökerező, a gyakorlatban többfelé elterjedt alternatíva felé hajlott, amely a kiadványon szereplő szerzőségi és cím adatok hű lemásolásának alapján készített

⁸⁴ LUBETZKY (1969) : 272-273; VERONA (1959) : 79-81; DOMANOVSKY (1964)

⁸⁵ DOMANOVSKY i. m. : 19

⁸⁶ FÜGEDI (1978b) : 192

bibliográfiai leírásból jelölte ki a katalógustétel besorolási adatait, s akkor sem egészítette ki a leírást, pl. a pszeudonim vagy anonim kiadvány szurrogátumát a szerző nevével, ha annak kiléte ismert vagy felfedhető volt.⁸⁷ A bibliográfiai tétel az első címfelvétel alapján került a katalógusba, a későbbi név vagy egyéb változások miatt nem változtatták meg a leírás szövegét, így a tétel helyét sem. A változásokat, a katalógustételek összefüggéseinek jelölésére a britek utalókat, az amerikaiak pedig melléklapok alkalmazását szorgalmazták.⁸⁸ Az utalók láncszemeivel követett változások elvét védelmező érvelésében LUBETZKY is átvette azt a nézetet, miszerint az olvasók feltételezhetően a konkrét könyvet az azon megjelent adatok alapján fogják keresni, ezért félrevezető lenne a kiadványon meg nem jelent adattal ellátni a bibliográfiai tételt és ezt az adatot megtenni fő keresőelemnek. Elismerte ugyan, hogy a bibliográfiailag összetartozó művek ezzel a módszerrel szétszóródnak a katalógusban, ugyanakkor gyorsabb, olcsóbb katalógizálást lehet elérni és egyszerűbb szabályozással lehet megvalósítani a katalógus cutteri alapfunkcióját – a könyvek gyors megtalálását, nem vállalva a cutteri második funkciót: a szerzők műveinek és a művek egyes kiadásainak összegyűjtését.⁸⁹ Az ALA-revízió során készült, 1960-ban közzétett tanulmányában ezek a dilemmák letisztázódtak, Lubetzky nézeteiben az egységesített névalakok segítségével való összegyűjtés elve kerekedett felül, a katalógusfunkciókat ezzel kiterjesztve a bibliográfiai tájékoztatási feladatokra is.⁹⁰

A Párizsban deklarált szövegben elkülönített három feladatkörből a későbbi teoretikusok két fő sajátosságot olvastak ki, amelyeket a katalógus alapfunkcióinak neveztek, ezek: (1) az *azonosíthatóság* alapján való *megkeresés, megtalálás* és (2) az *összegyűjtés (kollokáció)*: a hasonló vagy bármilyen más összefüggésben álló információk egybegyűjtésének, „együtt tartásának”⁹¹ funkciója.

Az azonosítás funkciója

A kiadvány gyors megtalálását biztosítja az *azonosítás* funkciója, amelynek előfeltétele, hogy a dokumentumot helyettesítő bibliográfiai tétel olyan adatelemeket tartalmazzon, amelyek egyértelmű leírást nyújtanak a dokumentumról, az adatelemekben visszatükrözi annak leglényegesebb ismérveit, az olvasó ezek alapján meg tudja találni a könyv reprezentációját és, vice versa, a leírás alapján föl tudja ismerni a keresett könyvet.

---

⁸⁷ TAIT (1969) : 89-90

⁸⁸ I.m. 89.

⁸⁹ LUBETZKY (1953) : 111-118

⁹⁰ LUBETZKY (1960); (1969) : 267-270

⁹¹ DOMANOVSKY (1964) kifejezése, a korabeli helyesírástól („együtttartás”) eltekintve.

A párizsi szabályok 5.1. bekezdésébe foglalt ajánlás szerint „minden egyes könyvről készül egy katalóguslap” az azonosító adatokkal, „az alatt a címfej alatt, amely a szerző nevének, illetve a címnek magán a könyvön szereplő formájából vezethető le”, de ha a címfej több változatban fordul elő a katalógusban, akkor „minden egyes könyvről készül egy katalóguslap *egységesített címfej* alatt is.”⁹² Így a besorolási adatokkal a kiadvány azonosító adatait tartalmazó „katalóguslap” visszakeresését is biztosították. A párizsi tervezetben első helyen szereplő katalógusfunkciót értelmezve DOMANOVSKY megjegyezte: „a funkció ellátása megköveteli, hogy a könyv regisztrálása a katalógusban a szerző nevének, a címnek, illetve a címpótló adatnak a könyvön szereplő formája alatt, illetve ez alatt is megtörténjék”,⁹³ FÜGEDINÉ megfogalmazásában „a kiadvány közlésmódjához hű alakban”⁹⁴ végzendő a leírás e funkció teljesítéséhez.

Az összegyűjtés funkciója

A szerző műveiről és az egyes művek kiadásairól nyújtott információadás feladatkörének közös vonása az összetartozó vagy kapcsolatban álló jegyek szerinti egy pont köré gyűjtés. A szerző nevével való csoportosítás hagyományos módszere a párizsi ajánlásokban párosult a művek kiadásainak differenciálásával, a címváltozatok egységesített címtétellel való összegyűjtésével.

A Párizsi Alapelvek második szakaszának két különálló alpontjában jelenik meg a szerzői oeuvre-ről és a művek egyes kiadásairól szóló információadás feladata. Az „egy bizonyos szerzőnek milyen művei és egy bizonyos műnek milyen kiadásai vannak meg a könyvtárban” alapeladatokat összefoglalóan, mivel mindkettő valamiféle gyűjtő-feladatot foglal magában, a későbbi szerzők egyszerűen csak „második funkció”-ként, általánosítva, „kollokatív funkció”-ként, a kollokáció feladataként emlegetik.⁹⁵

A kiadványokon és más forrásokban feltüntetett névformák változatosságának problémája a bibliográfiai leírástól függetlenített *egységesített besorolási adattal*, vagyis a szerző (személy, testület) vagy cím egységesített alakjának bevezetésével, a bibliográfiai leírástól függetlenített önálló kezelésével oldódott meg. DOMANOVSKY, sajátos módon nem kettő, hanem három alapfunkciót határozott meg, és a párizsi paragrafusokat kiegészítendő megjegyezte: „az első funkciót csak akkor tekintjük ellátottnak, ha a

---

⁹² A Párizsi Alapelvek magyar fordításának szövegéből, ld. ICCP (1961). A kurzív az eredetiben, a félkövérrel kiemelt szó tőlem (D.A.)

⁹³ DOMANOVSKY (1964) : 11

⁹⁴ FÜGEDI (1978b) : 192

⁹⁵ Többek között: WILSON (1989), BRUNT (1999), SVENONIUS (2000) és mások.

címleírást a könyvön szereplő adatoknak *megfelelő helyen soroltuk be* a katalógusba, a másik kettőt pedig akkor, ha egy szerző összes könyveinek, ill. egy mű különböző kiadásainak a címleírásait a katalógus *egy pontján gyűjtöttük össze*”.⁹⁶ FÜGEDINÉ közel tizenöt évvel későbbi pragmatikus és leegyszerűsítő megközelítésében „a betűrendes katalógus tájékoztató funkciói [...] akkor teljesíthetők, [...] ha a címleírások az adott szerző nevét, illetve az adott mű címét – a kiadványon lévő formától függetlenül – egységesített alakban is közlik.” Fügediné a két feladat teljesítését egyenrangú fontosságúnak, de módszereiben egymással ellentéteseknek ítélte meg, ami miatt kétféle, eltérő jellegű, de egymást kiegészítő megvalósítási eszközt különböztetett meg: (1) a tájékoztató feladatok ellátására az egységesített névalakokat közlő besorolási adatokat (címfejeket), (2) az azonosítási funkcióra pedig a „kiadvány adataihoz hű” bibliográfiai leírás eszközét.”⁹⁷

A besorolási adatok fogalma a magyar bibliográfiai leírás szabványaiban

A *besorolási adat*, így az *egységesített besorolási adat* szakkifejezés is a nemzetközi egységesítési törekvések eredményeként létrejött dokumentumok magyar honosításai során kerültek a magyar szabványokba. A párizsi konferencia előtti magyar szakterminológiában megtalálható a *besorolás* és a *rendszo* fogalma, ami „az a szó, amelynek alapján a címleírást a betűrendes katalógusba *beosztjuk*”,⁹⁸ a szerzők nevének *egységesítése*⁹⁹ a katalógus rendjének biztosítására, és fontos útbaigazító kellékként az *utaló* is.

A *rendszo*-besoroló adatelemeket viszont e korábbi szemléletben még nem tekintették a leíró adatoktól elkülönített szervező elemeknek. A párizsi tervezet magyar fordításában jelenik meg az *egységesített címfej*, a későbbi Magyar Szabványban az *egységesített besorolási adat*.¹⁰⁰ DOMANOVSKY kommentárjainak summájában igazolta, hogy a katalógus valamennyi „funkcióját csak besorolási elemekkel megfejeelve, azokkal *együtt* láthatja el”,¹⁰¹ a könyvön közölt névalakkal megegyező címfejet „*valóságos formai jegy*”-nek, míg az attól eltérő formával jelölt egységesített címfejet „*önkényesen a*

⁹⁶ DOMANOVSKY (1964) : 11, kiemelés tőlem (D.A.). Domanovszky erre vonatkozó elméleti munkásságáról bővebben ld. POGÁNYNÉ (2002, 2004b).

⁹⁷ FÜGEDI (1978b)

⁹⁸ Vö. MSZ 2155. Könyvtári elnevezések és meghatározások : 34, 5.62. Kiemelés tőlem (D.A.)

⁹⁹ SALLAI – SEBESTYÉN (1965) : 219-243

¹⁰⁰ MSZ 3440/1 – 83

¹⁰¹ DOMANOVSKY (1979) : 373

könyv cíMLEÍRÁSÁNAK ÉLÉRE ÁLLÍTOTT” „ÁL-FORMAI”, azaz „EGYSÉGESÍTETT” jegynek nevezte,¹⁰² leszögezve, hogy a kétféle jegy között lényegi különbség nincs – csupán a katalógus „formális jellege” erősebben jut kifejezésre a valóságos formális jegyek használata esetében.¹⁰³

A párizsi katalogizálási konferencia (1961) valamint az ISBD-k megszületése (1970-es évek) meghatározó volt az egyes nemzeti katalogizálási szabályzatok kialakítására, ezeken belül a besorolási adatok szemléletmódjára.

A magyar szabványalkotásban az MSZ 3424-60 revíziója többéves munka eredménye volt. A készülő új szabvány alapját a nemzetközi egységesítési törekvésekkel összhangban a Párizsi Alapelvekben megfogalmazott ajánlások képezték, a hetvenes évek végéig készült el az első ISBD/M-et honosító szabvány tervezete, az MSZ 3424/1-78 jelzetű, könyvek bibliográfiai leírására vonatkozó szabvány, amely a későbbi, a többi dokumentumtípus leírására szolgáló szabványnak is alapját képezte.¹⁰⁴ A szabvány a párizsi keretszabályzatba is belefoglalt két fő katalógusfunkció közül az elsőt, a kiadvány azonosíthatóságát biztosította. A könyvek bibliográfiai leírásának előírásait követték a szabványsorozat azon más tagjai, amelyek a katalógus másik, két alpontra tagolódó (szerző műveinek és a művek kiadásainak összegyűjtése) alapfeladatát hivatottak teljesíteni a *személyek, testületek, művek egységesített névalakjainak bevezetésével*, kiválasztásukat, megformálásukat és katalógusba sorolásukat előre meghatározott szabályokkal determinálva. Az ehhez kapcsolódó, 1979 és 1986 közötti évszámjelzetekkel kiadott magyar szabványok a következők: MSZ 3440/1-5 szabványcsalád az egységesített besorolási adatok közlésmódjáról, MSZ 3423/1-3 alkalmazási szabványok a bibliográfiai tételek besorolási adatainak megválasztására, MSZ 3493 a leíró katalógusok szerkesztésére, MSZ 3401 a bibliográfiai tételek betűrendbe sorolásra.

Fogalommeghatározások a magyar szabványokban

A magyar szabványokban megadott fogalommeghatározások kiindulópontul szolgálhatnak a korszerűbb, az információs korszak kívánalmainak is megfelelő fogalmi

---

¹⁰² DOMANOVSKY (1964) : 15-16. Kiemelések tőlem (D.A.)

¹⁰³ Domanovszky háromféle rendszőt különböztet meg: az ősi konvención alapuló egyéni *szerző neve*, amely „rövidebb, pregnánsabb, jobban megjegyezhető és az esetek nagy részében biztosabban elhatároló, az azonosítást jobban megkönnyítő formula, mint amilyen a cím lenne”; a címből képzett „*tárgyi rendsző*”, illetve „*címrendsző*”; és a cím hiányában alkalmazott „*fiktív cím*”, amelyet helyesebbnek látott volna a szöveg kezdő szavaival helyettesíteni. Vö. DOMANOVSKY (1959) : 6-7. A rendsző helyett a „címfej” fogalmának bevezetését javasolja, a testületi nevek több szóból álló összetétele miatt, vö. i.m. : 11.

¹⁰⁴ A magyar szabványosítás e szakaszáról összefoglalást ad RÁCZ (2001) : 256-260

meghatározásainkhoz, azzal a kitétellel, hogy ehhez több körülményt és megjegyzést is figyelembe kell vennünk.

(a) A Párizsi Alapelvek és az ISBD-k a katalógizálás manuális korszakában alapozódtak meg, a magyar szabványalkotás is a cédula és kötetes megjelenési formák adatszerkezetének egységesítésére irányultak, s csak a leíró katalógusok egyetlen dimenzióját érintették.¹⁰⁵ A tételek rendje, a besorolás jellege lineáris, az egyenes vonalú elrendezés gyűjtőpontokkal, csomópontokkal egészült ki az új szabványokban, a kollokációs elv teljesítését szolgáló szekvenciális csoportképzés lehetőségével (mint pl. a szerző műveiből adódó csoportképzés, eredeti cím szerinti – azon belül nyelvi, vagy időrendi alosztásban).¹⁰⁶

(b) Minthogy a szabványok nem jelentek meg egyetlen, egységes szerkezetbe foglalt kiadványban, hanem külön-külön részkérdésekre vonatkozóan szabványsorozatot alkotva, a besorolási adatokra, összetevőire, típusaira és a konkrét kezelésükre vonatkozó fogalmi meghatározások meglehetősen szétszórta találhatók meg bennük, a definíciók pedig az adott szabvány értelmezési körétől vagy fogalmi rendszerétől függően más-más megvilágításba állítják az egyes fogalmakat.¹⁰⁷

Az 1961-ben kodifikált általános katalógusfunkciókat a magyar dokumentációs szabványok létrehozói szöveghíven beillesztették a *Leíró katalógusok bibliográfiai tételeinek szerkesztése. Általános előírások* c. szabvány szövegtörzsébe.¹⁰⁸

A besorolási adat általános funkciója az információkereső eszközök mai és történeti műfajainak valamennyi típusában (adatbázis, cédula-, kötetkatalógus, bibliográfia) az adatok *rendezése* és *visszakereshetővé* tétele. E két alapismérv, a *rendezhetőség* és *kereshetőség* az MSZ besorolási adat-meghatározásaiban is visszatérő elem. Az MSZ 3440/1-83 szabvány a *rendezéshez szükséges, rangsorolt besorolási elemeket tartalmazó önálló besorolási egységként* definiálja a besorolási adatot.¹⁰⁹ Besorolási elemek alatt értve a besorolási adat különféle minősítésű összetevőit (rendszo, kiegészítő adat stb.), amelyek a rendezésben különböző rangsorban és más-más hangsúllyal vesznek részt. Más helyütt a besorolási adat általánosabb megfogalmazást

¹⁰⁵ A katalógus egy keresési szempontot (pl. szerző neve vagy kronológiai megjelenés) megengedő vagy több szempontot érvényesítő (pl. tartalmi szempontok és szerzők szerint) voltát „egydimenziós”, illetve „többdimenziós” katalógusnak nevezték. Vö. SALLAI – SEBESTYÉN (1965) : 309.

¹⁰⁶ Vö. MSZ 3401-81 (5.)

¹⁰⁷ A besorolási tételek általános meghatározása pl.: MSZ 3493-82; az utalófajta definíciói az MSZ 3423/1-83 jelzetű szabványban találhatók; az utaló általános fogalommeghatározását pedig az MSZ 3440/1-83 szabvány adja meg.

¹⁰⁸ MSZ 3423/1-83 (1.1.1.)

¹⁰⁹ Hasonlóképp szövegez az MSZ 3493-82 szabvány is.

nyer: „a bibliográfiai tétel rendezésére, illetve visszakeresésre” rögzített adat¹¹⁰; vagy: a nevek „besorolási, illetve visszakeresési adatként – bibliográfiai, könyvtári vagy dokumentációs célra – leírt, illetve rögzített alakja”.¹¹¹ A besorolási adatok a besorolási tételek címfejeként a főtételek, melléktételek és utalók helyét determinálják a betűsorban.

A besorolási adat főbb típusai a szabvány szerint: *személynév, testületi név, cím, földrajzi név, megjelenési év, azonosító szám vagy jelzet*.¹¹² E típusok tulajdonképpen kétféle adatféleséget: a név és az egyéb, numerikus vagy alfanumerikus kódokkal jelölt rendezőelemeket jelentenek.

A név és cím besorolási adatok hagyományos funkciói

Az 1960-as évekbeli elméleti szemléletekben az egységesített besorolási adat alapfunkcióinak körvonalazásában két alapeladat mutatkozik meg: (1) a bibliográfiai tétel *sorrendi helyének* meghatározása a *visszakereshetőség* érdekében és (2) a különféle, a katalógizálás tárgyaiban meghatározott információk: a szerző műveinek, a művek kiadásainak és példányainak egy pontban való *összegejtése*.

A korabeli kézikönyv leírása szerint a katalógus „használhatóságát a *sorrend* biztosítja”,¹¹³ a sorrendiség meghatározói pedig a besorolási adatok és a „rendszo helyes megválasztása”.¹¹⁴ A felsorolás (sorrendezés) leggyakrabban választott módja a mechanikus betűrend vagy pl. az időrendi elrendezés egymásutánisága, ekkor az elsődleges rendezési elv az évszámok vagy más kronológiai adatok emelkedő vagy csökkenő sorozata, amelyben másodlagos rendezőelvként jelenhet meg a betű szerinti sorrendiség. A sorrendezés szabályait (a besorolási adatok első rendező elemének, a rendszónak a kijelölése, a betűk sorrendje, a besorolás specifikus szabályai a jelekre, szimbólumokra vonatkozóan stb.) a katalógizálási szabályzatok írják elő. A sikeres keresés lebonyolításához e szabályokat az olvasónak is ismernie kell ahhoz, hogy a tételt a megfelelő helyen megtalálja, de ismernie kell azokat az alkalmazott regulákat is, amelyek alapján e „helymeghatározó jegyeket”¹¹⁵ a feldolgozás során kiválasztották.

A kötet- és cédulakatalógusokban a besorolási adat elsődleges feladata az, hogy a lineáris-szekvenciális sorbarendezéshez használt adattípus a feldolgozó és használó közös ismerete szerinti betűrendben a megfelelő helyre kerülve *rendező elemként*

---

¹¹⁰ MSZ 3401/81

¹¹¹ MSZ 3440/2-79, /3-83, /4-86, /5-79

¹¹² MSZ 3440/1-83

¹¹³ SALLAI – SEBESTYÉN (1965) : 309

¹¹⁴ I.m. : 223

¹¹⁵ DOMANOVSKY (1966) : 40

szolgáljon és meghatározza a tétel egyetlen lehetséges fix helyét a sorban. A „címfejek” használatával a dokumentum-reprezentánsok, ha szoros bibliográfiai rokonságot reprezentálnak, közel kerülnek egymáshoz vagy – előírt rangsorban egymás mögé rendeződnek a lineáris sorban.

A besorolási adatnak a manuális rendezés során tehát elsősorban *helymeghatározó* szerepe van a tételsorban. A betűrend konvencionális sorrendje a szerző művének, műveinek és más alkotások, illetve művek csoportjainak *megtalálását* hivatott elősegíteni. A modern katalogizálási szabályokba belefoglalt csoportképzési eljárással egyazon szerző műveinek szurrogátumai, a szerző nevével összegyűjtve, lineáris betűrendi sorba kerültek, esetenként a szerző ugyanazon művének különféle kiadásai egymás mögé kerülhettek, majd újabb csoporton belül következhetek a szerzőről szóló művek más alkotóktól.¹¹⁶ A csoportok kialakítása, az összetartozó dolgok *összegyűjtése* a besoroláshoz megfelelő szabályok szerint kiválasztott *rendező elem*, a *besorolási fő- és melléktétel* alkalmazásával valamint megfelelő *utalozási rendszerrel* valósult meg.

A cédulás katalógusszerkesztés alapjellegzetessége (volt) a nagyfokú predetermináltság és a korlátozott számú keresési szempont. A katalógus vagy bibliográfiai szerkesztés előre meghatározott elvei szerint meghatározott számú hozzáférési pontokat hoztak létre a besorolási adatok segítségével, csoportképzéssel egy rendsző alá gyűjtve a besorolási tételhez tartozó bibliográfiai tételeket. Maga a katalógus rendje, ezen belül a rendszavakon belüli csoportok előre meghatározott szabályok szerint, egyetlen (különválasztott katalógustípusonként esetleg még néhány) lineáris szekvenciális sorrendben kereshetők. A többszempontú keresést elkülönített katalógustípusok, a katalógusok hálózata összesítetten biztosíthatta.¹¹⁷

2. A besorolásiadat-állományok a gépesített rendszerekben

A párizsi ajánlásokat jellemző, az adatkezelést egységesítésre alapozó információkezelési szemléletében, implicite benne volt a besorolásiadat-állományok építésének és a fenntartásukhoz nélkülözhetetlen folytonos adategyeztetés szükségessége. A Párizsi Alapelvekbe foglalt ún. második, *kollokációs* funkció megvalósulása

---

¹¹⁶ Vö. pl. MSZ 3401-81, A bibliográfiai tételek betűrendbe sorolásának szabályai, 5. szakasz, Bibliográfiai csoportképzés.

¹¹⁷ A manuális és online katalógusok keresőelemeinek összehasonlító elemzéseire ld. még FATTAHI (1995) és SHRIDHAR (2004) tanulmányát.

elképzелhetetlen a korszakra jellemző manuális cédulakatalógusok építésénél az új tételeket tartalmazó lapok „egységesített címfejeinek” folytonos összehasonlítása nélkül a már lerakott lapok címfejeivel. Az egységesített adatokból keletkező gerincről, valamint az a köré szerveződő utalórendszerrel csak paragrafusokba foglalt szabályok rendelkeztek, a következetes adathasználat megvalósulását a szabályok esetenkénti alkalmazására bízva. Amint azt AULD is megfigyelte, a korábbi szabályzatok részletes rendelkezéseket tartalmaztak a nevek és címek írásmódjáról, rendelkeztek az utalók készítéséről, de nem tartalmaztak explicite kifejtett konkrét utasításokat az egységesített névformákhoz elvezető utalók számontartásáról.¹¹⁸ A katalógusokban sok esetben felgyülemlettek az azonos nevű, nem megkülönböztetett szerzők. A jelenség csak fokozódott, ha a szerző nevét nem teljes formában, hanem rövidítve, a családnév mellett az utónevet csak monogrammal adták meg. A gyakorlatban nem volt általánosan elterjedt szokás megkülönböztetni az azonos nevű szerzőket, ezt az igényt sok helyütt a párizsi tervezet 8.22 pontja keltette fel,¹¹⁹ amely az „egységesített címfej” elkülönítésén kívül további követelményt nevezett meg: „a névhez még valamilyen további megkülönböztető megjelölést is kell függeszteni, ha ez szükséges ahhoz, hogy a szerzőt azonos nevű más szerzőktől megkülönböztethessük.”¹²⁰

A katalógusba felvett névalakok számontartásának szükségességét már CUTTER is felismerte, ezt bizonyítja szabálygyűjteményében egy, a feldolgozók szerzői jegyzékére vonatkozó paragrafus az *Other Catalogs* (Egyéb katalógusok) fejezetben: „A katalogizáló által vezetett betűrendes szerzői jegyzékkel megelőzhető a munka többszöröződése. A jegyzékkészítés magában foglalja a felhasznált (teljes) névforma lejegyzését, a segítségül hívott forrásmunkákra való hivatkozást és a névalakok változatainak följegyzését.”¹²¹ AULD a besorolási adatokkal kapcsolatos modern szemléletmód első jelének tekintette Cutter ezen utasítását és kiemelte, hogy Cutter még nem használta ugyan az „authority control” kifejezést, de implicite utalt arra a munkafolyamatra, amellyel a katalógusfunkciók cutteri „második”, kollokációs funkciója és szünetikus, összekapcsoló jellege teljesülhet.¹²²

A hasonló jegyzékek vezetésének célja a manuálisan szerkesztett keresőeszközöknél az egyazon katalóguson belüli adatformák ellenőrizhetősége,

---

¹¹⁸ AULD (1982) : 320-321

¹¹⁹ Nem volt szokásos a magyar katalógusokban sem, vö. többek között FÜGEDI – KURUC (1986) : 652; BÁNÁTI (1980).

¹²⁰ Párizsi Alapelvek, magyar kiadás (1962)

¹²¹ CUTTER (1904) : 133 p., a 355. pont.

¹²² AULD (1982) : 320

következetes használata, a már egyszer kikutatott adatok rögzítése és a korábbi felhasználással megegyező újbóli alkalmazása, végső soron az egységes szerkezet folyamatos fenntartása volt. A KENT – LANCOUL-enciklopédiában ezt a fajta jegyzéket külön szócikkben az „*authority file*” és egyféle latinosított változatban, az „*omnium gatherum file*” elnevezéssel találjuk meg. A szócikkben közölt meghatározás szerint „[a]uthority file-nak nevezik általában a címfejek külön listáját a megállapításuk alapjául szolgáló hivatkozásokkal”, azaz azokkal az információkkal, amelyekkel rögzítik a döntéseket és a döntéseket befolyásoló forrásokat.¹²³

A párizsi ajánlások óta kiemelten kezelt besorolási adat és egységesített besorolási adat fogalmai mellett a számítógépesítés az érdeklődés középpontjába emelte a besorolási adatok kontrollját (*authority control*) és a besorolásiadat-állományok (*authority file*) új körülmények között betöltendő szerepét.

Az első automatizált besorolásiadat-állományok

A besorolási adatokhoz fűződő feladatok a „kézi” korszakban és a számítógépesítés könyvtári alkalmazásainak kezdeti időszakában egy-egy különálló katalógus belső konzisztenciájának kialakítására és megtartására irányuló belső ügymenetet határoztak meg.

BEAUDIQUEZ és BOURDON 1989-ben, a világ fejlettebb országai között végzett felméréséből kitűnik, hogy a legrégebbi számítógépes besorolásiadat-fájlokat 1972 és 1981 között hozták létre. Táblázatukban a legrégebbi a Német Szövetségi Köztársaság területi szerzőket tartalmazó állománya. A legkorábbi fájlok a bibliográfiai állománytól elkülönítetten épültek, többségük nem kapcsolódott automatikusan a bibliográfiai rekordokhoz.¹²⁴ Kétféle céllal készültek: vagy a nemzeti bibliográfia szerkesztéséhez szolgáltak háttér-adattárként a névadatok minden részletre kiterjedő törzsadataival, vagy katalógizálási segédletnek tekintették őket, válogatott névanyaggal, amelyek csak a problémás esetekhez szolgáltak mintegy ellenőrző jegyzékként.¹²⁵

Az 1970-es évek közepétől az angol nyelvű szakirodalomban a számítógépes információkereső és -tároló rendszerek megtervezése és működtetése kapcsán kiemelt fontossággal megjelenő *besorolási adatok kontrollja* és *besorolásiadat-állományok* problémaköre már a rendszerek egymás közötti integrációjának kérdéseként is felmerült.

¹²³ KENT – LANCOUL. 2. vol. (1969) : 132 és 133

¹²⁴ BEAUDIQUEZ – BOURDON (1991) : 49-51

¹²⁵ I.m. : 15

Az informatikai fejlesztések részét képezték a besorolási adatok automatizált rendszerekben való technikai működtetésére vonatkozó leírások, amelyek követték az előzőleg meghatározott funkciók elméleti körülírásait. Nagy teret kapott a megosztott, integrált adatelőállítás és –felhasználás feltételeinek kidolgozása, a felállt rendszerek tapasztalatainak elemzése, továbbfejlesztése és a lépéstartás a változó technológiai megoldásokkal.

A megalapozó munkák eredményei között említhetjük a MARC / Authority előzetes kiadását, az első gépesített authority alrendszerekről készült beszámolókat az Egyesült Államokból és Kanadából¹²⁶ valamint az észak-amerikai nemzeti könyvtárak hálózati besorolási adattárának létrehozására irányuló törekvéseket (The National Library Network Authority File).¹²⁷ E beszámolók elsősorban a gyakorlati munka technikai részeire és a rendszer-leírásokra összpontosítottak, melyeknek részkérdései között voltak a hálózati, kooperatív munka lehetősége, központi adatbázis kialakítása, az adattartalmat hordozó rekordszerkezet megtervezése és más struktúrákkal való megfeleltetése. Az első próbálkozások eredményeként jött létre a Kanadai Nemzeti Könyvtár authority alrendszere, amely CAN/MARC Authorities (Names) formátumban tartalmazta a besorolási rekordokat. 1975-től indult meg a besorolási adatok cseréje a kanadai testületek neveinek áttöltésével a LC állományába. A besorolási adatfájl a CIP (Cataloguing in Publication) kooperációs programban a kiadók számára is elérhetővé vált, magát az állományt pedig mikrofílmlemez hordozón 1978-tól terjesztették.¹²⁸

A legrégebbi manuális név besorolásiadat-fájl a Library of Congress szolgálati katalógusába ömlesztve épült, ahová 1889-től raktak le külön név-cédulákat a bibliográfiai leírások közé sorolva. A számítógépesítés idejére a huszonnégy millió cédulából 2,5–3 millióra becsülték a név-cédulákat.¹²⁹ Az 1970-es évek közepén létrehozott MARC név-authority formátum elsődleges célja – akárcsak a korábban elkészült bibliográfiai MARC formátum esetében is – a számítógéppel előállítható név-cédulák gyártása és a nyomtatásban terjesztett, negyedévenként közreadott új és korrigált besorolásiadat-jegyzék kéziratának automatizált előállítása volt. A besorolási adatok több lépésben kerültek a számítógépes rendszerbe: a leíró katalógizálók előnyomtatott űrlapot töltöttek ki, amelyre bejegyezték a tételfejtet; följegyezték azt a felhasznált kézikönyvet, amelyből a szerzőre vonatkozó információkat nyerték; azokat a forrásokat, amelyekben nem találtak adatot; a

¹²⁶ Többek között BUCHINSKI – NEWMAN – DUNN (1976, 1977), FURUYA (1978), GHIKAS (1982).

¹²⁷ Vö. AULD (1982) : 326

¹²⁸ BURNS (1982)

¹²⁹ ANDRE (1978) : 43; RATHER (1982) : 160; TILLET (1989b) : 3

katalógusba elhelyezendő utalókat; a használatra vonatkozó megjegyzéseket és más, különféle belső ellenőrzésre szolgáló adatot. Az űrlap egyik fele letéphető, cédula méretű önálló lapot képezett, amelyre rávezették a tételfejt, és az egyéb szolgálati információkon kívül a besorolási tételben idézett első címet. Az adatok revíziója után a cédula méretű lapocskát elhelyezték a szolgálati katalógusban, az űrlap bővebb adatokat tartalmazó része pedig a MARC szerkesztőségbe jutott, ahol mezőhatároló- és egyéb jeleket írtak fel rá, s csak ennek ellenőriztetése után történhetett meg az adatbevitel.¹³⁰ RATHER leírása is tanúskodik arról, hogy a Library of Congress kiemelt prioritású feladatnak tekintette az ellenőrzött szókincsállományok valamennyi válfaját, három alapvető célkitűzéssel: (1) az egységes szóhasználat biztosítása, amely lehetővé teszi az információk összegyűjtését egy bizonyos hozzáférési pontként szolgáló név és más típusú kifejezésen keresztül, (2) szabványos bibliográfiai produktum előállítás, amelyet más könyvtárak is felhasználhatnak módosítás nélkül vagy kevés, a helyi igényekhez igazított módosítással, (3) a széleskörű, szakmán belüli felhasználói közösség potenciális kérdéseire és igényeire való tekintettel, és a tervezett közös katalógizálás bevezetése miatt, a besorolási adatokról hozott döntésekről a rekordokban dokumentáció készült.¹³¹

Az LC osztályozási rendszerének elterjedtségével ellentétben a név besorolásiadat-jegyzékek önálló, intézményen kívüli terjesztése és újrafelhasználása az 1970-es évekig ismeretlen volt. Az LC cédułaszolgáltatásának hosszú hagyománya során Amerika-szerte az ALA – LC-szabályok domináltak. A XX. század derekán újraélesztett nyomtatott katalógus kiadási programban megkezdték a *National Union Catalog* köteteinek megjelenését, s a bibliográfiai tételek könnyebb kereshetőségét elősegítendő, a kurrensen katalógizált tételekhez 1974-ben a *Name Headings with References* c. segédlet időszakos kiadását is kezdeményezték. A segédlet csak az utalókat is igénylő, 1974 után egységesített vagy felülvizsgált személy-, testületi- és földrajzi nevek tételeit tartalmazta, évente 29.000 címegységnyi gyarapodással.¹³² A bibliográfiai rekordszolgáltatással az egységesített névformák és utalóik elektronikus úton a bibliográfiai leírásokkal együtt kerültek más katalógusokba. A gazdasági szempontból előnyös szolgáltatásokkal együtt az LC adatformálás szabályait a fogadó intézmények is kezdték követni, egy korabeli feljegyzés szerint „nem azért, mert szükségszerűen ezek «a legjobbak», hanem

---

¹³⁰ ANDRE (1978); RATHER (1982): 161-162

¹³¹ RATHER (1982) : 158-162

¹³² HYMAN (1977) : 12

konzisztenciájuk, a besorolásiadat-rendszerük miatt. [...] A kutatókat a katalógusok közötti konzisztencia megteremtésével szolgálják.”¹³³

Az LC a számítógépes besorolásiadat-állományában az új, egységesítendő tételfejek az érvényben lévő AACR2 szabály szerint kerültek be, a retrospektív feldolgozásból származó adatok régi és új szabályok szerinti megfeleltetésére külön operatív programot dolgoztak ki, amellyel a régi szabályok szerint készült besorolási adatokból utalókat konvertáltak. A módosítás egyidejűleg beépült az új szabályok szerint érvényre lépő kiemelt névforma rekordjába. A konverziós eljárással megállapított új besorolási adatokat valamint az egyéb okok miatt regisztrált, az egységesített formát megváltoztató adatok követését cédulás kivitelben is szolgáltatották a megrendelő könyvtáraknak.¹³⁴

Az első besorolásiadat-fájlok között volt a New York Public Library automatizált könyvadatbázisa részeként épülő adatállomány, amelyben az egész adatbázisra kiterjedő automatizált kontrollfunkciók is érvényesíthetők voltak. A hetvenes évek elejéről származó első értékelések az authority rendszer előnyei között említették az utalórendszer integritásának könnyű fenntartását, a besorolási adatokra vonatkozó egy-egy módosítás globális érvényesítését; a manuális katalógusokban felhalmozódott, esetenként a gyakori változások miatt keletkezett, csak további átirányítást tartalmazó, láncszerűen egymásba kapaszkodó utalók kiküszöbölését; valamint az egyszer már megállapított formák könnyű és következetes újra-alkalmazását. Az adatbázis megindításának közvetlen indítéka a mintegy százötven éve, 1857-től folyamatosan épülő katalógus használatának ellehetetlenülése volt a régi beírások olvashatatlansága, a cédulák elrongyolódása, az egymásra rétegződött, többször megváltoztatott beírási módok és más hiányosságok miatt. A besorolásiadat-fájllal elsősorban a viszonylag nagyméretű könyvtári anyag egy intézményen belüli visszakereshetőségét, a katalógus egységességét kívánták biztosítani. A stratégiai célokban már szerepelt a MARC adatcserén alapuló online adatgyarapítás lehetősége valamint a helyi forrásokról adott információk szélesebb körű hozzáférhetővé tétele a felhasználók számára.¹³⁵

---

¹³³ RUNKLE (1986) : 145-146, TAYLOR (1989) : 31-32 alapján

¹³⁴ I.m. : 161-162

¹³⁵ MALINCONICO - RIZZOLO (1973) : 3-7

3. Egy új funkció kiemelkedése – a korreláció vagy szündeszisz

A katalóguscédulák világától az adatbázisok felé való elrugaszkodás, egyben egyféle megváltozott gondolkodásmód határozott jele volt 1979-ben Michael GORMAN közleménye a számítógépes katalógus modelljéről, adatszerkezeti struktúrájáról.¹³⁶ Az új technológiára alapozott rendszerben Gorman víziójában az új, többszintű, többdimenziós modellben a könyvtári egységek *összekapcsolt információs csomagok* segítségével vannak leírva. Ezek a csomagok: személyek, testületek nevei, művek címei, tárgyszavak és a megjelenési egység fizikai leírása. Gorman a szabványos bibliográfiai tétel helyett bevezeti a *szabványos hivatkozási mód* („standard citation”) kifejezést, amely, meghatározása szerint, a név típusú besorolási adatoknál a személyek, testületek neveinek és a művek címeinek *állandósított formáját* jelenti. Az ettől a formától eltérő variánsok az információs csomagokban vannak, ahol egymáshoz és a bibliográfiai leírással reprezentált dokumentumhoz is linkelve vannak. Tervezetében minden csomagban lenne egy-egy kiválasztott – preferált névforma, de megszűnne az elsőrendű rendező elem (pl. az első szerző) kiválasztott névformájával címkézett, legteljesebb leírást tartalmazó „főlap”-elvűség. A katalogizálónak így többé nem kellene „katalóguslaponként” megkülönböztetett szempontokra (szerkesztő, fordító stb.) koncentrálnia, a többi szint teljes vagy részleges kizárásával. A „főlapból” annyi maradna meg, hogy az állandósult hivatkozásnak, mint a sok közül egy lehetséges megjelenítési formának, elsődleges rendező adata lesz az első szerző, vagyis az adatok mindig olyan elrendezésben jelennének meg, ahogyan a katalogizálási szabványok azt előírják, függetlenül attól, hogy valaki pl. a fordító neve szerint keresett-e egy művet. Az információk összegyűjtésére és megmutatására az adatbázis külső nézetében e mellett olyan moduláris szinteket kellene kidolgozni, amely többféle szempontból tenné lehetővé az adatok visszakeresését és a találatok megmutatását. A felhasználó számára ugyanis mindig az az elsőrendű hozzáférési pont és rendező elem, amelyet ő ismer vagy kiválasztott. Az online katalógusban valamelyik variáns névvel indított keresésre közvetlenül is megkaphatók ugyanis a legteljesebb bibliográfiai leírások (a régi „főlap”).¹³⁷

---

¹³⁶ GORMAN (1979) : 239-249

¹³⁷ Gorman forradalminak számító elképzelését, hogy a számítógép az utalóval jegyzett formával való keresésre közvetlenül, az egységesített adat közvetítése nélkül is teljes értékű találatot tudjon adni, CARPENTER parafrázálva közli a forrásszöveg eredeti, bővebb változata alapján (1985 : 241).

A koncepció szerint a „személy csomagjában” ott lesz a preferált névalak a névváltozataival, a „cím csomagban” a cím egységesített formája a változatokkal és így tovább. „Minden csomag össze lesz kötve a másikkal, egyúttal meg lesz bennük határozva az adatelemek közötti összefüggések pontos jellege is.”¹³⁸ A csomagok az adathalmazok megjelenítési módjára vonatkozó *kódokat* is tartalmazni fogják, aminek alapján a gép segítségével megválasztható lesz pl. a megjelenítendő információegység részletezettsége. Ilyen feltételek közepette a katalogizáló feladata is megváltozik: nagyobb fokú professzionalizmusra lesz szükség az adatelemek megfelelő szétválasztása és kontrollja miatt.

Gorman több vonatkozásban is forradalminak ható nézetei több vonatkozásban is folytatást nyertek: az egyetlen egységesített forma és az információk e pont „alá” gyűjtésétől elmozduló felfogás a kilencvenes években a *hozzáférési pontok kontrollja és számbavétele* koncepcióba transzformálódott.¹³⁹ A „főlap”-elvűség részben valóban megszűnt azzal az adatbázis-szerkezettel, amely lehetővé tette bármennyi besorolási adat hozzákapcsolását ugyanahhoz a bibliográfiai rekordhoz, a teljes leírás így bármely hozzáférési pont felől megközelíthető lett.

Az információs csomagok és azok összefűzése, a név-besorolási és egyéb rekordok információs egységeiben nyertek megvalósulást. A Gorman ábráin szemléletesen is bemutatott kapcsolatok definiálása és valódi megteremtése az informatikai alkalmazásokban, külön kutatási ágazatként jelent meg a kilencvenes években mind elméleti, mind az információtechnológia területén. Ezek központi témájává vált a *műközpontú katalogizálás, a hozzáférés és az igény szerinti megjelenítés* kérdései.

Gorman információcsomag-kapcsolt rendszerelvével más nézetek is konvergáltak. Pat ODDY az ellenőrző rendszer kulcsfontosságú szerepét nemcsak az információk megtalálásában, és a hagyományos, kollokációs funkció teljesítésében látta. E feladatokat kiegészítette a *korrelációs* funkcióval, amelynek révén az adott tájékoztató eszköz nem pusztán összegyűjti a valamilyen ismerv szerint egybevágó információkat, hanem a vonatkozó kapcsolatok megmutatására is képessé válik. A besorolási adatok feladatai e szerint nemcsak az információk *megtalálhatóvá* tételében, *összegyűjtésében*, hanem az *összekapcsolásukban* is megnyilvánulnak. A besorolásiadat-fájlok e

---

¹³⁸ I.m. : 246

¹³⁹ VELLUCCI (1998) : 130

feladategyüttesben kifejezik a bibliográfiai adatbázis szerkezetét, biztosítják következetes fenntartását és az adatállomány-szervezés ellenőrizhetőségét.¹⁴⁰

Az egységesített keresőelemek kapcsolathálójának informatikai eszközökkel való kialakítása a manuális rendszerekhez képest sokkal összetettebb, sokoldalúbb és kifinomultabb lehetőségeket eredményezett. Az ehhez kötődő elméleti előzmények között vissza kell utalnunk ismét Cutterra, a nála hangsúlyossá váló összefűző jellegre, és az e kapcsolótechnikát újraértékelő Ritvars BREGZIS meglátásaira.

Bregzis a jeles elődtől származó fogalmat kissé átértelmezve, a hierarchikus tartalomjelölő fogalmakról kiterjesztette a név besorolási adatokra is. A görög συνδεν > *szündein* ige jelentése alapján e tulajdonságot *szündetikusnak* nevezte, az eredeti szó *egyesíteni, valamit valamivel összekötni* jelentése alapján. Bregzis rámutatott arra, hogy a Párizsban kifejezésre jutó törekvések, nevezetesen a leírás és hozzáférés funkcióinak elkülönülése nagyobb hangsúlyt adott a katalógus szerkezetének adatösszefűző képességére. A sokat emlegetett *kollokáció* tulajdonképpen a kiadványokon és leírásaikon különféle formával megjelenő neveket, címeket gyűjti egy pontra, míg Cutternál elkülöníthető egy másik szerkezetformáló elem, a *korreláció* is. „A *korreláció* kifejezi a bibliográfiai identitás (a leírás) és más specifikus, a felismeréshez szükséges alternatív forma (amely össze van kapcsolva a megfelelő névvel, címmel, tárgyszóval) közötti inherens összefüggéseket, míg a *kollokáció* ezen elemek betűsorban való elhelyezését teszi lehetővé”¹⁴¹ – írja, megjegyezve, hogy a korreláció egyetlen lehetősége a manuális eszközökben a kollokáció volt, a születő, új technológia viszont más lehetőségeket is kínál a korábbi, egyetlen lehetőséggel, a kollokációs megoldással szemben. Az automatikus rendszerekben az egységesített hozzáférési pontok továbbra is fontos elemeket képeznek, amelyeken keresztül a bibliográfiai rekord információihoz el lehet jutni, viszont a rendezés egyetlen és kötelező módja már nemcsak a betűrendi sor szerinti kivetítésben nyilvánul meg, és a visszakeresést tekintve is megszűnt a besorolási adatok kizárólagos prioritása. Bregzis az automatizált rendszerekben rejlő rendkívüli lehetőségeket a cutteri összekapcsoló struktúrához közelebb állónak látta: a fő hangsúly átkerült az aktuálisan keresett kapcsolatok megjelenítésére és a képernyőre való pillanatnyi kivetítésükre. A kapcsolatorientált információs rendszerben a besorolási adatokat övező feladatok

---

¹⁴⁰ ODDY (1987) : 1-3

¹⁴¹ BREGZIS (1982) : 20

összetevői közül a hangsúly, meglátása szerint, *a kollokációról áthelyeződik a referenciális mechanizmusra*.¹⁴²

A *szűndeszisz* feladatkörének fontosságát elismerve, s ebből a nézőpontból visszapillantva a katalógusszerkesztési gyakorlatban ennek több évszázados hagyományról beszélhetünk a kötet és cédulakatalógusok utalozási rendszere, a nyomtatott katalógusok, bibliográfiák mutatói kapcsán is. A funkció elkülönülése az automatizált rendszerek azon tulajdonsága által került előtérbe, amely révén a keresési ismérvek adattárolási helye függetlenedett a megjelenítés módjától. A manuális korszakban az adattárolás és a keresés is a tételek fix, előre determinált helyének függvényében történt. Betűsor esetén ez a meghatározott betűrendezési szabályok szerint elfoglalt helyet jelentette a betűrend szekvenciájában.

A kapcsolati rendszer automatizálása új feladatok specifikálását tette szükségessé. Bregzis is hangsúlyozta, hogy a számítógépes adatkezelés a manuális időszak szemléletéhez képest nagyobb fokú *formalizáltságot* és *adat-normalizálást* követelt meg, az automatizált katalógus adatokat összekapcsoló jellege miatt pedig az összefüggésrendszerek precíz definiálására volna szükség. GORMAN a bibliográfiai és a különféle besorolási rekordok közötti kölcsönös kapcsolatok megadásának és kereshetőségének lehetőségét az új rendszer egyik legfontosabb innovációs jellegzetességeként értékelte. Az adatbázis szerkezetének kialakítására két elkülönülő adatállomány (fájl) létrehozását látta elő: az egyik a bibliográfiai – leíró adatokat tartalmazó rekordokat, a másik a keresőelemeket, azaz a besorolási adatokat tartalmazná. A bibliográfiai rekord csupán a besorolási adatokhoz fűződő kapcsolati kódokat tartalmazná, nem pedig a hozzáférési pontok azonosítására szolgáló nyelvi elemeket és azok egyéb szöveges leírásait. Ezzel a fájlstruktúrával a bibliográfiai rekord tehermentesítve lenne a redundáns adatoktól, hiszen ha egy szerzőtől sok mű van meg egy könyvtárban és a szerző névalakja váltakozó formában jelent meg a kiadványokon, az egységesített alakon kívül több névvariánsról kell utalni – ezeket az adatokat valamennyi, a szerző könyveit reprezentáló rekordban szerepeltetni kellene. A két fájl különválasztása esetén a besorolási fájlban lesz nyilvántartva a személy-, testület- és cím-típusú „bibliográfiai identitást” jellemző adatfeleség, míg a konkrét kiadvány-, illetve könyv-típusú „bibliográfiai

---

¹⁴² U.o.

identitás” leírása a bibliográfiai fájlba kerül, a két fájl összekapcsolása biztosíthatja a rendszer hatékony működését.¹⁴³

Az automatizált rendszerek első tapasztalatait értékelő és a továbbfejlesztés lehetőségeit taglaló kommentátorok – Bregzis, Malinconico, Gorman, Miller, Buchinski és mások szemléletét erősen áthatja az adatbázisok jellegzetességeihez való alkalmazkodás, az informatikával megnyíló lehetőségek kiaknázására való törekvés. Nem hivatkoznak ugyan külön a relációs adatmodellekre vagy CHEN korszakmeghatározóvá vált, 1976-ban közzétett egyed-kapcsolat fogalmi adatmodellt leíró közleményére. A nyolcvanas évek már továbbfejlesztett adatbázis-elméletek hatása azonban erőteljesen megmutatkozik az újfajta feladatok körvonalazásában.

A hetvenes évek végén felvetődött koncepciók ismertetői még jövő időben beszéltek a kapcsolat-elvű adatbázisról. Az adatbázis-tervezés útvonalainak kutatása közben a szüneteszt kidomborító szemlélet, a bibliográfiai adatelemek kapcsolatainak feltárására és összefűzésére alapozó információszervezés informatikai lehetőségeit kiemelő megvilágítás, folytatást nyert a bibliográfiai adatbázisok fejlesztését célzó törekvésekben, a katalógus alapfunkcióinak szükségszerű átértelmezésében, és az ezredforduló körül a figyelem középpontjába kerülő mű mint entitás bibliográfiai kontextusban való definiálásában.

4. A besorolási adatok kontrollja (authority control) és az információszervezés rendszere

Fogalmi meghatározások az 1980-as évekből

A *besorolási adatok kontrolljának* (angol megfelelője: authority control), a nyolcvanas évek elejétől felbukkanó definícióit alapvetően két meghatározó fejlemény alakította. Egyik tényező a Párizsi Alapelvek egységességre építő szellemisége jegyében a katalógusfunkciókat taglaló *elméleti háttér* volt, amely beépült az új nemzeti szabványokba. Másik tényező a gyors ütemben fejlődő információtechnológia, az adatbázis-elméletek, koncepcionális adatbázis-modellek, a rekordátvételt lehetővé tevő csereformátumok alkalmazása és a számítógépes hálózati kommunikáció fejlődése volt.

A korabeli szakirodalmi hivatkozások alapján feltételeznünk kell, hogy a meghatározásokra nagy hatással lehetett a *Council of Library Resources* 1980-ban

---

¹⁴³ GORMAN (1982) : 167-168, 172-175

megjelent definíciója a katalógusról. E szerint a katalógus „az authority file-ok kontrollja alatt álló bibliográfiai rekordok halmaza. [...] Olyan eszköz, amellyel a bibliográfiai számbavétel elvégezhető és amellyel az egyes bibliográfiai rekordok közötti összefüggések is meghatározhatók. [...] A katalógus tartalmazhat más rekordokat is, mint pl. utalókat. [...]”,¹⁴⁴ az authority control pedig „azok a feladatok, amelyek az authority file-ok építéséhez, fenntartásához és használatához szükségesek”.¹⁴⁵ E meghatározás – egyszerűsége ellenére is – a tételfejek állandó kontrollja, az előző gyakorlattal való megfeleltetése, a névalakok variálódásának kiküszöbölésén kívül az *adatkapcsolatokra*, ezáltal az információszerzés mechanizmusára is kiterjedt.

A nyolcvanas évek-eleji definíciók nem mindegyike tartalmazza az adatkapcsolatokra is kiterjedő komplex feladatok teljesítésének szempontjait, többségük megelégszik a hagyományos *megtalálhatósággal* (az azonosítási funkcióból eredően) és *kollokációs* funkció szem előtt tartásával. Helen SCHMIERER ugyancsak 1980-ra datált magyarázata pl. a tevékenységnek csak két lényeges összetevőjével számol: a hozzáférési pontként kiválasztott forma megadásával, és a döntést igazoló forrás feltüntetésével; az információs rendszer szempontjából pedig háromféle feladatot határoz meg: (1) a besorolási adatok összegyűjtését, följegyzését és gondozását, (2) felülvizsgálatát („verification”) (3) a kiválasztott (jóváhagyott) névforma felhasználását hozzáférési pontként.¹⁴⁶ Doris Hargrett CLACK gyakorlati munkát segítő kézikönyvének bevezetőjében a nyolcvanas években született más meghatározásokat is összegyűjtötte, amelyekben más-más lényegi vonás került előtérbe: egyes meghatározások szerint az „authority control” az a feladategyüttes, amely a névvariánsok számbavételéből, meghatározott szabályok szerint az egységesített forma és az utalók megállapításából áll; másokban a katalógus konzisztenciáját fenntartó eljárást jelenti, a konzekvens adatformálás és az adatváltozások követhetőségének biztosítását; további nézetek szerint a tevékenység célja a variánsaiban meglévő vagy valamilyen módon összetartozó nevek, címek, kifejezések összegyűjtése a katalógus egy meghatározott pontjára.¹⁴⁷

---

¹⁴⁴ An integrated consistent authority file services for nationwide use. In: Library of Congress information bulletin. 39 (July 11, 1980) : 244-248. Idézi: CLACK (1990) : 3.

¹⁴⁵ BURGER (1985) : 10/1j idézete alapján, ugyanabból a dokumentumból.

¹⁴⁶ SCHMIERER, Helen: The relationship of authority control to the library catalog. In: Illionis libraries. 62 (September 1980) : 599-603. CLACK (1990) : 2 és BURGER (1985) : 1, 2/5j., 4, 31, 37/1j. parafrázisai és idézetei alapján.

¹⁴⁷ CLACK (1990) : 1-2. Clack Ronald Hagler és Peter Simmons, Henriette D. Avram, Susan K. Martin valamint Cathy Ann Elias és C. James Fair meghatározásaiból idéz.

Taylor és Tillett

A *besorolási adatok kontrollja (authority control)* számítógépes környezetet is említő első meghatározásai még erősen összefonódnak a manuális szemlélettel. Arlene G. TAYLOR 1984-ben olyan eljárásként definiálta ezt a munkafolyamatot, amely „fenntartja az egységesített besorolási adatok konzisztenciáját a bibliográfiai állomány egészében, az authority fájlra való hivatkozás útján.” Az *automatizált authority control*: „a számítógép igénybevétele a kontroll folyamatának irányítására”.¹⁴⁸ A taylori szöveggörnyezetből kiderül, hogy a Bregzis–Gorman-féle két elkülönített és kapcsolatai révén egységet alkotó bibliográfiai és besorolási adatfájl megvalósulása még elképzelhetetlen ebben az időben a könyvtáros-felhasználó számára.

Taylor további meghatározásai:

Egységesítő munka (authority work) „a név, cím vagy tárgyi fogalom azon formájának megállapítása, amely a bibliográfiai rekord tételfejeként szolgál; a szükséges utalók megállapítása; és a más egységesített címfejekkel való összefüggés megállapítása.”¹⁴⁹

Barbara TILLETT a taylori meghatározásokat elfogadva 1989-ben elméleti és gyakorlati magyarázatokkal bővítette ki e kiindulópontokat. Nézőpontját meghatározták a gyors ütemben fejlődő informatikai lehetőségek és az ezekre támaszkodó hálózati együttműködésben épített adattárak példái.¹⁵⁰

Az *egységesítő munka (authority work)* az ő értelmezésében magában foglalja mindazokat a kutatásokat és szellemi erőfeszítéseket, amelyek a besorolási tételek létrehozásához és gondozásához szükségesek.

Az eljárás során meg kell állapítani, hogy

- 1) a nevet használták-e már korábban,
- 2) ha igen, milyen formában,
- 3) az előző felhasználással megegyezően hozzátcsolni az új bibliográfiai tételhez,
- 4) megállapítani az egységesített alakot a megfelelő szabályzat figyelembevételével,

---

¹⁴⁸ TAYLOR (1984) : 2

¹⁴⁹ I.m. : 1

¹⁵⁰ NACO és Linked Systems Project (LSP). TILLETT (1989b) : 3

- 5) külön eljárás szükséges a variánsok és azok egymáshoz való viszonyának, kapcsolataiknak megállapításához, mivel a katalogizálási szabályzatok előírásai alapján megszerkesztett adatformák nem mindig egyeznek meg a kiadványokon használtakkal vagy a felhasználó által ismertekkel.

Az egységesítő munkához a kiemelt forma megállapításán és variánsai számbavételén kívül utalni kellene a történeti használatra, a használat körére vonatkozó megjegyzésekre és a rekordot hozzá kell kapcsolni más besorolási adat-rekordhoz. E résztvevő tevékenységek kiegészülnek még olyan adekvát információk megadásával, amelyekkel megkülönböztetők a homonímák.¹⁵¹

A besorolási adatok kontrollja Tillett-nél átfogó terminus arra a fogalomra, amely magában foglalja az „authority work” műveleteit, kihangsúlyozva a hozzáférési pontok különféle variánsai fölötti kontroll gyakorlását, a Tylornál leírt konzisztencia biztosítására az „authority file”-ra való hivatkozás segítségével.¹⁵²

A két közlemény meghatározásaiból úgy tűnik, az *egységesítés munkája* (*authority work*) és a *besorolási adatok kontrollja* (*authority control*) között, elmosódóan, az a különbség, hogy az „authority work”-höz kapcsolódó folyamat a bibliográfiai tételhez kapcsolt egységesített névformákat és a szükséges utalók hozzáadását jelenti (az aktuális katalogizálási szabványnak megfelelően) – tehát elsősorban katalogizálói munkát –, míg az „authority control” ugyanennek a jelentésnek egy szélesebb spektrumát fogja be, egyféle felügyelő és irányító rendszert, amellyel létrehozható és fenntartható a visszakereséshez nélkülözhetetlen, egységesen szerkesztett ellenőrzött név- és cím adattár (általánosabb értelemben: szótár), az „authority file”.

Tillett elemzésének tanúsága szerint a *besorolási adatok kontrolljának gépesített változatában* a számítógépnek viszont sokkal több feladatot kell elvégeznie a manuális munkafolyamatban meghatározott puszta adatösszevetésen, a szabályokkal és a rendszerben már előzőleg használt adatokkal való összeegyeztetésen kívül. A computernek kiemelkedő szerepe van az adatösszevetések és -ellenőrzések lebonyolításában, mint amilyen pl. a keresések lefuttatásakor a keresőkifejezések összevetése az egységesített adattal, vagy egyéb hozzáférési pontokkal. S itt egyben utalunk Tillett egy másik gondolatmenetére is, amelyben kétféle nézőpontot különböztet meg e kontrolltevékenységgel kapcsolatban: az egyik a *felhasználó / olvasó*, a másik a

---

¹⁵¹ DICKSON – ZADNER (1989) : 58

¹⁵² TILLETT (1989b) : 4

katalogizáló látószöge. A két nézőpont egyúttal képviseli a cutteri „megtalálhatóság” és „összegyűjtés” alapfeladatát, amelyek megvalósulásának feltétele a besorolási adatok kontrollja.¹⁵³ A külső használó számára az egységesített adatok összegyűjtik a keresett neveket, címeket, tárgyakat és segítik a felhasználó saját keresőkifejezéseit összeegyeztetni a katalógusban meglévő ellenőrzött hozzáférési pontokkal, vagy megadják a megfelelő útbaigazítást a keresett információhoz. A katalogizáló számára az ellenőrzési folyamattal biztosíthatók az egységes, következetes, ellenőrzött hozzáférési pontok kialakítása, a névvariációkról az egységesített formára utalva. Tillett hangsúlyozza: a munkafolyamat lényeges elem az osztott katalogizálási rendszerekben is, általa elkerülhető a besorolási rekordok duplikálása, a különféle forrásokból származó rekordok pedig összetalálkoznak az egységesített adatok pontjainál. Különálló és központi katalógusok esetében is gazdaságos megosztottan használni ugyanazon besorolási adat-fájlt vagy egy adatállományt fenntartani és folyamatosan karbantartani a bejövő variációk felismertetésével és azonosításával. A számítógépnek fel kell ismernie a viszonyrendszert is: a már meglévők fenntartásán kívül az adatgyarapodással újabb, megfelelő összefüggéseket kell létesítenie a besorolási tételek között.¹⁵⁴

Az automatizációval további műveletek végezhetők el, ezek a következők:

- automatikus minősítés, hitelesítés – jóváhagyás,
- algoritmusok érvényesítése,
- írásjelek normalizálása, betűmegfeleltetés, automatikus központosítás,
- automatizált műveletek végrehajtása, mint pl. a permutáció, csonkolás vagy súlyozott kulcsszavas keresés,
- az egész adatbázisra kiterjedő globális változtatások.¹⁵⁵

A besorolási adatokat meghatározó, azok formai alakját, szerkezetét befolyásoló tényezők között Tillett utal arra is, hogy a besorolási adatok a kontroll mechanizmusában *katalogizálási szabályzatok* által előírt formában kerülnek be a rendszerbe. Az adatformálást meghatározhatja nemzeti szabvány vagy helyi igényekhez, illetve hagyományokhoz igazodó irányelv is, de kihatással lehet erre a gyűjtemény jellegzetessége vagy a felhasználók ismeretei is. A feldolgozás részletességét meghatározó további szempont lehet az is, hogy nemzeti feladatokat vagy helyi, kevésbé használt

---

¹⁵³ I.m. : 1-2

¹⁵⁴ I.m. : 2

¹⁵⁵ I.m. : 3-4

dokumentumállományok hozzáférését kívánja-e az adott információs rendszer szolgálni. A nemzeti bibliográfiai információk adatcseréje, a rekordok átvétele kétségkívül a helyi gyűjtemények besorolásiadat-állományára is kihatnak, s tény az, hogy a közös katalogizálási rendszerekben a nemzeti katalogizálási szabványok dominálnak, míg ha valahol a gyors feldolgozás a cél, akkor az egységesített besorolási adatokra szánt munka egyszerűsödik, az adatrögzítés csak az egységesített változatra korlátozódhat.

E körülményektől elvonatkoztatva, Tillett szerint a besorolási adatok kontrolljának lényege az, hogy a variánsok össze legyenek kapcsolva és utat biztosítsanak ahhoz a *hozzáférési ponthoz*, amely összegyűjti a vonatkozó adatokat, vagy elvezet a keresett információig. A fő célnak nem annak kell lennie, hogy egy meghatározott formát kényszerítsenek ki a szabályok, hanem annak, hogy a körülményeknek megfelelő, használható keresőrendszer álljon a felhasználók rendelkezésére. A számítógépes környezet – hangsúlyozza – az alternatív megoldásokat is jól kezelheti.

A manuális korra jellemzően és a csak saját, *eredeti katalogizáláson* alapuló rendszerekben, a kontroll többnyire az újonnan felveendő névformák megállapításában, új utalók, a friss vagy megváltozott adatok követésében merült ki. A *közös katalogizálással* létrehozott központi katalógusokban a besorolási adatok kontrolljának lényege az, hogy elkerülhető legyen az ugyanazon személyt jelölő rekordok duplikálása, a különféle forrásokból származó ugyanazon entitásokra vonatkozó információk pedig összetalálkozzanak. A külső szolgáltatótól átvett bibliográfiai rekordok esetében pedig a helyi katalógushoz igazító tevékenységre, post-katalogizálásra (utókatalogizálásra) van szükség, amelynek része a besorolási adatok hozzáidomítása a már meglévő besorolási állomány morfológiai jellemzőihez. A gépi kontroll részét képezheti a bejövő adatok automatikus összehasonlítása és az új besorolási tétel kijelzése a katalogizáló számára. Tillett, egy korábbi értekezésében a katalogizálási szabályzatokban megjelenő bibliográfiai kapcsolatokat elemezte, ennek keretében felállította a kapcsolatok javasolt *taxonómiáját* a név adatokra vonatkozóan is. A besorolásiadat-kontroll tárgya e kapcsolatokra is kiterjed, a folyamat pedig az információs rendszer *állandó gondozását, frissítését és fenntartási munkálatait* is magában foglalja.¹⁵⁶

Taylor és Tillett meghatározásaiban a besorolásiadat-kontroll általános célja az információs rendszer *konzisztenciájának* fenntartása, a besorolási adatok egységesítésével,

---

¹⁵⁶ I.m.: 5-11. Tillett a bibliográfiai kapcsolatok taxonómiáját PhD disszertációban elemezte először: *Bibliographic Relationships: Toward a Conceptual Structure of Bibliographic Information Used in Cataloging*. Ph.D. dissertation, University of California, Los Angeles, 1987.

módszere pedig a *hivatkozás* a besorolásiadat-fájlra. A közvetlen emberi munka szempontjából a kontroll a katalogizálási szabályokkal, a valós előfordulásokkal és a használói igényekkel való összeegyeztetés folyamatát jelenti, míg szélesebb értelemben kiterjed az adatkapcsolatok megállapítására, számbavételére, összegyűjtésére, és a különféle adat-összevetési mechanizmusokra, amellyel elérhető az adatszerkezet egységessége, az előző használati mód követése, a kapcsolatok kiépítése a besorolási rekord, a fájl elemei és más fájlok között, és ellenőrizhetővé válnak a keresés szavai.

Burger

1985-ben jelent meg Robert H. BURGER *Authority Work* c. monográfiája, amely teljes egészében a kontrollált névadatok számítógépes rendszerével foglalkozott. Az „*authority work*” kifejezést Burger nem a Taylornál látott egységesítési munkára, hanem sokkal összetettebb munkafolyamatra érti, amelynek központi magva ugyancsak az egységesítő munka, de Burger a hozzáférési pontok, és az egységesített forma meghatározásának procedúráját nevezi „*authority controlnak*”, az „*authority work*” tágabb fogalmán belül, annak részeként.

Az „*authority work*” Burger sémájában öt komplex folyamatból áll:

- 1) a besorolási rekordok létrehozása,
- 2) a rekordok összegyűjtése az „*authority-fájlba*” (besorolásiadat-állomány),
- 3) ennek az állománynak a bibliográfiai adatállományhoz való hozzákapcsolása; ezek együtt alkotják a hivatkozási rendszert („*authority system*”)
- 4) a besorolásiadat-állomány és a rendszer karbantartása,
- 5) a fájl és a rendszer értékelése, elemzése.¹⁵⁷

A *besorolási adatok kontrollja* az ő meghatározása szerint a hozzáférési pontokra irányul, s a két katalógusi alapfunkció – a megkeresés és összegyűjtés – teljesülésének célját szolgálja. Külön hangsúlyozza, hogy magát a tevékenységet az „*authority work*” teszi lehetővé. Elégtelennek tartja a Schmierer-féle adatformálásra – adategyeztetésre leegyszerűsített nézeteket. Az egyéni katalogizáló számára az „*authority work*” valóban véget érhet a szabványos név, az egységesített cím vagy formai rendsző behasonlításával, megadásával vagy módosításával, ám a katalogizáló munkájának termékéhez, a hatékony információkeresés megteremtéséhez a többi lépést is egyazon rendszer szervesen összefüggő összetevőjeként kell szemlélni. Egy-egy adat tartalmának

---

¹⁵⁷ BURGER (1985) : 3

módosítása (pl. névváltozás, hibásan bevitt adat javítása, új információ a névről, új vonatkozások bejegyzése és beillesztése) egy sor más változtatást is maga után von: frissíteni kell a besorolási rekordot, a bibliográfiai rekordot, az authority fájlhoz tartozó kapcsolatokat valamint a besorolási fájl és bibliográfiai fájl közötti útvonalakat is.¹⁵⁸

Burger az „*authority work*” kifejezés alatt tehát nemcsak a katalogizálóra háruló adategységesítéssel kapcsolatos feladatot, emberi munkát érti, hanem folyamatos, az emberi és gépi erőforrások interaktív (*együtt*)*működését*, egy folyton megújuló hivatkozási rendszer hatékony organizmusát, amely az információk emberi szellemi munkával történő számbavételétől, a számítógépes kommunikáción keresztül ezen információk célirányos hozzáférhetőségét eredményezi.

Más szemléletek

Az online rendszerek intenzív elterjedése és fejlődése az 1990-es években mindinkább a közösen épített állományok és az adatok kölcsönös felhasználhatóságának igényét is magával hozta.

CLACK „*authority control*”-ról írt kézikönyvében a fogalom rövid definíciója még nem utal erre a változásra: „A katalógusban végrehajtott technikai eljárás a szerkezet fenntartására. Alapja az egységesség, szabványosítás és összekapcsolás.”¹⁵⁹ A rövid meghatározás csak a katalogizálás során végzett név-sztenderdizálásra, a kiemelt formákra és az utalókra tekint, amelyek a keresésben hozzáférési pontként funkcionálnak. Clack részletesebb leírásaiban a kontroll kibővül a hálózati közös katalogizálásában végzett besorolásiadat-fájlok építésével, ahol az emberi munka szempontjából fontos követelmény a szabványok követése de a rugalmas együttműködés képessége is.

Az OPAC-ok elterjedése kiterjesztette a gyors információhoz való hozzáférés impozáns lehetőségeit, ezzel párhuzamosan felvetődtek a keresési hatékonyság kérdései, az újabb felhasználói szokások figyelembevételének szükségessége. Az online katalógusokat használók keresési szokásairól készített megfigyelések eredményei azt mutatták, hogy az olvasók nagyjából nem ismerik a keresőrendszer lehetőségeit, ezért nem is élnek az egységesített tételfej – mint kiemelt prioritású besorolási adat előnyeivel, ellenőrizetlenül és véletlenszerűen adják meg kérdéseiket. A besorolási rekord viszont adattartalmával jelentősen hozzájárulhat a keresés hatékonyságának növeléséhez, mivel

---

¹⁵⁸ I.m. : 3-8

¹⁵⁹ CLACK (1990) : 1

össze gyűjti az adott személyre, testületre vagy címre vonatkozó összes releváns hozzáférési pontot.¹⁶⁰

BOURDON meghatározása kevésbé elméleti, inkább a gyakorlati kérdésekre és problémákra hívja fel a figyelmet. Szemléletében az „authority control” a katalógus kettős funkciójának megvalósítását teszi lehetővé az egységesített név összegyűjtési technikájával, két szükségszerűen egymást követő lépésben. Az első a névforma megválasztása, ezt követi az egységesített adat megszerkesztése. Mindkét művelet szabályozását az adott szabványok tartalmazzák.¹⁶¹ Több katalógus integrációja esetén problémát jelenthet a szabványok különböző értelmezése és alkalmazása, a regulák alternatívumokat nyitva hagyó részei, de katalógusonként változhat a besorolási adat szerkezete, nyelvi alakja is. A dokumentumok leírásának folyamatos gyarapodásával a személyek, testületek korábbi nevei is változhatnak, ezért „a kitüntetett névformák kontrollja (authority control) a legszűkebb értelemben a prioritizált névformák folyamatos hozzáigazítását jelenti a katalógus állandóan változó tartalmához”.¹⁶² Bourdon hangsúlyozza azt is, hogy ennek a munkának kimondottan intellektuális jellege van és olyan szakértelmet kíván meg, amelyet számítógép nem tud elvégezni.

5. Besorolásiadat-fájl – Authority file

TAYLOR szűkszavúan „a besorolási rekordok csoportja”-ként definiálta az *authority file* fogalmát, a besorolási rekord meghatározását a következőképpen megadva: „nyomtatott vagy géppel olvasható egység, ahová az egységesítő munka során hozott döntések kerülnek feljegyzésre.”¹⁶³ E meghatározásra hivatkozva TILLET a besorolásiadat-fájlt hasonlóan a rekordok összességének, együttesének nevezte, kiemelve azt, hogy egy állományon belül a kiemelt névformák egységes szerkezetűek, alkalmazásuk a bibliográfiai rekordokban következetesen történik.¹⁶⁴

Pat ODDY az 1980-as évek előtti csekély számú besorolásiadat-fájlt jellemezve megállapította, hogy azok többsége a problematikus nevek egységesített alakjának és utalóik számontartására szorítkozott, nem tartalmazta a teljes bibliográfiai adatállomány besorolási adatait. E részleges besorolásiadat-jegyzékekhez képest teljes állományúaknak nevezhetők a katalógusok, amelyek a leírásokkal együtt az azokhoz fűzött összes tételfejt

---

¹⁶⁰ BEAUDIQUEZ – BOURDON (1991) : 7

¹⁶¹ BOURDON (1993) : 56-57

¹⁶² I.m. : 57

¹⁶³ TAYLOR (1984) : 1

¹⁶⁴ TILLET (1989b) : 4

és utalót is tartalmazzák, a megjelölt kapcsolatokkal együtt. Egy felduzzadt katalógusban – különálló név-ellenőrző nyilvántartás nélkül – viszont arányosan nő az inkonzisztencia, az ugyanazt a szerzőt jelölő duplikátumok száma. A variánsok nagyfokú különbözőségei miatt a betűrendbe elhelyezett duplikált besorolási adatok messze kerülnek egymástól és földeríthetetlenekké válnak. Oddy azt is megállapította, hogy a manuális kontroll-rendszerek fenntartása sok erőt von el az intézménytől, talán ezzel magyarázható az, hogy régebben e tevékenységre nem fordítottak figyelmet, a meglévő fájlok pedig csak belső, intézményi, vagy egyetlen feladatra koncentrálnak igényeket elégítettek ki.¹⁶⁵

A számítógépes rendszerekben kialakított első kontrollált fájl-változatokat is hasonló kettősség jellemezte: a besorolási adatok a bibliográfiai leírással együtt íródtak a kiadványok adatait tartalmazó rekordba, a gépesített besorolásiadat-fájl a bibliográfiai résztől különválasztott adatsorként, „passzív segédforrása” volt a gyarapodó adatbázisnak.¹⁶⁶

MALINCONICO az „authority file control” fogalmában az adatbázis hozzáférési pontjait tartalmazó adattár automatizált adatbeillesztését, az egységes adathasználat garantálhatóságát, a hibalehetőségek csökkentését látja lényeges jegynek, magát az „authority file”-t pedig az *elfogadott gyakorlat forrásműveként* értelmezte.¹⁶⁷ Jelentőségét abban látta, hogy a kontrollált adatállomány az adatok precíz és következetes alkalmazásával biztosíthatja az önálló és osztott katalógusokban is a besorolási adatok koherenciáját, segédeszközként koordinálhatja a katalogizálók munkáját. Két alapvető célt szolgál: (1) olyan forrást képez, amelyből meg lehet tudni, van-e *precedens* (irányadó eset, példa) az adott műveletre, (2) ha nincs pontosan megfeleltethető precedens, a fájlban található példák egyben olyan mintákat képviselnek, amelyek útmutatást adhatnak a konzekvens adatformáláshoz. Felhívta a figyelmet arra is, hogy a besorolásiadat-állománynak fontos szerepe van a bibliográfiai adatbázis folytonosan növekedő adattartalma egységességének megőrzésében és a különféle adatkapcsolatok fenntartásában, ezért önálló logikai struktúra szerint kell azt megalkotni, a bibliográfiai adatállománytól függetlenül.

---

¹⁶⁵ Ilyen volt pl. a *British Library* jegyzéke az 1980-as évek előtt, amely a brit nemzeti bibliográfia szerkesztésének speciális körülményeit kísérte, ebből következően a bibliográfia alapján központilag előállított cédulák is olyan besorolásiadat-jegyzék szerint készültek, amely ennek a kiadványnak a szerkesztési folytonosságát biztosította. Az AACR2 bevezetéséig a fájl sajátos megoldások jellemezték. Vö. ODDY (1987). A hazai gyakorlatból említettük Kutatótörténeti áttekintésünkben a prominens szerzők jegyzékét (OSZK), vö. BACZONI (1975), és hasonló műfajú adattárnak tekinthető Régi magyarországi szerzők kiadvány is, ld. RMSZ (1990).

¹⁶⁶ MALINCONICO (1982) : 7

¹⁶⁷ I.m. : 6

Az adatbázisok 1980-as évek elejére jellemző rendszertulajdonságainak szempontjából, az online authority rendszerek lehetőségét is figyelembe véve, BURGER a besorolási adatok kezelésének mechanizmusát három kategóriába sorolta, ezek:

1. teljesen független besorolási állomány,
2. egy adott bibliográfiai állománnyal szorosan megfeleltetett besorolásiállomány-adatsor, de a két állomány nincs elektronikusan összekapcsolva,
3. a besorolási állomány elektronikusan is hozzá van kapcsolva a bibliográfiai állományhoz.

Az első kategória példaként említette az OCLC fájlt, amely az LC MARC állományt csak olvasható módon tartalmazta. Változtatásokat csak az OCLC munkatársai végezhettek ebben az adattárban, az online katalogizálásban részt vevő tagoknak nem volt jogosultságuk sem a rekordok változtatására sem a jóváhagyásukra, de kötelezettségük sem arra, hogy saját adatbázisukba ugyanazokat a kiemelt névalakokat vegyék fel. A besorolásiadat-fájl ebben az esetben csak *referenz* forrásnak tekinthető.

A második osztály fő követelménye volt, hogy a besorolási állomány és a bibliográfiai rekord egységesített névalakjai legyenek teljesen egyformák és következetesen mindig ugyanolyan alakban szerepeljenek a bibliográfiai rekordokban. A két állomány közötti kapcsolat hiánya miatt szigorúan betartandó lépés volt a bibliográfiai rekord fő besorolási adatát összevetni a besorolási adattörzsszel, az ott meglévőket teljesen megegyezően átvenni, új besorolási adat felvételekor pedig mindkét helyre ugyanolyan formát írni.

A harmadik változatban a bibliográfiai és besorolásiadat-állomány már elektronikusan van összekapcsolva. Burger is prioritást adott az olyan megoldásoknak, ahol a besorolási tételek nem a bibliográfiai rekordba, hanem *elkülönített fájlba* kerülhetnek, mégpedig külön rekorddal, a kettő összekötését pedig a *kapcsolat kódja* oldja meg. A felhasználói nézetben ez a technikai kulissza nem jelenik meg: a kódhoz tartozó név pl. az „authority” adatállományból a leíró bibliográfiai rekordban névinformációként jelenik meg a képernyőn.¹⁶⁸

BEAUDIQUEZ – BOURDON a névadatokra vonatkoztatva megkülönböztették a *jegyzék* és *fájl* fogalmát. A *jegyzék*: a nevek listája az egységesített és a variáns formákkal. A *fájl* névrekordokból tevődik össze. A rekord a jegyzékhez hasonlóan tartalmazza az egységesített alakot és annak más variánsait (a nem kiemelt névalakokat és

---

¹⁶⁸ BURGER (1985) : 48-50

más, egyéb kapcsolatban álló neveket) továbbá olyan megjegyzéseket, amelyek egyértelműen azonosítják a rekorddal reprezentált személyt, testületet vagy művet, megmagyarázzák az összefüggést az egységesített és a többi névváltozat között, és föltüntetik a rekord előállításához felhasznált forrásokat.¹⁶⁹ BOURDON a kézi szerkesztésű besorolásiadat-fájlokat különálló, a szerzősége vonatkozó keresési pontok formáinak ellenőrző eszközeként definiálja, amely a katalogizálót segíti abban, hogy át tudja tekinteni a katalógusba lerakott név-tételfejeket és utalókat, anélkül, hogy a katalógus egészében kelljen keresgélni. A fájl a katalógussal szoros összhangban készül, ha viszont eredeti környezetétől függetlenül terjesztik, akkor más helyeken, a kevésbé képzett személyzet szakmailag hiteles forrásként használhatja saját adatbázisa kialakításához. Az automatizált fájlok – a gépi formátumban megadott különféle többletinformációkon kívül – adattartalmuk tekintetében nem különböznek a kézi-változatoktól, mégis sokkal komplexebb problémakört jelentenek, különösen, ha osztott rendszerről, közösen épített állományról vagy külső rendszer számára is hasznosítható adatokról van szó. Ennek az a magyarázata, hogy a fájl rendszerint egy koherens, de specifikus sajátosságokkal rendelkező bibliográfiai rendszer egyetlen elkülönülő egységét képezi, s nem minden tekintetben felel meg egy másik rendszer minden sajátosságával. Attól függően, hogy eredeti munkával vagy adatbetöltéssel, automatizált vagy kézi frissítéssel történik-e a besorolási adatok gondozása, Bourdon megkülönbözteti a besorolásiadat-állományok *aktív* és *passzív* gyarapodását.¹⁷⁰

6. Az angol szakterminológia értelmezései – összefoglalás

Áttekintésünkéből megmutatkozik az, hogy az 1980-as évek angol nyelvű szakterminológiájában különféle értelmezési körrel vagy átfedő jelentéstartalommal használják a besorolási adatokhoz kötődő fogalmakat. Tillettnél a tágabb értelemben vett „*authority control*” főbb összetevői:

- 1) a besorolási rekord létrehozása,
- 2) adatösszevetés mind az egységesítő munka, az automatizált kontroll, mind a felhasználói keresés során,
- 3) kapcsolatok funkcionális rendszerének kiépítése a hozzáférési pontokkal,

---

¹⁶⁹ BEAUDIQUEZ - BOURDON (1991) : 12

¹⁷⁰ BOURDON (1993) : 36-40

- 4) a hozzáférési pontok adat- és információs rendszerének karbantartása, folyamatos fenntartása.

Ami Tillettnél az *authority control*, az Burgernél szűkebb értelemben az *authority work* területébe tartozik, a kontrollra csak azokat az összetevőket: a munkafolyamatoknak csak azon részét hárítva, amelyekkel a hozzáférési pontok létrejönnek. A kulcsfogalmak legösszetettebbike, a generikus terminus Burgernél az *authority work: hivatkozási rendszer működtetése* értelemben jelentkezik, másoknál ugyanez a kifejezés keveredik az „authority control”-al vagy annak egy szűkebb szegmensére, a besorolási rekord megszerkesztésére, a Tillettnél leírt egységesítő munkára korlátozódik. Az „authority control” fogalma keveredik a besorolásiadat-fájl fenntartásának fogalmával is, egyes értelmezésekben pedig az automatizált minőség-ellenőrzés formájaként jelenik meg az új input rekordok jóváhagyásakor.¹⁷¹

A meghatározások – ha említik a kontroll általánosítható célját és az egységesített névadatok katalógusban betöltött szerepét –, abban egységesek, hogy a Párizsi Alapelvekből kiolvasható két katalógusi alapfunkciót: a *megtalálhatóságot* és a *kollokáció* teljesítését, valamint a 60-as évek előtt is hangsúlyozott *konzisztencia* fenntartását tartják kiemelt feladatnak, hozzáadva a *kapcsolati rendszer* kiépítésének fontosságát. A számítógépes rendszerek tervezésekor felhasznált rendszer-modell elméletek ezzel egy újabb megkülönböztetett összetevőt emeltek ki, a különféle egyedek és tulajdonságaik közötti viszonyrendszer leírását és kereshetőségét (entitás-kapcsolat modell). Ez a katalógus alapfunkcióinak szintjén a *korreláció* (görög etimonnal: *szündeszisz*) funkciójának nevezhető, lényegét az adatbázis struktúráját taglaló koncepciók az információ-csomagok kapcsolatrendszerében fogalmazták meg.

Az „authority control”-t a meghatározásokban magas szintű, intellektuális emberi és technikai *munkafolyamatok, eljárások* összességéként értelmezik. Minden esetben a legfontosabb keresőelemnek tekintett egységesített besorolási adatok kontrolljának fontosságát és szükségességét hangsúlyozzák.

Az „authority file” fogalmának definiálása és katalógusban betöltött szerepének határai az előző fogalomnál tapasztalható bizonytalansággal szemben egységesebben körvonalazódnak:

- 1) a fájl besorolási rekordok együtteséből tevődik össze,

---

¹⁷¹ Ez utóbbira TAYLOR (1989) : 31 is felhívja a figyelmet

- 2) referenciális és koordináló forrás mind az emberi munka folyamatában, mind a technikai adatkezelés működtetésében,
- 3) a fájlok technikai működésétől függően megkülönböztetnek autonóm és bibliográfiai fájlokhoz kötött változatokat,
- 4) a két fájl összekapcsolásakor előnyösebbnek tartják a bibliográfiai adatállományon kívüli fizikai elhelyezést,
- 5) az adattartalom részletességétől függően megkülönböztetik a jegyzéket és a fájlt.

7. A magyar szakterminológia

Az angol terminológia magyar átültetésének kísérletét VAJDA Eriknél találjuk meg, 1990-ben írt cikkében.¹⁷² Vajda eredeti szándéka a fogalmak tisztázása volt, kísérlet és javaslattevés a magyar terminológia kialakítására. Az eredendő, angol terminológiát megvizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy a kifejezések értelmezése zavaros, magyar nyelvű megfelelőjük pedig hiányos, „miközben az authority control [...] jelentősége (a kezdeti várakozásokkal szemben) a számítógépes feldolgozás megjelenésével nem csökken, hanem növekszik – a hazai szakmai közismeret meglehetősen bizonytalan e területen”.¹⁷³ Vajda magyar terminológiai átültetési kísérlete megjelenését követően magára maradt, a szakfolyóiratok egyikében sem találhatunk a javaslatra reflektáló vagy a definíciók és a magyar terminusok bármilyen továbbgondolására utaló kísérleteket.

Vajda meghatározásai a következő angol terminusokra terjedtek ki: *authority control*, *authority data*, *authority record*, *authority file*, *authority work*, *authority system*.

Az „authority control” mint központi kulcsfogalom magyar megfelelőjének lehetőségeit keresve az utótagból kiindulva megállapította, hogy „valamiféle szabályozásról, vagy szabályozott folyamatról, eljárásról van szó [...] a »control« főnév itt a szabályozás értelmében használatos.” A kifejezés első tagját, az ’authority’ értelmezését sokkal problematikusabbnak ítélte: a szótári jelentések közül csak a Roget-tezauruszban talált közelítő meghatározást, amelyet a következőképpen idézett saját fordításában: „»authority« [...] olyan »autoritativ« kijelentés vagy döntés, amely *precedensként* (hivatkozási alapként, hiteles előzményként [...] szolgálhat.” Az jelenti a fogódzót, hogy „a későbbiekre ható, azt meghatározó előzményként állítja be ezt az »autoritativ«

---

¹⁷² VAJDA (1990)

¹⁷³ VAJDA i.m. : 186

valamit.”¹⁷⁴ Vajda axiómaként elfogadja, hogy „az authority control a könyvtári katalógusokban és más információtárakban tárolt információk eredményes keresését [...] hivatott elősegíteni”, az információkereső rendszerek ehhez szabályozott (kontrollált, egységesítésnek alávetett) vagy nem szabályozott (szövegszavas) „hozzáférési pontokat” alkalmaznak „a tárolt információk (dokumentumok) és a keresőkérdések leírására. E [...] megoldás célja az, hogy

«ugyanazt» mindig ugyanúgy hívják,

tehát szükségképpen mindig azonosan nevezzék meg a tár aktív (kereső) részében és a kérdésben, és így az összehasonlítás (a keresés) minél teljesebb és minél pontosabb eredményt hozzon.”¹⁷⁵

Ez a bizonyos "ugyanazt mindig ugyanúgy hívják" és a „veszély elhárítása”, hogy ugyanazt ne ugyanúgy hívjuk, „az authority control lényege.”¹⁷⁶

Vajdának a magyar kifejezésekre és meghatározásaikra tett javaslatait a külföldi szakirodalomban, az 1990-es évek elejéig áttekintett definíciókkal összehasonlítva megállapítható, hogy azokkal megegyező meghatározást adott az alábbi két kifejezés vonatkozásában.¹⁷⁷

„*authority record* – az egységes besorolási adatot, annak az egységestől eltérő formai változatait, a szükséges magyarázatokat és kiegészítéseket tartalmazó adategyüttes (tétel)” = „besorolási rekord”.

„*authority file* – az authority record-ok rendezett tára” = „besorolási adattár”.

A többi kulcsfogalom definíciói nála az 1980-as évekbeli angolszász elméleti szakirodalom megállapításaihoz viszonyítva leegyszerűsödtek. Vajda ugyanis három fogalmat: az (1) „authority control”, (2) „~ work”, (3) „~ system” kifejezéseket szinonimáknak nevezi, megkülönböztetésüket fölöslegesnek tartja és összevonja őket a „besorolási adatok egységesítése” fogalomkörbe. Értelmezései szerint:

- 1) „*authority control* – az információkereső rendszerek keresési ismérveinek (besorolási adatainak) formai egységesítése, egyetlen, egyértelmű ismerv (adat) kiválasztásával egyetlen

¹⁷⁴ VAJDA i.h. Kiemelések az eredetiben.

¹⁷⁵ VAJDA i.m. : 187. Kiemelés az eredetiben.

¹⁷⁶ VAJDA u.o.

¹⁷⁷ VAJDA i.m. : 186-187. A Vajda-szövegezést szöveghíven, a terminusjavaslatokkal összevontan közlöm. Magyar terminus-javaslatok az angol kifejezések megadott értelmezése után = jel után következnek, nem követve az eredeti kiemeléseket.

objektum (személy, testület, tárgy, időbeli, térbeli jelenség vagy egyéb fogalom) megnevezésére, a tárolt információk és az információkeresési kérdések leírásakor” = „besorolási adatok egységesítése”.

A meghatározás megközelíti a Taylornál látott „*authority work*” fogalmát, magára a katalógizálói munkára utal, de annál szűkebb értelmű: csak a kiválasztott forma megadásának aktusára fókuszál. Az egységesített besorolási adat terminusáról ezt mondja:

„*authority data* – az *authority control* során kiválasztott egységes keresési ismerv (besorolási adat)” = „egységes besorolási adat”.

Az egységesítő tevékenység produktumaként létrejött adatféleségek, besorolási adat és egységesített besorolási adat a vajdai meghatározásban nem két különböző adatféleség, hanem mindkét kifejezés a normalizált forma jelentéstartalmát hordozza. A magyar szabványok között viszont erre a két kifejezésre (és csak e két kifejezésre) vonatkozóan találunk auktorizált magyar terminológiai előzményt, ahol az

„**Egységesített besorolási adat:** olyan besorolási adat, amely [...] [a] személyek, testületek vagy földrajzi területek nevét, illetve a művek címét mindig egy kiválasztott alakban tartalmazza.”¹⁷⁸

A *besorolási adat* pedig az MSZ foglalommagyarázatok között, átfogóbb fogalom, a különféle egységesítési folyamatnak alávetendő adatkategóriák (személynév, testületek, művek, földrajzi nevek) közös elnevezése, függetlenül attól, hogy egységesített vagy bármilyen más formájú, a katalógusban utalónak minősített elnevezés számbavételéről van-e szó. A *besorolási adat* fogalmába eszerint az egységesített forma és az utalóként felvett forma *is* beletartozik. BEAUDIQUEZ – BOURDON-nál az ilyen értelemben vett besorolási adatok betűrendes listája a *jegyzék* műfaját képezi, míg a *fájl* egy-egy entitás bővebb leírásából, adatcsomagjából, ezek rekordjaiból tevődik össze. Az „*authority data*” az angolszász szakirodalomban is e részletezőbb információs egységekből álló adatállomány rekordjaiban rögzített *valamennyi elemi összetevőt* jelenti: a rekordok tartalmazzák ugyan az auktorizált (egységesített) alakot is, de rögzítik a névvariánsokat, kiegészítő adatokat, megjegyzéseket, az alkalmazásra és felhasználásra vonatkozó

---

¹⁷⁸ MSZ 3440/1 – 83. 1.2. Kiemelés az eredetiben.

utasításokat, a hálózati vagy helyi igényekből fakadó egyéb kiegészítő jelöléseket, kódokat is, vagyis az *au(k)torizálási adatokat*.¹⁷⁹ Az *egységesített besorolási adat* megnevezés angol nyelvű megfelelője a *main entry*, a *(main) heading* vagy a generikusabb *access point* kifejezés.¹⁸⁰

Tovább haladva a terminusok értelmezésének vizsgálatában, az „authority work” kifejezés magyarázatában is különbségek mutatkoznak. Vajda úgy tartja, hogy az

- 2) „*authority work* – az authority control kváziszinonimája; az authority control során (érdekében) végzett munka” = „*besorolási* adatok egységesítése – [...] az authority control szinonimája; e kettő megkülönböztetése [...] inkább angolszász pontatlanság, mint szükséges terminológiai eljárás.”

A fogalom korábbi, két szélsőséges értelmezését Taylornál és Tillettnél valamint Burger meghatározásaiból már ismerhetjük¹⁸¹. Vajda azt az emberi munkát érti alatta, amelynek eredménye az egységesített besorolási adat. Részben itt is a taylori meghatározáshoz közelít, de meg kell jegyeznünk, hogy Taylor különbséget tett a két fogalom között: az „*authority work*” alatt az auktorizált forma megállapítását, elsődlegesen mint szabványokhoz kötött katalogizálói eljárást, az „*authority controlon*” pedig a szabványokhoz igazodó névmegállapításon kívül minden más, a keresést biztosító és az azonosítást megkönnyítő adatelem rögzítését, az „authority fájlhoz” viszonyított, azzal megfeleltetett – az előző használathoz igazodó vagy azt felülvizsgáló, egyúttal a jövőbeli használatot megalapozó segédforrást is folyamatosan építő tevékenységet, teljes felügyeleti és szabályozó rendszert értett. Ezt a mozzanatot Vajda pontosan körülírta a definíciókat felvevő magyarázatában, a rövid meghatározásba viszont nem építette bele azokat.

A kontroll-rendszer vajdai meghatározása:

- 3) „*authority system* – az egységes besorolási adatokat kezelő rendszer” = „besorolási adat-rendszer [...] nem az adatok rendszeréről, hanem az adatok egységesítésének, illetve az egységesített adatok használatának rendszeréről van szó [...] a gyakorlatban [...] mellőzhető, [...] az authority control megfelelőjével, a „besorolási adatok egységesítésé”-vel helyettesíthető.”

¹⁷⁹ Vö. BURGER (1985) : 14-21, CLACK (1990) : 78-82.

¹⁸⁰ BAUGHMAN – SVENONIUS (1984) is rávilágítanak e fogalmak variálódó és zavart keltő használatára az angolszász terminológiában.

¹⁸¹ Vajda megadott bibliográfiájában szerepel BURGER (1985) műve.

Rövid összegzésképp elmondhatjuk, hogy míg az „authority control” és „~work” fogalma a szakirodalomban sok esetben keveredik vagy szinonimaként fordul elő, addig az „authority system” kapcsán az adatok hivatkozási rendszerbe szerveződését, referenciális jellegét, centrális, illetve osztott rendszerbe illeszkedését¹⁸² hangsúlyozzák. Az 1961 utáni időszak nemzetközi egységességet hangoztató nézeteiben pedig az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel program (UBC) alrendszereként, a besorolásiadat-számbavételi (access point control) és integrált információszolgáltatási rendszer koncepciójában jelenik meg.¹⁸³ Az angolszász szakirodalmi előzményekkel összevetve Vajda meghatározásai elnagyoltnak mondhatók, ezért e fogalmak újraértelmezését látjuk célravezetőnek, egyrészt e kiindulópontok pontosítása, másrészt, az azóta bekövetkezett változások, törekvések figyelembevételének szükségessége miatt is.

8. Terminológiai és fogalommeghatározási javaslat

Vajda, a magyar kifejezések megfelelőit kereső felvezető gondolatmenetében, úgy vélem, több ponton is közel került az „authority control” lényegi jellemvonásaihoz. Az ezekre vonatkozó megállapításait kiindulópontul használhatjuk fel és elfogadhatjuk, amikor saját meghatározásunkat alakítjuk ki.

Az authority control egyféle szabályozáson alapuló, normalizálási eljárást foglal magában, amelynek eredménye olyan produktum létrejötte, amely „precedens” értékű hivatkozási alapként szolgál a későbbi katalogizálói munkához és alapja lesz a felhasználói kereséseknek. Emlékeztetünk: funkcionálisan a besorolási adat mint „hivatkozási alap” a Tillett-nél meghatározott *katalogizálói*, míg mint „hozzáférési pont” a *felhasználói* nézőpontot jelzi.¹⁸⁴

A *control*-nak Vajda „szabályozás” értelmet tulajdonított, ami lényeges ismerv e témakörben. A szabályozási mechanizmus egységesített formák meghatározására, „ellenőrzésére” korlátozott értelmezését viszont, a szakirodalomban használt meghatározások alapján, ki kell egészítenünk az egész információs rendszert determináló hozzáférési pontok leírására és e pontok összekapcsolására irányuló emberi és számítógéppel vezérelt tevékenységre. A *control* utótag asszociációs körébe beletartozik a gépi és emberi munkára alapozódó ellenőrző és felügyeleti rendszer dinamikus és komplex mechanizmusa is.

---

¹⁸² Ld. BURGER már ismertetett meghatározásait.

¹⁸³ DELSEY (1980) ; BUIZZA – GUERRINI (2003)

¹⁸⁴ TILLET (1989b) : 1-2

Az „authority” magyar megfeleltetésének problematikussága továbbra is fennáll, nemcsak azért, mert nincs pontosan körvonalazható magyar tükörszava, hanem az eddig használt „egységesített besorolási” jelzős összetétel jelentésbeli zöngéje több szempontból is elavultnak hat mind elméleti nézőpontból: az abszolút „egységesített”-től eltávolodó nézetek elterjedése okán, mind pragmatikai oldalról: a digitális információs rendszerek sajátos környezetének következményeként.

További segítséget nyújthat fogalomalkotásunkhoz az FRBR-tanulmányban megadott entitás fogalom, az entitás-kapcsolat modell fő alkotóeleme. Az entitás – az adatbázis-elméletek magyar nyelvű adaptációjában az ’egyed’ az a dolog amit leírunk, amit a leírásunk jelöl, szemantikai és szemiotikai fogalommal: a jelölt. Az FRBR-tanulmány az entitások három csoportját különbözteti meg: (a) a szellemi vagy művészi törekvések termékei, (b) e termékek létrejöttéért, tartalmáért, előállításáért, terjesztéséért, megőrzéséért felelős személyek, testületek és (c) a szellemi vagy művészi törekvések tárgyai.¹⁸⁵

Ha az adott katalogizálási szabványokat vagy szabályzatokat normáknak fogjuk fel, az entitás *normalizált formája* az, amely e szabályzatokat követi és megfelel azok előírásainak, míg a normalizált formától eltérő változatok a közhasználatban, a tudományos gyakorlatban vagy az egyes nyelvek szerint – noha ugyanazt az információtartalmat, ugyanazt az entitást jelölik – , a normálformával nem egyeznek meg. A ’*normalizált forma*’ vagy ’*normálforma*’ kifejezés a matematikai logikában és az adatbázis-elméletében¹⁸⁶ is használatos terminus az egyed egyedi jelölésére. Az angol szakterminológia nyomán pedig kölcsönszóval az *autorizált* vagy *auktorizált forma* használatának bevezetése jöhet szóba.

A Vajda-féle „ugyanazt mindig ugyanúgy hívják” feltételt, az adatbázis-modellezés terminológiájával élve úgy is nevezhetjük, hogy *egy egyed mindig ugyanazzal az azonosítóval* kell megjelölnünk. Ha az azonosító az egyed nyelvi reprezentációjának, azaz az egyed nevének írásos képe vagy az azonosító (kód) mindig az egyed ugyanazon írásos alakjára hivatkozik, akkor az egyed neve mindig ugyanolyan formában, azaz *normalizált (normált) / autorizált / auktorizált* formában jelenik meg az információkereső rendszer szótárában.

---

¹⁸⁵ FRBR (1998) 12-16, és RÁCZ (2001) : 196-201

¹⁸⁶ Vö. HALASSY (2002), KOVÁCS (2004)

Az angol kifejezésekkel való megfeleltetésekor figyelembe vettem az értelmezések gyakoribb előfordulását. Így jártam el az „authority work” esetében: a dominánsabb értelmezés az, amellyel a besorolási rekordok elkészítésének munkáját jelölik a kifejezéssel (nem pedig a burgeri „rendszereszerű működés” értelmezés), és az „authority control” esetében is: szűkebb értelemezését, a katalogizálói feladatokra való összpontosítást tartottam erőteljesebbnek, azzal a megjegyzéssel, hogy mindenkor a normalizált szókinccsár elvén működő rendszer-jellemzők komplexitásának tudatában végzett automatizált és humán erővel végzett munkafolyamatokról van szó.

A terminológiát érintik azok az 1990-es években indult és az ezredforduló körül már eredményeket is felmutató tendenciák, amelyek a korábbi globális kiterjedésű egységesítési elvektől eltérően, az együttműködést más alapokra helyezve kívántak közelebb kerülni az információkereső eszközt használó olvasó, kutató attitűdjéhez: a cutteri alaptézisből jelmondattá vált „a nagyközönség megelégedettsége mindig fontosabb a katalogizáló kényelménél”¹⁸⁷ szellemiségéhez és a dokumentumfeldolgozás-elméletben megfogalmazott funkciók teljesítéséhez. A korábbi globálisan egységes formákra alapozó adatszerről kialakult nézetekben az újabb nézetekben az adatszere helyett a *közös használat*, a megosztott használatra alkalmas adatállomány szegmensek, helyesebben: adatállomány részek rendelkezésre bocsátása kerül előtérbe, helyt engedve az egyes nemzetek közkeletű névszerkezeteinek vagy a helyi igényeket a legjobban kielégítő névforrázási módszereknek.¹⁸⁸

Az alábbiakban e törekvések eredményeit (FRBR, Frankfurti Alapelvek) figyelembe véve, a kulcsfogalmak rövid, általam javasolt meghatározásait adom meg.

Auktorizálás – terminológia és fogalommeghatározások

Az új terminus magyarázata után – az összehasonlíthatóság céljából – másik három terminust sorakoztattam föl, amennyiben a jelzett forrásban van a kifejezéshez kapcsolható terminus technicus. Ezek a következő sorrendben vannak feltüntetve:

(a) a nemzetközi könyvtári szövetség (International Federation of Library Association, IFLA) tanácskozása (IME ICC 2003) nyomán, azaz a legújabb nemzetközi konszenzus alapján közzétett angol nyelvű szójegyzékben meglévő kifejezés;¹⁸⁹

---

¹⁸⁷ CUTTER (1904) : 6, „The convenience of the public is always to be set before the ease of the cataloger.”

¹⁸⁸ WILLER (1999b) : 52-53

¹⁸⁹ Frankfurti Alapelvek, a

(b) az előző szójegyzék magyar fordításában meglévő kifejezés, a hazai szaksajtóban közzétett változat alapján;¹⁹⁰

(c) a manuális korszak lineáris sorolási technikájának emlékét őrző magyar kifejezés, részben a vajdai terminológia és meghonosodása nyomán,¹⁹¹ zárójelben közölve a megközelítő jelentéstartalmú angol kifejezéseket.

Autorizálási / auktorizálási rekord

Az entitás (pl. egy személy vagy mű) egyértelmű azonosításához és bibliográfiai identitásának meghatározásához szükséges adategyüttes; tartalmazza a leírás tárgyát képező entitás egyezményes, egy adott normának megfelelően, rangsorban kiemelt formáját (írásos képét), egyéb változatait (előfordulási formáit, alakjait), egyéb magyarázatokat és az adatkapcsolatokat.

- (a) authority record
- (b) besorolási rekord
- (c) besorolási rekord

Hozzáférési pont

Név, kifejezés, kód stb., amelynél a bibliográfiai vagy az au(k)torizálási rekord vagy az utaló megtalálható.¹⁹²

- (a) access point
- (b) hozzáférési pont
- (c) besorolási adat

Számbavett alak (forma) / (név-, cím)változat

A leírás tárgyát képező entitás bármilyen alakja, amely a hozzáférési pont nyelvi reprezentánsa is, jegyzékbe (indexbe) rendeződve a mutató, adott esetben az utaló szerepét tölti be, a kapcsolatok jelölésével hozzáférést biztosít az egymással összefüggő információkhoz.

---

¹⁹⁰ Frankfurti Alapelvek, b

¹⁹¹ Közülük csak a "besorolási adat" és az "egységesített besorolási adat" szerepel a még érvényben lévő magyar bibliográfiai leírási szabványban. Vö.: a besorolási adatra: MSZ 3401-81; MSZ 3440/1-83, 2-79, 3-83, 4-86, 5-79; MSZ 3493-82; az egységesített besorolási adatra: MSZ 3440/1-83.

¹⁹² Meghatározásom szövegezése nagyrészt megegyezik a magyar szójegyzékben lévő, a FRANAR-ra hivatkozó szöveggel. Az eltérés: besorolási rekord helyett: autorizálási rekord.

- (a) controlled form of name
- (b) ellenőrzött névforma
- (c) besorolási adat

Autorizált / auktorizált alak (forma) vagy normalizált alak / normálforma

A leírás tárgyát képező entitás szabályozáson alapuló, normalizált, írásos nyelvi alakja. Az információszerző rendszer makrostruktúrájában feladata biztosítani az entitással kapcsolatos információkhoz való hozzáférést, rendszerezést, a gyűjtő (kollokációs) és kapcsolatfeltáró (korrelációs / szünetikus) funkciók megvalósulását.

Dokumentációs adatbázisban bibliográfiai tételek kapcsolhatók hozzá. Az ISBD-alapú szabványos bibliográfiai tételben egységesített besorolási adatként a főtétel, melléktétel vagy tárgyi melléktétel kapcsolódási pontja.

Az információs rendszer makrostruktúrájában entitást reprezentálva, au(k)torizált hozzáférési pontként: **au(k)torizált / normalizált adat**.

- (a) authorized heading
- (b) egységesített besorolási adat
- (c) egységesített besorolási adat (main / uniform (entry) heading)

Hozzáférési pontok kontrollja / ellenőrzése

(1) Hivatkozási (al)rendszer kontrollja (tágabb);

(2) Autorizálás / auktorizálás (szűkebb)

(1) **Tágabb értelemben:** intellektuális és automatizált eljárások együttese, amelynek célja az entitások hozzáférési pontként funkcionáló nyelvi reprezentációinak (az au(k)torizálás során számbavett alakok / névváltozatok), és e reprezentánsokat valamint az entitásról közölt információkat tartalmazó rekordok beágyazása és működtetése egy hivatkozási rendszerben.

(2) **Szűkebb értelemben:** az információs rendszer keresőelemeinek konzisztenciáját biztosító eljárás. Kiterjed az entitás egyértelmű azonosítását célzó leírására, a hozzáférést biztosító normálforma (au(k)torizált, egységesített alak) megszerkesztésére, a nem-normálformák (számbavett alakok) megadására, a megfelelő hivatkozások rögzítésére, ellenőrzésére.

A tevékenységet a nemzeti és nemzetközi szabványok, szabályzatok determinálják, eredményükként a leírás tárgyát képező entitás normalizált névalakja egy vagy több információs rendszer autorizálási állományában ugyanolyan formában jelenik meg.

- (a) –
- (b) –
- (c) besorolási adatok ellenőrzése (authority control)

Normalizált alak / normálforma / autorizált / auktorizált alak szerkesztése / létrehozása vagy normalizálás / normálás

Az au(k)torizált alak (forma) létrehozása és e művelethez kapcsolódó tevékenység, megfelelő szabvány / szabályzat alkalmazásával, az adott (integrált) rendszerben meglévő precedens au(k)torizált formával való egyeztetés alapján.

- (a) –
- (b) –
- (c) besorolási adatok egységesítése (authority work, a szűkebb értelemben vett authority control egyik összetevője)

Autorizálási / auktorizálási / kontrollált / ellenőrzött állomány / fájl / adattár

Az au(k)torizálási rekordok összessége, rendezhető és kereshető tára.

- (a) –
- (b) –
- (c) besorolásiadat-állomány / besorolásiadat-fájl (authority file)

Autorizálási név-, címjegyzék / index / mutató

A számbavett alakok (formák): név- vagy címváltozatok nyelvi reprezentációinak betűrendes listája, indexe, mutatója.

- (a) –
- (b) –
- (c) besorolási jegyzék (authority list)

Autorizálási / Auktorizálási állomány(ok) / fájl(ok) / adattár(ak) rendszere

Az au(k)torizálási rekordok egy rendszerbe vagy több rendszert integráló információs hálózatba való beágyazása, e rendszer kiépítésével és működtetésével kapcsolatos elméleti és gyakorlati kérdések összessége.

- (a) –
- (b) –
- (c) besorolásiadat-rendszer (authority system).

Megjegyzés: A nyelvi „*alak*” és „*forma*” szinonimáknak, adott kontextustól függően némi jelentés-eltérésük lehet: a számbavett tulajdonnév / műcím („besorolási adat”) vagy az auktorizált tulajdonnév / műcím („egységesített besorolási adat”) *alakja* általában a nyelvi írásképpel történő jelölésmódra és a névszerkezetre együttesen vonatkozik, esetenként pl. a nyelvenként különféle változatokban élő alakokra, míg *formája* a nyelvi íráskép összetevőire, szerkezetére utal, mint amilyen pl. a név elemeinek sorrendje.

Adalékok az egyéb műszóhasználatához

Értekezésem további részében a fent megadott műszavakkal és kifejezésekkel élek, a megadott értelmezésük szerint. Úgy tartom viszont, hogy néhány további kifejezésbeli konkordancia és a használatukhoz fűződő adalék megadása lehet még szükséges a terminusok egyéb előfordulásainak értelmezéséhez, jelentésárnyalatainak megkülönböztetéséhez.

A 2003-ban közzétett nyilatkozat a nemzetközi katalogizálási alapelvekről (Frankfurti Alapelvek) megújult terminológiájában is érezhető a hangsúlyeltolódás az „egységesített”-ről a „hozzáférés”-elvűség irányában. A frankfurti nyilatkozat magyar fordítása¹⁹³ az MSZ-szabványokban, az 1980-as évek körül kanonizált kifejezéseket valamint a vajdai terminusokat használja, ezek: „*besorolási rekord*”, „*egységesített*

---

¹⁹³ Frankfurti Alapelvek, b

besorolási adatok”; a besorolási rekordok nélkülözhetetlen *„hozzáférési pontjai”* között szerepeltetve az *„entitás egységesített”* nevét.

A szójegyzék vonatkozó meghatározásai:

„Egységesített besorolási adat (authorized heading): valamely entitás hozzáférési pontja egységesített, ellenőrzött formában.”

„Ellenőrzött névforma (controlled form of name): az entitások meghatározott szabályok szerint leírt egységesített és attól eltérő névformái a besorolási rekordban, annak érdekében, hogy hozzáférhetővé tegyék a bibliográfiai és a besorolási rekordokat (más néven ellenőrzött besorolási adat, egységesített besorolási adat vagy eltérő névváltozat).”

„Hozzáférési pont (access point): név, kifejezés, kód stb., amelynél a bibliográfiai vagy besorolási rekord vagy utaló megtalálható.”¹⁹⁴

Az *„Ellenőrzött névforma (controlled form of name)”* címszóban megadott kifejezésre vonatkozatható jelentéstartalom magában foglalja mind a normálformát mind az egy vagy több nem-normálformát. A szójegyzék szerint az *„ellenőrzött”* névformához kapcsolható fogalom a *„hozzáférési pont”*, amelynek meghatározását úgy adtuk meg, mint olyan névformákét (normalizált és nem normalizált alakjukban), amelyek hozzáférési pontként funkcionálnak bármely formájukban, de csak akkor, ha az auktorizálás folyamán regisztrálták őket. Ebből a megközelítésből úgy tartom, nem az *„ellenőrzöttség”* van a hangsúly, hanem a *névváltozatok számbavételén*, a névvariánsok beemelésén az információkereső rendszer strukturált hivatkozási rendszerébe. A *Universal Bibliographic Control / Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel* világprogram magyarul már meghonosodott elnevezésében is szerepeltetett szó analógiájára is alapozhatunk, amikor úgy tartjuk, hogy a kívánt értelmezést jobban megközelíti a *„számbavett névforma”* kifejezés, amely a régi terminológiában a *„besorolási adat”*-nak feleltethető meg, s amely jelentheti az *„egységesített”* formát és az attól eltérő formákat is egyaránt.

A gyakorlatban jelentkező egyéb terminológiai változatok jelentéstartalmának különbségeit az alábbiak szerint foglalhatjuk össze:

- *kitüntetett / kiemelt / kiválasztott névforma vagy alak* (a *’névforma’*, illetve *’alak’* ~ szimbólummal való helyettesítése a továbbiakban) – a normalizálás során a névvariánsok közül egynek a kiválasztása és az auktorizálási rekord elsődleges szervező elemekénti felhasználása;

---

¹⁹⁴ I.m. : 593-595

- *jóváhagyott* ~ – a normalizálási folyamat záró aktusa, jelentheti egy zárt rendszeren belüli szuperrevíziót, amelynek célja szavatolni a rendszeren belüli konzisztenciát egy vagy több intézmény centrális adattárában, illetve közös lekérdező rendszerekben, de utalhat szélesebb körű konszenzust irányító intézet (pl. nemzeti bibliográfiai intézet) által megállapított és jóváhagyott, a nemzetközi és honi használatra közrebocsátott normalizált formára (a Magyar Nemzeti Bibliográfia esetében pl. a hungarus szerzők);
- *normalizált / autorizált / auktorizált, szabályozott* ~ – ha meghatározott szabályzat / norma követésével létrehozott névalakokról beszélünk; arra a mozzanatra tevődik a hangsúly, hogy meghatározott norma szerinti szabályozásnak alávetett szókincs eleméről van szó; szabványok (szabályzatok, normák) alapján kialakított nyelvi korpuszról, amely a bibliográfiai nyelv része.

Az átmeneti időszakra jellemző terminológiai útkeresés és a megállapodottság hiánya BERKE Barnabásné, az IME ICC-ről közölt beszámolójából is érzékelhető. A korábban „egységesített”-nek nevezett adatformák helyett a magyar könyvtári szóhasználatban Berke a „szabványosított” vagy „ellenőrzött” kifejezést javasolja.¹⁹⁵ A „szabványos”, „szabványosított” jelző a gyakorlat stabilizálását, széleskörű konszenzus elterjesztését¹⁹⁶ sugallná, ugyanakkor számolni kell azzal, hogy „bizonyos fokú megmerevítése, rögzítése”¹⁹⁷ is eredménye lehet e törekvésnek, s ez ellentmond a természetes nyelv folytonosan változó és változataiban élő sajátosságának.¹⁹⁸ Nem a normalizált névalakok (a produktumok) válnak egyenként az auktorizálás folyamatában szabványosítottakká, hanem *megformálásuk módját szabályozzák* a kiadott és követendő normák, amelyek alkalmasint többféle megoldást is megengedhetnek vagy elfogadhatónak nyilváníthatnak. VAJDA felhívja a figyelmet *szabályzat* és *szabvány* fogalmának gyakori összemosására, a két fogalom ugyanis a szabályozottság különféle fokozatát is jelentheti egyúttal.¹⁹⁹ A normálformák nyelvi alakja, ha természetes nyelvű azonosítók is egyúttal, különféle szabályozási irányelvek szerint alakíthatók.

¹⁹⁵ Vö. BERKE (2004) : 583. Berke Barnabásné, az IFLA IMEICC értekezlet magyar képviselője, beszámolójában az egységesített név terminológiájának korszerűsítését vitató IFLA munkacsoport tevékenységéről is szólva megemlítette, hogy az elfogadásra felvetett kifejezés a „jóváhagyott” volt. Berke a magyar könyvtári szóhasználatra inkább a „szabványosított” vagy „ellenőrzött” formát javasolja a terminológiánkban meghatározott auktorizált névalakra.

¹⁹⁶ VAJDA (2000)

¹⁹⁷ LÁZÁR – BARTA (1959) : 109

¹⁹⁸ Vö. többek között, általában: KENESEI (2000) : 126-141, KISS – PUSZTAI (2003) : 44-56, névtani megközelítésből: HAJDÚ (2003) : 95-101.

¹⁹⁹ VAJDA (2000)

Természetes nyelvi elemekről lévén szó, ezért jelzőként inkább az *autorizált* / *auktorizált* / *normalizált*, esetleg *szabályozott* vagy *ellenőrzött* (név, forma, alak, azaz a normálforma) változatokat tartom elfogadhatóbbnak.

IV. Hozzáférési pontok – koncepciók, alkalmazások

1. Történeti visszatekintés: korszakalkotó felismerések, módszerek, elméletek

Katalogizálástörténeti ismereteink szerint az ókortól egészen a XIX. század közepéig a tartalmi ismérvek szerinti csoportosítás dominált. A szerzők vagy műcímek a tartalmi osztályokon belül, másodlagos, harmadlagos rendezőelemként jelentek meg. A műszellemi auktorának rendezőelemkénti felhasználásáról, a *szerzőség-elvű* katalogizálás eredetéről STROUT megállapította: „nem kétséges, hogy a szerző szerinti rendezési koncepciónk a görögöktől ered”,²⁰⁰ hozzátéve azt is, hogy a Távol-Keleten ezzel szemben a cím szerinti sorolás vált hagyománnyá, ott a szerző szerinti sorrendezés „nyugati” dolognak minősül, a régebbi kínai és japán könyvek a címük szerint vannak nyilvántartva. A cím-elvűség a Távol-Keleten az első fennmaradt bibliográfiák (i.sz. I. sz.) óta meghatározó hagyomány,²⁰¹ kialakulása és évezredes szívós fennmaradása a keleti szerzők önnön műveikhez való sajátos viszonyulásának tulajdonítható: az ősi keleti alkotói filozófia szerint a műveknek ugyanis önálló létük van.²⁰²

A nyugati szerzőség-elvű regisztrálás kezdeteit a kutatók a görög drámai ünnepek adminisztrációjakor feljegyzett adatokban látják. Ilyenek voltak az ókori irodalomtörténet-írás fontos forrásaként is számon tartott didascaliák: a Dionüszoszi fesztiválokon Athénban bemutatott díjazott szatírák, tragédiák, komédiák kronológiai sorrendbe szedett jegyzékei (i.e. V., IV. sz.), amelyekben fel voltak tüntetve a színművek, a költők, az előadás helye és ideje, a versenyző költők neve és a darab sikere. A jegyzékek készítésében gazdasági motivációk is közrejátszottak: a játékokon az archon megszervezte a kórust, a darab színrevitelét, a közreműködőknek a honoráriumok kifizetését. Ehhez pontosan föl kellett jegyeznie a szerzőt, a címet, a színészeket és a bírák döntését, vagyis a díjakat, mindezeket gondosan archiválnia kellett, hogy az archon pontosan el tudjon számolni. A följegyzéseket megörökítő jegyzőkönyvek a levéltárba kerültek, később ezeket lemásolták, rendezték, jegyzetekkel és magyarázatokkal kísérték. Az alexandriai

---

²⁰⁰ Strout (1956) : 257

²⁰¹ LIU – SHEN (2002) : 138-139

²⁰² MARUYAMA (1986) : 28

könyvtárat igazgató Kallimakhosz minden bizonnyal felhasználta e jegyzékeket a görög szerzők életrajzát és műveiket tartalmazó műve, a Pinakész (i.e. 260 körül) összeállításához, de hatással lehetett rá az is, ahogyan Zénodotosz a tekercseket elrendezte a Múszeionban a szerzők kategóriái szerint (epikusok, lírikusok stb.; költők, filozófusok, szónokok és így tovább) ezen belül a szerzők kezdőbetűje szerinti sorrendben. Kallimakhosz a szerzők nevét szintén másodlagos, harmadlagos rendezőelemként használta fel: feltehetően szerzők kategóriái – tudományos diszciplínabeli hovatartozásuk (rétorok, filozófusok stb.), ezeken belül irodalmi műfajok alkotói (orátorok, tragédiaírók stb.) majd nevük kezdőbetűje szerint írhatta fel az auktorokat. A betűrend ebben az időben még nem szoros betűrendet jelentett, csak a névkezdés szerinti csoportosítást. A Pinakész folytatójának tartott bizánci Arisztophanész jegyzékében (i.e. 200 körül) a görög drámaírók versenyzőjeként az írókat nevezte meg, rögzítette a darabok címét és a hozzájuk fűződő sikereket.²⁰³

Nyugaton a mechanikus betűrendezéshez kiválasztott elem az ókorból átöröklött szerzőség-, illetve szerző hiányában a cím-elv alkalmazásának követésével fejlődött tovább, a személyi auktorhoz vagy auktorokhoz kötött elv pedig idővel kiterjedt a testületi szerzőségre és a klasszikus anonimuszokra.²⁰⁴

A középkori katalógusok szakcsoportos dominanciája közepette a mechanikus betűrendezés a gyors keresést segítő mutatókban bukkant fel. Művelődéstörténeti tény, hogy a nyomtatás elterjedésével ugrásszerűen megnőtt a jegyzékbe foglalandó könyvek mennyisége, a könyvek polcos elhelyezését tükröző szakrendi katalógusa helyett az elhelyezéstől függetlenített, gyorsan kereshető lajstromra vált igény.²⁰⁵

Általánosan elfogadott nézet az is, hogy a szakrendi elhelyezést tükröző katalógus szerzői indexéből alakult ki a betűrendezés gyakorlata. SZELLE Béla ezt kiegészítette azzal, hogy a betűrend, mint fő rendezési módszer kialakulhatott a középkorban szokásos szakrendi csoportokon belüli abc-s besorolásokból is.²⁰⁶ FROST, és mások szerint is, ez a fordulópont az oxfordi Bodley könyvtár katalógusainak fejlődéstörténetéből rajzolódik ki: úgy tartják, hogy a bodley-i 1605-ös katalógus betűrendes indexe tekinthető a későbbi szerzőség-elvű rendezésre áttérő katalógusok

---

²⁰³ BLUM (1977) : 2, 24-26, 137-141, 226; STROUT (1956): 257 és PECZ (1901-1904) alapján.

²⁰⁴ PETTEE (1936) : 286

²⁰⁵ SZELLE (1962) 2. köt. : 8-9.

²⁰⁶ SZELLE (1962) 1. köt. : 66-69

elődjének. Ezzel egyúttal a XX. században explicitté váló katalógusfunkciók felismerésének fázisai is kezdetüket vették.

A betűrendes katalógus kialakulására korszakformálóknak azokat a törekvéseket tekinthetjük, amelyek nagy hatást gyakoroltak a kortárs szemléletre és a későbbi szerkesztési eljárásokra is meghatározóak voltak. Ilyen hatások csak a nyomtatott katalógusok megjelenésével léphettek föl. A nyomtatott lajstromok terjesztésével azok felépítése, szerkesztésmódja, illetve rendezési gyakorlata is könnyebben található követőkre, mint korábban, a kéziratos időszakban. A XVII. század elején még csak néhány nyomtatott intézményi katalógust ismerünk, ezekben csak elvétve fordult elő betűrendes mutató. A szerzők családneve szerinti mutató sem volt szokásos, részben azért, mert a középkorban nem is használtak efféle nevet, a családnév csak fokozatosan alakult ki; ezen túlmenően pedig soká tartott, amíg a jegyzékek összeállításának bejárdott szokása is megváltozik. GESNER pl. *Bibliotheca Universalis*ában (1545) a főresz cikkeket betűrendbe szedte ugyan, de nem a családnév, hanem az *egyéni név* alapján. Gesner fölismerte ennek hátrányát, és munkájához olyan betűrendes mutatót függesztett, amelyben *invertált formában is* megadta a névalakokat.²⁰⁷ A korszakra jellemző módon, a megadott címek sem voltak a valódi, címoldalon látott szavak hű másolatai, csak tömören, röviden jelezték, melyik műről van szó. Egy-egy könyvtár állománya legfeljebb pár ezer kötetből állt, amit a fő témakörök szerinti rendezéssel még jól át lehetett tekinteni mind a polcon mind az azok elrendezését híven tükröző katalógusokban. E mennyiségi tényezők és a katalógus-rendezési elv megválasztásának fordulópontját találóan reprezentálják az oxfordi Bodley-könyvtár katalógusai: az 1605-ös katalógus idején kb. 6.000 könyv, a következő, 1620-ban összeállított idején már 16.000 kötetre duzzadt a jegyzékbe szedendő könyvállomány.²⁰⁸

A Bodley katalógusok jelentősége²⁰⁹

A könyvtári anyag intenzív gyarapodása, a katalógus nyomtatott kiadásának lehetősége az adatrendezés módjára és a besorolási adatok megformálásának technikáját is befolyásolták. A Bodley-katalógusok fejlődéstörténetében az 1620-ra elkészült katalógus jelentette a fordulópontot. A korábbi szakcsoportos rendezésről Thomas James ebben a szerzők szerinti rendezésmódra váltott át. James tételei még nemigen hasonlítottak a mai

---

²⁰⁷ A fő betűrendes részben pl. *FRANCISCUS Petrarcha, FRANCISCI Tertij Cremensis* vagy utaló is előfordul: *IOAN Neomagus vide IOAN Nouiomagus*, a függelék az invertált formákat tartalmazza: *Neomagus Ioannes*. Vö. GESNER (1545).

²⁰⁸ RIJK (1991) : 56

²⁰⁹ E fejezetrészt a témáról közlött publikációm alapján iktattam be, ld. DUDÁS (2004).

megszokott formára: a szerző nevét nem választotta el a címtől, csak tipográfiaiilag különböztette meg vagy a cím fölé írta (pl. Petrus de *Aban*). Korábbi elképzelése szerint²¹⁰ a családnevet tette meg rendszónak, de maga a rendszó nem volt az első elem a tételben. A pszeudonim, az iniciáléval megjelölt és anonim műveket egy csoportként kezelte: a címből kiválasztott jellemző szóval (vezérszóval) helyezte el a tételt a betűrendben. A korábbi kiadáshoz hasonlóan, a csak keresztnévükön megnevezett szerzőket anonimusként tartja számon, ha több szerző műve található egy könyvben, azokat külön-külön felvette, az angol nyelvű könyveket tipográfiaiilag megkülönböztette és utalókat vezetett be *Q* (Quare) szignummal. A katalógus előszavában megindokolta az 1605-ös kiadás módszerének megváltoztatását, leírja, hogy a betűrendes szerkezet olyan előnnyel bír, ami lehetővé teszi ugyanazon szerzők műveinek csoportosítását. James nem fejtette ki ugyan részletesen, de katalógusának felépítéséből következtethetünk arra, hogy szétválasztotta a könyvek polcos, fizikai rendezésének módját a katalógusba kerülő adatsorok elrendezésének elvétől.²¹¹ E két funkció szétválasztása miatt tekinthető James rendezési elve korszakalkotó lépésnek.

A betűrendes besorolást különféle, elkülönített feladatkörökre tudatosan alkalmazó törekvés folytatásának megnyilvánulása volt az 1674-ben napvilágot látott, a Bodley-könyvtár sorrendben harmadik nyomtatott, impozáns, folio méretű katalógusa, melynek címe: *Catalogus impressorum librorum Bibliothecae Bodleianae in Academia Oxoniensi*. Thomas HYDE előszót írt e nagyszabású műhöz, amelyben sokat elárult módszeréről.²¹² Ezt az előszót tekintik az első, katalógizálási elveket sejtető elméleti műnek, a mai katalógizálás-elméleti törekvések elődjének. Hyde a szerzőség elvére alapozta katalógusát, továbbfejlesztette elődjének, Thomas Jamesnek forradalmi vívmányát, betűrendes szerkesztést, utalórendszert használt, felismerte az információ reprezentálásának és az információnak a dokumentumon való megjelenése közötti különbséget, aminek révén csíráiban megmutatkozott a később kialakuló tudatos igény: a könyv könnyed megtalálása és a művek egy helyre gyűjtése. DOMANOVSKY elméleti munkáiban ezt úgy értékelte, hogy Hyde a szerzők nevének egységesítésével, a „*standard szerzői rendszó szabály*”-ával, a „*kiválasztott névforma alatti*”²¹³ összegyűjtésével és „*a*

---

²¹⁰ Vö. STROUT (1956) : 264

²¹¹ FROST (1976) : 249-250

²¹² Hyde előszavának részletéből angol nyelvű szövegközlés alapján közzétett fordításaimat ld. a DUDÁS (2004) cikkben.

²¹³ Az angol kiadásban „preferred variant”, vö. DOMANOVSKY (1974) : 48.

többi névformák utalás formájában való” regisztrálásával teljesíti a könyvekről, mint egyedi darabokról, és a szerzői életműről való információadás kötelezettségét is.²¹⁴

A Hyde-katalógus első és további kiadásainak nagy hatása volt a kortársakra és az utókor szemléletére is.²¹⁵ Az angol szigetországban egészen a XIX. század közepéig volt érezhető domináns hatása: a British Museum 1841-es szabályaiba többek között beépültek Hyde-nak a dolgok összegyűjtését célzó törekvései is a szerzői főtétellel, a pszeudonimákkal és a formai tételekkel.²¹⁶

Thomas Hyde előszavát Pettee óta többen az első „*katalogizálási szabályzat*”-nak vélték²¹⁷, ez azonban túlzás, mert Bodley nem előre lefektetett és mások számára is kötelező szabálygyűjteményt adott közre, hanem adatformálási és rendezési módszeréről kívánta tájékoztatni a katalógus használóit. Nem beszélhetünk még tudatos elméleti fejtegetésről, még kevésbé konkrét elmélet kidolgozásáról, csak a meglévő „*gyakorlat leírásáról*”²¹⁸, „*empirikus*” eredetű teoretikus észrevételekről.²¹⁹ Az előszó személyes hangvétele érzékletesen ecseteli a hosszú évekre nyúló munka nehézségeit, a 9 éves megfeszített munkát, az ezt övező meg-nem értést, s fölillantja mindazokat a problémákat, amelyek oly sok főfájást okoztak Hyde-nak és feltehetően könyvtárossegédjének, Emmanuel Prichardnak is, aki a leírások legtöbbjét készítette.²²⁰

Hyde rendezési módszerének főbb jellemzői előszavának alapján:

- betűrendes, a szerzők *családneve* szerinti rendezés;
- anonim műveket külön rendszóhoz sorolja;
- a név elemeinek sorrendjén nem változtat, a szokásos keresztnév – családnév sorrendet megtartja, de a besorolás elemét, a rendszót, tipográfiailag megkülönbözteti (pl. Claude FRANCIS);²²¹
- a csak keresztnévüket közlő írókat a keresztnévük szerint sorolja be;

²¹⁴ DOMANOVSKY (1964) : 13

²¹⁵ VERONA (1959) : 86, (1962) : 298-299

²¹⁶ VERONA (1962) : 281

²¹⁷ PETTEE (1936) : 277, ezt az állítást vette át DOMANOVSKY is, vö. (1964) : 13, a cáfolatok összefoglalását ld. DUDÁS (2004).

²¹⁸ Vö. FROST (1976), NORRIS (1939) : 251, RIJK (1991) : 46

²¹⁹ VERONA (1956) : 23

²²⁰ NORRIS (1939: 151) és FROST (1976 : 250) utalnak olyan forrásra (Macray, William Dunn: *Annals of the Bodleian Library*, Oxford, A.D. 1598-A.D. 1867. London : Rivingstons, 1868. p. 140) amely az 1738-as katalógus kiegészítésein dolgozó Thomas Hearne kétségeiről számol be annak kapcsán, hogy Hyde-nak a bevezető megírásán és a dedikáción kívül nem sok munka tulajdonítható az 1674-es katalógusban. Igaz-e ez az állítás vagy sem, nem tudni, Hyde előszava mindenesetre a problémák és megoldások elmélyült ismeretéről tesz tanúbizonyságot.

²²¹ A példák FROST közléséből valók.

- ha egy szerző neve három-négy elemből áll, és nem tudja eldönteni, melyik a családneve, egyet kiválaszt, amelynél a könyv leírását közli, és a többi családnév-szerű névformával is elhelyezi a szerző nevét a megfelelő betűnél, majd utalót készít (*submonitio*) és megjelöli a v (*vide* – lásd) szignummal. Az utaló elvezeti az olvasót a könyv tételleírásához ;
- a névvariánsokat is jegyzi, és utal róluk a főtétele²²² (pl. FRANCISCUS Ferrariensis v. Th. *Aquinas*);
- ha a szerzők neve különbözik az egyes kiadásokban, ezeket mind följegyzi és összekapcsolja;
- jegyzi a nyelvek szerinti különböző névalakokat vagy az ortográfiai változatokat, az egyes kiadásokban megjelenő különféle név- vagy címalakokat. Ezeket a neveket „egyidejűleg az olvasó szeme elé” helyezi (pl. *And. Capella, seu Capilla, sive Capiglia*; a CAPILIA rendszők alatt pedig névvariánsok sora található, közöttük megjelöli az egyéb névváltozatot és a kiválasztott alakot: *seu Capilla. v. A. CAPELLA*),²²³
- a címváltozatokat, amelyek azonos tartalomra utalnak, hasonlóképpen kezeli, pl. *Dissertationes... – Sermones... – Disputationes...*, mert „A nevek és címek átváltoztatásai, amelyek gyakorta előfordulnak, könnyen okozhatnak gondatlanságból eredő tévedéseket [...] De aki ezt a katalógust tanulmányozza, láthatja, hogy a különbözőségek egyszerre megmutatkoznak és fel is oldódnak.”,²²⁴
- a névváltozásokat is kíséri (pl. egy személy egyházi rangjának megváltozása);
- az írásmód miatt a betűrendben különböző helyre kerülő változatokat nagy gondossággal követi: *Sirenus* > *Syrenius*, *Didacus Stella* > *Diego Estoille*, *Petrus de Alyaco* > *Alliaco* > *Ailliaco*, rövid utalókat (*indicatiuncula*) hagyva, hogy a „diákok figyelmét fölkeltsse” a különféle névalakokra;
- a pápák névfelvételének szokása szerint, 884-től a pápát az eredeti névvel és a fölvelt névalakkal is regisztrálja;
- kolligátumok darabjait önálló egységeknek (műveknek) tekinti;

²²² RIJK (1991) : 58, megjegyzi, hogy Hyde utalórendszere sokkal fejlettebb volt James-énál, James sokszor kettős tételfejtet alkalmaz, pl. *Aqianus* és *Thomas Aquinas* alatt is van könyvleírás, és nem mindig kapcsolja össze az összetartozó dolgokat.

²²³ HYDE előszavának szövege, RIJK i.m. : 52, és Rijk jegyzete : 58.

²²⁴ RIJK angol nyelvű fordításának alapján, i.m. : 52.

- a héber kötetek leírásait eredeti írással közli;
- a korai latin kiadásokban az eltorzított arab neveket helyreállítja;
- anagrammákat, fantázianeveket, álneveket – föloldja, utal (*indicatio*) *vide* megjelöléssel az eredeti névre;
- bizonyos esetekben egy vezérszó kiválasztásával²²⁵ műfajilag azonos könyveket gyűjt össze (pl. *Lexica*, *Concordantiae*, *Jus*, *Concilia* – ezen belül bizonyos esetekben pl. helynév szerint rendez), és ezek visszakeresését a szerzők nevén keresztül is biztosítja;
- ritkán a fordító neve is bekerül utalótételként;
- a vitairatokat a kezdeményező szerző és a kiinduló mű köré gyűjti;
- az antik jogtudósokat, akikre a szövegekben általában csak egyéni nevükkel utalnak, a nemzetségnév szerint sorolja be, az egyéni névről rövid utaló (*indicatiuncula*) mutat a nemzetségnévre. Hyde „hagy néhány nyomot”, amik kivezetik a diák-olvasókat a „dolgozok erdejéből”.

Az anonim műveket – a kiadványon meg nem nevezett ismert szerzőtől – a szerző személyét fölfedve, annak nevéhez sorolta, és szögletes zárójelben utalt anonim voltára. Az álneven publikáló auktorokat, ha kilétük megfejtető volt, akkor a valódi nevüket megadva jegyezte föl a műveket. Egy-egy író eredeti írásait egybegyűjtötte, és ugyanide sorolta ugyanazon szerzőtől a fordításokat és az egyéb közreműködői funkcióban készített kiadványait.²²⁶ A szerzőséget nem jelölő kiadványoknál használt csoportosítási módszere – a kötet műfaji jellegére utaló rendszóval, az olvasó számára könnyen értelmezhető megnevezéssel való összegyűjtés, pl. *Acta* vagy *Actae*, *Catalogus* v. *Catalogi* var., *Concilia*, *Constitutiones*, *Leges*, *Lexicon*, *Pharmacopoeia*, *Statuta*, *Synodus* v. *Synodi* *variae*,²²⁷ a közel háromszáz év múlva, az 1961-es párizsi nemzetközi ajánlásba (Párizsi Alapelvek) fölvelt egyezményes, azaz a műveket formai-műfaji sajátáguk szerint csoportosító rendszóval (form heading) mutat rokonságot.²²⁸ DOMANOVSKY ezt a

²²⁵ Ezeket tekinthetjük mai értelemben vett formai (konvencionális, műfaji) rendszavaknak. Vö: VERONA (1962).

²²⁶ Vö. FROST, i. m. 255-256.

²²⁷ Verona részletesen föltünteti az egyes formai rendszavak előfordulását is az egyes, XVII. századi Bodley-katalógusokban. Vö. VERONA (1962), p. 297.

²²⁸ ICCP (1961) 11.6. pontja. A magyar fordításban, 1962-ben *egységesített megállapodásos rendszó*, az MSZ 3440/1-83 fogalom meghatározásaiban *Megállapodásos cím* (3.23. pont, „*egységesített címként használt, a dokumentum (mű) műfaját, illetve gyűjteményes jellegét a bibliográfia, a katalógus, a dokumentációs szolgáltatás nyelvén megjelölő szó vagy kifejezés*”). Legújabb jelenlétét keresve a magyar szabályzatok között szóródást tapasztalunk: a HUNMARC szabályzat 243-as hívójelű *megállapodásos cím* (csak név-főtétellel párosulhat, pl. Szerző. Művek / Versenyművek / Törvények stb.), ezenkívül a 655-ös

jellemzőt annak bizonyosságául tekintette, hogy Hyde még nem „látott a művek együtttartásában külön, önálló katalógusfunkciót”,²²⁹ kétségtelen viszont, hogy az első lépések megtételében, „a katalógusfunkciók tudatosítása folyamatának első fázisában” döntő szerepet játszott az angol bibliotékárius munkássága.

A katalóguselméleti vonatkozások első megfogalmazásán kívül a Bodley-katalógusokban a testületi rendsző modern adatformálásra emlékeztető módja is megtalálható a testületek, intézménynevek, cívis és egyházi hatóságok vagy a szerzetesrendek nevéből képzett besorolási adatoknál, pl. a nem brit kiadványok esetében, amelyek attól függően, hogy az iromány milyen közigazgatási területet fedett le - az állam, ország, tartomány vagy város szerint kerültek a tételek sorába, vagy az egyetemek, fakultások, egyéb oktatási intézmények kiadványainak az *intézmény neve* alatti besorolás esetében – másodlagos rendezési elemként, a helynévből vagy általános főnévből képzett (pl. Akadémiák) csoportrendszerhez gyűjtve.²³⁰

Hyde az eligazító, tájékoztató céllal készített jegyzeteiben sokszor informál az egyeztetés, egységesítés, rendezés bonyolult előzményeiről és kiigazító részleteiről. Itt dokumentálja, ha a könyvön talált adat hamis, ha álnéven írt műről van szó, ha az anonimust tévesen azonosították az elődök, ha valamely referenz mű alapján a valódi adatokat, a szerző igazi kilétét azonosítja. A változatokat, téves nevet az igazival összekötik az utalók, az adat hitelességének ellenőrzéséhez felhasznált forrást pedig, pontos hivatkozással meg is nevezi.²³¹ Mai fogalmaink szerinti ezek az elemek az auktorizálással és az autorizálási rekord adataival mutatnak hasonlatosságot.

Hyde háromféle kifejezést használt az utalókra: *submonitio*, *indicatio*, és a kicsinyítő képzős *indicatiunculum*, attól függően, hogy egyirányú, keresztutalóra vagy rövid átirányításra értette-e őket. Technikájának elemzői megállapították, hogy mivel az utaló fajtája nem volt jelölve, ez kényelmetlenséget okozhatott az olvasónak, mert minden pontot végig kellett járnia, mire rátalálhatott arra, amit keresett.²³² Az adatok összekapcsolásának módjait utódai nemcsak megtartották, hanem az 1738-ban, két kötetre bővített katalógusban még pontosabbá, még gazdagabbá tették: a művek fordításai és

---

hívószámú mezőnek is megfeleltethető: „Formai tárgyszó – a dokumentum műfaja: A dokumentum műfajából képzett, a domumentum típusát meghatározó formai tárgyszó/formai deskriptor, amelyet tárgyszójegyzékbe/tezauruszba így minősítve fölvettek, vagy így minősítve használnak” A „formai” adatscsoport-kategóriából tehát részben átkerült a tárgyszó adatscsoportok közé.

²²⁹ DOMANOVSKY (1964) : 13. Az „együtttartásban” szó írásmódja betűhíven az eredeti szerint.

²³⁰ VERONA (1956) : 13-24

²³¹ FROST tanulmánya alapján : 264-266

²³² I.m. : 257

különbféle kiadásai pl. az eredeti vagy első kiadás címéhez lettek sorolva, az eredeti mű mindig pedig megelőzte a más nyelvű kiadást (többnyire kronologikus rendben).

Előszavában Hyde említette a mű-változatok (fordítások, kiadások, megváltoztatott című művek) összegyűjtésének vagy legalábbis összekapcsolásának problémáját is, a gyakorlatban törekedett ennek megvalósítására. Kifejtette, hogy igyekezett az efféle kínos és hosszadalmas, útvesztőkkel teli filológiai munkától megkímélni az olvasóit, ehelyett hasznos *kutatóeszközt* kívánt a kezükbe adni. A könyvtári-dokumentációs névírás szinte teljes probléma-palettája feltárulkozik e forrásban: a névelem megválasztása, a névváltozatok, névváltozások, írásmódbeli variációk, azonos nevűek megkülönböztetése, a történeti korok névhasználatának problémája és az anonim művek rendszavának a későbbi időszakokban is vissza-visszatérő kérdésére válasza az *egyetlen kiválasztott névalak*, illetve besorolási elem *kanonizálásával*, az összetartozó művek, a szerző könyveinek egy pont köré *fókuszálása*, a *variációk számbavétele* és kifinomult *utalózási rendszerrel* az információk visszakeresését és feltárását segítő *kapcsolatrendszer* fölállítása.

Hyde princípiumainak XX. századi elemzői azokra az elemekre hívták fel a figyelmet, amelyek beépültek a modern és posztmodern katalogizálási elméletekbe.

PETTEE, aki a „mű” platonai fogalmának kifejezésére az „*irodalmi egység*” (literary unit) terminust vezette be, Hyde előszavában az „*irodalmi egység*” katalogizálásának szándékát látta kifejeződni. VERONA megcáfolta ezt az állítást, kimutatva azt, hogy Hyde csak a szerzők műveinek összegyűjtésére törekedett, s még távol állt tőle a műveknek egyetlen címfej szerinti összegyűjtése. Az anonim művek formai rendszavakkal való összegyűjtésén kívül Hyde nem azonosította az „*irodalmi egységeket*”, azaz a műveket, csak a meglévő műpéldányokat gyűjtötte egybe a szerzők nevének egyetlen kiválasztott névformájával, ezen belül a művek kronológiai sorrendjével.²³³ FROST megerősítette ezt az álláspontot, és néhány részlettel, újabb megfigyelésekkel egészítette ki az addigi, „*irodalmi egység*”-gel kapcsolatos Hyde-recepciót. Előzmények nélküli fejlett utalózási rendszerét elemezve megállapította, hogy Hyde még nem ismerte ugyan az 1960-as évektől bevezetésre kerülő *egységesített címmel történő*, a művekre vonatkozó információk összegyűjtésének módszerét, de a különféle, nem könnyen fölismerhető, ám azonos művek összetartozásának problémáját előszavában explicite kifejtette, jelezte a cím szerinti kollokációt és részben meg is oldotta azt a gyakorlatban.

---

²³³ VERONA (1959) : 82

Ennek egyik bizonyossága a különféle vitairatok együtt tartása: a vitát kezdeményező szerző megfelelő című iratánál találhatók összegyűjtve a hozzászólók írásai, még akkor is, ha anonim maradt is az ellenirat szerzője; az egy-egy műről szóló kritikákat ugyancsak az adott szerző eredeti műve mellé helyezte, a filológiai bizonytalanságokat részletes jegyzetben közölte,²³⁴ a különféle nyelvű kiadások címeit eredeti nyelvű átírásban szerepeltette, nem az akkoriban gyakoribb időrendi, hanem nyelvek szerinti alosztásban.²³⁵ Hyde követői már ennek a módszernek adtak elsőbbséget. RIJK rámutatott arra, hogy Hyde szóhasználatában kétféle fogalom különböztethető meg, amelyek némiképp korrelációt mutatnak az „irodalmi egysége” fogalmával, ezek a „*liber*”, amely szövegkontextusban egyértelműen „könyv” jelentésben többször is előfordul, míg az „*opus*” kifejezésnek kettős értelme lehet Hyde szövegében: jelentheti az emberi szellemi erőfeszítést és e tevékenység eredményét – magát a katalógust.²³⁶

A harmadik évezred fordulója körül a hyde-i örökség az információszerzés kontextusában merül fel. Elaine SVENONIUS átfogó elméleti munkájában arra a jelentős fordulatra mutatott rá, amellyel Hyde szétválasztotta a könyvön megjelenő adatot az egységesített besorolási adattól, két különféle célt különböztetve meg ezzel: a példányon megjelenő információkat visszatükröző leírással a könyvet azonosította, míg a kiemelt névforma alkalmazásával ezeket egy pontra fókuszálta. Az elvonatkoztatott, strukturáláshoz használt információ és annak a dokumentumban (dokumentumon) való egyedi megjelenése közötti „különbség felismerése fontos az információ-szerzés irodalmában, [...] legkorábban 1674-ben, Thomas Hyde ismerte föl” ezt az eltérést.²³⁷

Richard P. SMIRAGLIA a katalógizálás és a katalógus funkcióinak történeti összefüggéseit a tudományos gondolkodást meghatározó filozófiai áramlatok szemszögéből vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy Hyde a *modern* könyvtári katalógus bibliográfiai apparátusának kezdetét jelentette. A XX. századra a *modern katalógus* a dokumentumok inventáriumának egységes és fejlett rendszerévé alakult, legfőbb meghatározója a szigorú dokumentumleírási szabályrendszer, legfőbb jellemzője pedig az elkülönített, az egyedi entitásokat normalizált formákkal jelölő tételfejekkel való

---

²³⁴ FROST (1976) : 262-265

²³⁵ Ilyen pl. OVIDIUS Metamorfózisának 16 kiadását felsoroló, Publius OVIDIUS szerzői főtétele, amelynek egyik műcím-tétele: *Metamorphoses* [...] 1471, ehhez soroltan találhatók a latin, olasz, spanyol, angol stb. verziók. Vö. FROST i.m. : 259.

²³⁶ RIJK (1991) : 47-48

²³⁷ SVENONIUS (2000) : 8

kollokáció. A hyde-i „összegyűjteni és megkülönböztetni” gondolat ebben a kontextusban is tovább él.

Rövid összegzésképp elmondhatjuk: a Bodley könyvtár XVII. századi katalógusainak fejlődéstörténetében már megmutatkoznak azok az összetevők, amelyek a huszadik században előtérbe kerülő *kollokatív*, *összegyűjtő* és *összekapcsoló* célkitűzések megvalósítását segítik. Hyde adatformálási és adatkezelési módjának elemei megfeleltethetők a kortárs információszerzés egyes elemeivel és alapjaiban beleépültek a mai katalogizálás-elméleti gondolkodásba.

2. Az entitást jelölő tulajdonnév szemantikája

Az online katalógusok bibliográfiai rekordjainak és a hozzájuk kapcsolódó autorizálási fájlok kulcsfontosságú szervező eleme az entitás neve, témakörünkre szűkítve: a személy vagy mű tulajdonneve, amelyet nyelvi jel, azaz íráskép reprezentál.

A Frankfurti Alapelvek szójegyzékében *a név* „jel, jelek vagy szavak azon csoportja, amelyen az entitás ismeretes; személyt, családot, testületet, objektumot, fogalmat, eseményt vagy helyet jelölő szavakat/karaktereket tartalmaz és megnevezi a mű, kifejezési és megjelenési forma vagy a példány címét.”²³⁸

Az adatbázisban a névnek, azaz írásos képének és kiegészítő elemeinek – meglátásom szerint – egyidejűleg kétféle feladatkört kell teljesítenie:

(a) A felhasználó számára *szemantikai tartalmat* kell közvetítenie a személyről, a műről. E feladatot oly módon kell teljesítenie, hogy az entitás egyértelműen azonosítható és más, ugyanolyan nevű entitásoktól megkülönböztethető legyen. A könyvtári hagyományban a személyek azonosítását és megkülönböztetését a nevek mellett megadott kiegészítő adatok és egyéb, más névelemek közlése biztosítja. A születési és halálozási év, a működés vagy származás helye vagy a foglalkozásra utaló kifejezés, vagy más, a név szerves tartozékának²³⁹ tekinthető egyéb elemek – mint pl. az állandósult melléknevek – rögzítése is ugyanezeket a célokat szolgálják. Ezek az adatok ugyanakkor információkat is nyújtanak a név viselőjéről.

---

²³⁸ Frankfurti Alapelvek, a, Glossary. A szakaszt saját fordításban közlöm, némi eltéréssel a szakajtóban közreadott magyar fordítástól. Vö. Frankfurti Alapelvek, b : 595.

²³⁹ A névtartozékokról: DEME (1989).

(b) A névnek *organizáló szerepköre* is van a bibliográfiai információs rendszerben²⁴⁰, amennyiben összegyűjti és összekapcsolja az összetartozó dolgokat és hozzáférési pontot is képez. Az összegyűjtött és összekapcsolt információk együttese egyúttal (egy katalógusban folyamatosan bővülő adatokkal) az adott név referenciális szemantikai információtartalmát is erősítik.

A könyvtártudományi elméleti szakirodalom főként ez utóbbi, organizáló problémakörre összpontosít amikor az információs rendszerek felépítésével, logikai analízisével, organizmusuk makrostruktúrájával foglalkozik, míg a nevek szemantikája és a hagyományosan regisztrált, vagy újabban az auktorizálási rekordokba bejegyzendő adatok közötti összefüggések magyarázatára nem találhatunk utalásokat.

A nemzetközi gyakorlatban elterjedt módszer az, hogy a gépesített információs rendszerek névadatainak hatalmas tömegét az auktorizálási rekordok és a belőlük képződő autorizálási fájlok segítségével kezelik, a folyamatosan növekvő adattömegben a nevek egyediesítéséhez és általában az entitás leírásához pedig olyan kiegészítő adatelemeket használnak, amelyek szükségesek és elégségesek ahhoz, hogy a felhasználó egyértelmű és értelmezhető információkat kaphasson a név viselőjének azonosításához és a megfelelő információ kiválasztásához. Ezen túlmenően e kiegészítő információk az auktorizálást is elősegítik, és az autorizálási állományok rendszerében az adatok konzisztenciájának fenntartását is lehetővé teszik.

A következő szakaszban közelebbről próbálom megvilágítani azt, hogy milyen elméleti megfontolások vezérlik a nevek írásképét kiegészítő információadást, e megfontolások mentén milyen adatelemekre kellene kiterjednie az auktorizálási tevékenységnek. A problémakör a tulajdonnevek szemantikájának alapkérdéseire mutat, amelyekkel több tudományos diszciplína más-más megközelítésből foglalkozik.

A tulajdonnév szemantikájának kérdésköre elsősorban az általános nyelvészet, azon belül a névtudomány tárgyköre, tematikánk szempontjából viszont érdemesnek tartom – legalább érintőlegesen – megemlíteni a logika és a pszicholingvisztika megközelítésmódját is, egyúttal azt is jelezve, hogy ezek az érintések jobbára csak kiindulópontul szolgálhatnak további, inkább már valamely speciális kutatási program keretében elvégzendő interdiszciplináris elemzések felé.

---

²⁴⁰ Eltekintve attól a körülménytől, hogy az információszerzés technikailag azonosító kódokkal történik-e vagy sem.

SOLTÉSZ Katalin a tulajdonnév funkciójának és jelentésének vizsgálatakor észrevételezte, hogy „a névkutatásnak, általában a nyelvtudománynak a metanév a tárgya: a név, mint hangsor, mint nyelvtörténeti képződmény, mint etimológiai megfejtésre váró szó, mint szociolingvisztikai jelenség stb.; a névviselővel való összefüggés, tehát a denotatív jelentés sem marad ugyan figyelmen kívül, de inkább csak mint kutatási eszköz vagy támpont szerepel a névtudományban”.²⁴¹ A tulajdonnév jelentése, hangsúlyozza, pszicholingvisztikai kérdés is, mivel a nyelvi kommunikációban csoportnyelvi megállapodás, közös előtudás szükséges ahhoz, hogy a közösség a nyelvi elemet tulajdonnévként fogadja el. Az írói gyakorlat a társadalomban elfogadott neveken túl tulajdonnévvé tehet szokatlan formációkat is, ilyenformán „minden nyelvi jel tulajdonnév, amit alkotója vagy használója annak tekint.”²⁴² A szociolingvisztikában nem találkozunk a tulajdonnév jelentésének problémakörével,²⁴³ az onomasztika és a jelentéstani szakirodalom pedig általában csak kontextustól függetlenül tárgyalja a tulajdonnevek kérdését.²⁴⁴

A jel és jelentése közötti különbség érzékeltetésének klasszikus példája a FREGE-től ismert *Abendstern* és a *Morgenstern* – *Alkonycsillag* és *Hajnalcsillag* nevek, amelyek ugyanazt az égitestet, az *est-hajnalcsillagot* jelölik, a két tulajdonnév jelölete tehát azonos, de az elnevezések különböző jelentésre utalnak; hasonlótl szemléltet Frege egy másik példája is: a *Nagy Sándor nevelője* és a *Platón tanítványa* nevet helyettesítő mindkét leírás *Arisztotelészt* jelöli, de más-más jelentéstartalommal.²⁴⁵ A logika kétfajta szemantikai értéket különböztet meg: a *faktuális értéket (extenziót)* és az *intenziót*.²⁴⁶ A név faktuális értéke a név által megjelölt individuális objektum – a név jelölete, az egyedi dolog – ez az egyik lehetséges szemantikai érték. A logika jelentés-fogalma az *intenzió*, amely a nyelvészet jelentésfogalmához képest szűkebb, mert eltekint az érzelmi, hangulati és stiláris mozzanatoktól. A *tulajdonneveket* névhasználati megállapodással bevezetett *individuumneveknek* tekinti, amelyeknek nincs jelentésük, azaz intenziójuk, és amelyek interpretálásra szorulnak. A tulajdonnév interpretálásán értendő az, hogy jelöletét (mint szemantikai értéket) valamilyen módon – rámutatással vagy egy alkalmi leírással – meghatározzuk, illetve szemantikai értéket rendelünk hozzá, ezek az extenzionális logikában faktuális értékek. A logikai elemzések alapkövetelményeibe tartozik az, hogy a

²⁴¹ SOLTÉSZ (1979) : 32-33

²⁴² I.m. : 10-12

²⁴³ I.m. : 10-11

²⁴⁴ TOLCSVAI (1997) : 601

²⁴⁵ FREGE (1879)

²⁴⁶ E szakaszt RUZSA (2001); MADARÁSZ [et al.] (1999) és KIEFER (2000) megállapításaira alapozom

tulajdonnév minden előfordulása egyazon individuumot jelöljön, ebből következik az is, hogy különböző individuumokat csakis különböző nevekkal kell jelölni. A tulajdonnevekre Kripke nyomán használják a *merev jelölő* kifejezést is, amely arra utal, hogy a tulajdonnév konstans módon, mindig ugyanazt az egyedet, ugyanazt a jelölt objektumot azonosítja minden lehetséges világban.²⁴⁷ A nevek külön csoportját alkotják az általában több szóból álló *individuumleírások*, a *deskripciók*, amelyek olyan, „a nevek kategóriájába tartozó kifejezések, amelyek egy individuumot valamely, csak rá illő tulajdonsága segítségével óhajtanak megnevezni”.²⁴⁸

A logikai metanyelv kifejezéseivel természetesen nem cserélhető fel, de némiképp párhuzamba állítható a kognitív nyelvészet meghatározása az extenzió és intenzió fogalmáról, amelyben az extenzió az objektumra és kiterjedésére vonatkozik, az intenzió pedig a dolog tulajdonságaira, a jelentéstartalomra utal. Janusz BAŃCZEROWSKI ezt így fogalmazza meg: „Az adott név extenziója (denotációja, referenciája, terjedelme) azoknak az objektumoknak, azaz a deszignátumoknak a halmazát foglalja magában, amelyekhez az adott név (kifejezés) tartozik. Az intenzió (konnotáció, jelentés, tartalom, értelem) viszont azoknak a tulajdonságoknak az együttesét tartalmazza, amelyek a név deszignátumaira vonatkoznak.”²⁴⁹ A kommunikáció folyamatának ilyen nézőpontjából az extenzió valójában a nyelvi jel és a denotátum között fennálló reláció ismeretével azonos, s ez szoros összefüggésben van a denotált jelenségek tulajdonságainak a tudásával. E tudással másként rendelkezik a szakember, az átlag nyelvhasználó, illetve a kommunikációban részt vevő egyedek más-más, sokszor bizonytalan vagy homályos extenzióval és intenzióval rendelkező jelentéstartalmakat egyeztetnek és próbálják csökkenteni vagy megszüntetni ezt a „nemtudást” egy ismereteket egyeztető „kommunikációs-alkudozási” aktusban.²⁵⁰

A nyelvészetben és kommunikációban az alapvető jelentésviszony modelljét a JEL (szó, tulajdonnév, forma) – JELÖLT (a nyelvi kifejezés denotátuma, közneveknél a fogalom) – JELTÁRGY (az aktuálisan megjelölt egyed) sematikus háromszögében ábrázolják. A névtanban viszont a tulajdonnévnek a köznevektől eltérő, sajátos jelentés-összetevőket tulajdonítanak. BÉNYEI Ágnes a köznév és tulajdonnév különböző sajátosságát

²⁴⁷ Saul A. KRIPKE kifejezése a tulajdonnevekre: „rigid designators” (*Naming and necessity*, Cambridge, Massachusetts : Harvard Univ. Pr., 1980.; Wrappel Mónika magyar fordításában részletek: Helikon. (1997) 4 : 410-425.

²⁴⁸ RUZSA (2001) : 24 és 222

²⁴⁹ BAŃCZEROWSKI (1999b) : 214

²⁵⁰ I.m. : 215-216, továbbá ld. még uő. (1999a, c)

a következőképpen írja körül: „A tulajdonnevek [...] mintegy közvetlen kapcsolatban vannak a valósággal, jeltárgyukra közvetlenül utalnak, azonosítják azt. Ezt a különböző jelentésstruktúrát úgy is meg lehet ragadni, hogy a köznév összekapcsol, a tulajdonnév viszont elkülönít, identifikál, és mivel egy konkrét egyedre vonatkozik: egyedít. Azonban az identifikálás nem valódi különbség, hiszen a köznév is egy egyedi közlésben (aktuális használatban) konkrétan megjelöl egy tárgyat, ami pontosan azonosítható lesz ezáltal. A valódi különbség az, hogy míg a köznév a beszédben szintaktikai eszközökkel egyedít, a tulajdonnevek lexikális úton (már önmagukban is).”²⁵¹ Pusztán lexikai úton történő identifikáció viszont nem jöhet létre megfelelő kontextus és ismereti tényezők nélkül. HEGEDŰS Attila megfogalmazásában a tulajdonnevek „önmagukban nem identifikálnak.”²⁵² A tulajdonnév jelentésértékét a jel és jeltárgy közötti kapcsolat, a *referencia* határozza meg, e kapcsolat mutat rá a nyelvi kifejezés aktuálisan megjelölt jeltárgyára, „referensére”.²⁵³ A nyelvészet már nem vizsgálja e referenciális tartalom megadásának pragmatikai kérdéseit. KIEFER Ferenc a tulajdonnév nyelvi jelentésének összetevőjeként, a tulajdonnév állandó jellemzőjének tartja azt, hogy *van* vonatkozása, pragmatikai szempontból ugyanis a tulajdonnév csak akkor használható valamire, ha a jelölt személy és a név között valamilyen valós viszony fennáll. Kontextustól és kognitív tényezőktől függően a vonatkozás kiegészülhet jelentéselemekkel vagy jelentéseltolódás is bekövetkezhet, de „a tulajdonnév nyelvi jelentésének nem lehet része az, amit a tulajdonnév viselőjéről tudunk.”²⁵⁴ A nyelvészeti megközelítés a tulajdonnév jelentésének vizsgálatában nem megy tovább a referencia tényének megállapításánál, ezzel szemben a kognitív nyelvészet képviselői figyelembe veszik az emberi tudatban és tudásban, változó extenzitású és intenzitású jelentéstartalmak és nyelvi kompetenciák meglétét is, míg a logika a tulajdonnevek konstansként való kezelését, egyediségét, konvencionális tömörített jelölését,²⁵⁵ faktuális értékének és tulajdonságainak precíz leírását és behatárolását követeli meg.

A további nyelvészeti vizsgálódások közül témánk szempontjából elsősorban azok a problémafelvetések és következtetések relevánsak, amelyek a tulajdonnév alaki, morfológiai szerkezetével és a jelentésszerkezet további részleteivel foglalkoznak.

---

²⁵¹ BÉNYEI (2000) : 36

²⁵² HEGEDŰS (1999) : 7

²⁵³ Vö. SZENDE (1996) : 19-20 és KIEFER (2000)

²⁵⁴ KIEFER (1989) : 288 és 290

²⁵⁵ Vö. SOWA (2000) : 29, 33-34

Az alaki szerkezet és morfológiai rendszer kérdéskörébe tartozik²⁵⁶ az írásmód, az egyeleműség – többeleműség (a tulajdonnevek összekapcsolása, más szóval: az összetétel vagy kompozitum), a különböző nyelvtani formánsok és ismertetőjegyek, a személynévhez kapcsolódó, származást vagy társadalmi státuszt jelölő partikulák, a jelzők szervesülésének folyamata a név elemeibe, a differenciálás módjai. Ide sorolható még a tulajdonnév határainak meghúzhatósága, annak eldöntése, mi tartozik szorosan a név elemei közé és milyen elemek tekinthetők névtartozékoknak. A tulajdonnevek konvencionális írásképeinek alakulására általában az az elv érvényesül, hogy „azok az elemek, amelyeknek elhagyásával a név funkciója, denotációja nem változik meg, nem szerves részei a névnek, azok ellenben, amelyeknek elhagyásával a név nem név többé, vagy pedig más név – más egyednek a neve –, szerves szerkezeti elemek.”²⁵⁷

Soltész szisztematizálása szerint a tulajdonnév jelentésszerkezete több tényező összefüggéséből tevődik össze, e tényezők: *önkéntesség és motiváltság, információtartalom, denotáció, konnotáció*, valamint az *etimológiai jelentés* és ennek *felismerhetősége*.²⁵⁸ Az *önkéntesség és motiváltság* a névadáshoz kötődő összetevők. A névnek mint nyelvi jelnek a meghatározója a nyelv fejlődése és a társadalmi konvenciók: „a névadást erős társadalmi feltételek kötik: a családnévnek törvényben rögzített öröklése, a személynévnek a meglevő névanyagból való kiválasztása, sok esetben családi, vallási vagy egyéb társadalmi hagyományok” befolyásolják a névadást²⁵⁹. A név *információtartalma* árulkodhat a név viselőjének nemzetiségéről, hazájáról, nyelvi hovatartozásáról, neméről, családi állapotáról, társadalmi státuszáról. Soltész is utal arra, hogy ezek az információtartalmak idővel el is homályosodhatnak, történeti értékűekké válnak, és hogy az információtartalom nem azonos a jelentéssel, ugyanis, ha nem ismerjük a név viselőjét, a név jelentése a név nyelvi információtartalmára korlátozódik. A név jelentése akkor ismerhető meg, ha megismerjük a személyt, azaz fogalmat alkotunk arról a személyről, amelyhez a név kapcsolódik, s amelyet a nyelvi jel hangsora felidéz. A denotáció a jel és a denotátum viszonya, vagyis „a jelnek, a szónak, a névnek a vele jelölt dologra – a denotátumra vagy deszignátumra” való vonatkozása vagy vele való kapcsolata. „A tulajdonnév jelentése nem maga a jelölt dolog”, hanem „a jelölt dologra való

---

²⁵⁶ DEME (1989) ; SOLTÉSZ (1979) : 11-21 és HAJDÚ (2003) : 128-143 alapján

²⁵⁷ SOLTÉSZ (1979) : 17

²⁵⁸ I.m. : 24-33

²⁵⁹ A vonatkozó szakirodalomból ezúttal csak két, témánk szempontjából fontosabb tételt emelek ki: a házassági névviselés szabályozásáról ld. bővebben: FARKAS (2003) ; a családnév-változtatási, névpolitikai és nemzetiségi összefüggések történeti vonatkozásaira Magyarországon a feudalizmustól a kommunizmusig: KARÁDY – KOZMA (2002).

vonatkozás”, más szóval: a referencia. Denotációja és jelentése ugyanis nemcsak azoknak a szavaknak és neveknek van, amelyek úgynevezett „spaciotemporális entitások”, hanem azoknak is, amelyek nem léteznek a valóságban, hanem képzeletbeli, pl. mitológiai lények vagy irodalmi alakok, objektumok.

A *konnotáció*n egyesek az információs, leíró értéket értik, míg mások nyelvlélektani megközelítésből a szó, illetőleg a név asszociatív értékét, képzetfelidéző erejét hangsúlyozzák ki. Soltész e változatokat is számon tartva, a következő meghatározást adja: „A tulajdonnév meghatározott egyedi létezőt jelöl (=jelent), jelentése objektív, az általa felidézett képzetek, a hozzá fűződő asszociációk azonban esetenként és alkalmanként különbözők, nemegyszer szubjektívek lehetnek.”²⁶⁰ Az „objektív” jelentés megadásához Soltész SØRENSEN formuláját hívja segítségül, mely szerint egy író nevéhez kapcsolt jelentés, példájában a Karinthy Frigyes név jelentése: „az a magyar író és humorista, aki Budapesten 1887-ben született és Siófokon 1938-ban halt meg”.²⁶¹ Sørensen meghatározása szerint ugyanis „a tulajdonnevek akkor és csak akkor egyedi nevek, ha a jelentésük olyan szerkezetű, amely valószínűen nem jelent egynél több entitást.”²⁶²

A névtan a több denotátumot jelölő tulajdonnév esetén *poliszémiáról* vagy *homonimiáról* (több egyed által viselt azonos alakú név), többnevűség vagy névváltoztatás esetén *szinonimiáról* beszél. Ezzel kapcsolatosan érdemesnek tartjuk idézni MARTINKÓ András meghatározását, miszerint a tulajdonnévhez tartozó egyednek: „egy tér-idő koordinátában meghatározott helye van. Egy-egy tulajdonnévi formához időben vagy térben több dolog is tartozhat, de a tér-idő koordináta egy meghatározott pontján csak egyetlenegy”.²⁶³

A dokumentációs adattárakban képződő név-korpuszokban hangsúlyosan jelen lévő alak- és denotátum-változatok miatt érdemes foglalkoznunk a nyelvészet erre vonatkozó precízebb szisztematizálásával is. A *homodenotátum* vagy *monodenotátum* az azonos személy megnevezésére használt különféle alakváltozatokat jelenti egy nyelven belül vagy különböző nyelvi megfelelőikkel. A *monodenotátum* egy töről fakadó, ugyanarra az etimonra visszavezethető névváltozatai *polinímiának* tekinthetők és *polinim neveknek* vagy *polinim monodenotációnak* nevezik őket, ilyenek pl. a János név alakváltozatai az

---

²⁶⁰ SOLTÉSZ (1979) : 30

²⁶¹ U.o.

²⁶² SØRENSEN (1963) : 86

²⁶³ MARTINKÓ (1956) : 193

egyes nyelvekben: Johannes, Joannes, Jean, Giovanni, Johann, John, Jan, Ivan, Jovan, Ioann, Ioannes, Ioannis) A közös etimon a jelneveknél (konkrét denotátumtól elvonatkoztatott alak) könnyű helyettesíthetőséget, adott esetben lefordíthatóságot eredményez, ennél fogva a nyelvi változatok számos előfordulását idézi elő.²⁶⁴

A tulajdonnév Soltésznál leírt „objektív” jelentéstartalmát az általános névtan kutatói elvitatták, átutalva e jelentésszavakat a referencialitás szférájába, amire utalóan BÉNYEI Ágnes a tulajdonneveket olyan „címkéknek” nevezi, amelyeket egyedek azonosítására használhatunk.²⁶⁵ Szempontunkból elfogadható, és megfelelően komplex megközelítésmódot ad HEGEDŰS Attila, az entitásra-vonatkoztatottságról a következőképpen írva: „a tulajdonnév jelentése elsősorban nem fogalmi, hanem referenciális: közvetlen vonatkozást találunk a nyelvi jel és a denotátum között.”²⁶⁶ A tulajdonnév elsődleges funkciójának tekintett identifikálás előfeltétele mindig egy adott szöveggörnyezet. Ilyenformán a nevek „használata többlettudást igényel”, ami olyan nyelvi kompetenciát feltételez, amely nyelvi, kulturális információkat is magában hordoz. A tulajdonnév „egy adott szöveggörnyezetben jegyhozzáadás nélkül” determinál, frazéma, mely „kötött használatban alkalmazható nyelvi tény”.²⁶⁷ Hegedűs is jelzi: ez a vélemény egybecseng TOLCSVAI Nagy Gábor meglátásával, miszerint „a név nem nyelvi kritériumok, hanem szociokulturális körülmények révén lesz név, és a hallgatónak, az olvasónak valahonnan tudnia kell, hogy az a nyelvi entitás, ami elé kerül, név és nem más valami (főnév, nyelvtani csoport, frazéma, mondat). E tudást [...] meg lehet szerezni a mondatból, sőt a pontosító kategóriakijelölő köznévi utótagból, de éppúgy a szövegből vagy más jellegű kontextusból is. [...] A név tehát valóban attól név, hogy vonatkozik valamire, de nem mindegy, hogy mire.”²⁶⁸

A tulajdonnév jelöléséről, jelentéséről és funkciójáról közölt, a fenti diszciplínák meghatározásaiból, metanyelvi kifejezéseinek használatából az információszerzés alkalmazásaiba ötvözhető összetevőket és megállapításokat az alábbiak szerint foglalhatjuk össze:

Az információs rendszerben a tulajdonnév meghatározott egyedi entitásra, pl. személyre, intézményre, műre, helyre, eseményre utal. A tulajdonnevet, a logikai

---

²⁶⁴ Vö. HAJDÚ (2003) : 82-101, a tulajdonnevek lefordításáról: uo. 143-145 ; SOLTÉSZ (1967) : 118-123 ; VÁRNAI (2003).

²⁶⁵ BÉNYEI : 40

²⁶⁶ HEGEDŰS (1999) : 6

²⁶⁷ I.m. : 7-8.

²⁶⁸ TOLCSVAI (1997) : 603-604

metanyelvi értelmezéshez közelítően, konstans, egyedi névvel, „indivídiumnévvel” kell megjelölni, az információszerzés kontextusában ezek a normálformák vagy auktorizált alakok, illetve az azokat helyettesítő, a normálforma megjelenített írásos képére mutató kódok.

A névvel jelölt egyedi entitásnak tulajdonságai vannak, amelyek adott tér-idő függvénybe illeszthető szociokulturális közeggel determináltak. Az attribútumok megjelöléséhez szükség van az entitás azonosítását és bibliográfiai identitását körvonalázó információk megadására (mint pl. a kronológiai adatok, nyelv, korszak, írásrendszer stb.). A tulajdonnév és írásos képe az adott felhasználói kör szociokulturális adottságainak, igényeinek és a névhasználati konvenciók függvényében is különböző lehet. Ezekből a körülményekből ered a névírás alaki változatainak szerteágazósága is, az információszerző eszközökben pedig annak a problémának megoldási szükségessége, hogy azok a névváltozatok, amelyeknek ugyanaz az információtartalma, vagyis ugyanazon entitásra vonatkoznak, egy állandó jelölőhöz, pl. az auktorizált alakhoz kapcsolódjanak.

Támpontokat kell adni ahhoz, hogy a használók mentális ismerete szerint különböző jelentéstartalommal fellépő entitások azonosíthatók lehessenek, és a vonatkozó bibliográfiai információtartalmak, a homályos vagy hiányos kiinduló ismerettel rendelkező használó számára is elérhetőkké váljanak. Ehhez szükségesek a különféle deskripciók. A tulajdonnév egy egyedre való vonatkoztathatóságának feltétele a megfelelő kontextusra utaló információk megléte, a „kötött használat” összetevőinek megadása és a név interpretálása. Ezt a „szövegkörnyezetet” teremthetik meg az autorizálási rekordok a tulajdonnév szemantikai értékét leíró információkkal, mint amilyenek pl. az entitás országhoz, nemzethez vagy történeti korszakhoz való tartozása, vagy az egyéb, bibliográfiai identitására utaló adatok.

A bibliográfiai információszerzés aspektusából az entitások nyelvi-írásképi vagy kód formájú reprezentánsán kívül szükséges kialakítani azt az információs teret (kontextust), amelyek az egyértelmű azonosításhoz, a bibliográfiai identitás dekódoláshoz nyújtanak releváns információkat mind a felhasználó mind az auktorizálást végző feldolgozó számára. Az autorizálási rekordokban megadott információértékek a természetes nyelvi környezetet, az élőnyelvi kommunikáció szövegkörnyezetében megnyilvánuló metainformációkat, az aktivizált előtudást vagy a megfelelő szociokulturális közeget helyettesítik, pótolják vagy reprezentálják. Az auktorizálási rekord

kapcsolatai révén pedig további szemantikai láncszemek: referenciák, bibliográfiai identitást jelölő tartalmak gazdagíthatják az entitásról szerezhető információkat.

3. Az auctorizációs névrekord adatelemei

A szerzők megkülönböztetésére használt hagyományosan kialakult adatelemek a névnek kiegészítő részei. Leggyakoribbak a kronológiai kiegészítő adatok a születés, halálozás vagy az uralkodás idejéről, pontos évszámok híján a század, korszak megjelölése, továbbá a foglalkozásra utaló kifejezés, a méltóság vagy uralkodói rang, a nemesi cím és a különféle jelzők, amelyek megadásának módját a katalogizálási szabályzatok írják elő. A kiegészítő adatelemek, ha szövegesek, általában a bibliográfia nyelvén szerepelnek. Ennek következményeként ezek a jelölések országonként vagy a bibliográfia nyelvétől függően variálódnak.

A MARC rekordstruktúrákban a névelemek regisztrálásához kialakított fix mezők és hívójelek szintaxisával a hagyományos, cédulás följegyzések minden fajtájánál részletezőbb, rendezési és visszakeresési elemekben szegmentáltabb adatszerkezet hordozza a név interpretálásának és kapcsolatainak elemeit. Az auctorizációs rekordban az entitás azonosítását segítő kiegészítő adatokhoz más, a manuális korban egyáltalán nem, vagy csak ritkán jegyzett adatok társulhatnak, mint amilyen az ellenőrizhetőséget, az adathitelességet igazoló vagy a névrekord előállításához felhasznált referenszművek felsorakoztatása, a működés nyelve, a személy korszakbeli, nemzetiségi vagy az intézmények, közigazgatási szervek esetén a területi / államhatósági hovatartozás, az alkalmazott transliterációs szabvány, a számontartott, de nem auctorizált adatelemmé választott változatok, a rendszeren belüli vagy a nemzetközi azonosító kód, az auctorizáló intézmény jele, adatbetöltés esetén az importált rekord forrása és a megfelelő kapcsolatlétesítő elemek.

A rekordba jegyzett szöveges és kódolt információk nem mindegyike jelenik meg a felhasználó előtt: a rekordba automatikusan generált kódok (mint pl. a létrehozó intézmény, a rekord azonosítója, a kapcsolatok azonosítói) vagy az esetenként megadott helyi jellegű, illetve nem széles publikumnak szánt információk (kódok vagy pl. a kortárs pszeudonimitás jelölés) el is rejthetők az adatbázis külső nézeteiből.

Az újabb igényeknek megfelelő adatelemeket a nemzetközi felhasználást célzó UNIMARC rekordszerkezete is tartalmazza.²⁶⁹ A rekordstruktúra lehetőséget nyújt az

---

²⁶⁹ MANDATORY (1998)

adatkezelést, automatizált módosítást, lekeresést, az auktorizálási műveletek ellenőrzését, követhetőségét és automatizálását segítő adatelemek regisztrálására. E célokat szolgálja a rekord státuszára, az adat típusára, készítésének / módosításának idejére vonatkozó adatok regisztrálása, az auktorizált forma nyelvi kódjának jelölése, beleértve azt is, hogy ha az auktorizált név átírt változat, az információk között az átírási szabványról is információt kell nyújtani. A korábbi tervezetekhez képest bekerült az entitás nemzetiségére (korszakbeli hovatartozása stb.) vonatkozó információ, amely a külső szemlélő számára interpretáló adattal szolgál, a feldolgozó pedig e szerint választja meg az alkalmazandó szabályt, a korszakokhoz kötött névírási eljárást, a névszerkezet kialakításának módját. A rekord írásrendszerére vonatkozó információ meglétének az integrált rendszerekbe való bekapcsolás és az automatizált adatkezelés nézőpontjaiból van kulcsfontosságú jelentősége. (1. ábra)

1. ábra

A UNIMARC / Authorities formátum UBCIM 1998-as beszámolójában javasolt kötelező és nyomtatékosan ajánlott (**) adatelemei²⁷⁰

Adatelem	*	Elnevezés/Leírás	Az adatelem helye a UNIMARC-ban
REKORDJELÖLŐK			
Rekord státusz	N	Új, módosított, törlésre szánt rekord jele	Rekordfej
Rekord típusa	N	A besorolási rekord kódja (főtétel, általános és magyarázatos utalók)	Rekordfej
Adat típusa	N	Az adat típusának kódja	javasolt bővítés a rekordfejbe
A leírás szintje	N	Minimális szintű leírás / bővebb leírás	Rekordfej
Rekordazonosító	N	Egyezményes rekordazonosító (rekord azonosítója a rendszeren belül, vagy a nemzeti bibliográfiai rendszerben kapott kód)	001
ISA(D)N	N	A Nemzetközi Auktorizálási Adat Azonosító számára fenntartott hely	015
Az állományba kerülés dátuma	N	A rekord létrehozásának dátuma – rekordcsere esetén kötelező	100\$a/0-7: az adatbázisba kerülés dátuma
Verzió-azonosító	N	A legutolsó módosító művelet dátuma és ideje - rekordcsere esetén kötelező	005: 16 jegyű karakter foglalja magába az utolsó művelet dátumát és idejét
NYELV			
A katalógus/katalogizálás nyelve	I	Az auktorizált forma nyelvi kódja(i) (a katalogizálók által használt nyelvi kód(ok), amelye(ke)t a megjegyzésekben és a kiegészítő adatelemekben használtak)	100\$a/9-11: a katalogizálásban használatos nyelvi kódok
Karakterkészlet(ek)	I	Az elsődleges és további karakterkészlet(ek) jele	100\$a/13-16, a rekordban elsődlegesen használt karakterkészlet; 17-20, további karakterkészlet
A katalógus/katalogizálás írásmódja	I	Az auktorizált formában és a megjegyzésekben használt írásrendszer(ek) kódja(i)	100\$a/21-22

²⁷⁰ Forrás: MANDATORY (1998)

AUKTORIZÁLÁS			
Leírási szabályzat	N	Az auktorizált forma előállításához használt katalogizálási szabályzat kódja	152\$a
FŐTÉTEL			
Megkülönböztetett vagy nem megkülönböztetett személynév	N	A megkülönböztetett vagy a nem megkülönböztetett személynév kódja	javasolt bővítés
Auktorizált névforma	N	A szabványok szerint normált forma, a kiegészítő és egyéb névelemekkel	2XX
Az adatelemre vonatkozó nemzetiség	I	Nemzetiségi jel	javasolt bővítés
Általános megjegyzések **	I		3XX
UTALÓK			
Az auktorizált adatelem változatai („Lásd”)	I	Számbavett alakok	4XX
Kapcsolatot jelölő utaló („Lásd még”)	I	Más auktorizált formával (más entitással) való kapcsolat jelölése	5XX
MEGJEGYZÉSEK			
Forráskönyvtár/a rekordot előállító intézmény	N	A rekord tartalmát előállító intézmény kódja	801
Forrásra való hivatkozás	I	Az auktorizált névalak létrehozása és a változatok megszerkesztése során felhasznált forrásra való hivatkozás	810
Bibliográfiai, történelmi vagy más információ az adatelemről **	N		javasolt bővítés
forrásokban nincs adat **	I	Azok a források, amelyeket a katalogizálók az azonosításra felhasználtak, de nem találtak bennük adatot	815

* I- ismételhető, N- nem ismételhető adatelem

** Nyomatékosan ajánlott adatelemek

A tervezett ISA(D)N „intelligens” azonosító kód, az ISBN számhoz hasonlóan több adatelemet tartalmazna: a rekordot előállító/szolgáltató intézmény kódját, az entitás nemzeti–kulturális hovatartozását jelölő ország- és nyelvkódot. A kódhoz egyenrangúan kötődhet minden előfordulási forma, minden névalak és névváltozat. Az ISA(D)N kóddal ellátott rekord modellje francia nemzetiségű szerző esetén a következő:

frBN fr fre 123456 * frBNfrfre2506

ahol:

frBN: az egységesített rekord forrása (fr = Franciaország, BN = Bibliothèque Nationale)

fr: a személy nemzetisége (fr = francia)

fre: a szerző által leggyakrabban használt nyelv (fre = francia)

123456: a rekordot előállító intézmény által generált sorszám a helyi adatállományban

*: más entitás rekordjával való kapcsolódási pont

frBNfrfre2506: ISA(D)N az entitás rekordjának azonosítója

az ideiglenes rekord jele.²⁷¹

A szabványos nemzetközi azonosító kidolgozásával megbízott FRANAR munkacsoport több bizonytalanságra utaló kérdést vetett fel, amelyek az újabb szabványos kód bevezetésének célszerűségét is megkérdőjelezték.²⁷² Az újabb szabványos azonosítószám bevezetésének mérlegeléséhez ezért szükségesnek mutatkozott definiálni az autorizálási rekordot és felállítani az auktorizálási adatok entitás-kapcsolat modelljét. E modell alapvető meghatározója az online információs szolgáltatásokban előtérbe kerülő felhasználó-központúság. A felhasználói igények fokozott figyelembevételének következményeként – az autorizálási rekordok fizikai adatszeréje helyett – inkább az auktorizálási adatok intellektuális tartalma vált a potenciális közös adat-felhasználhatóság tárgyává; a globális egységesített formák helyett pedig a különböző autorizálási fájlok

---

²⁷¹ WILLER (1996) alapján

²⁷² E kérdések PATTON (2003) : 4, beszámolójából: „«Mit is szeretnénk szabványos kóddal ellátni?» A névalaktól függetlenített entitást? Az entitást jelölő valamennyi különböző auktorizált formát? Vagy talán magát az autorizálási rekordot?”

azonos entitást jelölő, a nemzetek nyelve szerint esetleg különböző formájú névalakok összekapcsolása vált irányelvvé.²⁷³

A bővített UNIMARC szerkezetbe foglalt, ajánlott adatelemek és az ISA(D)N-modellbe foglalt specifikáció gyakorlati megvalósulásairól az online elérhető autorizálási állományok valamint az IFLA IME ICC tanácskozása alkalmából, az európai országok gyakorlatáról gyűjtött adatok alapján tájékozódhatunk. E források alapján megállapíthatjuk, hogy igen jelentős, a nemzeti könyvtárak katalógusaihoz kapcsolódó autorizálási névállományok jöttek létre és váltak a világháló segítségével a nyilvánosság számára is elérhetőkké, ennek ellenére az *autorizálás* még nem épült be az ISBD-elvek alapján megkonstruált, az 1970-es évek óta változatlan katalogizálási szabályzatokba. Az európai és tengerentúli nemzeti katalogizálási szabályzatokat tekintve mindössze két esetben: az angol-amerikai és a francia normákban (AACR2 és AFNOR) van utalás az autorizálási rekord tudomásulvételére és az auktorizálási állomány kialakítására. Az AACR2 csupán arról rendelkezik, hogy az egységesített név- vagy címfej utalóiról nyilvántartást kell vezetni, azért, hogy az utalók korrekcióját vagy törlését szükség esetén el lehessen végezni, viszont az AACR revíziós testülete munkatervében (Joint Steering Committee for Revision of Anglo-American Cataloging Rules, JSC) az angol-amerikai szabályzat autorizálásra vonatkozó normáinak megállapítása is szerepel.²⁷⁴ A francia szabályzat vonatkozó paragrafusa is csak a legszükségesebb azonosító és megkülönböztető, a sorrendezési szabályok szerint felveendő kiegészítő névelemeket említi. A megváltozott igényekhez és feltételekhez igazodva az AFNOR kiegészítései között jelent meg az auktorizálási rekord definíciója, amely, paradox módon, a nemzeti könyvtári úzusban kialakított modellnek (1. számú függelék) csak töredékére terjed ki: az azonosításhoz szükséges adatok, a „lásd”, „lásd még” utalók jegyzésére, a felhasznált forrásokról való információadásra.²⁷⁵

A hagyományos, a lineáris felsorakoztathatóság elsődleges céljára megállapított „címtételfejek” attól függően tartalmaztak további kiegészítő elemeket, hogy a katalógus megkülönböztette-e az önálló entitásokat vagy sem. A régi szabványok csak az azonosítás, megkülönböztetés és a betűrendbe sorolás céljára írták elő a „besorolási adat” szerkezetébe foglalt kiegészítő elemeket, ezért csak azokra az összetevőkre koncentráltak, amelyek nélkülözhetetlenek voltak ahhoz, hogy a homonímákat meg lehessen különböztetni

²⁷³ Vö. PATTON (2003). A FRANAR-modell értekezésem írásának időpontjában kidolgozás alatt áll.

²⁷⁴ IFLA – IME ICC, AACR2. 3.F.1.

²⁷⁵ IFLA – IME ICC, AFNOR. 3.F.1.

egymástól, a tételek pedig besorolhatók legyenek a lineáris betűrendbe. Az e célra használt, a nevet kiegészítő adatelemek hagyományosan a kronológiai és foglalkozást, illetve uralkodói, méltóságot jelölő rang, cím vagy más jelzők. Az auktorizálási rekordok viszont további, a szerzőhöz kapcsolódó információ megadására adnak lehetőséget, és vezérlik a névvariánsok valamint az egyéb névelemek vagy adatok közötti kapcsolatokat.

Az IME alkalmából készített, a nemzetközi gyakorlatot feltérképező körkérdeés eredményei szerint a harmadik évezred elején elterjedt gyakorlat a nemzeti bibliográfiai intézeteknél az, hogy az auktorizálási rekord elkülönített adatmezőiben is feltüntetik a hagyományos kiegészítő adatokat, a megfelelő megjegyzés-mezőkbe pedig az auktorizáláshoz használt referensz forrásokat is följegyzik.²⁷⁶ Ritkábban adnak számot az entitás nemzetiségéről, működésének nyelvéről is (ld. a francia, spanyol gyakorlatot), ezen adatelemek auktorizált formában való visszakereshetőségét az IME körkérdeésére csak a francia adatközlők jelezték. A művek auktorizálásával kapcsolatos kérdésekre adott válaszok pedig azt jelzik, hogy a 'mű' terminológiájának használata nem jellemzi a nemzeti szabályzatokat. Az egységesített cím megadásának kötelezettsége váltakozik a korlátozottan kiterjesztett regisztrációtól (az ókori, középkori esetleg koraújkori művekre, a szent könyvekre, liturgikus művekre és a zeneművekre vonatkozóan)²⁷⁷ az időszakoktól függetlenített mű-szintű regisztrálások különféle megoldásáig.²⁷⁸

A bejelentett FRANAR-modell közreadott részleteiből ismeretes, hogy a modell az adatszerzésben részt vevő normalizált névformák kétféle kapcsolati rendszerét határozza majd meg: (1) az egyik a bibliográfiai entitások felé irányuló „külső”, (2) a másik az entitások egymás közötti kapcsolatainak rendszere. Az entitások közötti kapcsolatokat hordozza az utalórendszer (korábbi / későbbi név; valódi / pseudonima; a mű egésze / része / adaptációja stb.); további logikai összefüggések és kapcsolatok irányát is megmutatva, pl. a tételfej és a rekord, a párhuzamosan, más nyelven megjelent azonos mű, a különféle írásrendszerű auktorizált formák felé. Az auktorizált formák az adatbázis külső vetületeiben: az online interfészekben, a felhasználói nézetek (katalogizálói, tájékoztatói, olvasói) beállításaitól függően kapnak további „forrásfeltáró” feladatot, ezek: a keresés, azonosítás, ellenőrzés, összekapcsolás, míg az adatbázis-kezelő rendszer

---

²⁷⁶ A felmérés tanúsága szerint a Magyar Nemzeti Bibliográfia azon kivételek közé tartozik, amelyik 2003-ban még nem vezetett auktorizálási fájlt. Tóth Loránd (OSZK Könyvfeldolgozó Osztály, osztályvezető) szóbeli közlése alapján: a Magyar Nemzeti Bibliográfia 2004 elejétől a hungarica szerzőkről készít auktorizálási rekordot.

²⁷⁷ Ld. pl. vatikáni, dán, spanyol, szlovén, holland szabályzatok eljárásait az adatközlések alapján.

²⁷⁸ Pl.: AACR2 – minden típusú műre kiterjesztve; magyar, német, finn, olasz gyakorlat széles körűen, a mű-szintjén adják meg az egységesített címet.

számára modellezett funkciók: az adatok előállítás, módosítás, rendezése, megjelenítése, integrálása.²⁷⁹ A közös felhasználásra szánt rekordok szempontjából kiemelünk néhány, a dokumentációs adatsere szempontjából jelentős információt, ezek: a forrást jellemző katalógizálási szabályzat, az alkalmazott átírási szabvány, a normálforma írásrendszere, a rekord részletezettsége és státusza, az előállító intézmény kódja, adatok a módosításokról.

4. Az auktorizált név és műcím koncepciói az információszerzésben

A mű mint entitás

A XX. század végén a katalógizáláselmélet központi kérdésévé vált „a mű” definiálása. A Pettenél felbukkanó „literary unit” (irodalmi egység) kifejezés az 1961-es párizsi tervezet megszületését megelőző és az azt követő kommentárokból a katalógus információszerzést meghatározó koncepciójának kérdéseként merült fel.

Pettee meghatározásában „a kézbe vett könyv nem önálló darab, hanem egy irodalmi egység reprezentánsa. A katalógus feladata, hogy összegyűjtse a különféle megjelenési formákban kiadott irodalmi egységeket egyetlen rendszer alá”, példaként Homérosz *Odüsszeiáját* említi, amelynek valamennyi szövegkiadása „az irodalmi egység”, a szövegkiadások valamennyi formája pedig a szerző nevéhez van gyűjtve.²⁸⁰ Ugyanakkor az anonim műveket címük szerint gyűjtjük egybe. Pettee megállapítása szerint az irodalmi egység összegyűjtésének történetileg kialakult és legegyszerűbb módja a szerzőség (személy vagy testület) megjelölése, vagy olyan konvencionális forma megadása, ami a szerző helyett áll. A leggyakoribb „irodalmi egységet” jelölő rendszer a Biblia és a klasszikus anonim művek konvencionális címük szerinti összegyűjtése. Egyébként a címek rendszavának megválasztása váltakozott a cím legjellemzőbbnek tartott szavának kiválasztásával (pl. a német katalógizálási elméletekben a substantivum regenssel),²⁸¹ a címdalán található első szó (a francia nemzeti szabályzatból öröklődően, amely központba helyezte az egyes könyvet, vagyis a Verona által vizsgált „bibliográfiai egységet”), a közkeletű formában ismertté vált cím (pl. *Encyclopaedia Britannica*), vagy valamely műfaji-formai tulajdonságuk miatt összegyűjtött rendszer szerint (mint pl. a lexikonok).

---

²⁷⁹ PATTON (2003) : 8-12

²⁸⁰ PETTEE (1936) : 270

²⁸¹ A Porosz Instrukciók jellegzetes sorolási technikája, vö. POGÁNYNÉ (2001b).

VERONA megkülönböztette a „bibliográfiai egységet” és az „irodalmi egységet”, előbbin a katalogizálandó könyvet, utóbbin a katalógusban reprezentálandó művet értve. A kollokatív funkció felismerésének történeti kialakulásáról megállapította, hogy Hyde, a szerzők műveit összegyűjtő módszerét továbbfejlesztették a XVIII. századi brit katalógusokban, de a XIX. században új elképzelésekkel találkozunk a *British Museum* új szabályzatának kidolgozási folyamatában. *H. H. Barber* szabályaiban (1834) a figyelem már az egyes könyvek felé fordult, a szerző névalakját úgy vette fel, ahogyan a kiadványon szerepelt – egyetlen kivétellel, a nemesi utónevek esetében. *Panizzi* híres 91 szabályában ugyancsak ez az elv jutott érvényre, kevesebb következetességgel: ő csak akkor fogta össze az azonos szerzők műveit, ha olyan könyvekről volt szó, amelyekben a szerző neve különféle alakokban jelent meg, vagy névváltozás következett be egy alkotónál. Ha a szerző monogramjával, álnév alatt vagy névtelenül publikált, a tétel besorolásának helyét csak a könyvön található adat alapján határozta meg, függetlenül attól, hogy a névadat kiegészíthető lett volna-e vagy a szerző kiléte ismeretes volt-e, az anonim művek összegyűjtését csak a Biblia különféle kiadásaira korlátozta. A későbbi brit szabályok a kiderített szerzői adatokból besorolási elemet formáltak, az anonim művek körét pedig kiterjesztették a szent könyvek mindegyikére.²⁸²

A modern katalogizálás kialakulásának néhány állomásán az „irodalmi egység” a „bibliográfiai egységgel” szemben elsőbbséget élvezett a német katalogizálási elméletekben is. A XIX. század első harmadában *Schrettinger* első kézikönyve pl. teljes elsőbbséget adott az „irodalmi egységnek”: az első kiadás dátumához írta elő a további kiadások sorolását – időrendben. Ugyanő, későbbi *Handbuch*-jában is elsőbbséget adott a „bibliográfiai egységnek”: az eredeti nyelvű kiadást cím szerinti betűrendben követik a fordítások.²⁸³ A koncepció fejlődéstörténetében jelentős szerepe volt *Dziatzko* szabályai közül az anonímákra, fordításokra, szemelvénygyűjteményekre, adaptációk vonatkozóan a cím szerinti rendezésre vonatkozó előírások egyes passzusainak.²⁸⁴ Verona az „irodalmi egység” azonosítása, illetve a szerző összes művének egybegyűjtése szükségességének felismerésében az utolsó lépés megtételét a *Porosz Instrukciók* létrejöttében látja.²⁸⁵ Ebben,

²⁸² Vö. VERONA (1959) : 82-88. A következő bekezdésben a német szemlélet összefoglalása is e cikkre alapozódik.

²⁸³ I.m. Hivatkozásai: SCHRETTINGER, M.: Versuch eines vollständigen Lehrbuchs des Bibliothek-Wissenschaft. München, 1829. Bd. I. Heft 2, p. 33-43, 70-71; SCHRETTINGER, M.: Handbuch der Bibliothek-Wissenschaft. Wien, 1834, p. 53, 57-62, 77.

²⁸⁴ I.m. alapján: DZIATZKO, K.: Instruction für die Ordnung der Titel im alphabetischen Zettelkatalog der Königl. und Universitäts-Bibliothek zu Breslau. Berlin, 1886.

²⁸⁵ Instruktionen für die alphabetischen Kataloge der preussischen Bibliotheken vom 10. Mai 1899. 2. Ausg. in der Fassung vom 10. August 1908. Berlin, 1909.

a XX. század közepéig a német nyelvterületen kívül is elterjedt katalogizálási szabályzatban az „irodalmi egység” elve kibővült azzal, hogy a besorolási elemet magában a leírásban alakították ki. Verona megjegyzi: *Fuchs* szerint az eredeti szándék az volt, hogy a betűrendi helyet meghatározó címet a fej és a leíró rész közé iktassák, azért, hogy az szembetűnőbb és nyilvánvalóbb legyen.²⁸⁶ Később ez a szándék módosult, a besorolási címrendszer a leíró részben maradt zárójellel megjelölve, közvetlenül a „bibliográfiai egység” címe után.

Az ALA 1949-es kiadása kodifikálta a katalógus egyszerű, könyveket visszakereső funkciójának kibővítését a „bibliográfiai egységre” a főtételeken keresztül, a melléktételekkel pedig az „irodalmi egység” részét képező vagy ahhoz valamilyen módon kapcsolódó anyag összegyűjtését tette teljesebbé.

A bibliográfiai entitások dichotómiája – a fizikai megjelenés és a mű intellektuális entitáskénti reprezentálásának problematikája Seymour LUBETZKY esszéiben is fölukkant. Legszemléletesebben 1969-ben publikált esszéjében fejtette ki erre vonatkozó megállapításait: a *könyv* mint materiális objektum, azaz olyan médium, amely intellektuális tartalmat közvetít, megtestesíti és reprezentálja a szellemi alkotást a *mű* fogalmával szemben, amely az anyagi megjelenéstől elvonatkoztatott tartalom. Általában azt mondják: „a könyv szerzője és címe” és nem azt, amiről valójában szó van: „a mű szerzője és a művet megtestesítő könyv címe”. A könyv a műnek „csak egyféle kiadása vagy reprezentációja, nem kizárólagos megvalósulása”, előfordulhat többféle közvetítő médiumon (nyomtatott könyv, hang, lemez, stb.), különféle fordításokban, átdolgozásokban, és sokszor nem ugyanolyan címmel jelenik meg. LUBETZKY előrevetítette az egyes mű-reprezentációk közötti kölcsönös összefüggéseket, a *bibliográfiai kapcsolatok* (bibliographical relations) feltárásának szükségét is.²⁸⁷

A mű katalógusbeli reprezentálásának történeti analízise alapján Verona kétféle alternatív megoldást látott megvalósíthatónak: egy összetettebb szerkezetet, amely az „irodalmi egységet” veszi alapul, ebben az esetben a főlapot az eredeti nyelvű kiadás címével képezik, melléklapokat helyezve az egyes kiadásokhoz, – vagy egy egyszerűsített megoldást az egyes könyvek besorolásával, amikor csak abban az esetben készülne melléklap, ha a cím-eltérések miatt az szükségesnek mutatkozna.²⁸⁸ Ez az alternatíva

²⁸⁶ A hivatkozott mű: Fuchs, H.: Kommentar zu den Instruktionen für die alphabetischen Kataloge der Preussischen Bibliotheken. Wiesbaden, 1955, p. 51.

²⁸⁷ LUBETZKY (1969) : 270-271

²⁸⁸ Verona a mű reprezentálásának melléklapos formája mellett érvelt, az előnyök között említve a katalogizáló és a katalogizálás ésszerűsítése szempontjából azt a körülményt, hogy amikor egy újonnan

bekerült a Párizsi Alapelvekbe is (6.1. szakasz), ahol az „irodalmi egységet” nem explicite ugyan, de értelemszerűen az egységesített cím képviselte. Az alapelvek értelmezéséhez készült terminológiai szótárban pedig szerepelt a mű, a változat és az adaptáció fogalma:

1. **„Mű:** Valamely szellemi tartalom kifejezése nyelv, szimbólumok vagy más médium segítségével rögzítés és kommunikáció céljából.

2. **Változat:** Ugyanazon mű néhány meglévő változata közül egy. (Ez lehet az eredeti szöveg a fordításaival vagy ugyanazon műre alapozódó ugyanazon nyelven írott különféle szöveg.)

3. **Adaptáció:** Újraírt vagy más intellektuális körülmények között bemutatott mű, az eredeti mű szándékától eltérő céllal vagy más irodalmi műfaj kereteiben.”²⁸⁹

Richard P. SMIRAGLIA, a mű mint entitás összetevőinek felismerésében a párizsi definíciók jelentőségét három szempontból emelte ki, ezek: (a) a mű intellektuális entitásként értelmeződött, (b) elkülönítették a különféle változatokat (c) felismerték, hogy a mű átalakulhat, gondolati magja különféle adaptációkban bukkanhat fel, ezeket Smiraglia második generációs változatoknak nevezi.²⁹⁰

A párizsi ajánlások a leírás alapegységeként, a korábban „bibliográfiai egységként” emlegetett *kiadást* határozta meg. A katalógusba a kiadás reprezentánsa a szerzőség-elv alapján helyeződik el; az „irodalmi egység” reprezentánsa pedig az *egységesített cím*, illetve a *szerző nevével és művének egységesített címével* jelölt adatsor lett, amely egyúttal megvalósíthatta a kollokatív funkciókat, azaz összegyűjthette az eredeti szöveg köré annak kiadásait és fordításait. A *mű* azonosítását a szerző és az eredeti mű (első kiadás) címének megadásával írta elő. Az adaptációkat új, az eredetihez valamely vonatkozásban kapcsolódó műveknek tekintette.

A mű egzakt meghatározására törekedve, a magyar elméletirodalomban DOMANOVSKY Ákos kifejtette, hogy a *mű* szellemi jelenség, alkotómunka eredménye; mindig valamely anyagi megvalósulásban jelenik meg, de attól elvonatkoztatható; egyidőben több megvalósulása is lehetséges; változékony tartalommal is megjelenhet –

---

megjelenő fordítás, vagy újabb címen kiadott mű a könyvtárba érkezik, gyakran megállapíthatatlan az eredeti cím. Így a kiadvány a saját címe szerint lesz katalogizálva. Amikor ismertté válik az eredeti cím, az „irodalmi egység”-elve szerint épülő katalógusokban új főlapot készítenek. Az „irodalmi egységet” melléklapokkal jelölő katalógusokban az eredeti címet egyszerűen hozzáfűrik a megjegyzésbe. Nem tagadható a tény, hogy az „irodalmi egység” azonosítása és besorolása kizárólag melléklapokkal, hátrányt is jelentett: a klasszikus anonimuszok fordításainak különféle kiadásai, amelyeket főként konvencionális címükkel, „irodalmi egységként” ismeretese, csak a melléklapok gyűjtik össze, míg a főlapok, azaz a kiadások leírásai szétszóródtak a katalógusban. Vö. VERONA (1959) : 97-98.

²⁸⁹ ICCP Report, (1963) : 112. Kiemelés az eredetiben.

²⁹⁰ SMIRAGLIA (2001b) : 25

bővített, rövidített, javított, átdolgozott formában. „Formai jegyei”,²⁹¹ azaz a kiadványon feltüntetett szerző, cím váltakozó formában szerepelhet, sőt, a szerző, a cím is megváltozhat – vagy elmaradhat, mialatt a mű még mindig azonosítható marad. Elhatárolta a könyvet és kiadásait, meghatározta a könyv(/mű)család, a közös eredetre visszavezethető egyedek csoportjait, egyúttal érintette a mű változatokban való előfordulásának problémáját. E változatok magukban foglalják a teljesen azonos szövegek csoportját, az eredeti mű más nyelvű fordításait, a tartalmi magvukban azonos műveket és az egyéb átdolgozásokat. Valamennyi, a „könyvcsaládhoz” tartozó kiadvány egységesített jegyekkel (egységesített címekkel) kapcsolható össze.²⁹²

Amíg Lubetzkyt, Veronát, Domanovszkyt a *mű – kiadás – példány* közötti összefüggések foglalkoztatták, addig Patrick WILSON a *mű – szöveg* vonzatait taglalta. Szemléletében a *mű* szövegek különféle megjelenési formájának családja, a szövegek egy közös ősműtől származnak, együtt alkotják a bibliográfiai családot, a közös ősműtől származó szöveg-egyedek csoportját, további általánosabb síkok felé haladva pedig a *bibliográfiai univerzum* tagjainak tekinthetők, bibliográfiai univerzum alatt értve a nyilvános beszéd és írott műfajok információkereső rendszerekben lévő rekordjainak összességét. A szöveg első megjelenése az első kiadás, ha csak egy megjelenése van, akkor ez marad a szöveg egyetlen és egyben utolsó kiadása is. Viszont, az első kiadás valaminek a kezdetét is jelentheti: a szövegnek *verziói* keletkeznek, régebbiek, újabbak, rövidebbek, bővebbek, átdolgozottak, a javítás során megváltoztatott tartalommal publikáltak, kritikai kiadások, és így tovább. Ezek mind az első szöveg *származékai* más szóval: *derivációi*. Az *irodalmi egység* vs. *bibliográfiai egység* (vö. Verona) vagy *könyv* vs. *mű* (vö. Lubetzky, Domanovszky) wilsoni átértelmezésében ezek a *szöveg*, a *kapcsolódó szövegek*, *változatok*²⁹³ és *származékok* láncolatát alkotják.²⁹⁴

A számítógépes katalógusrendszerek megjelenésével a katalógus építésének és használatának módja is gyökeresen megváltozott. A legszignifikánsabb változásokat O’NEILL – VIZINE-GOETZ három kérdéskörben látta, ezek: (1) a gépi formátumú előállítás, terjesztés és felhasználás, (2) az online, osztott rendszerek széles körben való elterjedése és (3) a katalógusok globalizációja. Míg korábban egy-egy önállóan épülő katalógus konzekvens, de a szabványostól esetleg eltérő felépítése, adatformálási módja az

²⁹¹ Hogy ezek az elemek mennyiben tekinthetők „formai” jegyeknek, ld. a kérdésről közölt 25. számú jegyzetet az I. fejezetben.

²⁹² DOMANOVSKY (1964) : 26-35, 39

²⁹³ A mű és a változatok részkérdéseiről ld. még GRAHAM (1990) : 11-32.

²⁹⁴ WILSON (1983) : 4-5

adott könyvtáron belül létjogosultságot nyerhetett, addig a globalizálódó folyamatok nagyobb mértékű szabályozottságot és szabványosságot kívánnak meg. Az az eszköz, amely korábban megfelelt a helyi gyűjtemény darabjainak azonosításához és megtalálásához, nem megfelelő a globális körülmények között”.²⁹⁵ A több állomány adatait integráló rendszerek fellépésével a katalógus egy adott művet megkereső funkciója háttérbe szorult, ezzel szemben viszont intenzívebben felmerült egyrészt a *mű* számbavételének és kereshetőségének követelménye és általában a *kollokáció* funkciója,²⁹⁶ másrészt a bibliográfiai kapcsolatok azonosíthatósága és bemutatása a felhasználó előtt.²⁹⁷ VELLUCCI meghatározásában „bibliográfiai kapcsolatokról akkor van szó, amikor a bibliográfiai entitások – a lejegyzett tudás bármilyen előfordulását jelölve – valamilyen formában összefüggenek”, az aktivizált információk átvezetési számai mentén pedig a felhasználók „bejárhatják a kapcsolatok univerzumát”.²⁹⁸ Felhívja a figyelmet a katalógusban rejtőzködő, implicite meglévő kapcsolatokra is: (1) a lineáris soroláskor egymás után, vagyis a megfelelő közelségbe kerülő adatsorok (pl. a cédulák egymásutánisága) is kapcsolatot jeleznek; (2) a leíró adatelemek, mint pl. a megjegyzés mezőben közölt információk is tartalmaztak/tartalmaznak implicite utalásokat kapcsolatokra (ezeket *adat-szintű*, nem közvetlenül összefűzött kapcsolatoknak nevezi); (3) az ún. *bibliográfiai történet* (előzmény) jelzése. Számítógépes adatbázisban, a strukturált adatszerkezetben vagy metaadat-jelölő nyelv segítségével e kapcsolatokat a keresőrendszerek számára explicitté, megjeleníthetőkké kell tenni a bibliográfiai és az auktorizálási rekordok révén. Ebben elsősorban a *mű auktorizálási rekordjára* hárul nagy feladat, amely az auktorizált címmel jelöli a mű sztenderd felidézési módját, és más adatokhoz vagy adatcsoportokhoz átvezető hozzáférési pontot is alkot. Az empirikus elemzések tanúsága szerint a nagy adatbázisokban és online katalógusokban sem a kollokatív, sem a kapcsolatrendszer bemutató funkció a műre nézve nem érvényesült megfelelően az auktorizálás nehézségei miatt, de sok esetben figyelmen kívül marad maga a mű-szintű hozzáférés is. Vellucci konklúziója szerint a kifinomult, a kapcsolatrendszer is feltáró, mű-központú elektronikus katalógus kifejlesztéséhez a mű auktorizálásának bevezetésére és ennek az auktorizált adattípusnak következetes alkalmazására van szükség.²⁹⁹ E koncepciót erősíti meg FATTAHI is, aki rámutatott arra, hogy az adatbázisok

²⁹⁵ O’NEILL – VIZINE-GOETZ (1988) : 169-170; VELLUCCI (1998) : 107

²⁹⁶ WILSON (1989a) : 5-16

²⁹⁷ O’NEILL – VIZINE-GOETZ (1988) : 174-179

²⁹⁸ VELLUCCI (1998) : 105 és 120

²⁹⁹ I. m. : 120-139

nagyságával arányosan nő a kifejezési és megjelenési formák többszöröződése egy műhöz kapcsolódóan, és valószínűsíthető, hogy nőni fog az igény a dokumentumok vagy művek specifikusságának megjelenítése iránt egy-egy nagyobb integrált rendszerben. Ezért szükségessé válik a több szintű rekord szerkezetének kidolgozása, kiváltképp a nagy bibliográfiai családdal rendelkező irodalmi művek esetében (mint pl. Shakespeare Hamletja), amelyeknek sok kifejezési és megjelenési formája van. A bibliográfiai családfába tartozó műveket összegyűjtő rekord, a mű „szuperrekordja” lesz.³⁰⁰

A bibliográfiai rekord szintjeinek és kapcsolatrendszerének entitás-kapcsolat modelljében (FRBR-tanulmány) a bibliográfiai entitás legmagasabb hierarchikus szintjén ’a mű’ absztrakt entitása van. ’A mű’-nek több kifejezési formája lehet, a kifejezési formáknak megjelenési formái lehetnek, a megjelenési formák pedig példányokban ölthetnek testet.³⁰¹

SMIRAGLIA a *mű* természetrajzának teoretikus körülírására törekedve továbbszőtte a *mű* – *szöveg* – *dokumentum* láncolatát: a dokumentum a szöveg fizikai hordozója, a dokumentum csak egy szöveget tartalmazhat, de a szöveg több dokumentumban is megjelenhet. A mű a szerzők által létrehozott szellemi tartalom, amely szöveg segítségével ölt testet a dokumentumban, és kommunikáció céljából jön létre, mű-fenomén eredményezve. A mű-jelenség fogalmának definícióját episztemológiai analízisekből következtetve a következőképp adta meg:

„A mű érzékelhető, konkrét gondolatok szemantikai vagy szimbolikus kifejeződése. A mű gondolatokat tartalmaz, amelyeket fogalmi (jelölt) és képi (jelölő) jelek hordoznak. A műnek a társadalomban ugyanaz a funkciója, mint a jelnek a nyelv esetében. [...] Ha a mű kánont képez, akkor az azt jelző szövegek leszármazhatnak és átalakulhatnak. A származékok egy vagy több formában keletkezhetnek: 1) párhuzamos kiadások; 2) folytatólagos kiadások; 3) kiegészített kiadások; vagy 4) kivonatok. [...] A mutációk szintén egy vagy több formában jelentkezhetnek, ezek a 1) fordítások; 2) adaptációk; 3) előadások.”³⁰²

Smiraglia lényegi vonásként emeli ki a dokumentáció nézőpontjából azt, hogy a mű-fenomén kulcsfontosságú összetevője az *eredet* elvont fogalmi pontja, innen eredeztethető a számos, leágazó kapcsolat, ezeket kell megjelenítenie az információkereső

³⁰⁰ FATTÁHI (1998) : 21-24, LEAZER (2000) : 107 Carlyl Allysonnak tulajdonítja a szuperrekord kifejezés eredetét. Ld. még BARNHART (1996).

³⁰¹ FRBR : 12-23.

³⁰² SMIRAGLIA (2001a) : 37

rendszernek. Felfogásában a mű nem pusztán dokumentum, hanem a *társadalomban betöltött kulturális szerepe van*, amelyek egyben meghatározzák az adott mű továbbalakulását is az idők folyamán. A derivációk empirikus vizsgálatai azt mutatják, hogy a művek legtöbbjének csak egy megjelenése van, de a születő művek számarányait tekintve lényeges részük esetében *bibliográfiai családok* generálódnak. A mű evolúciója az intenzív újrakiadással és fordítással kezdődik, leggyakoribb megjelenési módjai a párhuzamos és folytatódó kiadások, az egyéb megjelenési módok aránya jóval kisebb. *Mutációk és derivációk* figyelhetők meg, amelyek az idő és más komplex szociokulturális tényezők függvényében változó módon öröközik meg vagy viszik tovább a különféle megjelenési formákban vagy új művekben az *ősmű* tartalmi magvait.³⁰³

A műnek sok szövege és sok dokumentumféleségben való megjelenése lehet. A *bibliográfiai entitásnak* kétféle összetevője van: az egyik a dokumentációs entitás, egyszerűsített kifejezéssel: a *dokumentum*, amelyet fizikai forma jellemez, a másik a *mű* mint elvonatkoztatott szellemi-tartalmi összetevő. A szöveg, amely szavak vagy szimbólumok szociokulturális térben keletkezett összessége, mindkét összetevőnek része.³⁰⁴ A történeti-kulturális és társadalmi tényező a mű kommunikációra alkalmas jellemzőjéből eredően a műben meglévő szellemi tartalmak recepcióját határozzák meg, a recepció során a mű egyes elemei beépülnek más művekbe (egy irodalmi alkotás pl. festmény vagy zenemű ihletője lehet). Ha egy ősműnek van leszármazott családja, az elágazások száma és a leszármazott művek mennyisége, variabilitása az eltelt idővel arányosan nő, de befolyásolják az arányokat az egyes műfaji kategóriák, a nyelv, a keletkezés helye, a tudományág.³⁰⁵ A mű komplex voltaához hozzátartozik a társadalmi szerepe is, az a hatás, amit egy-egy kulturális közösségben egy-egy ősmű, korának előrehaladásával kiválthat.³⁰⁶

Smiraglia felállította a bibliográfiai család tagjai közötti lehetséges, a származásra utaló bibliográfiai kapcsolatok taxonómiáját is, ezek:

1. szimultán származékok (művek, amelyek párhuzamosan kerülnek kiadásra, pl. amerikai – brit kiadás);
2. egymást követő származékok (javított, bővített kiadások);

³⁰³ SIMARGLIA (2001a) : 38-39

³⁰⁴ SIMARGLIA (2001b) : 3-10

³⁰⁵ I.m. : 89-94

³⁰⁶ I.m. : 122-128

3. fordítások, azok is, amelyek párhuzamosan az eredeti szöveget is tartalmazzák;

4. az eredeti szöveg más bővítményekkel: konkordanciákkal, illusztrációkkal, kommentárral stb.;

5. kivonatos – rövidített, tömörített, szemelvényes kiadás;

6. adaptációk (egyszerűsített, dramatizált, megzenésített változatok és más hasonló módosítások);

7. előadások, hang, vagy képi megjelenítések (film, videó), hangfelvételek.³⁰⁷

A bibliográfiai kapcsolatok taxonómiája korábbi előzményében TILLETT a névelemekre is kitért, de figyelme csak a leírandó példány címének formai variánsaira terjedt ki (borító-, gerinc-, auktorizált- párhuzamos cím stb.).³⁰⁸ Martha YEE a műváltozatok taxonómiájának hierarchikus rendszerét állította fel, arra a megállapításra jutva, hogy hatékonyabb információszerzési eljárás lenne a kiadás-alapú rekordkapcsolás helyett a *mű rekordjából kiinduló kapcsolatrendszer* kialakítása. A bibliográfiai entitás számbavételének három alapfeltételét a következőképpen határozta meg: (1) az entitást definiálni kell, (2) az entitást meg kell nevezni, (3) az entitás névváltozatait fel kell tárni és biztosítani kell a névvariánsnak a kiválasztott névalakhoz átvezető kapcsolatokon alapuló apparátusát. Ehhez nélkülözhetetlen a *mű normalizált formában való megnevezése* és az információs rendszerek átstrukturálása annak céljából, hogy a műhöz kapcsolódó szerzőségi, szöveg-változati és média-megjelenési formákat rögzíteni és a használó számára megjeleníteni lehessen.³⁰⁹ HAGLER észrevételezte, hogy a *művek nevükkel való rögzítése* újabb autorizálási fájl: a *mű-auktoralási állomány* létrehozását teszi szükségessé. Az online információs rendszerek OPAC-jait ugyanis nem jellemzi a műazonosító szerinti böngészés lehetősége. Esetlegesen és csak közvetetten, Boole-operátorok használatával lehet a kapott információkból a műre következtetni, a szerző nevének ellenőrzött formája és a főcím, esetleg az auktorizált műcím együttes megadásával vagy a bennük lévő szavak szókombinációs keresésével. A médiumfajták gyarapodásával viszont egyre szükségesebb lesz a mű felőli megközelítés, ezért javasolt, hogy a katalógizálási szabályzatokban az autorizálási fájlok építésével külön fejezet foglalkozzon. A fájl felépítéséről tett javaslataiban felvetette azt, hogy 'a mű'-ről készített autorizálási rekord a többi autorizálási rekordokhoz hasonlóan szabályozott, prekoordinált módon, kételemű

---

³⁰⁷ I.m. : 42

³⁰⁸ TILLETT (1989b) : 10-11

³⁰⁹ YEE (1998) : 62, 96,

azonosítóval: a szerző nevével – vagy a predomináns szerző nevével (ha ilyen van), és az auktorizált címalakkal készüljön, a név-autorizálási állománnyal integráltan, belefoglalva az azonosságot, hierarchikusságot és más összetartozást jelölő kapcsolatokat is, amelyek megjelenítését a keresőfelületeken is biztosítani kell. A szabványokban világosan elkülöníthetőnek kell lennie a mű és a dokumentum fogalmának, az információszerzés szempontjából pedig az *egységesített besorolási adat (main entry heading)* helyett inkább a *hozzáférési pont (access point)* terminus használatát javasolja. Ugyanakkor a társszerzős művekre alkalmazott „hármasszabály” elvétől való eltekintést és a csak monográfia-központú katalogizálási elv feladását is szorgalmazza.³¹⁰

SVENONIUS az információszerzés kontextusában külön bibliográfiai nyelvezet elméletét állította fel. A bibliográfiai nyelven megnevezett entitás visszakereshetőségének fő kritériuma az egységesség és a félreérthetlenség, ezt szolgálják az adatbázis-modellben az azonosítók, azaz az entitások normalizált nevei. A bibliográfiai nyelv elemeivel az entitások attribútumaihoz (köztük a szerző, cím) rendelhetünk azonosítót, a *szuperművek*, *művek* és *kiadások* leírásának szintjén. Szuperművön (talán megfelelőbb lehetne a *szupramű* vagy *ősmű* kifejezés), a másoknál *bibliográfiai családnak* nevezett közös ősműre visszavezethető, a tagok kollokációjára alkalmas eszközt értette.³¹¹ Az azonosítók célja az,

- hogy összegyűjtsék az ősmű, a mű vagy a kiadások csoportjának minden tagját;
- hogy a bibliográfiai leírásokhoz rendező (információszerző) elemeket lehessen hozzárendelni;
- hogy gyűjtőpontként összekapcsolhassák a szuperművet a művekkel és kiadásokkal;
- elsődleges hozzáférési pontként szolgálhassanak a kereséskor.³¹²

E célok miatt különböző azonosítóval kell ellátni a művet, a kiadást és a kifejezési formák eredetijét megnevező eredendőt, a szuperművet.³¹³

A feltárás egységében jelentkező *kiadás-szemléletűségtől a mű felé* való elmozdulás szükségességét jelzi Tom DELESEY is az elektronikus környezetben

---

³¹⁰ HAGLER (1998) : 226-227. Megjegyezzük azonban, hogy értelmezésünk szerint a hozzáférési pont nemcsak az auktorizált formával szerepeltetett főtételt, hanem valamennyi számbavett névváltozatot képviselhet. Vö. a III. fejezetben megadott fogalommagyarázatokkal.

³¹¹ Smiraglia Svenonius „szupermű” kifejezését a „bibliográfiai család” terminussal felelteti meg. Vö. SMIRAGLIA (2002b) : 5-6

³¹² SVENONIUS (2000) : 53-54, 95

³¹³ I.m. : 95-98

felbukkanó mű-változatok sokaságának kezelésére utalva, jelezve azt, hogy már nemcsak a mű-változatok, ezzel együtt a főcím meghatározása jelentenek problémát, hanem a mű mint lezárt, körülhatárolható egység képzete is meginog a hipertext kapcsolatokkal összefűzött, vagy a dinamikus, egy-egy alkalmi kérésre, változtatható tartalommal megjeleníthető kompozitumokkal. Elmosódik ugyanis a határ aközött, mi van a művön belül és mi van rajta kívül.³¹⁴

SMIRAGLIA ezt a jelenséget a *posztmodern* szemlélet sajátosságával magyarázza: a modernitás következetesség és egység iránti törekvését fölváltja a diverzitás, a tárgykör- és kontextus-függőség, az egyéni és az esetenkénti relációk lehetősége, a radikális relativizmus hangoztatása. Míg a modern szemléletre az egységes értelmezés és a konszenzusra törekvő megoldások jellemzők, addig a posztmodern szemlélet azokat a rendszereket keresi, amelyekben a jelek az esetenkénti, relatív jelentések hordozására is alkalmasak. Konklúziója szerint az információ- és tudásszervezés posztmodern megközelítése egyén- és kontextusfüggő. Az univerzalizmust föladvá törekednie kell olyan kommunikációra, amely megfelel a társadalmi szokásoknak, igényeknek és a megcélzott közösségek egyedi nyelvének. A konkrét sémák helyett olyan közvetítő rendszerekre van szükség, amelyek a felhasználók számára transzparens tartalmakat nyújtanak.

A dokumentációs entitások történeti–ismeretelméleti kontextusában Smiraglia kumulálja a műről való gondolkodás régebbi és újabb eredményeit Hyde-tól a késő huszadik századig. A katalógusok fejlődését *episztemológiai*lag a *pragmatika visszatükröződésének* látja a betűrendezés és a besorolási tételfejek alakulását tekintetve is. Jellemzője e folyamatnak a *mű – könyv* összefüggések egyre komplexebb feltárása. Főbb momentumai az „*irodalmi egység*”, később, a Domanovszky-értelemben vett mű absztrakt fogalma, a mű megvalósulásával és variációival szoros kapcsolatban, az újabb elméletek nyomán a művek családjában az eredetre visszamutató űs meghatározása, a szupramű-rekord a leszármazott egyedek és összefüggéseik feltárásával, egészen a szerteágazó mű-jelenségekig, a bibliográfiai entitások kapcsolatainak taxonómiájáig. Ebben a kontextusban 'a mű' leírása és kapcsolatainak megjelenítése, változatainak összegyűjtése, és esetenként megszabható, meghatározott információközlő nyelv segítségével való közérthető megjelenítése, elsőrendű feladata az információs rendszereknek.³¹⁵

---

³¹⁴ DELSEY (2002) : 36-37

³¹⁵ SMIRAGLIA (2003). Meg kell viszont jegyezni azt, hogy a mű koncepciójával foglalkozó elméleti szakirodalom általában a sok kiadást, feldolgozást és átdolgozást megért szépirodalmi művek nagy

A modern katalogizálási szemléletben tehát a mű megjelenési formája (kiadása, konkrét megvalósulása) képezi a katalogizálás alapegységét, az újabb kutatások és (nemzetközi) törekvések viszont az entitás-kapcsolat modellben (ld. FRBR és Frankfurti Alapelvek), *a mű összefoglaló absztrakt szintjének megragadásával, leírásával, a származékok leágaztatásával együtt* képzelik el a bibliográfiai leírást és a rekordok szerkezetét. A név és cím hozzáférési pontok szerepe az információk közvetítésében és rendezésében ezekben a koncepciókban is kulcsfontosságú tényező marad.

Koncepciók a normálformáról (auktorizált alakról) és funkcióiról

Az IFLA 1961-es párizsi konferenciáján megfogalmazott keretszabályok között szerepeltek a személynevek egységesített alakjára vonatkozó kitételek, amelyek kimondták: az egységesített név (a címet is beleértve) a legismertebb névalak, azaz az a forma, amely „a katalogizált művek kiadásaiban vagy közismert forrásművek hivatkozásaiban a leggyakrabban előfordul”. Ha a név több elemből áll, a rendszer meghatározásánál figyelembe kell venni az adott ország névhasználatának gyakorlatát – ha ez nem lehetséges, akkor annak a nyelvnek a hagyományait, amelyen a szerző alkotott, illetve amelyen létrehozta műveit.³¹⁶

A párizsi alapelvek különféle értelmezést nyertek a különböző nemzetek körében, rendkívül változatosan érvényesültek. Az 1969-ben megtartott koppenhágai nemzetközi katalogizálási konferencián a nemzetközi egységesség nagyobb mértékének elérése céljából a szerző nemzetiségének megfelelő *eredeti névalakot* javasolták auktorizált formakénti alkalmazásra, szemben a nemzeti nyelven meghonosodott névalakokkal.³¹⁷ A hetvenes évek derekán az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel (Universal Bibliographic Control, UBC) munkacsoport hosszútávú programja a nemzetközi egységesség elvét továbbszöve azt ajánlotta, hogy a *nemzeti bibliográfiák* saját, az országukban élő vagy a kulturális örökségük részeként számon tartott írók, személyek besorolási adatait hozzák létre, készítsék el és tegyék *hozzáférhetővé* az auktoralizálási jegyzékeket³¹⁸. Az IFLA UBC

---

kiterjedésű bibliográfiai családjainak reprezentálására terjed ki. További vizsgálatok és elemzések tárgyát képezhetné a szakirodalom, és jobbra a tudományelmélet és tudománymetria kereteiben tárgyalt recepciós jelenségek elhelyezése a mű-elmélet kontextusába, amely problémakörre SMIRAGLIA (2001b) csak általánosságban utal a mű társadalmi hatásának említésekor.

³¹⁶ ICCP 7., 8., 12. szakasz

³¹⁷ REPORT (1969) : 110

³¹⁸ ANDERSON (1974) : 47. Megerősítették és elfogadták ezt a koncepciót 1977-ben Párizsban, a Nemzeti Bibliográfiák Nemzetközi Kongresszusán. Vö: *International Conference on National Bibliographies, Paris, 1977: final report*. Paris : Unesco, 1978. 13. pont. Az UBC program és a hozzá kapcsolódó katalogizálási konszenzusok összefoglalóját a magyar szakirodalomban valamint hazai recepciójukat ld.: FÜGEDI (1975; 1978a ; b ; c ; 1985).

irodája a nemzeti könyvtárak számára kidolgozott Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel Program pontjai között *nemzeti autorizálási adattárak* létrehozását is előrelátta, megfogalmazva azt az ajánlást is, hogy a nemzeti bibliográfiai intézetek a kurrens és retrospektív bibliográfiák megjelentetésével párhuzamosan, mintegy másodlagos feladatként, a saját nemzeti, illetve kulturális örökségük körébe tartozó szerzők, személyek auktorizált névalakjait és azonosító adatait is vegyék számba és tegyék közzé a nemzeti autorizálási adatállományt. Az egyes személynév-rekordok tartalmazzák az adott nemzeti bibliográfia által megállapított és kiemelt névformát, a névváltozatokat, az azonosító adatokat. A nemzeti autorizálási adatállomány ilyenformán egy adott ország nemzete és nemzetiségei körében számontartott személyek egyféle „törzskönyvezett”, hitelesnek tekinthető névalakjáról ad számot, e névalakok az adatbázisokba szervező elemként és hozzáférési pontokként ágyazódnak be. A kiválasztott formán kívül a fájlnak regisztrálnia kell még a névváltozatokat (utalókat) és más azonosító vagy eligazító információkat. Az eredeti név megfelelő alakjának és szerkezetének megállapítását segítő születtek meg az IFLA segédkiadványai, amelyek az auktorizált formák megszerkesztéséhez vagy az auktorizálási jegyzékek kialakításához nyújtanak segítséget.³¹⁹

A nemzetközi adatcsere feltételeinek javítása céljából hozták létre még 1978-ban az autorizálási rekordok egységes szerkesztésének kidolgozásával megbízott munkacsoportot, amely feladatul tűzte ki:

- 1) a könyvtárak bibliográfiai igényeihez igazodó nemzetközi autorizálási-rendszer specifikálását;
- 2) UNIMARC formátum kifejlesztését az auktorizálási adatok cseréjére;
- 3) kifejleszteni az adatcsere leghatékonyabb módszerét.³²⁰

Az 1990-as, a számítógépes feldolgozás elterjedésével párhuzamosan, helyesebben annak hatására, egyre erőteljesebben vetődött fel az auktorizált produktumok globális és lokális vonatkozásokban egyaránt szükségesnek mutató „újrafelhasználási” igénye. A bibliográfiai adatcserében a rekordokkal együtt a hozzáférési pontok, az auktorizált névformák is automatikusan beilleszkedtek a helyi adatbázis állományába. Ez az adatáramoltatás viszont nem terjedt ki az autorizálási rekordok adataire is: a névváltozatokra és más információs adatokra. A bibliográfiai adatcsere mintájára az auktorizálási rekordok cseréjének lehetőségét villantotta fel már korábban a MARC /

---

³¹⁹ Az auktorizált formák megszerkesztését segítő IFLA kiadványokat ld. a kutatástörténeti összefoglalóban, illetve a bibliográfiában.

³²⁰ DELSEY (1980) : 10-11

Authority (1981) majd a UNIMARC / Authorities (1991) gépi formátum, a GUARE-ban (1984) definiált adatelemeknek, auktorizálási formáknak és utalótételeknek megfelelően, valamint a megfelelő, a MARC szerkezetben specifikált tartalomjelölőkkel (hívójelekkel, indikátorokkal és almező-azonosítókkal). A UNIMARC nem definiált konkrét, az auktorizált nyelvi alakokra vonatkozó szerkesztési előírást, meghagyva e hatáskört az egyes nemzeti katalogizálási szabályzatoknak.³²¹

Az IFLA UBCIM program kiemelt prioritású ágazatként jelölte meg a névadatok auktorizálásának koordinálását az egyes országok között, a nemzetközi adatcsere ezen a téren mégsem vált népszerűvé.³²² A sikertelenség okait elemző tanulmányok megállapították, hogy a nemzetek feletti valódi egységesség megvalósulását számos tényező korlátozza. A főbb gátló tényezők a nemzeti katalógusok eltérő rendsző-hagyománya, a katalógus nyelvén közölt adatelemek, a rövidítések, írásmódok, a transliteráció különféle változatai, a gépi adatformátumok különbözősége, az egyes adatmezők kitöltésének eltérő módja.³²³ Hiányosságként jelölték meg azt is, hogy az auktorizálási rekordok nem tartalmazznak semmilyen információt a szerző nemzeti (állampolgársági) hovatartozásáról sem. A UNIMARC szerkezet sem tartalmazott olyan adatmezőt, amelyben ez az adatféleség regisztrálható lett volna, ennél fogva, az UBC programban eltervezett, a megfelelő nemzeti bibliográfiai hatáskör alá eső szerzőkről való információszolgáltatás lehetetlenné vált azzal, hogy az adattárakban a nemzeti szerzők szétválaszthatatlanok a nem nemzeti szerzőktől.³²⁴

BOURDON a rekordcsere valamint a katalógusban betöltött szerepük szempontjából, az automatizált rendszerek akkori állapotának megfelelően kétféle auktorizálási állományt különböztetett meg: (1) az adott adatbázisban a műveleteket irányító név-fájl (management file), amelynek feladata a név-hozzáférési pontok vezérlése és a vonatkozó bibliográfiai információk összegyűjtése. A rekordok a kiválasztott névalakon kívül összegyűjtik a névváltozatokat, és tartalmazhatják az entitás megkülönböztetésére szolgáló kiegészítő adatokat is, de hivatkozásaikban az adott katalógus állományához kötődnek, nem szakíthatók el attól, ezért a rekordok teljes adattartalmukkal együtt nem alkalmasak az adatcserére. (2) Az *azonosító név-fájl* (identification file) az előző típusú fájl

---

³²¹ WILLER (1996)

³²² BEAUDIQUEZ – BOURDON (1991) : 4

³²³ Részletesebben ld. MURTOMA – GRIEG (1994) : 55-58

³²⁴ BEAUDIQUEZ – BOURDON (1991) : 5; WILLER (1996); valamint ld. még ugyanezen fejezet 3. bekezdését (Az auktorizálási névrekord adatelemei) és az 1. ábra szerint közölt rekordszerkezetet a bővítési ajánlásokkal, MANDATORY (1998).

feladatkörétől elkülönítetten az entitás azonosításának funkciójával rendelkezik: ebben a fájlban az entitásról csak azok az adatok vannak meg, amelyek révén a rekordok önmagukban állva, a bibliográfiai állománytól függetlenül új kontextusba kerülve tudják azonosítani az entitást. Ezek a rekordok az adatcserére is alkalmasak.³²⁵

Bourdon az egyes nemzeti autorizálási fájlok vizsgálatával kimutatta, hogy az azonosító fájlok speciális adattartalma három kérdéskörben váltakozik, ezek:

- 1) az egységesített forma megválasztása,
- 2) a több tagból álló nevek szerkezete,
- 3) a szerzők megkülönböztetése.

Míthogy ezekben a kérdésekben a nemzeti szabályzatok eltérnek egymástól, a nemzetközi adatcserével, az egyik fájlból a másikba történő adatbetöltés különféle szabályok szerint írt névformák keveredéséhez vezethet.³²⁶ Az „újrahasznosíthatóság” koncepciójának tartalmaznia kellene azt, hogy milyen elemekből álljanak a besorolási adatok, mely elemek használhatók közösen, milyen módosításokkal felelhet meg egyik rekord az eredeti kontextusból kiszakítva egy másik célkatalógusban, milyen mérvű különbségek tolerálhatók a normálformák között, anélkül, hogy a katalógus konzisztenciája sérülne.³²⁷ A nemzeti bibliográfiák eltérő gyakorlatának megőrizhetőségére, a nyelvi, nemzeti hagyománybeli, technológiai különbségek áthidalására elfogadható megoldásnak tartja az egyezményes nemzetközi azonosító bevezetését, az ISA(D)N (International Standard Authority Data Number vagy röviden: ISAN) számmal.

E koncepció szerint ISA(D)N azonosítóval rendelkezne minden auktorizálásnak alávetett entitás (személy, testület stb.). A koncepció szerint, mint azt már jeleztük, az azonosítóhoz minden előfordulási forma, minden névalak egyenrangúan köthet.³²⁸ A kiadóknak az adott országban működő nemzeti ISAN-irodától kellene igényelniük a szerző azonosító kódját, amelyet az ISBN számhoz hasonlóan a kiadvány impresszumába is beleírhatnak. A relációs adatbázisok és a távoli hozzáférés technológiájára építve az ISA(D)N jelzet közvetítésével létrejöhet a kapcsolat a vonatkozó bibliográfiai tétel az auktorizált névalakkal, valamint a hozzárendelt kóddal jelölt entitás között. Az azonosító

---

³²⁵ BOURDON (1993) : 35-41

³²⁶ I.m. : 42

³²⁷ I.m. : 61-64

³²⁸ Az ISA(D)N lehetséges szerkezetéről ld. ugyanezen fejezet 3. bekezdését.

az információs rendszer háttérében maradvá közvetítheti az információkat, a következő útvonalon:

keresőkérdés (a név bármely változata) > ISA(D)N > dokumentum.

A szerző auktorizált névalakja ebben a folyamatban *változó* maradhat, míg az ISA(D)N kód léphet *az állandó tényező* helyébe, ez lenne a rekord változtathatatlan eleme. A szerző azonosítását, a név jelentését megadó *referenciális tartalmak*, a rekord további – változtatható tartalmú, bővíthető adatmezői segítik. A rekordban könnyen figyelemmel kísérhetők a szerzők névváltozásai, transliterált változatai, az egyes nemzetek hagyományában használatos formák, a homonímák, kiküszöbölhetők a rekordok duplikálása.³²⁹ A rendszer felállításának lehetőségeit mérlegelők megjegyzik: az ISAN irodák nemzeti vagy nemzetközi intézményesített felállítása az előrehaladott automatizálási lehetőségek ellenére is kétségkívül nagy terhet és költséget rónának a fenntartókra. A visszamenőleges munka is milliós tételeket jelentene a rekordszámok vonatkozásában. Nyitott kérdésként merült fel az is, hogy az egyre nagyobb számban megjelenő, gyakorlatilag ellenőrizhetetlen elektronikus dokumentumok kiadói, különösen a világhálón közzétett munkák esetében mennyire tartják fontosnak ISAN kóddal azonosítani a szerzőt, s ha fontosnak tartják is, milyen rendszerességgel fogják azt alkalmazni.³³⁰ Ronald HAGLER a művekre vonatkozóan is fölvetette egyféle ISBN azonosító bevezetésének gondolatát.³³¹

Bourdon ajánlása szerint a szerző azonosításához szükséges jelsort egyetlen centralizált vagy több decentralizált adatállományból lehetne lehívni. A centralizált változat szerint központi adatbázis épülhetne UNIMARC formátumban. A decentralizált változat feltétele, hogy minden nemzeti bibliográfia a széles nyilvánosság előtt közzétegye saját autorizálási adattárát, amelyet az UBC ajánlásai szerint készít.

A szerzők jelölésére használható semleges azonosító koncepciója már előrevetítette a nemzetközi szakmai szervezetek beletörődést abba, hogy a merev szabályok alkalmazása a szerzők névalakjainak meghatározására nem minden szempontból előnyös. Az IFLA szakértői munkacsoportja (IFLA UBCIM, MLAR) a nemzetközi adatszereben részt vevő autorizálási rekord nélkülözhetetlen, minimálisan kötelező adattartalmának kidolgozási munkálatai során kialakított álláspontjában,³³² Bourdon

³²⁹ Vö. SNYMAN - RENSBURG (1999) : 313-322 és (2000) : 63-68

³³⁰ Ld. még: DANSKIN (1998) : 200-205

³³¹ HAGLER (1998) : 228

³³² MANDATORY (1998)

tanulmányának publikálása után öt esztendővel, ismételten az „egységesített besorolási adatok” nemzetközi cseréjének szükségességét hangsúlyozta, továbbra is nagy jelentőséget tulajdonítva az adatcserének, az auktorizálási jegyzékek kialakításának mind az adatfeldolgozók, mind a felhasználók szempontjából. A MLAR-ajánlás viszont a nemzetközi szervezetek lemondó belátásáról is tanúskodik, amellyel elismerték a globális egységességre való törekvések hiábavalóságát, megvalósíthatatlanságát és értelmetlen voltát; elismerték azt is, hogy a nemzeti bibliográfiáktól nem lehet elvárni, hogy gyökeresen megváltoztassák a hosszabb időn át jól bejáródott, megszokott és elfogadott gyakorlatot a normálformák kiválasztásában. Az egységesítési törekvések ennek következtében irányt változtattak: a besorolási adatok egységesített formája lekerült a napirendről, az egységre jutás tárgya módosult az adatcserében részt vevő auktorizálási rekordok minimális adattartalom-szintjének megállapítására.³³³

A munkacsoport, mandátumának lezárásakor, ajánlást fogalmazott meg, amelyben javasolta, hogy e koncepció szerint a nemzeti bibliográfiai intézetek szabad hozzáféréssel tegyék közzé a saját hatáskörükbe tartozó autorizált állományukat az Interneten, s olyan keresést segítő informatikai háttér kifejlesztését is sürgetette, amely hatékonyan teremthet kapcsolatot a rekordszolgáltatók kontrollált adatai között akár az egyes helyi rendszerek rekordazonosítói, akár az ISA(D)N valamilyen változata révén. Felvetették a levéltári gyakorlat valamint a kiadói és szerzői jogvédő irodák hasonló törekvéseivel³³⁴ összhangban a *virtuális név-adattár* létrehozásának gondolatát.³³⁵ Az auktorizálási fájlok kompetens intézmények általi, szabad internetes hozzáférésű közreadása így hozzájárulhat az IFLA stratégiájába foglalt koncepció megvalósulásához is, amely szerint a nemzeti bibliográfiai intézetek feladata a hatáskörükbe tartozó névadatok auktorizálása, az *auktorizált nemzeti adatállományok* pedig az adatfeldolgozók számára a *legHITELESEBB forrásnak* tekintendők.³³⁶

Az egységesség-elv további fellazulását eredményezték az elektronikus dokumentumok offline és online megjelenése, amelyek önmagukat leíró metaadatokat

---

³³³ U.o.

³³⁴ Az auktorizált névadatok más területeken is hasznosítható lehetőségei már korábban is felvetődtek, vö.: a levéltári érintkezésekről: MATTERS (1990); WEBER (1990); a kereskedelmi érdekeltségéről: PATTON (1992).

³³⁵ WILLER (1999) : 43-70, és ld. még TILLET (1996)

³³⁶ IFLA GUEIDILENES (1999) : 16-17., 30., 34-35

hordozva szükségtelenné tették a szurrogátum közvetítő szerepét az információkeresésben.³³⁷

A névelemek integrált keresésének alapja, a textuálisan bevitt adatok kategóriája és a keresőkérdésben megadott textuális (betűkarakter) azonossága. A keresőelemek egységesítésének elvét a széleskörű nemzetközi szabályozási törekvések ellenére sem lehetett teljes mértékben kialakítani. Az „egy személy – egyféle karaktorsor” egységességének megvalósulását gátolják a már említett tényezők: a nyelvi különbségek, az eltérő helyi szokások, a ragaszkodás a hagyományokhoz, a katalógusokban nehezen érvényesíthető globális változtatások, az adatelemek jelölésének eltérő módjai, a leírási szabványokból vagy szabályzatokból eredő eltérések, a sajátos felhasználói igények, az intézmény jellegéből adódó követelmények. A keresés hatékonyságát a szabadszavas keresési lehetőségek jelentősen megnövelték ugyan, az információk tömegének drámai növekedése viszont igazolta az entitások elkülöníthetőségére és azonosítására való igényt, függetlenül attól, hogy ez milyen eszközökkel történik: semleges, a természetes nyelvtől függetlenített azonosítókkal vagy a keresőrendszerben kitüntetett pozícióban feltüntetett normalizált – szabályozott névalakokkal.

A „hozzáférési pont” nemcsak a katalogizáló munka során feltárt és létrehozott adatelemekből jöhet létre. Jelentheti az indexelt névelemet, a rekord bármely szavának indexelt egységét, az elektronikus szöveg szavait. Ebben a kontextusban valamennyi „hozzáférési pont” átveszi a hagyományos normalizált forma kapcsolatépítő funkcióját. Az online katalógus tulajdonságai miatt többen megkérdőjelezték a bibliográfiai tételekben első helyre rangsorolt normált formával ellátott főtételek hagyományának további fenntartását, mondván, hogy az elektronikus környezetben a bibliográfiai rekordban bármely szó, bármely névalak hozzáférési pontként, kereshető kulcsszóként fordulhat elő, és nem indokolt a korábbi korlátok megszabása. Érvelésükben szerepel az a körülmény, hogy a cédulák korszakában a helyszűke miatt kellett korlátozni a melléktételek számát, az információs rendszerekben ezeknek a szempontoknak viszont már nincs jelentősége.

E szemléletmód egyik első hangoztatója, Michael GORMAN az adatbázis fizikai sajátosságára – az egyetlen helyen eltárolt „leíró információcsomagra” és a tőle fizikailag különálló, de kapcsolatokkal összefűzött besorolási adatfájlok – logikai szerkezetére utalva érvelt azzal, hogy a hozzáférési pontok bármelyikével el lehet érni a dokumentumokat leíró információkat, ezért nincs szükség egyetlen kiemelt rendezőelemre. A szabványos leírás

---

³³⁷ SVENONIUS (2000) : 66

egy egész sor jellemző alapján érhető el, ezek a jellemzők egyenértékűek, a felhasználó számára „minden hozzáférési pont egyenrangú hozzáférési pont”. Elismeri viszont azt, hogy a katalógus feladata ugyanakkor megkülönböztetni és értelmezni e hozzáférési pontokat, és a szabványos, egyetlen állandósított hozzáférési pont jelentősége a többcélú rekordfelhasználás (pl. a rekordcsere) miatt is nélkülözhetetlen.³³⁸

Gorman ezt a nézetét a későbbiekben valamelyest korrigálta azzal, hogy szétválasztotta a szerzőség-elvet a főtételek minősített auktorizált alaktól mint a katalógus elsődleges szervező-elemétől. Nézete szerint a főtétel (a bibliográfiai leírások hagyományos betűrendezéshez használt elsődleges besorolási adat, mint pl. az első szerző neve) elvetése nem jelenti egyben a szerzőség-elvének feladását is, ez utóbbi ugyanis nélkülözhetetlen eleme a mű azonosításának és hozzáféréseinek.³³⁹ A bibliográfiai leírás szempontjából elsődleges rangsorú egységesített névforma elvetésének következményeit vizsgálva BAUGHMAN – SVENONIUS elemző kritikai tanulmánya figyelmeztet arra, hogy nem definiált kellőképpen a „hozzáférési pont” fogalma. Kérdéses, hogy *egyetlen pontot* vagy *fokális pontot* értenek-e rajta. Az auktorizált forma egyben az állandó felidézési forma is, ugyanakkor a különféle manifesztumok esetén a vertikálisan, hierarchikusan, kronologikusan vagy más szempont szerint kapcsolódó művek összegyűjtésére is szolgál. A rangsorban kiemelt, főtételeként megadott adat, amely egyetlen fizikai egység felé mutat, nem helyettesíthető a *fokális hozzáférési ponttal*, amely pl. a művek összegyűjtése irányába indíthatja el a keresést.³⁴⁰

Az innovatív nézetekben a hozzáférési pontokat a mű hierarchiájával, nem pedig az összes vonatkozó bibliográfiai leírásban megadott, a mű-hierarchia magasabb szintjeire vonatkozó hozzáférési pontok egyenkénti, bibliográfiai rekordonként ismételt megadásával volna célszerű kialakítani.³⁴¹ BARNHART szerint a közös felhasználásra legalkalmasabb volna létrehozni egy, a mű rekordjához kapcsolódó és a hozzáférés kontroll-adatait tartalmazó *csúcsrekordot*, amely az „új generációs hozzáférés kulcsa” lehetne. Az auktorizált szuperrekord egyetlen névformát sem tekintene prioritizáltnak, hanem megengedné azt, hogy az egyes könyvtárak vagy a felhasználó kiválassza azt a formát,

³³⁸ GORMAN (1979) : 243-250; és ld. még összefoglalóan e nézetekről ANDERSON (1989) : 15, CARPENTER (1989, 2000).

³³⁹ GORMAN (2000) : 19. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy az angol terminológiában keveredő fogalmak nem mindig nyújtanak biztos támpontot egy-egy hasonló nézet értelmezéséhez. A main entry, entry, access point kifejezéseket egyaránt használják az MSZ szerint értelmezett besorolási adatra, a besorolási tételre, az egységesített besorolási adatra; az entry, main entry kifejezést a régebbi értelemben vett főlapra, katalógustételre ill. bibliográfiai rekordra (ld. még BAUGHMAN – SVENONIUS (1984 : 8).

³⁴⁰ BAUGHMAN – SVENONIUS (1984) : 7-8

³⁴¹ GORMAN - ODDY (1998) : 159

amely legjobban megfelel elvárásainak. Ez a forma képezné a felhasználói felületen az alapértelmezett megjelenítési nézetet.³⁴²

Az új infokommunikációs technológiai paradigma tehát a hagyományos besorolási rangsorral együtt megingatta a nyugati katalógizálási gyakorlatban elterjedt, az ókorból áthagyományozódott szerzőség-elvű rendezési koncepciót, ahol a rendezési rangsorban prioritást élvező elsődleges elem, azaz a főtétel az első szerző, további főtétel a második, harmadik szerző; ha van szerzői főtétel, akkor a másodlagos rendező elem a cím; a közreműködők pedig melléktételként szerepelnek. Az online keresőrendszerekben ugyanis a felhasználónak már nem kell ismernie a katalógus lineáris rendjét, számára már nem minden esetben az a kiemelt prioritású adat, amit a katalógizálási szabályzatok előírnak (az első vagy első három szerző, meghatározott esetekben a testület stb.), hanem az az adatelem, amelyet éppen keres, olyan formában, ahogyan ő szokta felidézni a szerző nevét vagy a mű címét.³⁴³ R. Conrad WINKE gyökeres reform-javaslati is jól illusztrálhatja e tendenciát: ő az elődleges rangsorú adatelem kiragadását csak a cím esetében tartja szükségesnek és megszüntetné az elsődleges szerzőség predominanciáját, amivel egyidejűleg megszűnhetne a melléktételezés-elve is és leegyszerűsödhetne a katalógizáló bonyolult döntéshozatali eljárása, alapjában megszűnne a főtétel „dogmája”.³⁴⁴ Ezt az elképzelést erősítik meg a távol-keleti katalógizálási hagyományok ismertetői is: a cím, illetve a mű mint elsődleges rangsorú besorolási elem hagyománya a kínai, japán, koreai katalógizálásban ősi hagyományként él tovább, annak ellenére, hogy a XX. század közepe óta a Távol-Keleten is erőteljes befolyást gyakorolnak az angol-amerikai katalógizálási elvek. Kiemelt rangsorú auktorizált formák nélkül készülnek a JAPAN/MARC-rekordok, s a távol-keleti szakértők véleménye szerint a nemzetközi rekordcsere is a priorizált besorolási tételek elhagyásával sokkal hatékonyabb lehet,³⁴⁵ az adatcsere így csak a dokumentumon feltüntetett adatok bibliográfiai leírására korlátozódna.

Az online katalógusok analízise egyetértene abban, hogy a Párizsi Alapelvekben is megfogalmazott követelmények – a dokumentumot megkereső és a dokumentumokat kollokáló feladat – közül a felhasználói keresőfelületek közvetítésével *csak a keresés funkciója érvényesül jól, a kollokációé kevésbé vagy egyáltalán nem*. A hálózati keresőfelületek teljesítménye jónak mondható, ha a szerzők műveinek példányait keressük vagy ha cím alapján keresünk. Az online kereső-interfészek legtöbbje viszont

---

³⁴² BARNHART (1996)

³⁴³ Összefoglalóan: RIJK (2002)

³⁴⁴ WINKE (1993) : 61-65

³⁴⁵ TAKAWASHI – SHIHOTA – OSHIRO (1989) : 67-75

nem alkalmas arra, hogy a felhasználói külső adatbázisnézetben, a cédulakatalógusokban manuálisan kialakított csoportképzéshez hasonlóan, egy-egy mű kifejezési formája, megjelenési formája, a szerzői közreműködés szerinti vagy a művek kommentárjaira utaló csoportosításban megmutatkozzon. Sok esetben, a műcímek auktorizált elnevezése hiányzik, vagy ha erre rá is irányul a feldolgozók figyelme, csak bizonyos részterületekre korlátozódik, mint pl. amilyenek a klasszikusok sok kiadást megért munkái. Az auktorizált formákból képződő indexek inkább csak a Párizsi Alapelvekben meghatározott első alapfunkció kielégítését oldják meg. CARPENTER rávilágított arra is, hogy további képi-információközvetítési problémákat jelent az, hogy az OPAC-ok számos megjelenítési formát kínálnak ugyan fel, de egyszerre csak egy rekordot tudnak megmutatni, a hosszú listák pedig a képernyő mérete, illetve korlátai miatt nehezen áttekinthetők. A hálózati olvasói felületen dekonstruálódik a katalógusrekord. Az olvasó nem bizonyosodhat meg arról, a rekordnak melyik részét mutatja az OPAC, a kért eredmény tartalmazza-e a kollokált műveket vagy bibliográfiai kapcsolatokat.³⁴⁶

Az angol-amerikai szabályzat kritikai és logikai analízise, valamint a meglévő adatbázis-szerkezetek elemzése során rámutattak arra, hogy az online katalógusok fejlesztéséből kimaradt a mintegy negyven éve megfogalmazott követelmény a *művek összegyűjtéséről*, és kíváncsú lenne kidolgozni azt a rekordstruktúrát és technológiát, amely az online környezetben, a külső adatbázisszinten is egyértelműen tudja prezentálni a különféle fizikai megvalósulásokban megjelenő ugyanazon vagy összefüggő műveket.³⁴⁷ A katalógizálási szabályoknak az új paradigmát figyelembe véve tartalmazniuk kellene a rekordstruktúra azon elemeit, amelyek részletezik, milyen típusú információk összegyűjtését kell elvégezni, és tartalmazniuk kellene a megjelenítés sztenderdjét is.³⁴⁸ SVENONIUS a potenciális igényeket mérlegelve, a dokumentumok attribútumai alapján a mű különféle formáinak (mű-entitások) összegyűjtésére öt fő csoportot emelt ki, ezek: azon dokumentumok csoportja (1) amelyek lényegüket tekintve ugyanazon információt hordozzák (mű), (2) amelyek ugyanazt az információt hordozzák (kiadás), (3) amelyeknek közös eredetük van (szupermű), (4) egy szerző összes műve, (5) meghatározott témáról írt dokumentumok.³⁴⁹ YEE hat hierarchikus szintet javasolt a mű egyértelmű jelölésére, ezek: (1) szupermű, (2) mű, (3) verzió, (4) kiadás, (5) a közelítően ugyanaz (6) másolat. Az egyes szintek közötti kapcsolatokat a felhasználói nézetből is láthatóvá kell tenni, ennek

³⁴⁶ CARPENTER (2000) : 60-63, 67

³⁴⁷ DELSEY (1998 a, b)

³⁴⁸ CARPENTER (2000) : 67

³⁴⁹ SVENONIUS (2000) : 18, 35

előfeltétele a szerzői és a különféle szintek szabványos azonosítóinak létrehozása, összekapcsolása az adatbázis középső, fogalmi szintjén.³⁵⁰ IFLA-project keretében kerültek kidolgozásra Yee koncepciója szerint az online felhasználói felület megjelenítési képességeinek kritériumai, amelyek között szerepelnek az ellenőrzött és rangsorban kiemelt auktorizált névformák, műcímek, az előre definiált és esetenkénti logikai szortírozás, indexelés, integrált utalók megjelenítése, a művek megjelenítése formájuk vagy zsánerük szerint, a testületi nevek fölé- és alárendelt hierarchikus szintjének megmutatása, a mű és részei közötti kapcsolat, a diakritikus jelek, a nem latin és az írásrendszerek reverzibilis megjelenítésének képessége.³⁵¹

Az 1990-es évek végére már nyilvánvalóvá vált, hogy a nemzetközi egységesség megteremtését célul kitűző 1961-es Alapelveket alapjaiban vált szükségessé fölülírni. A katalógizálás tárgyát képező *mű* korábbi, modernista, pragmatikus definíciója a posztmodern szemléletben kiterjedt az egyén és közösség mindennemű szellemi tevékenységére és produktumára, amely az időben és térben, azaz a kultúrákban elterjedt vagy érezteti hatását, a Smiragliánál definiált *mű-fenomenének* világában.³⁵²

A relációs adatbázis-modellre építő *Functional Requirements for Bibliographic Records* (FRBR) tanulmány új szemléletű megközelítése a dokumentum-reprezentációk tárgyainak – entitásainak meghatározásában „felhasználó-szemponútú követelményekből indul ki, hogy szisztematikusan meghatározza [a felhasználó] mit vár el, milyen információkat szeretne megtalálni a bibliográfiai rekordban, és ezeket hogyan szeretné használni.”³⁵³ Ebből következően a bibliográfiai rekord alapfeladata, hogy a felhasználó számára megmutassa, milyen információforrások állnak rendelkezésére egyes témákkal vagy szerzőkkel kapcsolatban az adott „*bibliográfiai univerzum*” határain belül. Legáltalánosabb céljai, funkciói pedig: *megkeresni / megtalálni (find)* az igényeknek megfelelő dokumentumokat, *azonosítani (identify)* az entitást; segíteni a legmegfelelőbb forrás *kiválasztását (select)*, információt biztosítani a *hozzáférésről (acquire or obtain)*.³⁵⁴

Az FRBR-tanulmányra alapozó Frankfurti Alapelvekben az alapfunkciók négyese kibővült a *navigálással (navigate)*, azaz a felhasználói nézőpontból fontos, eligazodást segítő lehetőséggel: a katalógus eligazító, átirányító apparátusának megjelenítésével, működésbe léptetésével. E feladat teoretikusi előzményeit a nyolcvanas

---

³⁵⁰ YEE (2000) : 96-102 és (1999)

³⁵¹ YEE (1999)

³⁵² SMIRAGLIA (2001a) : 37, ld. még (2003) : 563-564.

³⁵³ FRBR : 3

³⁵⁴ FRBR : 8-9

évektől folyamatosan nyomatékosabbá váló katalógusfunkciók *szündeszisz* felé való kibővítésében kereshetjük. A navigálás kritériumának konkrét megfogalmazását Elaine SVENONIUS-tól ismerjük, aki e feladat elkülönítését egyrészt a felhasználói információkeresési, viselkedési- és szokáskultúra, másrészt a katalógushagyományok követése miatt látta szükségesnek, a hagyományos funkciókat (megtalálhatóság / kollokáció) kiegészítve a bibliográfiai kapcsolatok specifikációival.³⁵⁵ A Frankfurti Alapelvekbe már megtalálható a *navigálás* követelménye: a bibliográfiai információk logikai szervezése, összekapcsolása és egyértelmű prezentálása a különféle kapcsolatok (mű – kifejezési forma – megjelenési forma – egység azaz példány) információi mentén.

A 2003-as Frankfurti Alapelvek-tervezetben az öt alapfunkció nem tartalmazza expliciten az 1961-es Alapelvek óta sokat hangoztatott és elemzett *kollokatív* funkciót, sem a teoretikus művekben kiemelkedő *korreláció* vagy *szündeszisz* iránti alapigényt, ezek inkább a mű mint fenomén reprezentálásában jutnak kifejezésre, mögöttes jelentésként, amely mintegy preszuppozícióként van jelen a besorolási rekordok entitásai és a katalógus funkcióira vonatkozó szakaszaiban.³⁵⁶

Párizsi Alapelvek (1961) – Frankfurti Alapelvek (2003): a *hozzáférési pontok* meghatározásainak konkordanciái

A Frankfurti Alapelvek szövegével az FRBR-tanulmányban definiált entitások közlésének keretszabályzata született meg. Míg a Párizsi Alapelvekben „egységesített címfejek”, addig itt „hozzáférési pontok” szerepelnek, amelyek lehetnek ellenőrzöttek vagy ellenőrizetlenek. A normalizált hozzáférési pontok rögzítési helye 1961-ben a „*főlap*”, illetve a „*melléklap*”, 2003-ban a „*besorolási rekord [auktORIZÁLSI rekord]*”³⁵⁷ (F/6. – P/4., 5.)³⁵⁸ A terminológia némileg eltér, de lényegében nem változott az ellenőrzött [*auktORIZÁLT, normalizÁLT*] *hozzáférési pont* (korábban egységesített besorolási adat) elvén kialakított alapstruktúra (F/5. szakasz – P/5.1-5.2., 6.1.), az auktORIZÁLT hozzáférési pontok alakjára és kezelésére vonatkozó utasítás: „Az entitás egységesített besorolási adatának [auktORIZÁLT alakjának] annak a névnek kell lennie, amely az entitást következetes módon azonosítja” (F/5.1.2), formája pedig megegyezik vagy a

---

³⁵⁵ SVENONIUS (2000) : 18-19

³⁵⁶ Az erre vonatkozó részletesebb elemzésre ld. közleményemet: DUDÁS (2004) : 570-572.

³⁵⁷ Az itt következő szakaszban a 2003-mas keretszabályzat magyar fordításban megjelent szövegét a szaksajtóban megjelent változathoz híven közlöm, a kiemelések tőlem (Frankfurti Alapelvek, b.); szögletes zárójelben a jelen értekezés keretében használt terminológiát adom meg.

³⁵⁸ A továbbiakban a kerek zárójelekben szereplő konkordanciák: F jellel a Frankfurti Alapelvek, P jellel a Párizsi Alapelvek vonatkozó szabálypontjai, bekezdései, szakaszai vannak föltüntetve.

kiadványokon feltüntetett alakkal, vagy a katalógus használói számára közismert formával vagy a „bibliográfiai gyakorlatban használt” névvel (F/5.1.2. – P/7., 8.21). A különböző entitásokat jelölő azonos névalakok megkülönböztetésének elve folytatólagosan érvényesül (F/5.1.2 – P/8.22), 1961-ben ez az ajánlás a nemzeti és helyi katalógusok többségében újdonságnak számított.

2003-ban a nyelvi jelölést tekintve egy árnyalattal nagyobb hangsúlyt kapott az eredeti nyelvű és írásrendszerű normálforma akkor, ha ez a nyelv és írásrendszer az adott katalógusban használatos. A párizsi ajánlás az előnyadást választásra bízta: „a katalogizált művek kiadásaiban vagy a közismert forrásművek hivatkozásaiban a leggyakrabban” előforduló változatok közül. Mindkét szabálytervezet a műfordításoknál priorizálja az eredeti nyelvű megnyilvánulást, ha az jellemzi a katalógust, ellenkező esetben a megjelenési formákon vagy a kézikönyvekben használatos formák is választhatók. A frankfurti textus a választás körét bővíti: „egy, a katalógus használói számára leginkább megfelelő nyelvű és írásrendszerű” névalakkal. (F/5.1.3. – P.7., 7.1.). Az újabb szemléletekben kifejezésre jutó, a felhasználó kompetenciájához való alkalmazkodás megnyilvánulása ez a kitétel, ugyanúgy, ahogyan a szabályzat fontosságot tulajdonít az egyidejűleg megjelentetett eredeti formáknak is: „Amennyire ez lehetséges, az eredeti nyelvű és írásrendszerű névalakhoz való hozzáférést vagy egységesített besorolási adatként, vagy utalóként biztosítani kell.” (F/5.1.3.)

A párizsi szabályzat címek esetében az eredeti nyelvű közlést, szerzőknél az állampolgárság alapján meghatározható ország gyakorlatát tekintette elsődlegesen követendőnek a forma megszerkesztésében és a rendsző meghatározásában, fenntartva a szerző által használt nyelvi változat követését is, a frankfurti ajánlás az állampolgárság mellé felvette annak a környezetnek a figyelembevételét, „ahol a szerző általában tartózkodik” (F/5.1.3. – címre vonatkozóan: F/11.3., személynévre: F/12.). A családnévről 1961-ben nem történt említés, 2003-ban a személynévre vonatkozó szabályozáshoz hasonlatos elvek érvényesülnek az adott ország hagyománya, a használat szerinti nyelv szabályai, a megjelenési formákon használatos vagy a referenz forrásokban jegyzett formák követésével (F/5.3.2.).

A testületi nevekre vonatkozó szabálypontok lényegesen lecsökkentek, a korábban 6 bekezdés összesen 15 rendelkezése helyett a frankfurti szövegben egyetlen bekezdés két rendelkezése olvasható (F/5.4 – P/9.). Az előzetes összehasonlító tanulmányok ugyanis e névtípusok kezelésében mutattak ki legtöbb és

legellentmondásosabb eltérést a helyi szabályok, a történelmi, kulturális és nyelvi sajátosságok tekintetében.³⁵⁹ Az egységesített cím szerkezetére vonatkozó általános kitételek az újabb konszenzus textusában részletesebbekké váltak (F/5.5 bekezdés – P/11.3 bekezdés).

A 2003-mas keretszabályzat a párizsi tervezethez képest új szakaszokkal bővült, ezek: *Entitások, ismérvek és kapcsolatok* (F/2.), *Besorolási rekordok* (F/6.) és *A keresési lehetőségek alapjai* (F/7.) c. szakaszok. Valamennyi szakaszban felértékelődnek az entitásokat megnevező, azonosító és összekapcsoló kontrollált / auktorizált névalakok. A név-típusú adatokra vonatkozóan, ezek a következő pontokban jelennek meg:

2.2. *A besorolási rekordok entitásai* c. alatt a besorolási rekordban közölt „szabványos” nevek, családok, testületek;

3.1.2. pont felsorolása lényegében az entitásokra vonatkoztatott információk összegyűjtését foglalja magában, implicite beleértve az összegyűjtés módját is, ez a normalizált névalak fokális jellegének elismerésére utal;

5. *Hozzáférfési pontok* c. szakasz a különféle névváltozatok és a normálformává választott hozzáférfési pont rendeltetését és megformálását tárgyalja;

6. *Besorolási rekordok* adatelemei között szerepelnek az egyetlen kiválasztott „egységesített” [auktorizált] alak és a névvariánsokról készített utalók [számbavett formák], az azonosításhoz és az egyediség jelöléséhez szükséges és elégséges információk megadásával;

7. *A keresési lehetőségek alapjai* c. szakasz bekezdéseiben és pontjaiban:

- implicite (7.1.) a keresés auktorizált tartalmakhoz kötődő aspektusaiban;
- explicite (7.1.2.-3.) „nélkülözhetetlen” hozzáférfési pontokként az „egységesített név” [auktorizált név vagy műcím], „további hozzáférfési” pontokként a variáns formák.

A hozzáférfési pontok (ellenőrzöttek és ellenőrizetlenek) funkciójáról a kereséssel kapcsolatos alapvető követelményeket részletező 7. szakasz szól: a hozzáférfési pontok a bibliográfiai rekord olyan elemei, amelyek lehetővé teszik: (1) a bibliográfiai és auktorizálási rekordok valamint a hozzájuk kapcsolódó bibliográfiai források megbízható lekeresését és (2) a találati halmaz szűkítését. Megjegyezzük: a keresés egységei között nemcsak az ellenőrzött, normalizált alakok szerepelnek, hanem bármilyen más, az adott

---

³⁵⁹ Ld. GUERRINI (2003) tanulmányának analízisét és konzekvenciáit.

körülmények lehetőségei között, a hozzáférést biztosítani tudó egység vagy mód, pl. kulcsszó, kifejezések, böngészés stb.

Leszögezhetjük hát, hogy a Frankfurter Alapelvekben, az elméleti írásokban sokat hangoztatott *kollokatív* funkció, mint általánosabb szintű követelmény jelen van, de *nem előre determinált*, helyesebben, *nem csak előre determinált* módon. Ha az irányelvekben *keresési eredményekről* (a 7.1. bekezdésben), másképpen: találati halmazról van szó, akkor a halmazt képező egyedek csak valamiféle összegyűjtés eredményeképp csoportosulhatnak, – a régi Hyde-i módszerrel, a szabályozott, ellenőrzött formák – későbbi kifejezéssel: az egységesített besorolási adatokon, majd újabban az *ellenőrzött, normalizált, auktorizált hozzáférési pontokon keresztül*. Az auktorizált formák a Frankfurter Alapelvekben kiemelt fontosságúak, de rendezésük nem eleve meghatározott, az esetenként megadott keresési ismérvek és azok kapcsolatainak függvényében változik. A *hozzáférési pont* önmagában nem tartalmaz az elrendezésre, az adat sorrendezésére vonatkozó preszuppozíciót. Az 1961. és 2003. évszámokkal szimbolizált alapelvek összehasonlítása és a korábbi teoretikus nézetek ismeretében alkotott konzekvenciánk szerint a kollokáció egyféle adattípusra vonatkozó egységes szabályok szerinti egy pontba fókuszáló feladatköre elmozdult az adattípusok elemeinek (ismérveinek) *változó igény szerinti kollokáció és összekapcsolás (szűndeszisz) alkalmassága vagy képessége* irányába.

A korábban kizárólag az egységesített hozzáférési pontok köré, korlátozott szempontok szerint csoportosított (régiesebben szólva: egy rendsző alá összegyűjtött) hasonló vagy összetartozó információk helyett *a többféle hozzáférési pont közvetítésével összegyűjtött információ* lép előtérbe.

V. A történeti nevek írásának problémái a bibliográfiai információszervezésében

A globális rendszerekre kiterjeszthető egységes névjelölést akadályozzák a katalógus (bibliográfia) nyelvének és az entitások jelölésének nyelvi különbségei, az eltérő helyi szokások, ragaszkodás a bejárodott hagyományokhoz, a katalógusokban nehezen érvényesíthető globális változtatás, a tulajdonnevek alakjának és az entitást interpretáló leírások eltérő módja, a leírási szabványokból/szabályzatokból és adatsereformátumokból eredő eltérések, a sajátos felhasználói igények, az intézmény jellegéből adódó követelmények.

Egy helyi rendszeren belül a konzisztens név- és adatformálást megnehezíthetik a feldolgozók által különféleképpen értelmezett szabályok, az azonos névalakú, de különböző entitások megkülönböztetésének módja, a normálforma alakjának megszerkesztése, írásmódja.

A klasszika-filológia, ókortörténet, filozófia, patológia, középkori történelem, irodalom, egyháztörténet és teológia irodalmához, fennmaradt forrásaihoz kötődő névanyag nagy történeti korszakokat ível át, amelyekben a korabeli névhasználat sajátosságai nagymértékben különböznek a modern kor névhasználatától vagy névírási módjától, nemcsak az eredeti kultúra és a forrásokat kiadó vagy interpretáló tudományos közösségek szokásait tekintve, hanem a szélesebb olvasóközönség körében is. A modern névhasználat kialakulásáig terjedő időszak névanyaga okozta a legtöbb problémát a nemzetközi megegyezésen alapuló vagy közös adattárak kialakítását célzó közösségek munkájában is.³⁶⁰

A következő szakaszban a bibliográfiai feldolgozás szempontjából tekintem át a történeti nevekhez kapcsolódó problémákat az autorizált adatállományok kialakításának szempontjából.

---

³⁶⁰ Számos külföldi példát sorolhatnánk fel ezekre a kezdeményezésekre, ilyenek többek között: HPB, VD16, VD17, MALVYNE, LEAF, a hazai kezdeményezés pedig az Eruditio, illetve Lectio projekt.

1. Az auktorizált formák rétegződése a katalógusokban

A katalógus cédula és online formájának is jellegzetessége a folytonos gyarapodás, az új tételekkel való bővülés. A hosszabb időn keresztül – s ez több évtizednyi, sőt évszázadnyi időt is jelenthet – épülő adattár élettartama alatt így többféle konvenció szerint kerülhetnek be az adatok, amelyek az idők folyamán az auktorizált formák különféle rétegződéseit alakíthatják ki.

A történeti rétegek egy-egy katalógusban egyben olyan módszerbeli rétegeket is megmutatnak, amelyek főként az adatformálási és adatfelvételi gyakorlat egy-egy korszakára utalnak, kialakulásuk a katalogizálási módszerek megváltozásával, az automatizálás következtében pedig a különböző forrásokból származó adatok inkompatibilitásával magyarázható.

A sorolási elemek és a katalogizálási módszerek változása

A magyar katalogizálási hagyományok vonulatát követve, a XIX. századot megelőző katalógusokban az auktorok latinizáló névformázása volt jellemző. A középkori regisztrátumok hatására soká fennmaradt a szerzők keresztnéve szerinti névjegyzés, a későbbi időkben is találhatók példák a rövidített szerzői névmegadásra, a latin végződések elhagyására. A XVII-XVIII. századi katalógusokban is gyakori az, hogy a katalogizálás egyszerűsítése érdekében a könyvek címeit nem a címoldalon található teljes címmel írták fel, hanem csak említésszerűen, a megnyilatkozási konvenciók szerinti rövidített formában (De artes rhetorica helyett csak Rhetorica) de előfordulhatott a címek önkényes megváltoztatása is (Rerum ungaricarum decades helyett Historia regni Ungariae) vagy kötött prózai szövegbe foglalt leírásra, a szerzők, műcímek ennek megfelelően grammatikai esetragokkal ellátva (Matthiae Fabri opus Concionum tripartitum). A nem latin nyelvű könyvek címeinek lefordítása is gyakori volt (Angyali társaságnak helyett Conciones Hungariae), a latinizáló és a dokumentum nyelvét követő írásmód sajátos elegyítése (Tapolcsányi, G.: Szent Kalazantzius József helyett Tapolcsányi, Vita S. Kalazantii), vagy a közismert szerző művének csak rövidített címmel való jegyzése –

egy csapásra megadva a mű tárgyát is.³⁶¹ A latinizálás hagyományának követése a mai napig fennmaradt: a kortárs, korszerű szerkesztésű, (honi) retrospektív bibliográfai gyakorlatnak is sajátossága (JOHANNES Chrysostomus, S.; Joannes Chrysostomus (Chrisostomus), Sanctus).³⁶²

A magyar katalogizálás történetében az intézményes szabályalkotás az 1920-as évektől vette kezdetét. Magyarországon viszonylag későn jelentkezett a szélesebb körű katalogizálási konszenzus kialakításának igénye, ennek egyik megnyilvánulásaként is tekinthető első „könyvtárunk”, KUDORA Károly 1893-ban napvilágot látott munkája.³⁶³

1928-ban jelent meg a Központi Címjegyzék katalogizálási szabálygyűjteménye, a külföldi könyvek központi nyilvántartásának készítését segítő. Második kiadása 1944-ben jelent meg, ezt követte az Országos Könyvtári Központ 1950-es normatívája, az első, országosan kötelező érvényű szabványokat pedig 1953-ban tették közzé.³⁶⁴ Az 1960-ban megjelent bővített szabálygyűjtemény is tartalmazta frissített új kiadásukat, a majd az 1970-es évek végétől jelentek meg az új, ISBD-alapú szabványok, amelyeknek a besorolási adatokra vonatkozó részei azóta is érvényben vannak.

Már a legkorábbi szabályzat is előírja a „vezérszavak” latin betűs írását, a nem latin betűsöket átírását (39.§.); „Ugyanaz a szerző mindig ugyanazon a néven veendő fel [...]. Ha a szerző nevének különböző írásmódja fordul elő, ezek mind egységes formára írandók át” (43.§.); a szerzők valódi, eredeti és teljes nevükön veendőek fel, kivéve ha közkeletű álnévük általánosabban ismert (45.§.); a klasszikus latin szerzők közismert és eredeti nevükön, mellőzve a későbbi nemzeti nyelvű formákat (mint pl. HORÁC, HORACE, ORAZIO) vagy rövidítéseket, (45.§.); a klasszikus görög szerzők pedig az akkori akadémiai helyesírás 116.§.-a szerinti latin formában, egynevűeknél az irodalomtörténet által használt forma (SEXTUS EMPIRICUS) (46.§.); a bizánciak és középkoriak keresztnévükön (mellé írva a családnevet vagy állandó jelzőt), ha van, akkor a meghonosodott magyar forma szerint regisztrálandók, egyébként latinosan (THEODORUS Prodromus, ANNA Comnena, PETRUS Blesensis, de: JÁNOS, Szent, Aranyszájú) (47.§.); „A magukat nem latinosan író, középkori és átmeneti korabeli szerzők (kereszt-) neve

³⁶¹ Vö. többek között FARKAS (1997) : 27, a nagyszombati egyetem XVII. századi kéziratos katalógusáról és KISS (1996) : 19-21. A példákat e közlésekből választottam.

³⁶² A két példa a Cat. Ant. és RMNY alapján.

³⁶³ KUDORA (1893)

³⁶⁴ A magyarországi leíró katalogizálás szabályozásának 1925-1960 közötti történetéről ld. bővebben POGÁNYNÉ két részben közölt tanulmányát (2004a).

mindig abban a formában veendő fel, ahogy ők maguk leggyakrabban használták és ahogy legismertebbek”, ennek hiányában a működés szerinti nyelvnek megfeleltetett formában (WOLFRAM von Eschenbach, DANTE Alighieri) (48.§.); a szentek magyar formájukban, a „Szent” jelző a név szerves tartozékaként keresztnévként kerül a név után, majd ezt követik az egyéb állandó jelzők (49.§.); egyházi és világi méltóságok (fejedelmek, pápák, püspökök) egyéni nevükkel, a rangban viselt névvel, ha az a köztudatban is meghonosodott (50.§.). Az 1928-as szabály foglalkozott még az azonos nevűek megkülönböztetésének módozataival (51.§.), az arab, zsidó, hindu nevekkal (52–54., 58.§.), az orosz nevek magyar átírásával (57.§.), a prepozíciók és előnevek kezelésével (56, 60.§.), és az újkori nevek írásának problémáival (62.§.).³⁶⁵

KUDORA figyelemre méltó elméleti megnyilatkozásának tarthatjuk mai távlatból a könyv „elnevezésének” szükségességéről írt tézisét: eszerint a címleírásban „a könyv a szerzőjének nevét fogja viselni”. A szerzőkről megjegyzi, hogy sokszor álnév alá rejtőzködnek vagy nevüket el is hallgatják – szerénységből vagy politikai okokból. „Ily esetekben a könyv nevét főjellemző tulajdonságától fogja nyerni.” E „főjellemző tulajdonság” egyöntetű meghatározását szolgálja a „bibliographiai rendszer, mely a könyvek különböző elnevezéseit és jellemző főtulajdonságait a **rendszo** fogalma alá helyezvén, megválasztásának szabályait egybefoglalta.”³⁶⁶ A fogalmak további definiálása Kudoránál: „**Rendszo**, vezérszo, péczeszó alatt a bibliographiába oly nevet vagy szavat értünk, mely alatt a könyv a czimtarba vezetetik.” „Utaló-lapnak [...] nevezzük azon címlapot, mely a keresőt a könyv eredeti felvételéhez vezet vissza, vagyis azon rendszóhoz, mely alatt a könyv részletes felvétele történt.”³⁶⁷ Jelzi a katalóguson belüli konzisztencia követelményét is: „Szükséges tehát, hogy a rendszavak irmodorában is egyöntetűséget létesítsünk.”³⁶⁸ Felfigyel arra is, hogy a név történelmi hatások alatt áll, változik és ingadozik írása, a különböző nyelvű nemzetek eltérő szokása miatt.³⁶⁹ Megtalálhatók nála a későbbi, 1928-ban rögzített adatformálási módok némelyike, mint pl. a középkori és humanista szerzők jelölésénél az a névalak, amit a szerzők használnak vagy

³⁶⁵ A paragrafus a korszakban felbukkanó fonetikus elv eliminálásáról tanúskodik, minthogy a különböző ortográfiai változatú neveknek azonos hangzását nem veszi figyelembe, pl. Meier, Mejer, Meir, Meyer, Maier, Majer, Mair, Mayer, Mayr. A fonetikus elvről: EGGER, E.: Berghoeffer system for union catalogues. In: Annales of library science and documentation. 4 (1957) 2 : 58-261 és Gesamtkataloge : Aufbau und Organisation eines Gesamtkataloges in Hinblick auf die Benutzung : Libri. 6 (1956) 2 : 97-170, NÉMETH (1980 : 164 old., 1. végjegyzet) alapján .

³⁶⁶ KUDORA (1893) : 96. Kiemelés az eredetiben.

³⁶⁷ Uo. Kiemelés az eredeti szerint.

³⁶⁸ I.m. : 135

³⁶⁹ I.m. : 95

amely nyelven írtak („Cesinge János” helyett Janus Pannonius), vagy a világi és egyházi méltóságok felvett neve szerinti sorolás, azzal a megszorítással, hogy ha a méltóság viselését megelőzően eredeti családnévükkel alkottak, ezt a munkásságukat a családnév alatt kell vezetni, a megváltozott névre pedig utalni (Aeneas Sylvius, utalással II. Piusra).

Nem tudta viszont eldönteni a régebbi hagyomány erős hatásából eredő problémát, amely a személynevek fordításának konvencióival szemben az eredeti idegen nyelvű írásmód megtartását – vagy kikutatását kötelezte volna („vagy az anyanyelvre térünk vissza [...] vagy a katalógus nyelvére fordítjuk”),³⁷⁰ félvén attól, hogy az idegen keresztnevek váltakozása csak nagyobb zavart kelthet. A nem latin írásrendszerű könyvek rendszavainak átírására – német mintára – rövid szabályt is felállított: ha az egész címet nem is, de a rendszót minden esetben át kell írni. A görög és cirill betűk átírására közli a kritikus betűjelzéseket is.³⁷¹ Az ókori latin és görög rendszavakra mindenkor latin alakot látott elő (ingadozás esetén a „szokottabbat”), megfigyelve azt, hogy a modern európai nyelvekben ezek közismert nyelvi alakjukban (Horaz, Horace) szerepelnek.³⁷² GULYÁS Pál a görög szerzők latinos felvételéről valamint a középkori szerzők írásmódjáról az 1909-ben megjelentetett, népkönyvtárak számára írt útmutatójában ugyanúgy rendelkezik, mint Kudora.³⁷³ Kudora a keleti művekhez kapcsolódó rendszavak átírási problémáját elhárította azzal, hogy a művet latin nyelvre lefordító személy nevét avatta rendszóvá. Magyarázatában jelzi ennek indokoltságát, mintegy előremutatva korunkra, amikor a probléma megoldása már halaszthatatlanná vált: „Ha ledől majd az a választó fal, mely a keleti irodalom hozzáférhetősége közt ma még fenn áll, ha a keleti irodalom ép olyan közkinccse lesz az emberiségnek, mint ma a nyugoti, akkor lesz majd csak helye annak, hogy az irodalmi termékek e nemével is bővebben foglalkozzunk.”³⁷⁴

Az 1960-as magyar címleírási szabvány 46. szabálya pontja már a „görögös” alakot írja elő rendszóként (Alkaios, Aishylos, Kallimachos, Homeros);³⁷⁵ a latin klasszikusokat „filológiai idézetekből ismert nevükön” (Cicero, Marcus Tullius, Tacitus, Publius Cornelius; Vergilius Maro Publius), a 47–48. pont szerint keresztnevükön a bizánciakat, középkori szerzőket, kanonizáltakat, XVI-XVII. századi nemzeti szerzőket, akik latinos vagy görögös formában használták nevüket, a használatnak megfelelő

---

³⁷⁰ I.m.: 98

³⁷¹ I.m.: 132-134. A görögre: „E, η = e, ω = o, ου = u, υ = y, ha spiritus asper-re magánhangzó következik = h. - θ = th, φ = ph, χ = ch, ρ = rh, ρρ = rrh, torokhang előtt γ = n.”

³⁷² I.m.: 101, 136, 169

³⁷³ GULYÁS (1913) : 153

³⁷⁴ I.m.: 103-104

³⁷⁵ MSZ 3424 – 60. Könyvtári címleírási szabályok : 196

formában (pl. GROTIUS Hugo; COMENIUS, Johannes Amos; MELANCHTON, Philipp); a cirill betűs neveket pedig az ISO 1954-ben kiadott átírási táblázata szerint.³⁷⁶

A változó rendszó-szerkesztési szabályokon kívül végigkísérhetők az utalozási módszerek és részletezettségük váltakozása, a katalógus szekvenciális rendjét determináló csoportképzési eljárások fokozatos kialakulása és alkalmazása a katalógusban akár csak az azonos szerzők megkülönböztetésére irányuló szokások kialakulásának folyamata.

A katalógustörténetből számtalan példa igazolja azt, hogy e rendszó-rétegek egymásra csúszása után a keresőeszköz továbbépíthetlenné és használhatatlanná vált, különösen akkor, ha több évtizedre (vagy akár egy évszázadra is) kiterjedő, hosszú periódust átfogó és nagy állományt regisztráló tárról volt szó. Ilyenkor rendszerint teljes körű rekatalogizálásra vagy katalógus-rekonstrukcióra került sor. Hazai példaként maradva megemlíthetjük az Országos Széchényi Könyvtár 1936-tól épülő cédulakatalógusát, amelyet 40 évvel később már kezelhetetlennek találtak, ezért elvégezték rekonstrukcióját.³⁷⁷ A negyven éves periódus alatt háromféle szabályzat szerint sorolódta a különféle minőségű rendszóval ellátott tételek; a csoportalakítást csak a szerző munkásságán belül alkalmazták, az azonos nevű szerzőket mechnaikusan osztották be évtizedeken keresztül. Egy-egy szerző munkáit több helyen is meg lehetett találni, mert a kiadványon lévő névváltozat szerint kerültek a katalógusba. A névváltozatokról készült ugyan utaló a többi alakokhoz, amelyeknél a bibliográfiai tétel is volt, de az utalórendszer nem segítette egy pontra fókuszálni a különféle helyre került leírásokat. „Az olvasói betűrendes katalógusban [...] eredetileg nem utalók (ld.), hanem hivatkozások (ld. még) kapcsolták össze a névvariánsokat, és a leírásokat a különféle névváltozatoknál lehetett megtalálni.”³⁷⁸ Ugyanígy „egy-egy mű különböző kiadásai sem kerültek össze egy szerző különböző névformában történő címleírása következtében.”³⁷⁹ A rekonstrukciós munkálatoknak köszönhetően kerültek egy gyűjtőpont alá a névváltozatok, az anonim művek kiadásai és került sor a testületek névszerkezetének egységesítésére valamint az álnevek feloldására, az utalórendszer fokális pontokra mutató átszerkesztésével. A szerzők megkülönböztetését célzó ún. *prominens szerzők kiemelésének programja* csak az 1960-as évek közepétől vette kezdetét a magyar nemzeti könyvtár leíró katalógusában, elsősorban a hungarus szerzőkre korlátozottan. A szerzőknek e különválasztott nyilvántartása a mai

³⁷⁶ Recommandation ISO R 9, Système International pour la Translittération des Caractères Cyrilliques. ISO, 1954. Az átírási táblát közölte A könyvtári munka szabványai kiadvány, ld. BARTA (1960) : 342-345.

³⁷⁷ Ld. BÁNÁTI (1980) beszámolóját.

³⁷⁸ BACZONI (1974) : 11

³⁷⁹ BÁNÁTI (1980) : 211-212

fogalmaink szerinti auktorizálási állománynak tekinthető. A prominens szerzők mintegy 8200 személy adatait tartalmazó jegyzékét kötet formájában is közzétették a foglalkozásnevek terminológiájával és az életrajzi adatok forrásjegyzékével.³⁸⁰ A kiemelt szerzőkről vezetett külön nyilvántartás a gyakorlatban megegyezett a betűrendes katalógusba helyezett választólapokkal az adott szerző munkásságát összegyűjtő szegmens előtt, a jegyzett adatok: a szerző neve, születési ill. a halálozási évszám, munkásság –, illetve a foglalkozás megjelölése, az előre kialakított terminológiával megadva. Az adatfeltárás tapasztalatait összegezve BACZONI Tamásné megállapítása szerint, a kiemelés során sok anonim mű szerzőjét sikerült felderíteni, a kortárs írók esetében viszont sok utánjárást igényelt a szükséges adatok összegyűjtése, minthogy ez az adatnyilvántartás a kézikönyveket megelőzően készült és „nem áll rendelkezésünkre olyan kézikönyv, amelyben élő, folytonosan alkotó íróink önállóan megjelent publikációit egy helyre összegyűjtve megtalálhatnánk.”³⁸¹

Mai gyakorlatunkkal párhuzamba állítva az auktorizálásnak e korai megnyilvánulását, elmondhatjuk, hogy az integrált könyvtári rendszerekben adottak azok a technikai feltételek, amelyek közepette széleskörű alkalmazást nyerhetnek az auktorizálási adatállományok a bibliográfiai információs rendszerekbe. Integrált jellegük révén közös építésük és használatuk vált lehetővé, a forrásjegyzékek pedig online nyilvánosságuk folytán megkönnyítik a felhasználás valamennyi válfaját.

A retrospektív feldolgozásból eredő rétegződés

A katalogizálási módszerekből, illetve régebbi szabályokból eredő rendszavak rétegei keletkezhetnek az automatizálás eredményeképp is, a retrospektív adatfeldolgozás során. A retrokonverzió célja a korábbi, manuális katalógusok, bibliográfiák gépi olvasható formátummá alakítása és integrálása az információs rendszerekbe.

A könyvtári számítógépes adatbázisok feltöltése kezdetben a kurrens bibliográfiakészítés és az új szerzemények katalogizálására szorítkozott. A retrospektív konverziós projektekkal az új szerzemények aktuális katalogizálási szabályzatok szerinti leírásai mellé ugyanabba az adatbázisba bekerültek/bekerülnek az automatizált vagy kézi retrokonverzióból származó tételek. Számos olyan példa említhető már, ahol az online

---

³⁸⁰ Ld. BACZONI (1974)

³⁸¹ I.m.: 3

katalógusban kereshetők a legújabb kiadványok mellett az ősnymtatványok,³⁸² antikvák és az azt követő, napjainkat is átfogó időszakok kiadványai.

A retrokonverzió automatizált eljárásai során autopszia nélkül, a meglévő cédula- vagy kötetkatalógusok alapján kerülhetnek az adatbázisba a bibliográfiai tételek a besorolási adatokkal együtt, amelyek a korábbi hagyományok szerint íródtak. A korábbi sorolási szabályoknak megfelelő névalakok az új szabványok szerint készült normálformák mellé kerülnek, s utólagos auktorizálásra várnak.³⁸³ A rendszerekbe bekerülő rendszavak kezelésére szolgáló duplumellenőrző, illetve névmegegyezés esetén az automatikus auktorizálást végző programok segítségével az entitások és névalakjaik megfeleltetése részben elvégezhető, amennyiben nem állnak fenn az entitások (cím, név, testület stb.) individualizált rekord-adatainak létrehozási igénye. Amennyiben viszont az auktorizálási rekordok részletezésének követelménye fennáll, a besorolási adatok többségének rekatalogizálására van szükség: elkerülhetetlen a megfelelő normálformák megszerkesztése, a névváltozatok regisztrálása, és más, előzetesen felállított kritériumoknak való megfeleltetése.³⁸⁴ A különféle korszakok kiadványait számbavevő bibliográfiai adatok integrálódása a nevek-típusainak kategóriáit és az auktorizálási rekord információtartalmát is bővítik. A régi nyomtatványok esetében a szellemi létrehozókon kívül szükségessé válhat a nyomdahely (város), a nyomdász személyét a nyomdász-dinasztia többi tagjaitól elkülönítve feltüntetni (ld. pl. a velencei Manuzio család tagjait), a művek címeinek normalizált alakját vagy konvencionális formáját megadni, továbbá jelezni a posszeszor személyét (vagy intézményt). A retrospektív adatokat befogadó katalógus adatai pedig a korszerű bibliográfiai igényeknek megfelelően az újabb és újabb szakirodalom, a nyomdászat- és irodalomtörténeti kutatások eredményeivel egészülhetnek ki.³⁸⁵ Ugyanakkor számolni lehet a kódexek, levéltári anyag retrokonverziós metaadatainak bekerülésére is az integrált keresőrendszerekbe,³⁸⁶ ezzel együtt a levéltári feldolgozás szempontjainak megfelelően további többletinformációk hozzáadásával a provenienciára, a történelmi kontextusra, a történeti intézményekre és az archív-anyagok személyi szereplőire vonatkozóan is, akik – Marion MATTERS kifejezésével - az „egzisztenciális univerzum” tagjai, s mint ilyenek annyiban különböznek a könyvtári világban nyilvántartott auktoroktól, hogy személyüket gyakran nagyobb bizonytalanság, kevesebb

³⁸² BNF, Staatsbibliothek zu Berlin, Российская государственная библиотека

³⁸³ Ld. pl. a Library of Congress Authority file-ját, hasonló stratégiával készült a Biblioteca Apostolica Vaticana retrokonverziója, vö. WESTON (1989).

³⁸⁴ BEAUMONT – COX (1999) : 17

³⁸⁵ Vö. WOJTILLÁNÉ (1996) ; VÁSÁRHELYI (1996) ; BAKÓ (2004)

³⁸⁶ Ld. pl. a MALVINE projektot.

adat övezi, nincsenek benne a kézikönyvekben, sokszor pusztán a levelek, iratok szignatúrái ismeretében kell az autorizálási rekordot megszerkeszteni, ugyanakkor, az ismert személyekhez fűződő életrajzi vázlat a könyvtári alkalmazásoktól eltérően részletezőbb auktorizálási feladatot jelent, akárcsak a közigazgatási intézményi struktúrák, hierarchiák nagyobb precizitással és részletességgel történő nyilvántartása is, amelyek a történelmi kontextus leírásával, a hierarchiák közötti kapcsolatjelöléssel, hivatkozásokkal és utalókkal együtt kerülnek az adattárakba. Mindezek mellett nagyobb jelentősége van a helyi jellegű adatoknak, a helyi névhasználati konvenciók számbavételének, amelyek adatcsere esetén kizárhatók a globálisabb szintű integrált tárákból.³⁸⁷

Az integrációból eredő rétegződés

A katalógusok hálózati lekérdező protokollhoz kapcsolódva vagy centrális adatbázist képezve virtuálisan vagy valósan integrálódhatnak. A virtuális közös katalógusok decentralis információs modellt képviselnek, amelyben a különálló adatbázisok egyetlen, közös lekérdező felületről érhetők el a felhasználó számára. A szabványos lekérdező protokollok³⁸⁸ jellemzőjeként emlegetik sokszor azt a hiányosságot, hogy azok csak az autorizált formák között képesek karakterhelyes keresést végezni. Sikeresebb lehetne a találati eredmény, ha a rendszerek a teljes autorizálási tárat pásztáznák át egy-egy kérdés aktivizálásakor, ennek előfeltétele a megfelelő részletezettségű, névvariánsokat is számontartó adattörzs. Az autonóm módon építkező adattárakban az auktorizált névformák viszont nem feltétlenül egyeznek meg, így a keresés is esetlegessé válhat. Heterogén környezetben „[a] nevekre való keresés általában is problematikus, hiszen az egyes rendszerek behatóbb tanulmányozása alapján tisztában lehetünk azzal, hogy míg az egyik rendszerben a szerzői index kizárólag a személyi szerzők tárolására kinevezett mezők/almezők tartalmát indexeli, addig más rendszerek esetében az egyéb szerzőségi közlésben, sőt az utalókban található nevek is ebben az indexben kereshetők. [...] A baj az, hogy minden egyes könyvtárnál a saját alkalmazás szerinti variációt kapjuk – tehát soha nem lehetünk biztosak abban, hogy mekkora is a tényleges találati halmaz. [...] Súlyosabb a helyzet akkor, ha a szerző nevének transliterálása, illetve a transliterálás alkalmazása nem egyértelmű.”³⁸⁹

---

³⁸⁷ WEBER (1990) ; MATTERS (1990)

³⁸⁸ A legismertebb, könyvtári alkalmazásokban előforduló szabványos lekérdező protokoll: Z39.50 (ISO 23950).

³⁸⁹ BAKONYI Géza (1998 : 8-9) megjegyzése a magyar KözelKat keresőrendszer kapcsán.

Az osztott rendszerekben, az adatok fel- és letöltésének lehetőségével működő táruk esetében a bibliográfiai rekorddal együtt vándorló normálformák inkonzisztenciája aszöndeton hozzáférési pontokat eredményezhet, ezek auktorizálása, az „utókatalogizálás” elkerölhetetlen.³⁹⁰ Centrális modell esetén a tagok nem érvényesíthetik sajátos igényeiket, magas szintű, egységes normakövetésre van szükség. A feldolgozás szempontjából kényelmes, költségtakarékos és a katalógusrendszer egységességét szavatoló megoldás, ha a közös katalogizálásban részt vevő tagok azonos elvek és szabványok szerint hozzák létre a normálformák rekordjait és ha azok az adatszerében „együtt mozoghatnak” a bibliográfiai rekorddal,³⁹¹ a rendszerben már meglévő rekordok kereshetők, megjeleníthetők, egyenként, csoportosan vagy letölthetők, módosíthatók, a módosításokat pedig a központi állományon kívül a tagok rendszerében is érvényesíteni lehet.³⁹² Szigorú követelmény közös tár építésénél annak a normának a követése, amelyben a tagok megállapodnak.

2. A névkezelés különbözőségéből eredő auktorizált formák változatai

Bármennyire is igyekeznek az intézmények betartani a vonatkozó katalogizálási szabványsorozat rendelkezéseit, a gyakorlati megnyilvánulások egyes területein nagyfokú különbségek mutatkoznak. A szakirodalmi áttekintésben bemutatott külföldi empirikus kutatások eredményei már igazolták azon feltevéseket, amelyeket saját tapasztalataink, megfigyeléseink és a zárófejezetben ismertetett kérdőíves felmérés alapján is megerősíthetünk, hogy e különbségek okai kereshetők a helyi hagyományokhoz való ragaszkodásban, a felhasználói igényekhez való közeledési szándékban, az eredeti katalogizálást végző feldolgozók eltérő szakmai felkészültségében, a szabványok különböző értelmezésében, nem kis részben a problematikus esetek, amilyenek az ókori, középkori és vallási nevek ingadozó előfordulásaiban, a követendő szabvány nyitva maradt vagy alternatívumokat megengedő pontjaiban, az auktorizáláskor használt segédforrások különbözőségében. Kézíkönyvek – enciklopédiák, lexikonok, és az online táruk

---

³⁹⁰ Vö. TILLET (1989b); a magyarországi gyakorlatból: MOKKA (2002), BAKONYI (2003 a, b).

³⁹¹ BAKONYI (1998) : ismerteti a MOKKA esetében fennálló problémákat, amelyek a besorolási rekordok fel- és letöltését nehezítik a tagkönyvtárak eltérő számítástechnikai és informatikai elvek alapján működő rendszerei miatt.

³⁹² A MOKKA esetében ezeket a szempontokat A MOKKA központi adatbázisának „besorolási” rekordjai c. kézirat munkanyag specifikálja. A kéziratot Szabó Julianna, a MOKKA vezető katalogizálója bocsátotta rendelkezésemre.

megkönnyíthetik ugyan az auktorizálást, de sok esetben a katalogizálóra hárul a döntés az új normálforma kialakításának módjáról.

Közismert tény, hogy a katalogizálási szabályzatok országoként, könyvtáranként, a gyűjtemény jellegétől és a felhasználók körétől függően is különbözőképpen szabályozzák az ókori, középkori és e korszakokhoz kötődő vallási nevek egységesített alakjának megformálását. A Párizsi Alapelvek nem tartalmaztak külön kitételeket az egyes korszakokban élő személyek névalakjaira vonatkozóan, csak jelezték azt, hogy az egységesített alak „általában az a név legyen, amely a szerző műveinek címlapján a legtöbbször szerepel [...] az ott általában előforduló legteljesebb alakjában” (8.2), kivételként megjelölve, hogy „más nevet vagy más névformát kell egységesített címfejül választani, ha akár bibliográfiai, történeti, irodalmi műveknek a szerzőre vonatkozó hivatkozások révén, akár a szerzőnek nem szerzői, hanem közéleti tevékenységével kapcsolatban ez vált általánosan használttá” (8.21) és „a névhez még valamilyen további megkülönböztető megjelölést is kell függeszteni, ha ez szükséges ahhoz, hogy a szerzőt azonos nevű más szerzőktől megkülönböztessük” (8.22). Az egységesített címre a mű eredeti címét vagy a kiadásaiban leggyakrabban használt címet (11.3) látta elő, de ha más, közismert néven tudott a mű, akkor ezt a változatot preferálja (11.31).

Az IFLA által, a modern személynevek egységes írásának elősegítésére kiadott, a nemzeti névhasználat részleteit felsorakoztató kiadványt világszerte elfogadták – erről tanúskodnak az IME ICC során köröztetett kérdőívre adott válaszok.³⁹³

A tárgyalt időszakban élt személyek normalizált alakjainak tekintetében viszont nem születhetett konszenzus az egyes nemzetek kötött hagyományai és az adott korszak neveihez tapadó kiegészítő vagy megkülönböztető elemek megadásának eltérő kötelezettsége és a nyelvi különbségek miatt sem.

Mauro GUERRINI összegzéséből³⁹⁴ kiindulva a normalizált formák kialakításának problémáival kapcsolatosan, e korszakok névanyagára vonatkozóan, a következő tipikus problémafelvetések merülnek fel:

---

³⁹³ IFLA – IME ICC, Personal names. A következő szakasz megállapításait az IFLA – IME ICC honlapján közzétett, a tanácskozás alkalmából végzett adatgyűjtésre és a nemzeti szabályzatokhoz kötött nyomtatott auktorizálási jegyzékek közléseire alapoztam (DOC, PND).

³⁹⁴ GUERRINI (1999) : 23-24

1. A névalak formájának megválasztása: a szerző eredeti írásaiban megadott nyelv szerinti alak vagy a különféle kiadásokban variálódó névalakok közül melyik legyen a mérvadó:

1.1. az a forma, amivel a kiadványokon a szerző azonosítja magát az eredeti forráskiadványon, vagy

1.2. az a forma, amelyik közismertté vált, ahogyan a kézikönyvekben a szerzőt említik, és amilyen formában a jelenlegi kiadásokban fel vannak tüntetve, ami nem jelenti egyben azt is, hogy ezekben a kiadványokban mindig ugyanolyan formában vannak feltüntetve a szerzők, címek;

2. melyik legyen a névjelöléshez használt nyelv: az Európában hagyományos latin, vagy a katalógus nemzeti nyelvű szerkesztési nyelve;

3. nem lehet biztonsággal eldönteni a névelemek sorrendjét, ilyenkor milyen alapelv az irányadó;

4. mi képezheti az egységesített cím megformálásának alapelvét, tekintettel arra, hogy a régi kiadványok címadási szokásai és a korszerű forráskiadási gyakorlat között jelentős eltérések vannak;

5. a cím normálformájának nyelve kövesse-e az eredeti, a címoldalon közölt nyelvet vagy a bibliográfia szerkesztési nyelve szerinti, esetenként a rövidítés vagy más konvencionális alakítás irányelve legyen inkább a meghatározó?

Az európai országok katalógizálási gyakorlatában változatos megoldások jellemzik a fő rendezőelemként kiválasztott szerzői névalak és cím írását. Az irányelvek a következő főbb csoportokba sorolhatók:

1. A felhasználói „kényelem” (megelégedettség) elsődlegességét szem előtt tartva, az elsődleges célközönség, illetve az adott ország nyelvén meghonosodott *közismert névforma* priorizálása. Ez az elv érvényesül pl. az ókorban élt személyek nevének írásakor az angolszász és francia gyakorlatban, és – néhány kivétellel – általánosan elterjedt módszer a szentek, pápák, uralkodók valamint a biblia és más szent könyvek címeinek konvencionális elnevezésekor.

2. A korábban domináns, európai hagyományból eredő *latinos* forma használata. Személynevek és műcímek írására vonatkozóan ez az elv érvényesül az ókori, középkori korszakra a német, vatikáni és olasz gyakorlatban, több esetben a bibliai személyek, a

Biblia és liturgikus művek megnevezésében és általánosságban a humanisták név-auktorizálásakor, ha a humanista személy latin néven vált ismertté.

3. A személy *anyanyelve*, történeti értelemben vett *nemzetisége* (birodalomhoz vagy kultúrához tartozás), a működése során használt nyelv szerinti névalak, műcímekre vonatkoztatva a mű eredeti címe (ha volt ilyen). Ez az elv érvényesül a Magyar Szabványban, választható alternatívaként, az ókori személyekre is kiterjesztve, és általánossá vált a középkori személyekre is, ha a tudományban vagy a köztudatban is ilyen formában terjed el az adott név.

Az ókori római és görög neveket vizsgálva az alábbi táblázatok sematizáltan szemléltetik a normálforma kialakításának irányelveit néhány jelentősebb nemzeti könyvtár online katalógusában jegyzett példa alapján:³⁹⁵

---

³⁹⁵ Egyes adattárakban az elsődlegesen kitüntetett névalakon kívül, amely rendszerint az adott ország nemzeti nyelvű közismert alakja, másodrangú normálformá(ka)t is megkülönböztetnek. A táblázatban az = jel a másodrangú auktorizált alakot jelöli. Az adatok lehívásának időpontja az adatbázisokból: 2005.04.05.

Római név

Angol-amerikai	Német	Vatikán	Francia	Orosz	Magyar
Angol közismert	Tria nomina	Tria nomina	Tria nomina	Tria nomina	Tria nomina
Virgil	Vergilius Maro, Publius	Vergilius Maro, Publius	Vergilius Maro, Publius	Vergilius Maro, Publius	Vergilius Maro, Publius

Görög nevek

Angol-amerikai	Német	Vatikán	Francia	Orosz	Magyar
angol legismertebb	latin	latin	francia közismert, másodrendű prioritással: latin és az eredetiről átírt	latin, orosz közismert (cirill írással)	göröggről transliterált ³⁹⁶
Homer	Homerus	Homerus	Homére <i>français</i> = Homerus <i>latin</i> = Hómīros <i>translit-ISO grec polytonique</i>	Homerus = Гомер	Omīros
Apollonius, Dyscolus, 2nd cent. [LC]	Apollonius <Dyscolus>		Apollonius Dyscole <i>français</i> = Apollonius Dyscolus <i>latin</i>		Apollonios, Dyskolos Apollonios Duskolos (cédulakatalógus alapján)
John Chrysostom, Saint, d. 407 [LC] De: Chrysostomus, Joannes [BL]	Johannes <Chrysostomus>	Johannes Chrysostomus, s., patriarcha di Costantinopoli, 347-407	Jean Chrysostome (saint) <i>français</i> = Johannes Chrysostomus (saint) <i>latin</i> (Utaló: Iōánnīs ho Chrysóstomos (saint) <i>translit.-ISO grec polytonique</i>)	Иоанн Златоуст 347-407 = Johannes Chrysostomus 347-407	Johannes Chrysostomus (Utaló: János, Szent, Aranyászájú)

³⁹⁶ A példák illusztrálják az átírási szabványváltás során keletkezett ('Omīros; Dyskolos < Duskolos, a katalógusban a két ortográfiai változat aszünketon) névalakokat, valamint a retrospektív konverzióból származó, az új szabványokhoz még nem hozzáigazított besorolási adatot is (Duskolos; Johannes Chrysostomus), és az e körülményekből eredő katalógizálási szabályok, átírási elvek rétegződését is a katalógusban.

Szerző/cím auktorizált szerkezetek

Angol-amerikai	Német	Vatikán	Francia	Orosz	Magyar
angol konvencionális	latin	latin konvencionális	francia közismert	latin szerzőnév / orosz konvencionális cím	görögről transzliterált
Aristotle. Poetics	Aristoteles. De arte poetica	Aristoteles, 384-322 a.C. Poetica	Aristote (0384- 0322 av. J.-C.). Poétique <i>français</i> = De arte poetica liber <i>latin</i> = Peri poiitikis <i>translit.</i> - <i>ISO grec polytonique</i> (Utáló: Peri poiētikēs)	Aristoteles 384-322 a.ae.n. Ποητικά	Aristotelis. Peri poiitikis

Egyes szabályzatokban – megközelítően a középkor végét jelző időhatárhoz kötődik a névalakok megformálásakor használandó alapelv alkalmazása. Ezek: a RAK és AACR2 esetében 1500 (a görög szövegek esetében 1453),³⁹⁷ a francia nemzeti könyvtárban is az 1453-as esztendő, míg a vatikáni szabályzatban a bizánci neveknél 1300, az olasz szabályzatban az 1400-as év jelzi azt az időhatárt, amikortól a nevek szerkesztésére más szabályok vonatkoznak, amikortól – e szabályzatok esetében nem a latin (az AACR2 esetében az angol) forma, hanem a szerző anyanyelvének vagy működésének megfelelő névalak szerint regisztrálják az auktorizált formákat. A vatikáni és a német szabályzat az 1500 előtti, ókori görög, bizánci és régi keletű keleti szerzők műveit a latin, vagyis a tudományos gyakorlattal megegyező forma szerint, az az utániakat eredeti címükön regisztrálja. A dán és spanyol úzus szerint a XVI. századig íródott nem latin írású művek, így a görög klasszikusok alkotásainak címeiről modern nemzeti nyelvű címfordítás készül, és ez képezi az auktorizált formát, hasonlóképpen járnak el az orosz nemzeti bibliográfiában, ahol a klasszikusok neve latinul szerepel, az egységesített műcím pedig az orosz konvencionális változat, ez utóbbit az online katalógusban cirill írással jelenítik meg.

A magyar szabályzat a nyugati bibliográfiai gyakorlattól eltérően nem különböztet meg olyan korszakhatárt, amely az ókori görög, bizánci és középkori szerzőkre nézve korszakhatártól függően helyezné a normálformába a latinosított vagy a magyar köznyelvben élő névformát. Más írásrendszerű névnél dominál az eredeti transzliterációja. Az IME ICC-kérdőívben közölt, a magyarországi gyakorlatot bemutató példaanyag alapján az ISO/R 843:1968 transzliteráció alkalmazására következtethetünk, a névszerkezetben a személy megkülönböztetésére használt magyar nyelvű kiegészítő

³⁹⁷ ALA-LC Romanization tables : 65

elemek alkalmazásával (*Zēnōn* (eleai)). Az adatközlés érvényessége időközben elavult, mert a Magyar Nemzeti Bibliográfia Könyvek Bibliográfiája 2003 elején áttért az ISO 843:1997 átírás alkalmazására.³⁹⁸

3. Az auktorizálás segédforrásai

A személyek nevei, és minden más névtípus a kiadványokban számos változatban bukkan föl. Ugyanannak a személynek más-más névalakja fordulhat elő a forrásszövegekben, a címlapon, az egyes kiadásokban, és a variációk széles skálája látható a kézikönyvekben a nyelvtől, a célzott használoi körtől és a referenz mű keletkezésének korszakától függően.

Mauro GUERRINI a vallási, a klasszikusok és a középkori személynév-változatokról megjegyzi: gyakori, hogy a pápák a beiktatásuk előtt írt műveiket eredeti (család- és kereszt-) nevükkel jelentetik meg; új, felvett névalakjuk pedig különbözhet az egyes nyelvek szerint (*Karol Wojtyła* azaz *II. János Pál pápa* névalakjai pl. az ACOLIT jegyzék alapján: *Ioannes Paulus*, *Giovanni Paolo*, *John Paul*, *Jean Paul*, *Johann Paul*, *Johannes Paulus*, *Juan Pablo*). Gyakori az is, hogy a szerző eredeti nevét később elhagyja, és írói néven publikál vagy váltakozhat a kiadásokon az eredeti, születéskor kapott és a vallási név, álnév vagy ragadványnév. A XV. század végén – XVI. század elején még a görög, arab és kínai szerzők is szívesen latinizálták nevüket. „A változatosság oka többféle: nyelvi, irodalmi konvenció vagy szokások miatti, időnként pedig az, hogy sikerüljön elterelni a cenzorok figyelmét”.³⁹⁹

Az auktorizáló munkához használható segédforrásoknak három fő típusát különböztethetjük meg, ezek (1) az általános faktografikus adattárak és tercier indexek, (2) a szaktudományos referenzművek és (3) az auktorizálási jegyzékek, adattárak.

Általános faktografikus adattárak és tercier indexek

A névformák sztenderd formáját rögzítik az *általános lexikonok*, *enciklopédiák*, *biográfiai szekunder és tercier adattárak*, amelyek az azonosításhoz szükséges kiegészítő adatokat és az entitást denomináló leírást tartalmazzák.⁴⁰⁰ Egyben tükrözik a használoi közösségre jellemző normákat is a referenz mű keletkezésének idején a névhasználat, a név felidézésének módja vagy ortográfiai sajátosságok szerint is. Ez egyben azt is jelenti,

³⁹⁸ Tóth Loránd (OSZK Könyvfeldolgozó Osztály osztályvezetője) személyes közlése.

³⁹⁹ ACOLIT. 1. (1998) : XXVII

⁴⁰⁰ Ld. még a II. fejezet A besorolási adatok kontrollját segítő információforrások c. bekezdését.

hogyan ugyanazon entitás sztenderd névformája a különféle segédkönyvekben is különböző jelölésmódokkal fordulhat elő.

A könyvtári gyakorlatban a közismert névforma megállapításának egyik módja a korszerű segédforrásokban föllelhető kanonizált formák átvétele vagy adaptálása a megfelelő szabályzathoz igazítva.

A történelmi korok idegen névanyagát tekintve, az egyetemes vagy a kölcsönhatások közepette alakuló specifikus kultúrák között, a recepció folyamatoktól függően, a befogadó kultúrában a közismert, az adott nyelv adaptációs (fordító) mechanizmusának megfelelően meghonosodhatott egy sajátos névalak, amely az adott nemzet nyelvén belül is variációkban élhet ugyanazon korszakon belül vagy korszakonként másképpen (Nagy Sándor – Alexander, the Great – Alexandre le Grand stb.; régi szövegben: „arany szájo Szent Janos” – Aranyszájú Szent János – Chrysostome – John Chrysostome stb.; Vitéz János – Zrednai Vitéz János – Johannes Vitéz de Zredna – Ján zo Sredny stb.)⁴⁰¹ E névalakok auktorizált formaként való kiválasztása a cutteri jelmonddal összhangban „a felhasználó kényelmét” szolgálni kívánó katalógus egyedi sajátosságát képezheti.

Szaktudományos referenzművek

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a már meglévő szaklexikonokat, bibliográfiákat, *speciális referenzforrásokat*, amelyeket a szakterület művelői állítottak / állítanak össze a tudományágzat eredményeit összefoglalóan és rendszerezve, s amelyek az adott tudományágban sztenderd hivatkozásokként jelennek meg a szaktanulmányokban, követve a hivatkozott forrás névjelölési módját is. Példaként említjük a forrásszövegeket és kiadásait összegyűjtő, a filológiai és történelmi kutatások eredményeit rendszerező kézikönyveket,⁴⁰² vagy egy-egy tudományos kutatóműhely kodifikáló jegyzékét, mint amilyen a *Thesaurus Linguae Graecae* kánonja,⁴⁰³ amelyben a kánonba felvett ókori görög szerzők nevét és műveik címét – kevés kivétellel – a tudományos közlésben hagyományos latin nyelvű forma reprezentálja, vagy a *Clavis scriptorum graecorum et latinorum* című

⁴⁰¹ KÄFER (1998) : 21, Vitéz János névalakjait a kulturális kölcsönhatások vonatkozásában taglalja.

⁴⁰² Ld. pl. PAULY, PECZ, LThK stb., vagy a korai keresztény arab auktorokra vonatkozóan GRAF (1996) jegyzékét.

⁴⁰³ Az ókori görög művekről, Homérosztól az időszámításunk utáni 200-ig készült kánon, a Thesaurus Linguae Graecae pl. 2884 szerzőt és 8203 művet regisztrál a nyomtatott az 1986-ban kiadott TLG-indexkötet, Vö. TLG : XI. A TLG Digital Library project folyamatosan előretolja a digitalizált szövegek időhatárát.

latin és görög szerzők repertórium,⁴⁰⁴ amely tercier, összesítő forrásként normatív jegyzékbe foglalja a görög és latin klasszikusokat és műveiket. Középkori névanyagot feldolgozó adattár példajaként említjük a klerikális személyeket, intézményeket a XIV–XVI. századi, késő-középkori Szentszék kancelláriájában kiadott kiváltságlevelek, bullák forráskiadásához kötődő *Repertorium Germanicum* című, 1916-ban indult, 2000-ben a 9. kötettel gyarapodó sorozatot, az okiratokhoz kapcsolódó személyeknek és intézményeknek a német tudományos hagyományok szerinti auktorizált névmutatójával.⁴⁰⁵

Előző, a névkezelés különbözőségéből eredő auktorizált formák változatait bemutató szakaszban néhány országra vonatkozóan összehasonlító táblázattal is szemléltettem a normálforma és a főbb utalók megállapításának katalogizálási gyakorlatát. Egyes nemzeti könyvtáraknál (német, vatikáni, orosz, francia: második pozícióban priorizált) dominál a közvetítő nyelv, a latin használata a név- és műcímek auktorizálásának elveiben. A szaktudományos referenszművekkel összevetve ezt az elvet megállapíthatjuk, hogy ez a katalogizálási jellegzetesség a tudományos gyakorlatban élő sztenderdek szoros követését és az azokkal összehangolt bibliográfiai írásmódot is jelenti.

Könyvtári auktorizált jegyzékek és alkalmazhatóságuk

A könyvtári felhasználásban az auktorizálási rekordok a megfelelő adatformálási szabályzat alkalmazásával és a referenszművekből nyert adatok alapján készülnek el. A rekordok mikrostruktúrájában rögzített információkból és adatkapcsolataikból generálódnak az autorizálási adattárak, amelyek egyszersmind a további normalizálás alapját is képezik. Egyre elterjedtebbé válik az a törekvés, aminek során a számbavételhez, ellenőrzéshez, adatmegállapításhoz felhasznált forrásokat regisztrálják az auktorizálási rekordban, különösen ha speciális segédforrásokról van szó,⁴⁰⁶ információt biztosítva ezzel a följegyzéssel a későbbi ellenőrzéshez, revízióhoz, a módosítás szükségességének elbírálásához (1. sz. függelék).

Az auktorizált formák kialakításához az általános és szaktudományos segédkiadványokon kívül különösen jelentősek a specifikusan, a bibliográfiai normálást segítő, egy-egy nemzeti vagy specifikus igényekre készített jegyzékek.

---

⁴⁰⁴ CSGL . Az első kiadás 4 kötetben (1985), a második (1996) jelentősen bővült tartalommal, 10 kötetben és CD-ROM-on jelent meg.

⁴⁰⁵ A projektről ld. BORCHARDT (1992)

⁴⁰⁶ Az OSZK katalógusa 2004-től vezette be a hungarus szerzők auktorizálási rekordjának létrehozását, a felhasznált forrásról abban az esetben kerül utalás, ha nem kanonizált referenzs műből (pl. Ki kicsoda? és hasonló típusú biográfiai segédanyagok) merítik az azonosításhoz megadott kiegészítő információkat. TÓTH Loránd (OSZK Könyvfeldolgozó Osztály, osztályvezető) szóbeli közlése.

Kutatástörténeti összefoglalóban külön bekezdésben említettem a nyomtatásban megjelent, kifejezetten a könyvtári névírás céljaira készült segédkönyveket (ACOLIT, DOC, PMA) és a különféle globálisabb – nemzeti, transznacionális és speciálisabb területet felölelő online autorizált adattárakat, de minthogy ezek más országok nemzeti katalogizálási szabályzataihoz igazodva készültek, illetve készülnek, csak faktografikus és informatív tartalmuk révén válhatnak támpontokká az autorizáló munkában, éppen ezért nem képezhetnek a magyar adattárak számára változtatás nélküli újrafelhasználható adatokat. E források alapján auktorizáláskor elvégezhetők az azonosító tevékenységek: a személy, a mű és azok írásmódjának behasonlítása, a név kiegészítő elemeinek megkonstruálásához szükséges információk, a kronológiai és a személy működésével kapcsolatos egyéb informatív adatok megszerzése, információk a névváltozatokról, használatuk körülményeiről. Ugyanez a megállapítás érvényes a világhálózaton elérhető, nagy állományokhoz kapcsolt és széleskörű másodfelhasználói kör érdeklődésével övezett digitális auktorizálási adattárakra, mint amilyen a *Bibliothèque nationale de France*, a *Library of Congress* autorizált adatai vagy a *Personnamendatei* (PND) német nemzeti online névadattár.

Egyet kell értenünk GUERRINI véleményével abban, hogy az egységesített névalak kiválasztásának kulturálisan jól megalapozottnak kell lennie, nem lehet esetleges, különben nem válik elfogadhatóvá a használók számára. *Kapcsolódnia kell a dokumentumhoz, a katalógus nyelvéhez, a kulturális tradíciókhoz, és igazodnia kell azoknak az információforrásoknak az idézési-azonosítási konvencióihoz, amelyek a használatban ismertekké és elterjedtekké váltak, s amelyekről az enciklopédiák, szótárak, egyéb szaktudományos referenszművek is tanúskodnak.* Viszont, „egyetlen formának sem lehet abszolút örökérvényűséget tulajdonítani, mert szükség lehet módosításokra, ha az új kutatások eredményei vagy más konvenciók kialakulása úgy kívánná” és a korábban megállapítottal ellentétben egy másik forma megfelelőbbnek bizonyulna a normálforma szerepének betöltésére.⁴⁰⁷

A bibliográfiai auktorizálási jegyzékek és állományok *általános és specifikus céljait* a következők szerint foglalhatjuk össze:

Általános célok

- segítsék az egységes feldolgozást egy rendszeren belül;
- segítsék összehangolni a közösen épülő katalógusokat;

---

⁴⁰⁷ I.m.: XXIX

- segítsék a számbavett de nem auktorizált formák kapcsolataival eligazítani a használót;
- integrált keresőrendszerben az ugyanazon entitást jelölő adatok találkozhatnak, megvalósítva a keresőrendszerek alapfunkcióit (megtalálhatóság, kollokáció, szünetesítés).

Specifikus célok

- egy-egy speciális terület entitásait jelölő névanyag összegyűjtése;
- a speciális szaktudást igénylő, javasolható auktorizált névformák megállapítása;
- a speciális szaktudást igénylő auktorizálási rekord további kiegészítő, leíró és hivatkozási adatainak és kapcsolatainak megadása.

Az újabb törekvések a nemzeti és azon túl a nemzetek közötti név-korpuszok kialakításának szükségességét vetették fel. E korpuszok a virtuális metaadat-térben kulcsfontosságú információszervező szerephez jutnak,⁴⁰⁸ mind az újabb, mind a történeti korok dokumentumainak feltárhatóságában. Ezért tartom fontosnak azt, hogy a már meglévő legkülönbözőbb – nyomtatásban vagy adatbázisokban külön-külön hozzáférhető – névállományok részt vehessenek az információk felkutathatóságában, a névformákat kísérő történeti-kulturális adattartalmakkal együtt. E névállományok között szerepelnek azok, amelyek dokumentumok vagy más objektumok leírásaival jöttek létre, mint amilyenek a könyvtári és más közgyűjteményi katalógusok részeként épülő auktorizálási fájlok és a szekunder és terciér referenzforrások széles köre, vagy amelyeket a fennmaradt kulturális emlékezet adattárai jegyeznek, s amelyek összegyűjtését pl. a történeti helynév- és családnévtárak, anyakönyvek, egyházi schematizmusok adatbázisai, és hasonló adattárak végzik.⁴⁰⁹

4. A magyar gyakorlat alternatív megoldásai

A magyarországi gyakorlatot áttekintve a vizsgálatunk tárgyában megjelölt időszak névkezelésének szempontjából, különféle irányelvek párhuzamos meglétét térképezhetjük fel.

---

⁴⁰⁸ Vö. NDA Névtér

⁴⁰⁹ Vö. pl. VICZIÁN (1990) cikkét a helyismereti adattár létrehozásáról; GORMAN (2003 : 3) is hangsúlyozza e lokális adattárak jelentőségét, amelyek ugyanolyan, sőt, a helyi specifikus többlettudás okán magasabb rendű hiteles forráshelyeknek tekinthetők, mint az egyes nemzeti bibliográfiai intézetek által gondozott adatállományok.

A régi könyvek korszerű retrospektív kötetbibliográfiájának (RMNY) szerkesztési nyelve a magyar mellett a latin, ennek megfelelően a névírást is a latinizálási tendencia jellemzi. Ennek megnyilvánulási formái között van pl. a szentek és egyházi méltóságok, bibliai személyek és az ókori görögök nevek és a hozzájuk tartozó megkülönböztető névelemek írása (*Paulus, Sanctus – primus eremitarum* (Remete Szent Pál); *Joannes Chrysostomus (Chrisostomus), Sanctus; Paulus V. – papa; Justinus – historiographus; Hyeronimus, Sanctus*). A latinizáló tendencia mellett a műcímek leírásánál törekvés található arra, hogy az eredeti írással is meg legyenek adva a nem latin írásrendszerű művek, e mellett a magyar címfordítást is szerepeltetve tételleírásban (Pl. *BASILIIUS Magnus: De legendis poetis, (Budaë) [1473] (H)[ess]. Προς τους νεους (A fiatalokhoz)*).⁴¹⁰

A kurrens magyar nemzeti bibliográfia az ISBD-alapú szabványok alapján készül, s e szabványokat használják a magyarországi könyvtárak is állományuk feltárására. A szabványok elterjedt alkalmazása ellenére a nevek egységes írásmódjában, s különösen az ókori, nem latin írásrendszerű – leggyakoribb előfordulásukban görög személyek, címadatok –, valamint a középkori és vallási nevek írásmódjában nagyobb eltérések mutathatók ki. E különbségek – ha egyébként az autonóm rendszert a konzekvens adatkezelés jellemzi – nem jelentenek problémát, különösen akkor nem, ha az egymástól független rendszerek sajátosságai a gyűjtemény jellegéből adódóan, valamint a felhasználói körhöz igazodóan, megfelelnek a használók elvárásainak. Integrált bibliográfiai információs rendszerhez vagy integrációs lekérdező rendszerekhez csatlakozva e különbségek elhárítása viszont elkerülhetetlen feladat.⁴¹¹

A történeti nevek auktorizálásában, esetenkénti állásfoglalásra, ugyanakkor előre determinált szemlélet és irányelv érvényesítésére van szükség. A normálást érintő nemzetközi ajánlások általános irányelveket fogalmaznak meg, a nemzeti vagy lokális szabványok, szabályzatok tipizált esetekre írnak elő eljárást, az auktorizáló munka viszont meghatározott, minden egyes esetre alkalmazható következetes szerkesztési eljárást feltételez.

A magyarországi könyvtári névírás alapja az MSZ 3440 szabványcsalád, amely 1979-1986 között került kiadásra, címe: *A bibliográfiai leírás besorolási adatai*. Egy általános fogalommeghatározó szabvány és további négy szabvány: *Személyek nevei, Testületek nevei, Címek és Földrajzi nevek*. A koraujkorig terjedő időszak névanyagára

⁴¹⁰ RMNY I.1.

⁴¹¹ Vö. BAKONYI (2003a, b)

vonatkozóan a szabványok csak a személyekhez és a klasszikus auktorokhoz kapcsolódóan a műcímek írására vonatkozóan tartalmazzak utasításokat. A következőkben a *Személyek nevei* szabvány-tagban választható alternatívumokat tartalmazó szabálypontokat elemzem, az autorizálás lehetséges, általános irányelveinek ezen szabvány alapján történő körvonalazása céljából.

A *választható* megoldásokat felkínáló vagy a *megengedő* (de nem kötelező) érvennyel fogalmazó szabványpontok általában két irányelv követését teszik lehetővé: (a) egy, a köznapibb, közismertebb névalakokat használó, a közművelődési, iskolai könyvtárak felhasználói profiljához közelebb álló alternatívát és (b) egy, a tudományos vagy szakgyűjtemény, jelen esetben a klasszika-filológia, ókortörténet, filozófia, patológia, középkori történelem, irodalom, egyháztörténet és teológia irodalmára irányuló gyűjtemény arculatához igazítható katalógusét.

Ókor

Az ókori személyek nevének „egységesítéséről” a magyar szabvány a következő pontokban hagy alternatív választási lehetőséget:

a) A rendsző megválasztása

„Az ókori római személyek egységesített neve nevük latin nyelvű alakja. A rendsző a név *legismertebb* eleme.”⁴¹²

A problémát a név „legismertebb” elemének megítélése okozhatja azokban az esetekben, amikor a személyiség nem közismert, nem található róla adat a referenszművekben, az eredeti katalogizálással készült rekord készítőinek nem áll rendelkezésükre megfelelő szakmai segédkönyv, váltakozó a névelemek sorrendje a kézikönyvekben vagy a segédforrás adatrendezésének sajátossága miatt a legismertebb névelem abban nincs megkülönböztetve.⁴¹³

A rómaiak háromnevűsége a II. század elejére alakult ki, ezt megelőzően általában a kételemű név (praenomen + nomen) volt szokásos. A tria nomina MÓCSY András szerint a II. század végére már fel is bomlott, s „[a] későantik korban semmiféle rendszer a névadásban nincsen, helyi funkciójukat tekintve minden név cognomen,

⁴¹² MSZ 3440/2-79. 3.3. Kiemelés tőlem (D.A.)

⁴¹³ Ld. pl. a Pecz Vilmos szerkesztette *Ókori lexikont* és a *Pauly's Real-Encyclopädie der classischen Alterthumswissenschaft* kötetét, amelyek szerkesztési elve a nemzetségek és azok genealógiájára alapozódik, ez az elrendezés nem nyújt információt arról, melyik a név legismertebb eleme.

legfeljebb egyikük-másikuk öröklődik”.⁴¹⁴ A szabad római férfi személynevek leggyakoribb elemei:⁴¹⁵

Praenomen (előnév, a mai keresztnévhez hasonlítható, a családnévvel együtt használták). Az átlag római polgár 11 praenomen közül, míg a nemesség további 7-ből választhatott. Az előnevet gyakran rövidítve írták, névvariánsokban is előfordultak.⁴¹⁶

Nomen gentilicium (nemzetségnév), a tria nomina legfontosabb eleme, a családi hovatartozást jelezte: utalt a jog szerinti leszármazásra, a tágan értelmezett ösre, patrónusra (patronymica) a származási helyre vagy a (név)ős tulajdonságára stb.⁴¹⁷

Cognomen (melléknév, ragadványnév, később családnév), a nemzetségen belüli külön ágat vagy családot határozta meg. Előbb a praenomen kiegészítőjeként, az egyén személyes tulajdonságára utaló megkülönböztető név volt, később, nemesi melléknévként örökletessé vált, és a gens-en belüli ágat különböztette meg. A császárkorban a névelem az egyén megkülönböztetőjévé vált, annak testi, lelki, erkölcsi tulajdonságra utalva fölvette az egyéni név szerepkörét.⁴¹⁸

Agnomen (további név), a személy cselekedeteit, tulajdonságait jelző vagy rendszerint katonai jeles tetteiért adományozott név.

A normálforma tria nomina esetében általában a *nomen gentilicium* – *cognomen* – *praenomen* sorrendű szerkezet (pl. *Ateius Capito*, Caius; *Calpurnius Siculus*, Titus),⁴¹⁹ ám ez a szerkezet nem általánosítható (cognomen révén vált ismertté pl. *Caesar*, Caius Iulius; *Lactantius*, Lucius Caecilius Firmianus).

Nehézséget jelenthetnek továbbá az ingadozó közlésformák, a kevésbé ismert szerzőkről szóló biográfiai adatok felkutatása, a fennmaradt töredékek íróinak azonosítása, a paleográfiai vagy prószopográfiai kutatások új eredményeinek követése, akárcsak a primer forráskiadványok vagy tanulmányok tárgyaként szereplő személyek nevének

⁴¹⁴ MÓCSY (1965) : 41

⁴¹⁵ E szakaszban HAVAS (1999) : 193-197 és MÓCSY (1965) alapján adok összefoglalót.

⁴¹⁶ A leggyakoribbak: Aulus = A., Appius = Ap., Caius vagy Gaius = C., Cnaeus vagy Gnaeus = Cn., Decimus = D., Lucius = L., Marcus = M., Manius = M', Publius = P., Quintus = Q., Servius = Ser., Sextus = Sex., Spurius = Sp., Titus = T., Tiberius = Ti(b). HAVAS (1999) : 194.

⁴¹⁷ Általában -ius-ra végződött. Pl. Marcius, Servilius, Cornelius, Iulius, Caecilius stb. Ld. i.m. MÓCSY (1965) : 43. Mócsy a gentiliciumokat mint polgárjog-eredetet jelző névelemeket vizsgálva, eredetük szerint azokat három típusba sorolja: a) császári (a polgárjog eredete a császártól származik); b) italicus (az új polgár gentiliciuma, amelyet a neki polgárjogot szerző rómainál kap); c) bármely eredetű gentilicium, a latin jogúakra jellemzően.

⁴¹⁸ Caesar, Cicero, Gracchus, Scipio, Blasio, Sulla stb. A cognomenek számbavételét és szisztematizálását KAJANTO (1965) végezte el: 133.059 valódi személyről 5783 féle nevet foglalt rendszerezett táblázatba.

⁴¹⁹ Vö: RAK 4.5.3. §330. A §329 viszont eltér a magyar gyakorlattól: ha a római személynek van nemzeti nyelven (németül) meghonosodott névalakja, akkor a rendsző ez az alak.

ortográfiaja. Az auktorizáláshoz használt kézikönyvekbe a tudományos közlemények új eredményei vagy az egyes korrekciók nem találhatók meg.⁴²⁰ Egy-egy név az első előfordulás alapján és azzal azonos formában kerülhet az adattárba, megelőzve a sztenderdizálás folyamatát, ezért a bejegyzett adatot további figyelemmel kell kísérni.

b) Az ókori görög személynevek kiegészítő adatai

„Ha a származási vagy működési helyre utaló, állandósult melléknév nem vált a név szerves részévé, az egységesített névben kiegészítő adatként, a bibliográfia nyelvén – melléknévképzős, illetve előjárós formában – *írható le*.⁴²¹

Sok ókori görög személy esetében nem dönthető el egyértelműen az, hogy a név szerves részének tekinthető-e a származási vagy működési helyre utaló melléknév. A katalogizálói döntést befolyásolhatja a kézben tartott, leírandó kiadvány ortográfiaja vagy a rendelkezésére álló kézikönyvek írásmódja, de a feldolgozó igazodhat olyan, az intézményen belül kialakított megállapodáshoz is, ami szerint ezt az adatelemet inkább kiegészítő adatként kezeli. Ha a szabvány szerint jár el, és kiegészítő adatnak tekinti a működési helyre utaló melléknévet, akkor – Ἀλέξανδρος ὁ Ἀφροδισιεύς példájával – ezt kétféle módon írhatja le: az *Alexandros (aphrodisziaszi)* változattal, ahol *Alexandros* az eredeti görög alak transliterációja, ehhez járul a helynévből képzett melléknév a magyar képzőjével,⁴²² illetve az *Alexandros (aphrodisiasi)* változattal, az akadémiai tudományos átírási gyakorlat követésével.⁴²³ Az első változat a magyar szemlélő számára ellentmondásos és helytelen: vegyesen lát a névszerkezetben idegen írásmódra emlékeztető és a magyar köznyelvi átíráshoz igazodó elemet.⁴²⁴ A könyvtári gyakorlat szabványkövetése viszont megengedné ezt a megoldást, hiszen az egyéni nevet az eredeti görög forma, a kiegészítő elemet pedig a katalógus nyelvén adtuk meg. Ha a feldolgozó inkább helynévből képzett állandósult névösszetételnek értelmezi a kiegészítő adatot, akkor a névalak: *Alexandros Afrodisieus*, mindkét ISO transliterálási szabványváltozat szerint.⁴²⁵ Ha az intézmény inkább a tudományos gyakorlatban honos átírási módot követi, akkor

⁴²⁰ HAVAS (1999) pl. cikkében egy I-II. századi író, Lucius Annaeus Florus századokon át használt névalakjának névtorzulását elemzi, szerinte a valószínűsíthető forma: *Publius Annius Florus*.

⁴²¹ MSZ 3440/2-79. 3.2.2. Kiemelés tőlem (D.A.)

⁴²² Vö. A magyar helyesírás szabályai, 11. kiad. 218.

⁴²³ Uo. 221. és GYÖRKÖSY [et al.] : 8-9, „a szaktudományok, a felsőoktatás és tudományos ismeretterjesztés terén használatos, a nemzetközi gyakorlathoz közel álló” átírás.

⁴²⁴ Megjegyzésként hozzátesszük: *Alexandros* példájában nincsenek további problematikus betűk és hangjelölések. Komplexebb helyzettel állunk szemben néhány más, a későbbiekben ismertetésre kerülő betűk – hangok átírása esetében.

⁴²⁵ A jelenlegi hazai könyvtári gyakorlatban mind az ISO/R 843:1968, mind az ISO 843:1997 változat jellemző, ez utóbbi kisebb elterjedtséggel.

Alexandros Aphrodisieus, ha esetleg latin névalakkal rendez, akkor az *Alexander Aphrodisiensis Phil.* formát adja meg pl. a TLG kánon szerint, de ha a sztenderd használóhoz szeretne igazodni, az auktorizált formát megadhatná magyar köznyelvi átírással is: *Alexandrosz Aphrodiszieusz*, de ilyen szempontból helyes alak lenne az is, hogy a helynévből a melléknevet a kiegészítő adatban nem a magyar képzővel képeznék, hanem *Alexandros (aphrodisieus)* vagy *Alexandrosz (aphrodiszieusz)*-t írta.

Középkor

„A [...] korszakban élt személyek egységesített neve nevük nemzeti nyelvű alakja, kivéve, ha a személy működése során nevét latin vagy görög nyelvű alakban használta, és ha a nemzeti hovatartozásának megfelelő bibliográfiai gyakorlat is így tartja számon.”⁴²⁶

A középkori szerzők nevének szabvány szerinti egységesítéséhez az auktorizálásban két alapvető lépésre van szükség: (a) a szerző névalakjának megállapítására a működése idején, (b) e névalak összevetésére a kompetens nemzeti bibliográfia jegyzésmódjával.

Ha a tények megállapításához rendelkezésre állnak a megfelelő referenzforrások, egy megválaszolni való kérdés mindenféleképpen marad, éspedig:

Melyik az a nemzeti bibliográfia, amelyik kompetens a szerző nemzeti nyelvű névalakjának megállapítására, melyik nemzeti bibliográfia adatai között található a „hitelesnek” mondható változat?⁴²⁷

A középkori személyek, auktorok nemzeti hovatartozásával kapcsolatban ugyanis nem beszélhetünk a mai fogalmaink szerinti nemzeti identitásról, helyesebb, ha velük kapcsolatban a *közösségi hovatartozás, kulturális kötődés és munkásságuk hatásának* kritériumait vázoljuk fel. E kritériumok felvonultatását és elemzését jelen értekezés keretében nem vállalhatjuk, csupán néhány kiindulópontot villanthatunk fel a történelemírás és az irodalomtörténet eredményei alapján.

A középkori identitás jellemzőiről⁴²⁸ SZÜCS Jenő azt tartja, hogy a „nemzet” mai fogalma az újkor óta él, a „nemzetiség” mint csoportemóció a középkorban létezett

⁴²⁶ MSZ 3440/2-79. 3.4..1. Kiemelés tőlem (D.A.)

⁴²⁷ Az UBC programon belül a nemzeti bibliográfiák e feladatköréről már szoltunk, vö. ANDERSON (1974) : 47; ICNB (1977) 13. pont. Az IFLA UBCIM munkacsoportja 1998-ban adott összefoglalójában az elkövetkező megoldandó feladatok között jelölte meg az entitás „nemzetiségének” pontos definiálását, vö. MANDATORY (1998). A szakirodalomban nincs nyoma annak, hogy e kérdés elméleti megközelítésével foglalkoztak volna a nemzetközi szakmai fórumokon.

⁴²⁸ A középkori nemzetfogalomról ld. SZÜCS (1972, 1984), további szakirodalmi hivatkozásokkal.

ugyan, de más minőségben jelentkezett, mint azt a mai társadalmi és egyéni tudatban érzékeljük. A középkori embert lojalitási érzései „más csoportokhoz fűzték, mint nemzetiségének keretei, s maguk e lojalitások erősebbek, „eticizáltabb” és „ideologikusabb” jellegűek voltak, mint a *natio* kötőereiként általában felismert „nyelv és szokások”, *lingua et mores*”.⁴²⁹ Néhány, a középkori „nemzetiséget” meghatározó kritériumot ragadok csak ki: származás (*origo, genus*), felsőbb autoritáshoz (birodalom, egyház – király, hűbérúr) tartozás (*fidelis subditus*), rendi hovatartozás (*societas publica, membrum universalis*), alattvaló (*populus subditus*), a *populus* (politikailag szervezett nép) antik koncepciója az alattvalói kötelékekkel itatódott át (*populus a deo imperatori [regi, duci, comiti etc.] subiectus*), a közösség (*communio*, az Aquinói Szt. Tamás-i értelemben vett *amicitia* – egyesítő erő), a nyelv (*lingua*), életmód, kulturális és történeti tradíció, viselkedés, öltözködés, erkölcsi normák mint természetes adottság (*naturalis*), személyes hűség (*fidelitatis*), az egyén mint hívő (*fidelis Christianus*), augustinusi értelemben vett krisztusi társadalom tagja (*populus Christianus*), szolgálatok (*servitium*), „vére hullatásával” szerzett érdem (*meritum*), ha kell, az élet feláldozása „*pro domino, pro rege vagy regno, pro corona sőt patria*, – de hogy mindezzel *pro nationae* vagy *gente* tartozna az egyén, ettől az eszmerendszertől merőben idegen”.⁴³⁰

A középkorban nem nemzeti alapokra szerveződik az állam. A „nemzetiesedés” folyamata a nyugat európai történelemben a XIII. századtól a XVIII. századig tart, ekkorra bontakozik ki a polgári politikai nemzet és alakulnak ki (néhány helyen a többnyelvű) államnemzetek. „A Rajnától keletre [...] a 19-20. századi nemzeti mozgalmak általában a nyelv kritériumában jelölték meg a „nemzet” lényegét, melyhez szervesen hozzá tartozik az e nyelven átörökölt történeti és kulturális tradíció, míg Nyugaton a nyelv másodlagos, sőt olykor nem is kritériuma az államnemzethez tartozásnak. Rendszerint ezt szokták hangsúlyozni az „államnemzet” és a „kultúrnemzet” európai kettőssége kapcsán, melyek teoretikus „ősatyjai” Rousseau és Herder.”⁴³¹

KÄFER István a nemzet történelmi jelentését hatalomtól mentes kategóriaként mint „változó, szüntelenül fejlődő közösségtudat-vállalást határozza meg”, s amelynek „[cs]írái az emberi közösségek kialakulásával egyidősek. Kezdeti megnyilvánulási formája lehetett vallási, történelmi sorsközösség [...]”,⁴³² s majd csak az újabb történelmi időkben vált az etnikum, és a nyelv a nemzetfogalom központjába. A XVIII. századig „a közös

⁴²⁹ SZÚCS (1972) : 24-45

⁴³⁰ I.m. : 38. Kiemelések az eredetiben.

⁴³¹ I.m. : 29-30

⁴³² KÄFER (1998) : 17-18

hazában élő etnikumok természetes szimbiózis[ának]” volt csak jelentősége.⁴³³ Käfer és mások is felhívják a figyelmet a modern irodalomtörténet- és történelemírásban uralkodó szemléletre, amely hajlamos a modern nemzettudathoz kötni és az aktuális nemzeti, helyi, országhatárok szerinti kisajátító szemlélettel tárgyalni olyan történelmi időszakokban élt személyek munkásságát, akik számára ismeretlen volt még az egy nemzethez való szoros kötődés életérzése.⁴³⁴

A középkori névviselést a XIII. század végéig az egynevűség jellemezte, amely lehetett az adott személyre vonatkozó valamely „expresszív jellemző”, vagy az egyház által terjesztett ó- és újtestamentomi, bibliai, illetve a keresztény mártírok neve. Az egyelemű névhasználat – a középkor korlátozott mobilitásnak megfelelően – elegendő volt a megtelepedett, kisközösségi érintkezéshez. A családnevek használata először a nemesek, majd a polgárság és a jobbágyság körében is terjedni kezdett. A kételemű nevek a XV-XVI. században alakultak ki, de pl. a Kárpát-medencében „a nevek etnikai karaktere és a névviselek etnikai hovatartozása” még a későbbi időszakban sem lehet mérvadó a névviselek etnikai származásának vagy bármilyen azonosságtudatának megállapításához, a korszak etnikumainak mindennapi érintkezései, kötődései, összeolvadásai miatt és amiatt sem, hogy „a rendi társadalomban az anyanyelv és etnikum általában csekély társadalmi státuszjeggyel bírt.”⁴³⁵ Ehhez hozzáadhatjuk azt a tényezőt is, hogy az írásbeliség nyelve ebben az időszakban Európa-szerte a latin nyelv volt, így ez a nyelv dominál a művek címeiben és alkotói vagy más személyek névmegjelölésében is.

Konklúzióként elmondhatjuk, hogy az auktorizáló munkában nem hagyható figyelmen kívül a kitüntetett kereső- és rendezőelem alakjának megválasztásánál valamint a névváltozatok számbavételénél a korszakra jellemző és a személyt körülvevő történelmi és művelődéstörténeti milió, a személy kötődéseinek, a munkásságát követő hatásoknak a figyelembe vonása, valamint a személyről való emlékezet továbbélése a mai nemzeti kultúrákban.⁴³⁶ A „kompetens nemzeti bibliográfia” megválasztását pedig az a szempont irányíthatja, hogy a személyt és munkásságát melyik mai nemzeti kultúra tartja a leginkább a sajátjának.

---

⁴³³ I.m.: 21

⁴³⁴ E jelenségnek a könyvtári katalógusokban is vannak nyomai: a humanista Janus Pannoniust, akinek nevét a magyar szabványban és más nemzeti szabályzatok szerint is a humanista névhasználati szokást tiszteletben tartva, felvett írói névnek, *nom de plum*-nak tekintünk, a horvát közös katalógus Česmički Ivan névformával auktorizálta, a Janus Pannonius névforma utalóként szerepel. Vö. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb. Skupni katalog: <http://www.nsk.hr/opac-crolist/crolist.html>.

⁴³⁵ KARÁDY – KOZMA (2002): 13-20

⁴³⁶ Az újkor előtti nemzettudatról és átfarmálódásáról a későbbi korszakokban ld. még: KÁNTOR (2004) és HOFER (1996) kötetek tanulmányait.

A középkori szerzőkhöz kötődő auktorizálás sematizált lépései néhány példán keresztül:

Abélard, Pierre – francia filozófus, teológus. A normáláshoz használt forrás: BnF. Ha a francia nemzeti auktorizálási állományban a választott forma az **Abelardus** lenne, akkor ezt az írásmódot kellene követni.

Alcuin – angolszász eredetű humanista. Névváltozatok: Albinus Flaccus – Alcuinus Flaccus – Alkuin, Flaccus Albinus. Az auktorizált forma „hiteleshelye”: British Library online katalógus.

Anna Komnene. Bizánci. Névváltozatok: Anna Komnena – Anna Porphyrogenita – Anna Comnena Porphyrogenita – Comnena, Anna – Comnene, Anne – Komnena, Anna – Komnene, Anne. Az azonosításhoz és a névalakok prioritásának megállapításához használt forrás: PMA.

Sinouthios. Egyiptomi kopt monachista. Névváltozatok: Šanuti – Schenute – Senouti – Šenuda – Šenut – Šenute – Azonosítás forrása. PUSKELY. Az auktorizált forma forrása: LThK (az eredeti írásmód közlése alapján).

Apponius. Valószínű szír, eredeti írásmód nem állt rendelkezésre az intézményben meglévő kézikönyvekből. Névváltozatok: Aponius – Apponius Syrus. Forrás: PMA.

Vallási nevek. Egyházi méltóságok és kanonizáltak

Megengedően fogalmaz, tehát nem teszi kötelezővé a szabályzat a következő kitételt:

„Az [...] egyházi méltóságok (kardinálisok, püspökök stb.) esetében, *ha az azonosíthatóságukhoz szükséges méltóságuk megnevezése* – kiegészítő adatként – *megadható.*”⁴³⁷

A nevezett adatelem megadása vagy mellőzése kétféle elv közötti választást is jelenthet, ezek:

(1) a méltóság egyéni nevéhez – amely lehet az egyéni név eredeti alakja, vagy ha van ilyen, annak magyar meghonosodott formája – kiegészítő elemként, magyarul megadott méltóságot megnevező elem párosul.

A névszerkezet eredeti egyéni névvel:

---

⁴³⁷ MSZ 3440/2-79. 5.1.3.

Arethas (caesareai püspök)

A névszerkezet magyar, meghonosodott egyéni névvel:

Anzelm (luccai püspök), Szent.

(2) ha nem kívánjuk megjelölni a méltóság jellegét, akkor a szóban forgó ókori vagy középkori méltóság névalakját az egyén származási vagy működési helyére utaló, a név szerves részének tekinthető állandósult melléknévvel lehet kiegészíteni, s ez a középkori szerzők auktorizált formájához hasonló írásmódot eredményez.

Arethas Kaisereias. Névváltozatok: Arethas (caesareai püspök) – Arethas Caesariensis – Arethas Cappadox – Arethas Constantinopolitanus – Arethas Patrensis – Arethas Protothronos – Arethas Scholiasies.

Anselmus Lucensis. Névváltozatok: Anzelm (luccai püspök), Szent – Anselmus Badagio – Anselmus Episcopus.

A kanonizáltak nevének írásmódjára vonatkozó szabálypontokban ugyanezen két alternatív elv ismerhető fel.⁴³⁸ Ha az adott személy egyházi méltóság és kanonizált is, akkor a kanonizációról szóló információ csak a „bibliográfia által használt nyelvnek megfelelő névalak”⁴³⁹ szerinti szerkezetben kerül az auktorizált formába, a kétféle normálási eljárás így a névhez fűzött interpretációk információtartalmában is különbözhet.

A magyarországi online katalógusok alapján és a későbbiekben ismertetésre kerülő saját vizsgálati eredményekből is megállapítható (VI. fejezet), hogy a hazai katalogizálási gyakorlat szívesebben használja a magyar nyelven alapuló névszerkezeteket⁴⁴⁰. A magyar nemzeti bibliográfia vegyesen tartalmaz a kétféle elv szerint alakított névjelölést. Az eredeti nyelvű név elemeiből képzett alakok pedig a szakgyűjtemények kedveltebb formája, amit indokolhat az eredeti nyelvű vagy más, idegen nyelvű kiadások túlsúlya, ezzel együtt a magyarra lefordított szövegforrások meglétének kisebb aránya.

⁴³⁸ Vö. MSZ 3440/2-79. 5.3.1.: „A kanonizáltak [...] egységesített neveként – a bibliográfia szempontjaitól függetlenül – az alábbi névalakok egyikét kell közölni: - az egységesített név a bibliográfia által használt nyelvnek megfelelő névalak, a rendsző az egyéni név, a kanonizációban kapott címet pedig egyéb névelemként kell leírni; vagy: - az egységesített név az a név, amelyen a személy működését kifejtette...”

⁴³⁹ Az MSZ 3440/2-79. 5.3.1. szabálypontban közölt első alternatívum követése esetén, ld. az előző jegyzet idézetét.

⁴⁴⁰ Vö. a VI. fejezet 10. szakaszában a példaanyag elemzését.

5. A transliteráció: Βασίλειος: Basileios vagy Vasileios?

A transliterációt a különböző írásrendszerekkel napvilágot látott dokumentumok szurrogátumainak egyetlen, az adott katalógus (bibliográfia) írásrendszerére való konvertált megjelenítés és rendezés céljából alkalmazzák a bibliográfiai adattárakban. A gyakorlatban ez főként a nem latin írásrendszerek latinra való betűhív konverzióját jelenti. Az idegen írásrendszerek latin betűs átírását a könyvtári hagyományban a latin betűs katalógusok vagy bibliográfiák egységes abc szerinti rendezése tette és teszi szükségessé.⁴⁴¹ E rendezhetőség – az azonos entitások egyedi írásképe alapján történő összegyűjtésének – előfeltétele a karakterenkénti pontos megfelelés. Ezen a ponton nem hagyhatjuk figyelmen kívül az információs rendszerek digitális, hiperszöveg alapú, adatbázis- és metaadatkezelő rendszerekkel ellátott fizikai környezetét, különösképpen azt, hogy a számítógépes adatkezelés ma már lehetővé teszi az eredeti írásképe megjelenítését⁴⁴² (2. sz. függelék) éppúgy, mint az eredeti írással megadott grafémák egyik írásrendszerből másikba történő automatikus konverzióját.⁴⁴³ Lehetővé teszi továbbá az összes névváltozat (auktorizált formák és utalók) hivatkozásainak gyors és egyszerű megjelenítését. Az adatkapcsolatokra alapozó virtuális autorizálási névállományok vagy az egyenrangú normálforma elvére épülő adatbázisokban a különböző alakú de egyenrangú auktoralizálási formákhoz kapcsolódó információk kollokációja is megvalósítható.⁴⁴⁴ További figyelemre méltó körülmény az is, hogy az online keresőfelületek a katalógusok hozzáférését, publicitását jelentős mértékben

⁴⁴¹ A bibliográfiai leírás írásrendszeréről, a szabványos átírásra vonatkozó nemzetközi kompromisszumról ad összefoglalót FÜGEDI (1978c) : 68-70, egyúttal az átírás szabványosításával kapcsolatos néhány, a publikáció megjelenése óta sem megoldott problémára is rávilágítva, éspedig: számos írásrendszer átírása még nem készült el; az elkészült szabványok kivétel nélkül romanizációs szabványok; csak a betűírásoknál alkalmazható következetes átírás; a nemzeti átírási táblázatok egyes betűk tekintetében eltérnek a nemzetközi szabványoktól.

⁴⁴² ALIPRAND (1993 : 60-61) álláspontjával egyetértünk, amikor azt hangsúlyozza, hogy az eredeti írásrendszerrel feltüntetett név hozzáférési pontját is létre kell hozni a katalógusokban, még ha az „csak” átvezetést is jelent a priorizált, más nyelvű formákhoz. Aliprand külön megvizsgálta a több írásrendszerre kiterjedő USMARC szerkezetű auktoralizálási rekordban az alternatív grafémákkal jelölt autorizálási adatok logikai kapcsolatrendszerét, amelyet ötféle kategóriába sorolt, ezek: (1) a *hierarchikus összetartozás* (egy másik adattól való függőség, amit pl. a „lásd még” típusú utalóval fejezünk ki), (2) *funkcionális ekvivalencia* (pl. különböző írásrendszerrel írt egyazon személy nevének normálformái a különböző nyelvi kontextusú autorizálási adattárakban, vagy a névváltozatként számbavett különféle írással megjelölt névformák csoportja), (3) *szemantikai ekvivalencia* (pl. egy személy névváltozatai más-más nyelvben és írásrendszerben), (4) *transzliteráció* (valamely szabvány szerinti szisztematikus átírás), (5) az *eredetre visszavezető leírás* (deskriptív adatelem, rendszerint megjegyzés adatmezőben).

⁴⁴³ Pl. a Unicode karakterkészlettel. Vö. TILL (2002)

⁴⁴⁴ Ld. pl. a már említett LEAF, MALVINE, Hand Press Book Database projekteket valamint a virtuális LC-OCLC és német PND auktoralizált állományok integrációját célzó folyamatban lévő projektet.

megnövelte, teret engedve „a használó kényelmét” szolgálni kívánó cutteri alapelvnek,⁴⁴⁵ az információkereső rendszerek előállítóinak figyelmét egyúttal ráirányítva többek között a katalógus azon szervező elemeinek felülvizsgálatára, amelyek alakjuknál, szerkezetüknél fogva szokatlanok, érthetetlenek és távol állnak a katalógus használóinak elvárásaitól, ismereteitől, kultúrájától vagy információkeresési szokásaitól.⁴⁴⁶

A nevek, műcímek ugyanis transliterált változatukban, az információs rendszer makrostruktúrájában kiemelt prioritású rendező, illetve szervező elemekként vesznek részt. E rendező adatok funkciója többretű lehet a felhasználói interfészekben: *hozzáférési pont; betűrendező elem; listarendező-elem a rövid találati halmaz megjelenítésekor, az alkalmi találatokból szerkesztett, betűrendes bibliográfia exportálásakor vagy szerkesztésekor; fokális pont és a szűndeszisz alkotóeleme, azaz a kapcsolatok láncszeme*. Az organikus feladatokon kívül a transliterált névalaknak, a név írásos képének – úgy is mint konvencionális grafémának –, a tulajdonnév denominációját kell elvégeznie a felhasználók számára megszokott és értelmezhető módon.

A katalógushasználók nézőpontjából a transliterált formák sok esetben idegenek az általuk ismert és használt normáktól, a köznyelvi vagy a tudományos gyakorlatban kialakult sztenderdektől, s ez főképp akkor szembetűnő, amikor az auktorizált névben jelölt személynek, műnek jól ismert köznyelvi – a tudományos kutató előtt pedig a tudományban szokásos és elfogadott – megnevezése van, vagy, ha az olyan megnevezési formát jelent, amely a transliterált alaktól jelentősen eltér.

Ismeretes, hogy a *transzliteráció* olyan reverzibilis eljárás, amellyel egyik írásrendszer betűit egy másik írásrendszer betűivel behelyettesítve lehet megfeleltetni, de pusztán a jelértékek szintjén. E jellemző egyben az átírási eljárások között a transliteráció *differentia specificája* is. A jel alapú megfeleltetés célja a nemzetközi kommunikációs eszközökben olyan egységesen átírt íráskép használatának bevezetése, amelyet nyelvtudás nélkül, automatizáltan lehet létrehozni, emberi vagy gépi (elektronikus) erőforrással. Az eljárás nincs tekintettel a fonetikai, esztétikai szempontokra, sem az egyes nemzeti vagy a

⁴⁴⁵ A használó „kényelme”, elégedettsége a frankfurti nyilatkozatban is külön hangsúllyal szerepeltetett célkitűzés, vö. pl. a magyar fordítás alapján, (Frankfurti Alapelvek, b): a „célkitűzések közül az első a katalógushasználók kényelmének szolgálata.”

⁴⁴⁶ A személyek nevének írását tekintve a könyvtári gyakorlatban az újkortól napjainkig viszonylag egységes egyezményes nemzetközi gyakorlat él, ezt bizonyítják az IME ICC (2003) alkalmából készített körkérésre adott válaszok. Az újkor előtti időszakokra vonatkozó nemzetközi gyakorlatra ld. ugyanezen (V.) fejezet 2. szakaszát. A magyar bibliográfiai leírási szabvány – az előző fejezetben már ismertetett pontokban – a görög eredetiről, a meglévő ISO átírási szabvány transliterációját ajánlja, azzal megegyezően, korszakra való tekintet nélkül. A nemzetközi gyakorlatból nincs tudomásom más, ugyanilyen elvet alkalmazó nemzeti szabályzatról. Figyelembe kell vennünk még azt a tényt, hogy az MSZ 3440 szabványcsalád kiadása 1979-1986 közötti időszakra tehető, ekkor a görög átírásra az ISO/R 843:1968 táblázat volt érvényben.

tudományos használatban elterjedt konvenciókra. „[A transliterációval] elérhető eredmény nem nyújt információt a szöveg eredeti nyelvének pontos kiejtéséről, csak olyan eszközt jelent, amely az eredeti írásjelek automatikus megfeleltetését teszi lehetővé, ennél fogva, aki az eredeti nyelvet ismeri, a pontos kiejtést is reprodukálni tudja. [...] [A]lkalmasításával lehetővé válik a kézi, a mechanikus és elektronikus eszközökkel történő átírás. [...] [H]a a konvertáló rendszer betűkészlete kisebb, mint amilyen a konvertált rendszeré, akkor diafrikus vagy diakritikus jelek használatára van szükség. Ezekben az esetekben, amennyire lehetséges, kerülni kell az esetleges megoldásokat és a kevésbé ismert konvencionális jeleket [...]”⁴⁴⁷ A *transzkripció* ezzel szemben a hangértékeknek megfeleltethető konverzióra törekszik, fonetikai és etimológiai szempontokat is figyelembe vesz az írásrendszerek átírásakor.

SZELLE Béla 1972-ben, az átírásról megadott kategorizációja nem vesztette érvényét: ezek szerint az átírás alapelvét tekintve lehet transzkripció vagy transliteráció, alkalmazását tekintve pedig köznyelvi, szaktudományi és könyvtári-bibliográfiai.⁴⁴⁸

A könyvtári-bibliográfiai átírási táblázatok egységesítésére az 1950-es évektől láthatunk törekvéseket a nemzetközi szabványosító szervezeteknél, amelyek bizottságai napjainkra elkészítették a cirill írásrendszerű szláv és nem szláv, az arab, perzsa, héber, görög, japán (kana írás), kínai, grúz, örmény, thaiföldi, koreai és devanágari írásrendszerek (ind, azaz a közhasználatúvá vált szanszkrit írás) transliterációs szabványait.⁴⁴⁹

A nemzetközileg kodifikált – autorizált átírási rendszerek ellenére a könyvtári alkalmazásokban továbbra is különbségek figyelhetők meg mind az alkalmazás körét, mind az alkalmazás módját tekintve.

A görög írásrendszer átírásának változatai: a nemzetközi transliterációs szabványváltozatok és a magyar transzkripciók változatainak összehasonlítása

Amint arra korábban már rámutattam, a transliterációt a koraújkor előtti korszakok vonatkozásában a katalogizálási szabályzatok általában kerülnek: az ezen időszakok nem latin betűs tulajdonneveit az adott ország nyelvén meghonosodott névalakkal vagy a tudományos átírást követő latin változattal írják le az auktorizált formában. Ha egy adott szabvány a latin vagy nemzeti formának ad előnyt, a kevésbé

---

⁴⁴⁷ ISO 843:1997. Annex A.1., 2.

⁴⁴⁸ SZELLE (1972) : 164

⁴⁴⁹ Valamennyi szabványt az ISO TC 46 Információ és Dokumentáció Műszaki Bizottság adta ki, a szabványok jegyzéke: BERKE (2003) : 75-76.

ismert művek, szerzők névírásához a deskriptív adatelemekén kívül az auktorizálási adatokban is elkerülhetetlen az átírás. A nemzetközi gyakorlatból is szemléltettük, hogy ez a művelet sok esetben az adott (nemzeti) bibliográfiai intézet saját szabályzata szerint történik, rendszerint sajátos nemzeti tudományos átírási hagyományokhoz és konvenciókhoz igazodó táblázat alapján.⁴⁵⁰ E táblázatokban nem minden karakter egyezik meg a nemzetközi szervezet által kodifikált transliterált betűkkel.⁴⁵¹

A magyar szabvány transliterációt ír elő az ókori görög, a bizánci, a középkori és a kanonizált személyek egyéni nevének átírására.⁴⁵² A következőkben a görög átírással kapcsolatosan felmerülő kérdések elemzésével illusztrálom a transliteráció problémakörét a könyvtári gyakorlatban, egyúttal utalok a magyarországi helyzetképre is. Az ógörög átírási konvenciók szemszögéből, a szabványt a nemzetközi tudományos gyakorlat sztenderdjével összehasonlítva, néhány főbb eltérésre és következetlenségre mutathatunk rá a betűmegfeleltetések vonatkozásában.

Az összevetés célja feltárni és megvilágítani, mely vonatkozásaiban állja meg a helyét, és melyekben nem a transliterációval készült auktorizált forma a katalógusok (bibliográfiai információs rendszerek) megváltozott, elektronikus és hálózati környezetében.

Az eredeti névformák transliterált alakja, és ezen névalakok auktorizáltként való felhasználása jól megoldja a karakterazonosság-elvűségre alapozó információs rendszerek organizálási feladatait, de csak akkor, ha az adott információs rendszerben egyetlen, következetesen alkalmazott átírási rendszer van jelen. Az átírási rendszerek *rétegződésére* – egyazon katalóguson belül valamint hálózati vagy centrális integrált rendszerekben – már korábban utaltam.

---

⁴⁵⁰ Vö. pl. ALA-LC Romanization tables (1997), amely összesen 54 átírási táblázatot tartalmaz, míg az ISO átírási szabványok száma 14, azzal, hogy közülük némelyik, mint pl. a cirill, több nyelv írását magában foglalja, az arabra, héberre vonatkozók pedig egy alap és egy bővített változatban is kiadásra kerültek. Összességükben az ISO által kiadott szabványok száma még így is messze alulmarad az ALA-LC táblázatainak számától.

⁴⁵¹ Ld. pl. uo. a görög átírási táblázatot (a 64. old.-on). Az ALA-LC görög transliterációs táblázata nem vág egybe sem az ISO 843:1997, sem az azt megelőző 1968-as ISO/R átírási táblázattal, sem alapelveiben (megkülönbözteti az ógörög átírást az újjörögtől), sem egyes karakterek átírását tekintve. Az ALA-LC transliterációja szerinti átírás a más táblázatokban variálódó betűkre: B,β>B,b (V,v az újjörögben); H,η>Ē,ē; P,ρ>Rh,rh; Y,u>Y,y (u a diftongusokban); Φ,φ>Ph,ph; X,χ>Ch,ch. A gyenge hehezet (spiritus lenis) elmarad, az erős hehezet (spiritus asper) átírása: h. Több transliterációs táblázathoz hasonlóan, az ALA-LC görög átírási táblázata is eltekint a ióta subscriptumok jelölésétől.

⁴⁵² Ókori görög személyek: MSZ 3440/2-79. 3.2.1., középkoriak: 3.4.1., bizánci császárok: 4.1.5., kanonizáltak: 5.3.1.

Az európai és amerikai katalogizálási gyakorlatot bemutató áttekintésünk során megállapítottuk, hogy a középkor végéig terjedő időszakra a nem-latin írásrendszerbe tartozó szerzők, műcímek auktorizált formáját általában nem az eredeti névalak transliterációja szerint jegyzik, hanem – ha van ilyen – a közhasználatban elterjedt, az adott ország *nemzeti nyelvén meghonosodott* változatnak vagy a tudomány korábbi nemzetközi gyakorlata szerinti *latin* névalaknak adnak prioritást. Az eredetiről transliterált változatot általában még utalóként sem regisztrálják.⁴⁵³

Az ISO görög átírási szabvány első változata az 1952-től tartó előkészítő időszakot követően⁴⁵⁴ 1968-ban jelent meg, ezt követte 1997-ben egy új kiadás⁴⁵⁵. A két görög átírási rendszer – az általános transliterációs elvekkel összhangban – nincs tekintettel a fonetikai sajátosságokra sem a hagyományos átírási módokra, és nincs tekintettel a görög nyelvtörténeti korszakokra sem. A korábbi változat a *béta és éta* latin *b*-re, illetve makronos *ē*-re átírása révén közelebb állt a klasszikus görög hagyományos átírásához, más hangoknál (pl. *űpszilon*>*u*, *khí*>*h*) viszont a tudományos úzusokhoz viszonyítva szokatlan megoldást eredményezett⁴⁵⁶. Az újabb, 1997-es ISO szabványváltozat részleteiben inkább a modern görög átírás követelményeihez közelít.⁴⁵⁷

---

⁴⁵³ A nemzetközi gyakorlatban csak a *BnF autoritás* adattára veszi számba az antik korszakokban élt személyek esetében a transliterált névalakot, de nem azt teszi meg auktorizált formának.

⁴⁵⁴ Vö. ICCP Report(1963) : 110

⁴⁵⁵ ISO/R 843:1968, ISO 843:1997

⁴⁵⁶ A *h* betűt a tudományos átírás a hehezet jelölésére tartja fenn, s ez ütközik a *khí*>*h* betűs átírással, azon kívül, hogy az írásképp az ejtés szerinti hangértéknek sem feleltethető meg.

⁴⁵⁷ A nyelvtörténeti korszakoktól függetlenítő átírási elvvel szemben megemlíjtük azt az átírási princípiumot, amely tekintettel van a régebbi korszakok kiejtésére és eszerint különbséget tesz a klasszikus és modern görög átírás között. Nemzeti szabványban ez az elv megjelenik pl. az ALA – LC görög átírási táblázatában (ALA–LC Romanization tables): e tabella szerint az 1454 előtti korszakokra a *béta b*-re konvertálása alkalmazandó, amellet, hogy a tudományos gyakorlatban szokásos átírást alkalmazzák egyes kérdéses karakterekre is (phí>ph; khí>ch). A magyar akadémiai átírás alapelve: a nem latin betűs írású nyelvek szavainak, neveinek a forrásnyelvből való – közvetítő nyelvtől függetlenített – átírása a magyar ábécé betűivel. A magyar helyesírási szabályzat az átírást a klasszikus görög esetében a közgyakorlatra is hárítja. A görög átírással kapcsolatosan az újjörög átírásra vonatkozó akadémiai kiadványt említi mérvadónak (A cirill betűs szláv nyelvek neveinek magyar helyesírása. Az újjörög nevek magyar helyesírása. Bp., 1984. (Vö.: A Magyar helyesírás szabályai, 11. kiad., Bp. : Akad. K., 218., 220. pont.). Az ógörög átírásra GYÖRKÖSY [et al.] (1993 : 9) az Ógörög – magyar nagyszótárban találunk kétféle tabellát: az egyik a szépirodalmi művekben, a sajtóban, az általános és középiskolai oktatást szolgáló és az azt kiegészítő kiadványokban (a továbbiakban: *köznelyvi*) a magyar helyesírásához közel álló fonetikus átírást, a másik a szaktudományban, a felsőoktatást és tudományos ismeretterjesztést segítő kiadványokban használatos, a nemzetközi gyakorlathoz közel álló átírást (a továbbiakban: *tudományos*) mutatja be.

Az ISO transliterációs táblázatok betűváltásai⁴⁵⁸:

Görög	ISO/R 843:1968	ISO 843:1997
B, β	B, b	V, v
H, η	Ē, ē	Ī, ī
Y, υ	U, u	Y, y
X, χ	H, h	CH, ch

	Görög	ISO/R 843:1968	ISO 843:1997
β	Βασίλειος	Basileios	Vasileios
η	Ἐρατοσθένης	Eratosthenēs	Eratosthenīs
υ	Συνέσιος	Sunesios	Synesios
χ	Πλούταρχος	Ploutarhos	Ploutarchos

Az **1968-as szabvány** az önmagában álló **űpszilont** (**Y, υ**) a szokásos *Y, y* helyett a latin *U, u* képviseli. A **phí** (**Φ, φ**) a tudományos átírásban az aspiráták hangértékére utalóan *h*-val egészül ki, ez a transzkripcióban *ph* betűkapcsolatot eredményez, ettől eltérően a szabványban a **phí** betűjele az *F, f*, a **khí** (**X, χ**) *ch*-val⁴⁵⁹ való megfeleltetése helyett pedig a latin *H, h* betű szerepel. A tudományos átírás szempontjából ez a jelölésmód egyrészt nem ad helyes információt a **khí** görög hangértékéről, másrészt ütközik azzal a konvencióval is, amely a *H, h* betűt a hehezet jelölésére tartja fenn. Míg a **phí** és **khí** átírási módjában a szabvány eltávolodik a tudományos átírási normától, addig a harmadik hehezetes mássalhangzóra, a **thétára** (**Θ, θ** > *th*) a kiejtést is figyelembe vevő transzkripciósi átírási elvet érvényesíti.⁴⁶⁰

⁴⁵⁸ A példaanyagban eltekintettem az ékezetek átírásától.

⁴⁵⁹ A latinizáló hagyományból eredő átírás. A magyar köznyelvi átírásban a **khí** hangértékét fonetikusan jelölik: *kh*-val.

⁴⁶⁰ Az 1968-as szabvány alapjelöléseinek átírási módja teljesen megegyezik a British Standard Institution. British Standard for Transliteration of Cyrillic and Greek Characters, B.S. 2979:1958 szabványkiadásban foglalt karakterátírással (p. 20.). Az összehasonlítás alapjául használt dokumentumok: ISO/R 843:1968. Régebbi könyvtári címléírási szabályzatok, amelyek a korabeli tudományos átírási gyakorlatot tükrözik: A.L.A. Cataloging rules for author and title entries. 2.ed. by Clara Beetle. Chicago : ALA, 1949, készült a Library of Congress Cataloging rules (Suppl. Rule 11.) 1905 alapján; Bibliotheca Apostolica Vaticana. Rules for the catalog of printed books. Chicago : ALA, 1948 : 406. Továbbá MAYWALD [et al.](1978) : 7-31; GYÖRKÖSY [et al.](1993) : 8-9.

	Görög	Tudományos átírás	ISO/R 843:1968
υ	Αἰσχύλος	Aischylos	Aishulos
φ	Φιλῶν	Philōn	Filōn
χ	Πλουταρχος	Plutarchos	Ploutarhos
θ	Ἀθηναίος	Athēnaios	Athēnaios

Az 1997-es nemzetközi görög transliterációs szabványkiadásban visszavonásra került a **khí** 1968-ban megadott jelölésmódja, és a tudományos átírásban szokásos **X, χ > Ch, ch** került a táblázatba. Visszahelyeződik a tudományos átírási gyakorlat az önmagában álló **üpszilonra** nézve is (**Y, υ > Y, y**), az **u** használata megmarad a diftongusokban (**au > au, eu > eu, ou > ou**). Ez az átírási mód az ersamusi restituált ejtést jelöli, mely szerint az **üpszilont** **ü**-nek ejtjük, kivéve amikor kettőshangzóknak szerepel, ekkor **au, eu**, illetve hosszú **ú**. Ez utóbbit jelölik aztán egyes átírások önmagában álló **u**-val, mások pedig az **ou** betűkapcsolattal (pl. **Πλουταρχος > Plutarchos > Ploutarchos**).

Az 1997-es szabványkiadás az ógörög átírási hagyományok szempontjából visszahelyezte ugyan a tudományos átírás egyes jellemzőit, de egyidejűleg újabb olyan elemeket iktatott be, amelyek nem fogadhatók el a klasszika-filológia művelői számára, mint pl. az **H, η > Ī, ī** transcribeálása vagy a **béta** bizánci és újjörög spirantikus kiejtésének megfelelő **latin v-re** írása.

	Görög	Tudományos átírás	ISO/R 843:1968	ISO 843:1997
β/χ	Βακχεῖος	Baccheios ⁴⁶¹	Bakheios	Vakcheios
η	Ἀριστοτέλης	Aristoteles	Aristotelēs	Aristotelīs
ου/υ	Θουκυδίδης	Thucydides	Thoukudidēs	Thoukydidīs

A tudományos átírás alapelvei ugyanis tekintetbe veszik a görög nyelv két nagy hangtörténeti korszakát, a régi (restituált) és újjörög (modern görög) kiejtést. A két görög nyelvtörténeti korszak átalakulási folyamatai a közgörög koiné és a bizánci nyelv

⁴⁶¹ Azok a tudományos átírások, amelyek a **khí** **ch**-val írják át, a kappa-khí hangsorra a **cch** átírást alkalmazzák, ezzel kerülnek el a -kch-transzkripciót. Vö. pl. a magyar akadémiai átírási táblázat betűkapcsolatokra vonatkozó kirovását, GYÖRKÖSY [et al.](1993) : 9. E tabella szerint a magyar átírási formák: Bacchylidész / Bakkhülidész. A szakszövegek írásmódja viszont nem teljesen egységes: előfordul pl. a **Bakchylidész** forma is.

kialakulása között, a II–IV. században mentek végbe. A magánhangzók nyelvtörténeti fejlődésében ekkor lezajlott az *itacizmus*, aminek során pl. a korábbi étákat, a nem kettőshangzókban szereplő üpszilonokat, valamint az *ai*, *ei*, *oi* diftongusokat elkezdtek *i*-nek ejteni; a mássalhangzóknál a spirantikus kiejtés került előtérbe, mint pl. a béta esetében, amelynek hangértéke a bizánci korban valamivel később, a VIII–X. században tolodott el a *v* felé ($\beta > v$). A modern görög az itacizmus során kialakult hangokat használja. Az újjörög nyelvi sajátosságainak alapvonásai a koinéból, az itacizmusból és más grammatikai változásokból alakultak ki.⁴⁶² A századok elteltével a korábbi kiejtésre már csak az írásképp utalt. A klasszika-filológiában a XVI. század első harmadától, Erasmus óta, aki a régi görög karaktersorok hangértékeit rekonstruálta,⁴⁶³ az ún. *restituált ejtést* alkalmazzák, ennek követésével alakult ki Európában a latin írásrendszerű tudományos átírás gyakorlata.⁴⁶⁴

A restituált ókori ejtés még különbséget tett pl. *e* és *i*, vagy *ü/y* és *i* között, a bizánci és újjörögben ezek a betűk azonos hangot jelölnek. A bizánci korszaktól kezdve tekinthető elfogadhatónak az *éta* > *ī* átírás. Ha az 1997-es szabványt a bizánci és modern görög szempontjait érvényesítő transliterációnak tekintjük, az ennek megfelelő kritériumokkal való megfeleltetési kísérletünk során további következtetések mutatkoznak meg abban, hogy a szabvány pl. sem az üpszilonra, sem a diftongusokra nem érvényesíti az itacizmust (**Εὐκλείδης** > Eukleidīs), és az üpszilonra is fenntartja a külön ipszilont (**Αἰσχύλος** > Aischylos).

A 2. sz. ábrán néhány Arisztotelész-mű, illetve pszeudo-arisztotelészi műcím auktorizált változatának összehasonlító táblázatával szemléltetjük a műcímek variálódását a transliterációk, a konvencionális átírások és a magyar forráskiadási gyakorlatban.

A nemzetközi görög transliterációs szabvány táblázata szerinti átírás a tudományos kutatói attitűdben annyiban elfogadható elv, amennyiben az *rendszereszerű, következetes és reverzibilis* átírást jelent,⁴⁶⁵ de nem elfogadható amennyiben nem igazodik a *tudományos úzushoz*, nem tesz különbséget a *görög hangtörténeti korszakok* között, és

⁴⁶² MAYWALD [et al.](1978) : 9

⁴⁶³ Dialogus de recta Latini Graecique sermonis pronuntiatione, Basel, 1528, SCHWYZER alapján.

⁴⁶⁴ SCHWYZER (1990) : 174-176

⁴⁶⁵ Egy megkérdezett kutató véleménye szerint a transliteráció épp következetes betűkövető rendszere miatt jobb a magyar átírási konvenciónál: „az átírt alakból, bármennyire nem illeszkedik a kiejtéshez, a görög karaktersorozat egyértelműen megkapható. Amikor a magyar átírás Euripidés-t, Eukleidés-t stb. ír, nincs arra mód, hogy tudjuk, a görög névben epszilon és üpszilon, vagy epszilon, omikron és üpszilon követi-e egymást. Persze tudjuk, hogy az előbbi, mivel ez a csoport összehasonlíthatatlanul gyakoribb, de ez azért aligha mentség a mi eljárásunkra.” (Kutatóval készített interjúmból.)

amennyiben nem transzkripció is egyidejűleg: nem illeszkedik a *restituált kiejtéshez*, azaz nem jelölhetők vele a *hangértékek*.⁴⁶⁶

Az ISO-táblázatokban látott, egyes betűket érintő változások is ezen elvek közötti ingadozásról tanúskodnak, jelezvén egyúttal azokat a pontokat, amelyek a gyakorlati alkalmazásban nem jelenthettek elfogadható kompromisszumot.

---

⁴⁶⁶ Interjúim alapján.

Arisztotelész művei és arisztotelészi művek címvariánsai

Néhány műcím auktorizált változata transliterációval, a TLG-kánon szerint, a kétféle magyar konvencionális átírással
és egy-egy szövegkiadás magyar címével

	Kézikönyvek alapján (DOC és PECZ)	TLG kánon	ISO/R 843:1968	ISO 843:1997	Magyar átírás: Tudományos / Köznyelvi	Magyar előfordulás (példánycímekben, ill. a kiadás reprezentánsában)
1.	Κατηγορίαι	Categoriae	Katēgoriai	Katīgoriai	Katégoriai	Kategóriák
2.	Φυσιognωμικά	Physiognomonica	Fusiognōmika	Fysiognōmika	Physiognómika / Phúszignómika	
3.	Προβλήματα	Problemata	Problēmata	Provlīmata Problīmata	Problémata	
4.	Περὶ ποιητικῆς	Poetica	Peri poiētikēs	Peri poiītikīs	Peri poiétikés / Peri poiétikész	Poétika
5.	Ἠθικῶν Νικομαχείων	Ethica Nicomachea	Ēthikōn Nikomaheiōn	Īthikōn Nikomacheiōn	Ēthika Nikomacheia / Ēthika Nikomakheia	Nikomakhoszi etika
6.	Περὶ ψυχῆς	De anima	Peri psuhēs	Peri psychīs	Peri psychés / Peri pszükhész	A lélek, A lélekről
7.	Τέχνη ῥητορική	Rhetorica	Tehnē rētorikē	Technī rītorikī	Techné rétoriké / Tekhné rétoriké	Rétorika

2. ábra

A szabványváltozások követésének nehézségei

Az átírási szabványok módosulásait a dokumentációs intézmények nehézkesen tudják követni. Ezen állításunkat a nemzetközi szabványosító szervezet (ISO) 1968-as és 1997-ben kiadott görög átírási szabványváltozat-alkalmazási gyakorlatának bemutatásával, illetve bevezetési kísérleteinek eseteivel is tudjuk igazolni:

1. Az 1997-ben kiadott szabványt a magyar nemzeti könyvtár könyvfeldolgozó osztálya csak 2003-ban kezdte el alkalmazni,⁴⁶⁷ azt megelőzően a Magyar Nemzeti Bibliográfia (MNB) is az 1968-as verziót alkalmazta. Az MNB gyakorlatát számos más magyarországi könyvtár követte (követi), úgy is, hogy az MNB-rekordokat, a transliterált személynevekkel vagy műcímekkel együtt saját, csereszabatos formátumú katalógusukba betöltötték (betöltik). Az átírásmódok párhuzamossága adatcsere esetén kétféle transliterálású írásmód rétegződését és aszündeton (kapcsolatok nélküli) névvariánsok felhalmozódását eredményezheti.

2. Az ALA – LC saját kiadású görög átírási táblázatáról az ISO 1997-es változatára való áttérést fontolgatva közzétette az érvényben lévő nemzetközi szabvánnyal megközelítően egyező görög átírási tervezetét,⁴⁶⁸ amelyet a szakmai közvélemény elutasított. A bevezetés esetén revideálandó auktorizálási adatok mennyiségi felmérése vállalhatatlan nagyságrendűnek mutatkozott, ezért a javaslatot az LC/Cataloging Policy and Support Office tárgytalannak nyilvánította, jelezve egyúttal azt törekvést, hogy az információtechnológiai fejlesztések a UNICODE karakterkészlettel már megteremtették annak lehetőségét, hogy az auktorizálási rekordok az eredeti írásrendszerrel írt névváltozatokat tartalmazhassák. A transliterációt automatizált műveletté kívánják tenni,⁴⁶⁹ a transliterált formát pedig opcionális hozzáférési pontként lehetne számbavenni.⁴⁷⁰

Az újabb szabvány jelölésmódjára való áttérés a gyűjtemények katalógusában a korábbi transliterációval készült görög név- és címelemeket tartalmazó rekordok revízióját teszi szükségessé. A munkát – akár manuális, akár automatizált formában – megkönnyítheti a módosítandó névadatok csoportjának elkülönítése, amire az

---

⁴⁶⁷ TÓTH Loránd (OSZK Könyvfeldolgozó Osztály, osztályvezető) szóbeli közlése.

⁴⁶⁸ Ld. ALA – LC. Greek. Az ajánlott táblázat viszont a klasszikus görögre nézve (1454 előtt) két pontban eltér az ISO:1997-es szabvány alapkaraktereinek átírásától, ezek: a $\beta > b$ és a $\varphi > ph$. A *béta* esetében a fonetikus elvet érvényesíti, a *phí*-nél pedig a hagyományos latinizáló átírást tartja meg.

⁴⁶⁹ LC CPSO (2004)

⁴⁷⁰ Vö. TILLETT példáját Conficiusról, (2001) : 14, mellékelve a 2. sz. függelékben is. Tillett a multiszkriptiós auktorizált formákat is kezelni tudó virtuális auktorizálási fájl modelljét is bemutatta, ld. uő. (2002).

adatbázisokban csak akkor van lehetőség, ha a transliterációs írásmóddal készült adatelemek valamilyen korábban megadott jelölés alapján visszakereshetők. A magyarországi gyakorlatban – mint ahogy sok helyütt máshol sem – nem szokásos az auktorizálási rekordokban az entitás „nemzetiségi” vagy nyelvi jellemzőinek, sem a számbavett névformák nyelvi és egyéb használatra vonatkozó sajátosságainak jelölése, így nem lehetséges visszakereshetőségük sem. Az elkülönítésükre közvetve kerülhet csak sor: a különféle műveltségi–történeti korszakokban élt személyek és műveik – ha az adott katalógusban alkalmaztak ilyen jelölést – a bibliográfiai rekordokban megadott tematikus osztályozási rendszerek vagy egyéb (pl. a dokumentumok tematikus elhelyezését tükröző lelőhely-) jelzetek alapján gyűjthetők össze a bibliográfiai leírások alapján, nem pedig közvetlenül az auktorizálási rekordok információtartalma alapján. Ezért fontosnak tartjuk azokat a kezdeményezéseket, amelyek *az auktorizálási rekordban jelölik meg az entitás korszakhoz, nyelvhez való kötődéseit, valamint az auktorizált és más számbavett névalakokra vonatkozóan is hasonló specifikációkat adnak meg*. A korábban ismertetett koncepciókban hangoztatott nézeteknek, miszerint az adatbázis külső, felhasználói nézetéből kellene lehetővé tenni az írásrendszer, a nyelv vagy más használói igényeknek megfelelően megjelenítési formát, előfeltétele az előzetesen az adatelemek mellé rendelt specifikumok megadása a nyelvről, az írásrendszerről, a használatot érintő konvencióról.

A transliterált auktorizált forma és a magyar átírási konvenció

Az idegen írásrendszerben írt névelemek, műcímek, a katalógus fő rendező, illetve szervező elemeiként, a jelenlegi magyar szabályzat alapján, transliterált formájukban válnak információszervező adatokká. Ezekkel szembesülnek az olvasók amikor az információkereső eszközöket használják, amikor irodalomjegyzéket állítanak össze rekordok exportálásával, vagy ha pl. a könyvtári vagy bibliográfiai adatbázisból másodlagosan felhasznált, más céllal szerkesztett önálló kiadványok készülnek.⁴⁷¹

Az auktorizált formák, ha a problematikus betűk valamelyikét tartalmazzák, nem egyeznek meg sem a tudományos, sem a köznyelvi átírási változatokkal.

Az ógörög szavak magyar átírását kétféle alapelv irányítja, eszerint a helyesírási szabályzat is kétféle írásmódot említ, ezek a szaktudományban alkalmazott és a népszerű

---

⁴⁷¹ Például a felsőoktatási intézmények oktatói publikációinak önálló kiadványa bibliográfiai adatbázisból exportált rekordok felhasználásával.

kiadványokban alkalmazott köznyelvi átírás (*Aristophanés / Arisztophanész, Kallimachos / Kallimakhosz*).⁴⁷²

A klasszika-filológiában kialakult átírási hagyományt alapvetően két alapelv irányítja⁴⁷³: az egyik az, hogy a görögül nem tudó olvasó az íráskép alapján ugyanúgy ki tudja olvasni a görög szót vagy nevet, mint ahogyan a görögül tudó szakember olvassa az eredeti írást. A másik alapelv az, hogy az átírás ne járjon együtt információvesztéssel, vagyis, hogy az átírás alapján lehetőleg rekonstruálható legyen legalább a görög karaktersorozat.

A tudományos és köznyelvi átírás alapvetően három pontban különbözik egymástól, abban hogy a

(1) a görög **szigmák** átírása *s*-sel, vagy az *sz* betűcsoporttal történik-e (pl. *Aischylos / Aiszkhülosz*);

(2) a **khí** betűt a latinizáló hagyományt követően *ch* vagy a fonetikus ejtést jelző *kh* helyettesíti-e. A *ch*-írás miatt a kappá – *khí* kapcsolatokat emiatt *-cch*, illetve *-kkh* jeleníti meg (pl. *Baccheios / Bakkheiosz*);

(3) az önmagában álló **üpszilont** *y*-nal vagy *ü*-vel helyettesítik-e (pl. *Aischylos / Aiszkhülosz*).⁴⁷⁴

A **khí** *-cch* átírási módjában sajátos variációt képez a magyar nyelvű kiadványokban – nem elterjedt konvencióként, de előforduló jelenséggént – a latinizáló hagyományokat őrző hangjelölés keveredése a magyar betűvel jelölt fonetikus írásmóddal, azaz a köznyelvi átírás keveredése a tudományos írásmóddal: Aristarchos / Aristarkhos / Arisztarkhosz; Plutarchos / Plutarkhos / Plutarkhosz. A **khí**-t e variálódások során *kh*-val helyettesítik, miközben a **szigma**>*s*, az **üpszilont**>*y* betűt kap (Aiskhylos, Aristarkhos, Kallimakhos, Akhilleus).⁴⁷⁵

⁴⁷² A magyar helyesírás szabályai. 11. kiad., 218-221. pontjai. A 221. pont kitér arra is, hogy „[a] könyvtárügy és a szakirodalmi tájékoztatás (dokumentáció) a mindenkor érvényes szabványokat követi.” E szabványok viszont nem ismeretesek a dokumentációs szférán kívül, ezért e harmadik változattól itt eltekintettem.

⁴⁷³ A tudományos átírás gyakorlatára és a klasszika-filológiában alkalmazott alapelvekre vonatkoztatott megállapításokban nagyrészt dr. BODNÁR M. István (ELTE BTK; Középeurópa Egyetem) filozófiatörténész, klasszika-filológus megjegyzéseire támaszkodom.

⁴⁷⁴ A zéta köznyelvi átírására a *dz* betűcsoportot szerepelteti a GYÖRKÖSY [et al.] Ógörög-magyar nagyszótárban közölt táblázat, ennek használata azonban nem honosodott meg (eszerint *Zeusz* helyett *Dzeusz*-t kellene írni).

⁴⁷⁵ Vö. többek között HAVAS László [et al.] (szerk.): Bevezetés az ókortudományba 1-2. kötetének tanulmányaiban nem domináns jelleggel előforduló írásmódot (Debrecen : KLTE, 1996-1999).

A magyar átírási gyakorlatban az eredeti betűsor rekonstruálhatósága, több problémás hangra nézve, sem a tudományos, sem a köznyelvi átírási változat szerint nem lehetséges, mint pl. az *omikron* – *üpszilon* -u-val való átírása (ld. pl. **Πλουταρχος** / **Plutarchos** / **Plutarkhosz**). A nemzetközi gyakorlattól a magyar tudományos átírást sajátosan megkülönbözteti az is, hogy a magyar átírásban használt hosszú é-k és ó-k egyedülálló módon jelölik a hangok hosszúságát, más európai nemzeti átírásokban ezek helyett makront (ē) vagy accent circonflexet (ô) használnak.⁴⁷⁶

Transzliteráció a magyar bibliográfiai leírási szabvány szerint

A magyar bibliográfiai leírási szabvány az antik történelmi korszakokhoz kötődően az ISO átírási szabvány szerinti transzliterációt ajánlja a görög eredetiről.⁴⁷⁷ Az ajánlást követő szabványos átírás előfeltétele két nélkülözhetetlen lépés, ezek:

(1) az eredeti írásrendszerű görög sztenderd forma felkutatása a megfelelő segédforrások alapján, és

(2) a tudományos konvenciókban elterjedt, eredeti írásrendszerű sztenderd névalak / műcím transzliterálása a megfelelő szabvány szerint, ez a forma képezi a jelenlegi magyar katalogizálási szabványok szerint az auktorizált formát.

A mellőzött („magyaros”) alakokról vagy a gyakran előforduló más névvariációkról a szabvány utalók készítését ajánlja. Egyéb részleteket az utalók készítésének irányelveiről a szabvány nem tartalmaz.

A „mellőzött névalakok” számbavételének szükségességét viszont indokolt nagyobb nyomattal hangsúlyoznunk, minthogy a névvariánsok is a hozzáférési pontok szerepét töltik be az információkereső rendszerekben. A számbavett, de nem auktorizált névváltozatok regisztrálását – felhasználói nézőpontból – az alábbi tényezők indokolják:

- a katalógust használó olvasók nem ismerik az ISO átírás táblázatait;

⁴⁷⁶ A politonikus hangsúlyt jelölő átírásmódnál a megfelelő diakritikus jelek hanghosszúságokat (időmennyiséget) vagy hangsúlyokat (hangmagasságokat) jeleznek: **Κατηγοριαί** > **Katégoriai** (magyar tudományos átírás a hosszúság: **é** jelölésével, a magyar kiejtésre utalóan) > **Katēgoríai** (nemzetközi, ékezetes átírás a hosszúság: **ē** és az akcentus: **í** jelölésével). Az ISO 843:1997 átírási táblázat opcionálisan tartalmazza az ékezetek transzkripcióját (p. 5., 3.2 szakasz, 3. sz. táblázat). A diakritikus jelekkel történő transzkripció (főként külföldi) tudományos átírási gyakorlatban fordul elő. A magyar átírásban a hangsúlyok ilyen módon való jelölése megtévesztő lehet a magyar olvasó számára, ezért az ókortörténeti, filozófiatörténeti és klasszika-filológiai szövegközlésekben nem pártolják ezt a transzkripció változatot.

⁴⁷⁷ Ókori görög személyek MSZ 3440/2-79. 3.2.1., középkoriak 3.4.1., bizánci császárok: 4.1.5., kanonizáltak 5.3.1.

- a sztenderd használó a saját ismeretei szerinti köznyelvi névváltozattal keres;
- a tudományos kutatók a szakmájukban meghonosodott átírást használják, a katalógust használva ezeket a formákat kérik számon;
- a kiadók általában a közismert, egyszerűsített névalakot nyomtatják a könyvek címdalára, ezt visszaidézve kereshetik a felhasználók a kiadványt;
- a szövegkiadásokat fordításaik alapján, a neveket a fordítás nyelve szerinti formában is keresik;
- az egyes korszakokban kiadott szövegkiadások név- és címközléseinek ortográfiai változatai vannak, ezek is előfordulási változatokat eredményeznek;
- a szaktudományos kézikönyvekben, a bibliográfiákban és a kánonokban közölt (latin) formák nemzetközi sztenderdet képviselnek, amelyekre ugyanolyan, szó szerinti formában hivatkoznak a tudományos munkákban;
- a köznyelvi vagy a tudományos gyakorlatban használt névváltozat számbavett formaként közvetítő hozzáférési pontot képez, nem rendelkezik kiemelt prioritású organikus funkcióval az adatbázisokban. Ennek következménye lehet – a kereséskor jelentkező esetleges kényelmetlenségeken kívül az is, hogy a további felhasználásra exportált és automatizáltan szerkesztett produktumokban, mint amilyenek pl. a különféle alkalmi vagy speciális jegyzékek, illetve bibliográfiák, a betűrendezésben részt vevő szerzői nevek a felhasználói közösség számára idegen és elfogadhatatlan formában kerülnek a lajstrom rendszaraiba.

A névvariánsok számbavételére irányuló tevékenységet meghatározhatja a katalógus feladatköre, jellege és szolgáltatási szándéka, a szolgáltatást igénybe vevő felhasználói közösség. Magyar felhasználói közösség esetén a magyar közismeret szerinti vagy a tudományos írásmódok konvencióit követő alakok kötelezően számbaveendő adatelemeknek tekinthetők. Ezen kívül a kiadványokban, kézikönyvekben fellelhető változatokkal és a potenciális felhasználók feltételezett keresési szokásaiban előforduló további variációkkal is indokolt bővíteni a nyelvhasználatot követő, a sikeres keresést biztosító névkorpuszt.

Összegzés

Az áttekintett nemzetközi transliterációs táblázatok és a tudományos valamint a nemzeti, köznyelvi használatra átültető transzkripció normák változatos megoldásokat

eredményeznek a bemutatott, problémás hangok és írásjegyek átírásában. A nemzetközi szabványosító szervezet normatívája egyféle „autorizált” transliterálási változatot képvisel az egyes nyelvekben és a különféle tudományos konvenciókból eredő átírás-változatok között. A régebbi és újabb változatok különbségei bizonyos betűk vonatkozásában viszont ingadozó megoldásokról tanúskodnak, néhány pontban következtetlenséget mutatnak az átírási elvek érvényesítésében, az eredeti íráshoz viszonyítva az egyszerűsített betű-betű megfeleltetések információt veszítenek, a felhasználók számára idegenek, és nem minden tekintetben fogadhatók el a történeti és filológiai tudományokat művelő szakemberek előtt sem. Az átírási szabvány alkalmazása a XVI. század előtti név- és címadatokra nézve a nemzetközi gyakorlatban korlátozottan jellemző, csak akkor alkalmazzák, ha nem áll rendelkezésre a tudományos vagy köznapi használatban bevált, az adott használói közösségek által ismert forma. A transliteráció alkalmazásának előnye kétségtelenül az országok közötti, valamint nyelvi határokat, hagyományokat, nemzeti- és intézményi konvenciókat átívelő egységes átírás megteremtésének lehetőségeként értékelhető. A nemzetközi és hazai gyakorlati alkalmazásban viszont nem terjedt el sem oly mértékben, sem olyan egységességgel, hogy problémamentes megoldást jelentene a katalógusrendszerek integrációjakor is. A magyarországi gyakorlatot elemző felmérés erre vonatkozó eredményei az értekezés VI. fejezetében kerülnek majd bemutatásra.

Ehhez kapcsolódóan, a várható fejlemények felé mutatva megjegyezzük: a különféle írásrendszerek párhuzamos megjelenését a digitális infokommunikációs eszközök ma már lehetővé teszik. Ha a dokumentációs rendszerekben is lehetővé válhat az eredeti abc-vel írt formák rendszeres megjelenítése az autorizálási rekordokban, e megjelenítési módok során a felhasználó elvárásaiban már valószínű nem kelt hiányérzetet az eredeti íráskép mellett megjelenő, szabványokhoz kötött transliterált változat, amelyben az átírt íráskép nem tartalmazza az eredeti forma minden információját. Ha lehetővé válik továbbá az eredeti íráskép automatikus konverziója vagy az eredeti írásképre alapozó információszervezés, akkor az adatfeldolgozók mentesülhetnek a kézi vezérlésű átírástól és a transliterálciót felválthatja az automatizáció.

A korábbi fejezetekben utaltunk azokra az újabb törekvésekre, amelyek a virtuális térben a nyelvi és kulturális sokszínűség megtartását célozzák a névformák vonatkozásában is. A szabványokhoz kötött egységesítés sokszor merev, a közismeret konvencióitól távol eső eredményei helyébe felhasználó-közelibb, ismét Guerrini szavait

idézve: „kulturálisan jól megalapozott és elfogadható” jelölésmódozatok léphetnek. E meggondolások alapján is érdemes megfontolnunk a magyar nemzeti konszenzus megváltoztatásának szükségességét: az antik nevek és címek normálformájaként szetenderdizált transliterált alak felváltását a használók többségének kultúrájához kötődő változattal vagy változatokkal.

VI. Az auktorizálásról készített magyarországi felmérés eredményei

1. A felmérés célja

A külföldi szakirodalomban olvasható, kiterjedt empirikus kutatások eredményeiről közölt elemzésekkel⁴⁷⁸ szemben a magyarországi név- és cím-auktorzálás integrált könyvtári rendszerekhez kötött gyakorlatára vonatkozóan nem rendelkezünk semmilyen vizsgálati adattal. A nyilvános online katalógusok gyakori használója már pusztán saját, egyéni tapasztalatai alapján is megállapíthatja, hogy a történeti időszakokban élt személyek neveit többféle változatban tüntetik fel a katalógusok, vagy leszögezheti, hogy az auktorizálási rekordok egyes OPAC-okban megjelennek, másokban nem, és hogy egy-egy sokszori kiadást megért mű összegyűjtését, a kapcsolódó bibliográfiai tételek rendezését az online keresőrendszerek váltakozó minőségben tudják elvégezni.

A Frankfurter Alapelvekben a katalógusrendszer „nélkülözhetetlen hozzáférési pontjai” közé soroltan jelennek meg az auktorizált névalakok.⁴⁷⁹ Ugyanebben a dokumentumban, valamint az FRBR tanulmányban és más, a mű elméletével foglalkozó értekezésekben a bibliográfiai rekord alapvető funkcionális követelménye ’a mű’ megjelenési és kifejezési formáinak kollokációja és korrelációinak feltárása, megmutatása. Az alapfunkciók megvalósulásának előfeltétele az auktorizált névféleségek, köztük a személy-, testület-, rendezvénynév és műcím megléte, valamint ezek felruházása a megfelelő funkcionalitással.

Kutatásommal e feltételek kvantitatív meglétéről és jellegzetességeiről gyűjtöttem adatokat. Az elsődleges cél a ténymegállapítás és helyzetfelmérés volt a gyakorlati munka olyan részleteiről, amelyekről előzetesen csak annyit feltételezhettünk, hogy bizonyos elemeiben megegyeznek, másokban különböznek az egyes intézmények körében. A vizsgálattal körvonalazni szándékoztam, elsősorban a történeti és vallási

---

⁴⁷⁸ E tanulmányok közül ezúttal csak egyre hivatkozom: Kirsten STRUNK (1991) a névformák variálódását vizsgáló empirikus analízisére, amelyben tíz fő problémátípust különít el, s amelyek variálódásokat idéznek elő a következőkben: (1) az azonosításhoz szükséges kiegészítő adatok, (2) összetett rendsző, (3) a név teljessége, (4) latin betűre való transliteráció, (5) a szó- és szótagírások átírási módja (kínai, koreai stb.), (6) nem invertált névelemek, (7) egy személy többféle névalakjának egyenrangú használata, (8) névváltozás, (9) az egyéni nevet kiegészítő információ (nemesi, vallási neveknel), (10) egyéb formai jellegű problémák. Mintavételének egyharmadában fordult elő egy vagy több ’probléma’; 390 problémát tartalmazó rekordban 463 problémás nevet talált.

⁴⁷⁹ Frankfurter Alapelvek (2003). 7.1.2.

névanyag kezelésének szempontjából: megfeleltethetők-e a hazai auktorizálási gyakorlat vonatkozó pontjai az újabb koncepciókban megjelenő irányelvekkel, milyen feldolgozó irányelvek határozzák meg az adatformálás módját, mely részletekben egyeznek meg és melyekben különböznek az egymás mellett élő szerkesztési gyakorlatok, milyen mértékben vesznek részt az auktorizált formák az integrált helyi, és azokon túlmenően a közös és virtuális állományokban, milyen mértékű és értékű a már meglévő szekunder és terciér források hasznosíthatósága az auktorizálásban.

2. A kutatási módszer

Az adatgyűjtésre önkitöltős kérdőívet állítottam össze, amelyet e-mailen továbbítottam a felkért intézményeknek.⁴⁸⁰ A válaszok 2004 augusztusában és szeptemberében érkeztek be. A kérdőívekben közölt fontosabb megjegyzésekről elektronikus levélben további információkat kértem az adatközlőktől akkor, ha szükségesnek mutatkozott az azokban jelzett problémák, eltérések, igények részletesebb kifejtése.

A kérdőív kitöltésére felkért intézmények és szervezetek megválasztását kétféle kritérium vezérelte:

(a) a közszolgálati orientáltságú, közművelődési tájékoztatási gyakorlat reprezentálására való alkalmasság, a felkértek körébe ezért vontam be megyei könyvtárakat, közös katalógust és elektronikus dokumentumokat vagy azok adatairól információt nyújtó szolgáltatókat;

(b) a tudományos tájékoztatás céljait szolgáló adatformálási módszerek reprezentálására való alkalmasság, olyan szakgyűjteményekre kiterjedően, amelyek különösen érintettek a történeti nevek kezelésének kérdésében.

A vizsgálatra felkért intézmények, szervezetek köre ennek megfelelően a következőkre terjedt ki:

- (1) a magyar nemzeti könyvtár (OSZK);
- (2) a jelentősebb bölcsészettudományi állománnyal rendelkező egyetemi könyvtárak (DEENK, ELTE, PTE, SZTE);
- (3) a teológia, történelem és bölcséleti jellegű, régi nyomtatványokkal is rendelkező jelentősebb egyházi gyűjtemények;

---

⁴⁸⁰ Az adatközlő intézmények és rövidítései listáját a 4. számú, a kiküldött kérdőívet az 5. sz. függelék tartalmazza.

(4) egyéb szakgyűjtemények, tudományos, muzeális vagy idegennyelvű állományuk okán (FSZEK, MTAK, OIK, OPKM);

5) megyei könyvtárak,

(6) elektronikus könyvtárak (MEK, Neumann-ház)

(7) közös katalógus (MOKKA).

A kérdőívet az 1., 2. 4. és 6. csoportból valamennyien visszaküldték: a nemzeti könyvtár, a négy egyetemi, a négy szakkönyvtár, és a két elektronikus könyvtár. A tizenkilenc megyei könyvtár közül hétből érkezett válasz, a negyvenöt felkért egyházi könyvtár közül pedig tizenhat gyűjteményből (közéjük soroltam az egyházi felsőoktatási intézményeket is) küldték vissza az adatlapot, közöttük képviseltetik magukat a jelentősebb állománnyal rendelkező egyházi bibliotékák, a MOKKÁ-tól csak fejlesztési háttéranyag érkezett. Összesítve: a felkért 76 intézmény, illetve szolgáltató közül 34 adatai vettek részt a kérdőíves felmérés eredményeinek összesítésében.

A kérdőív ismertetése

A kérdőív öt kérdéscsoportot tartalmazott. A kért információ jellegétől függően váltokozva követték egymást zárt (feleletválasztó) és nyitott (szabad szöveggel megválaszolható) kérdések. Az első kérdéscsoport *Általános adatok* címmel általában gyűjtött tájékoztató információkat az alkalmazott könyvtári rendszer tulajdonságairól az adatcserére, a rendszerkompatibilitásra vonatkozóan, ennek megfelelően a rendszer bekapcsolhatóságáról más információs rendszerekbe, valamint a kulcsfontosságú rendező adatok külső nézetben való megjelenítéséről. Ezt követően a *Számadatok* kérdéscsoport kvantitatív adatokat gyűjtött a meglévő bibliográfiai és auktorizálási adatvagyonról. A *Besorolási rekordok szerkesztése* c. kérdéseggyüttes a kérdőív felépítésének szerkezetében és a felmérés szándéka szerint is központi helyet foglalt el, kérdései az auktorizálással kapcsolatos tevékenységre irányultak: a tevékenység szakmai kultúrájának elterjedtségére, összetevőire és az alkalmazott szabályokra, ezen kívül foglalkoztak még a normálforma rekordjának szerkezetével. A *Régi és új könyvek* kérdéscsoport a retrospektív konverzióhoz kapcsolódóan vizsgálta meg azt, hogy a modern művek feldolgozásakor létrejött auktorizálási fájlokba integrálódna-e a muzeális anyagot feltáró tételekhez rendelt besorolási adatok. Végül, a *Segédforrások használata* c. rész a referenzművek használatának részleteiről tartalmazott kérdéseket.

Kiemelt vizsgálati szempontot képeztek a legvariábilisabb névtípusok: a történeti, vallási nevek és egyházi intézmények elnevezései valamint e nevekhez kapcsolódó műcímek normálása, ezért előre meghatározott, egy-egy problémátípust képviselő, az intézmény katalógusában is szereplő példaanyag közlésére kértem az adatközlőket.

A kérdések összeállításában tekintettel kellett lenni arra a körülményre, hogy a kisebb szakgyűjtemények (mint pl. némelyik egyházi könyvtár gyűjteménye) néhány ezres tételszámú, egyszerűbb szerkezetű, zárt információs rendszert képező adatbázisától a nemzeti könyvtár és más, központi adatbázisként is épülő integrált, több százezres vagy milliós nagyságrendű adattárakra vonatkozóan is egyaránt értelmes kérdések kerüljenek a kérdőívbe. A könyvtári rendszerek struktúrájának egyenetlensége miatt előfordulhattak olyan kérdések, amelyek tárgytalanok lehettek az egyszerűbb szerkezetű szoftver képességeiből eredően (pl. az autorizálási rekordba bejegyezhető különféle információkat taglalo kérdés akkor, ha a rendelkezésre álló program erre nem is volt felkészítve) vagy azért, mert sajátos adatszerkezet jellemzi a keresőrendszert (ld. pl. a MEK saját fejlesztésű metaadat-rendszerét). Az adott kérdések ilyenkor megválaszolatlanul maradtak, ezek az értékelésben nem vettek részt. Ha valamelyik könyvtárban ezzel ellentétben az alkalmazott könyvtári program keretei a vizsgált szempontnál tágabb és összetettebb megoldásokat tettek volna lehetővé, vagy alternatív kérdéseket és válaszokat is felvetettek volna, a válaszadók ezt jelezhatték az adatgyűjtő lapon, e megjegyzéseket az adatelemzések mellett közlöm, a válasz forrását a 3. sz. függelékben feltüntetett intézménylista rövidítésével jelölve.

Az adatelemzés az *SPSS 6.14* verziójú, speciálisan kérdőívek eredményeinek kiértékelésére kifejlesztett, professzionális statisztikai programmal készült.

3. A felmérés eredményei

1. Az auktorizálási adatok hozzáférhetősége és hozzáférési pontként való funkcionálása (a navigáció lehetősége)

Három egyházi könyvtáron kívül valamennyi intézmény katalógusa elérhető interneten, de csak 18-an, az adatközlőknek valamivel több mint a fele (52,9 %) jelezte, hogy a kontrollált jegyzék az internetes felületen is megjeleníthető.

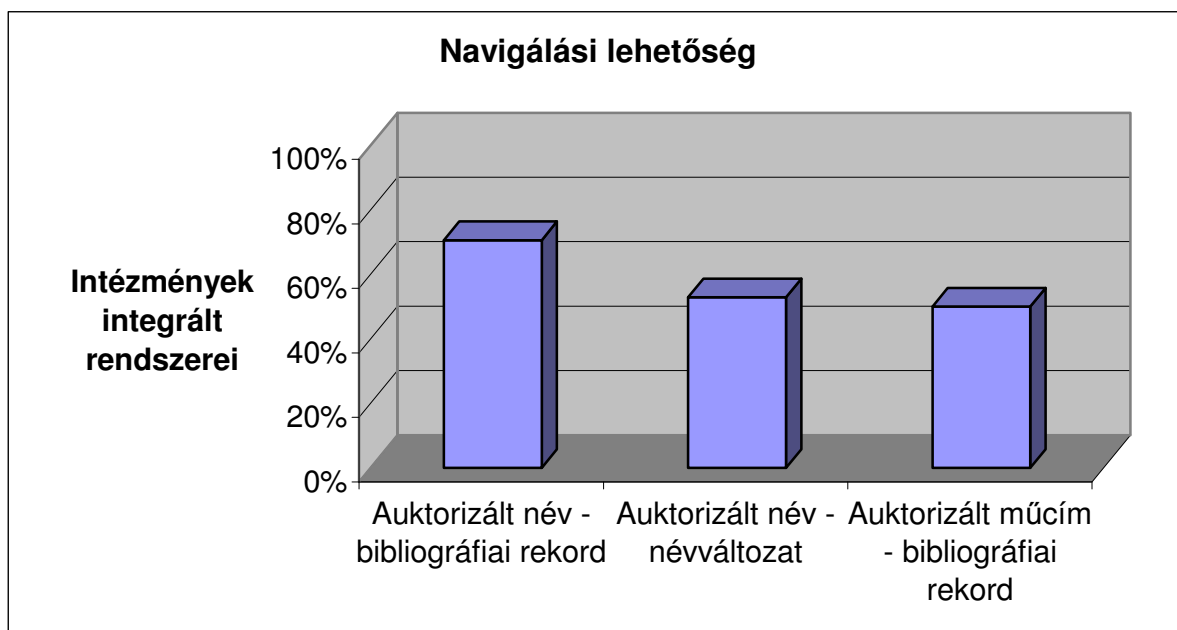
A navigálás lehetőségeinek vizsgálatára csak általánosságban és érintőlegesen tért ki a kérdőív (3. ábra). Az auktorizált név és a bibliográfiai rekordok között a közvetlen

navigálást a katalógusok valamivel kevesebb, mint a háromnegyede tudja teljesíteni (70,6 %), a névváltozatról az auktorizált formára, valamint az egységesített cím és a megfelelő bibliográfiai rekord között a rendszerek fele képes közvetlen hozzáférési pontot biztosítani (52,9 %, illetve 50 %).

Az adatbázisrendszerek fizikai sajátosságai több esetben nem teszik lehetővé a kényelmes vándorlást kiemelt formák és a rájuk utaló névváltozatok között vagy a kapcsolódó bibliográfiai tétel között. Ez azt jelenti, hogy a kereszthivatkozás csak információt közöl arról, melyik hozzáférési pont gyűjti össze a bibliográfiai információkat, de nem biztosít azonnali, egy lépéssel meghívható elérhetőséget a továbbjutáshoz.

Egyes adatközlők saját adatbázisrendszerükkel kapcsolatosan megjegyezték: amíg pl. a *név > bibliográfiai tétel* vagy *egységesített cím > bibliográfiai tétel* irányú hivatkozás közvetlenül megjeleníthető a számítógép képernyőjén, addig a *névváltozat > normálforma* irányába nincs átjárható hozzáférési pont, – a keresést az auktorizált névalak formájáról kapott intellektuális információ alapján kell elindítani (OSZK, DEENK, OPKM). Egyes rendszerekben a külső, nyilvános katalógusnézetből nem, csak a feldolgozó kliensnézetekből jeleníthetők meg a böngészhető listák a teljes autorizálási rekordokkal és navigációs lehetőségekkel együtt (többek között MTAK, OIK).

Az auktorizált címhez nem kapcsolódik minden rendszerben a műről informáló egyéb adatközléseket tartalmazó auktorizálási címrekord, ezt jelezték pl. a következő notifikációban: „Egységesített címet a bibliográfiai rekordban természetesen használunk, de a rendszerben nem viselkedik authority rekordként” (ELTE EK).

3. ábra

2. Az auktorizált név- és cím-adatvagyron

A bibliográfiai rekordszámról, egy intézmény kivételével, valamennyi kérdőív tartalmazott adatot. Összesítve, ezerre kerekítve 5 478 000 bibliográfiai rekordból álló adatvagyonnal rendelkeznek a választ adó intézmények. Az autorizálási rekordokról a választ beküldőknek viszont csak kis hányada tudott kvantitatív adatokkal szolgálni. A beérkezett számadatokat az alábbi táblázat foglalja össze:

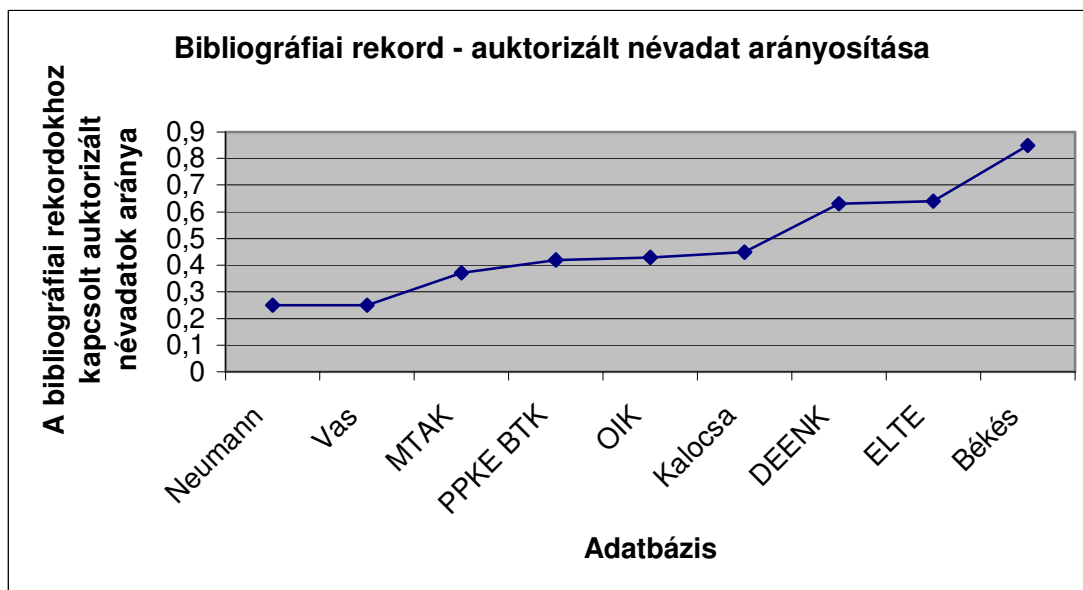
Autorizálási rekordok száma az adatbázisokban

A rekord típusa	Rekordszám	Adatközlők száma
Személynév	851 113	10*
Testületi név	81 718	9
Rendezvénynév	3 553	6
Cím	120 929	4

Az adatbázisokban már meglévő autorizálási rekordok, illetve normált alakok számának felbecsülésére a bibliográfiai rekordok és az auktorizált adatok számarányából kiszámítottuk az egy szerzőre jutó átlagos bibliográfiai tétel számát, csak azokat az intézményeket figyelembe véve, amelyek mind a bibliográfiai tételrekordokról, mind az autorizálási rekordokról közöltek adatot. Az arányosítás szélső értékei a katalógusokban 0,25 és 0,85 értékek (4. ábra), ami azt jelenti, hogy pl. a legkisebb szélső értéket mutató adatbázisban, ahol egy bibliográfiai tételre átlagosan 0,25 hozzákapcsolt szerzőséget jelölő

* Adatot közölt az OSZK (Magyar Nemzeti Bibliográfia) is, a további arányosítási számításokban ezektől az adatoktól eltekintettem, mivel a besorolási rekordok készítését itt csak 2004 tavaszán kezdték el, ezért számuk aránytalanul kicsi a nemzeti könyvtár bibliográfiai rekordjainak számához képest.

normalizált hozzáférési pont található, az egy szerzőre jutó bibliográfiai tételek száma átlagosan négy, míg a legmagasabb értéknél valamivel több, mint egy bibliográfiai tétel jut egy szerzőre. Az egy szerzőre jutó bibliográfiai tétel aránya ott nagyobb, ahol az adatbevitelt analitikus feldolgozás jellemzi, ilyen pl. a Vas megyei könyvtár és a Neumann-ház adatbázisa, ahol normálformával ellátott monografikus művek fejezetei, tanulmányok és folyóiratcikkek is találhatók, – az egy szerzőre jutó bibliográfiai tételek száma ezeken a helyeken magasabb.

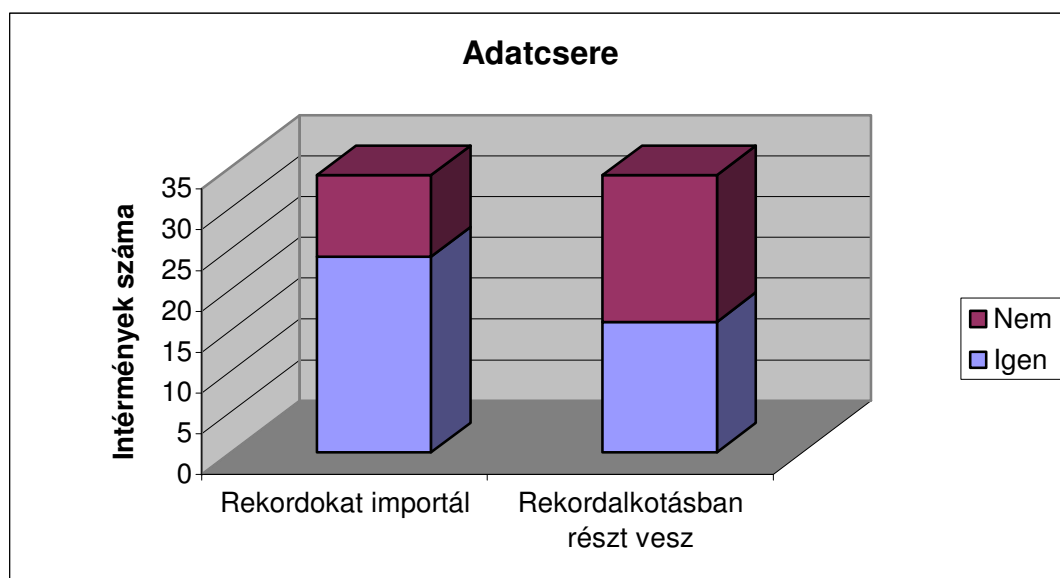
4. ábra

A névadatok bibliográfiai rekordokhoz viszonyított számarányából (0,43) kapott hányados alapján, további számítás képezheti becslésünk alapját, miszerint a megközelítően öt és fél millió bibliográfiai tételben több mint két millió körüli lehet az auktorizált személy-, testületi és rendezvénynevek száma. A pusztán számszerű megközelítés természetesen nem alkalmas annak valószínűsítésére, hogy valójában hány entitás van jelen ebben az adathalmazban, azok közül is mennyi a témakörünkbe vonható variábilis névanyag, ehhez további, mintavételen alapuló elemzésekre volna szükség. A kapott érték viszont érzékeltetni tudja, hogy az információs rendszerek országosan globális integrációja esetén mekkora potenciális, kontrollálásnak előzőleg már alávetett adattömeg vehet részt az információs szervezés mechanizmusában, és további számítások alapjául szolgálhat akkor, ha az auktorizálásba fektetett szellemi erőfeszítéseket és anyagi ráfordításokat szeretnénk felbecsülni.

3. Integrációs törekvések: bibliográfiai rekordok átvétele külső forrásból

Az integrációs törekvések intenzív jelenlétéről tanúskodnak a felmérés adatai. Az integrált adatáramlás egyik megnyilvánulási formáját, a bibliográfiai rekordok átvételét külső adatbázisból az intézmények több mint két harmada veszi igénybe (24 igen, 10 nem, 5. ábra). A forrásadatbázisok között leggyakoribb az MNB Könyvek Bibliográfiája CD-ROM vagy a nemzeti könyvtár online rekordszolgáltatása,⁴⁸¹ megfelelő kompatibilitás esetén a VOCAL, a MOKKA, az ODR, a Könyvtárellátó és a Szikla rendszerben lévő adatok átvétele; két intézmény nevezte meg az OCLC (jogosultságokhoz kötött) szolgáltatását valamint néhányan a Library of Congress és más külföldi nemzeti bibliográfiák rekordjainak átvételét jelezték. Az egyik adatközlő (DEENK) ezzel kapcsolatosan a következő megjegyzést fűzte: „gyakran elfogadjuk a Library of Congress, MNB, MOKKA, VOCAL alakjait, de nincs olyan forrás, amihez feltétlenül igazodnánk [...] technikai lehetőség megvan az átvételre, ha sok utalós bonyolult rekordról van szó, esetenként élünk vele.”

5. ábra

⁴⁸¹ Az MNB adatbázisra épül, annak továbbszolgáltatója a Szikla és a Szirén rendszer. Tóth Loránd (OSZK Könyvfeldolgozó Osztály, osztályvezető) közlése.

4. Közös autorizálási adatállomány-építés

A közös adatépítésben való részvétel összetett rendszerkompatibilitási tényezőket feltételez, ezen túlmenően az adattartalmat előállító tagok adatszerkesztési módszereinek szabályozására, egyeztetésére és egységesítésére is szükség van. Komplex feladatot jelent a közös vagy virtuálisan közösen használt adattartalom konzisztens kialakítása. A központi adatbázishoz vagy közös lekérdező felülethez való csatlakozás bármely formáját közös adatbázis-építésnek értelmezve a rekordalkotásban részt vevő intézmények száma a pusztán adatokat importálókhoz képest jelentősen kisebb: a katalógusok kevesebb, mint fele (16 intézmény, 47,1%) vesz részt integráltan auktorizálási fájlok működtetésében is. Ezek az adatbázisok a kérdőívben adott részletező felsorolások szerint: MOKKA, VOCAL, Szikla, Theca, KözelKat, NDA.

Az integrációs törekvések további növekedését jelzi előre a közös rendszerekhez való csatlakozás szándéka további tizenegy intézménynél.

5. Retrospektív feldolgozás

A kérdésfeltevés annak megállapítására irányult, hogy a bibliográfiai adatok retrospektív konverziója során a régi nyomtatványok anyaga ugyanabba az adatbázisba kerül-e, mint az új dokumentumoké, és ugyanazokkal az auktorizált névalakkal kapcsolódnak-e a leírások tételei. Ha igen, akkor további megfontolás tárgyát képezheti az FRBR-tanulmányban és más helyütt is leírt mű-csúcsrekordból való kiindulás koncepciója: a több évszázados bibliográfiai kulturális örökséget együttesen tartalmazó adattárakban kialakíthatók azok a hozzáférési pontok, amelyekben a mű-entitásközpontú adatszerzés koncepciója megvalósulhat.

A régi könyvek⁴⁸² adatfeldolgozását 23 intézményben kezdték meg, van ahol XVI. századi könyvek is már az adatbázisban vannak, s további nyolcban tervbe vették a muzeális állomány retrospektív feldolgozását. Egy kivételével valamennyi helyen a jelenlegi adatbázisba integrálják vagy szándékoznak majd integrálni a régi könyvekről szóló adatokat, ami azt is jelenti, hogy a régi nyomtatványok bibliográfiai tételeihez a már meglévő auktorizált névadatok kapcsolódnak, vagy a konzisztens adatkezelésnek megfelelően, a már meglévő normálfomák szerkesztési elvét követve kerülnek majd be szükség szerint az új auktorizált névadatok.

---

⁴⁸² A régi könyvek értelmezését az adatközlők változatosan adták meg, az időhatárok: 1711, 1800, 1850, 1867, 1880, 1900, 1930, 1945 vagy úgy, hogy a muzeális állományt feltáró katalógusokra vonatkozóan nem állapítható meg időhatár. Legtöbbször az 1850-es év végét jelölték meg korszakhatárnak.

Egy helyről jeleztek ettől eltérő, kivételes megoldást (Pannonhalma), ahol még mindig a régi nyomtatványok cédulakatalógusának folyamatos gyarapítását végzik, emellett viszont tervbe vették a számítógépes feldolgozást. A beszámoló szerint a cédulakatalógust nem következetes besorolási gyakorlat jellemzi, ritka benne az egységesített alakkal történő összegyűjtés. A cédulát ugyanis leginkább a könyvön szereplő névalakhoz tették, s ha készítettek is utalót, azok nem irányulnak egy helyre, kereséskor többnyire mindegyik felmerülő névváltozatot meg kell nézni. Ugyanaz a teljes leírás pedig sokszor több névalakhoz is be van téve. A besorolási gyakorlatot az is befolyásolja, hogy külön katalógusban vannak a magyar és az idegen nyelvű könyvek. Az előbbiben pl. inkább a magyar névalakokat használják, az idegen nyelvűben pedig az eredeti nyelvű vagy a latinos névalakot. A besorolás a régi cédulakatalógusban az egyes kézikönyvekhez igazodik,⁴⁸³ s e gyakorlatot szeretnék követni a számítógépes feldolgozásnál, amely az újabb állománytól elkülönített adattárat képezne, önálló, az ismertetett feldolgozás sajátosságainak megfelelő névindexszel.

6. Az autorizálási rekord szerkezete és szerkesztése

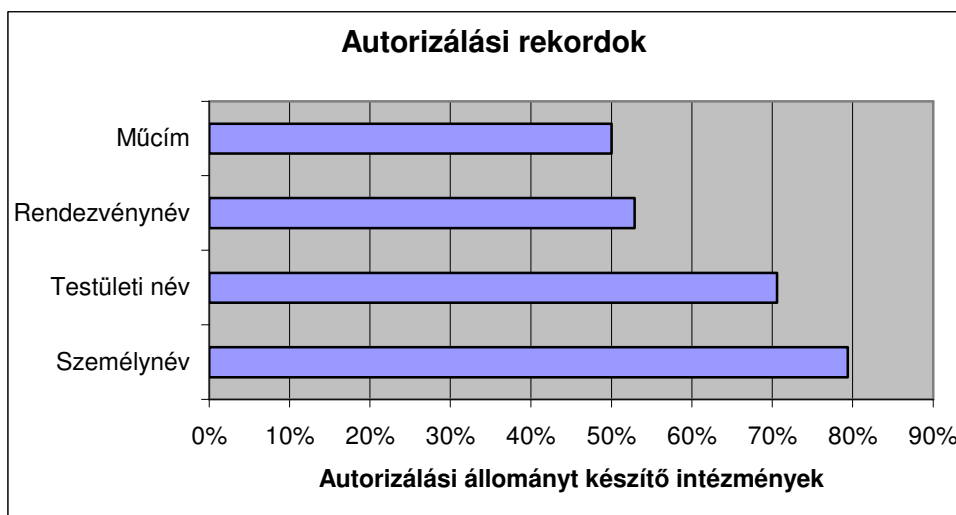
(6. a.) Autorizálási adatállomány

A katalógusok közül 27-ben készítenek, 7-ben nem készítenek külön rekordot legalább az egyes személynevekről. Ahol nem készül külön rekord és elkülönített autorizálási adatállomány, ott a személyneveket és a többi névadatot a bibliográfiai tétel (vagy metaadat-tartomány a MEK-nél) tartalmazza besorolási adatként.

Személynév rekordkészítéssel tehát az intézmények 79,4 %-a foglalkozik, a többi auktorizált névadatféleséget kisebb arányban regisztrálják hasonló módon: a testületi neveket 24 (70,6 %), a rendezvényneveket 18 (52,9 %), a műcímeket 17 intézmény, azaz az adatközlők fele jegyzi auktorizálva. (6. ábra)

---

⁴⁸³ Az adatközlő a szakirodalomból ismert CIH, RMNY, RMK, Récsey, Petrik bibliográfiákban közölt formákkal azonos névhasználatról számolt be.

6. ábra

Az auktorizálás tevékenységét ismerő 27 intézmény közül 16 esetében kötelező minden alkalommal elvégezni az auktorizálást is (egyesek jelezték, azért, mert az automatizált rendszer ezt kötelezővé teszi; mások pedig azt, hogy a kötelezőség csak a problémás névalakokra vonatkozik), 13 válaszolt úgy, hogy csak akkor használják ezt a lehetőséget, ha az az adott esetben szükségesnek mutatkozik az entitás megkülönböztetése, azonosítása vagy névváltozása miatt.

A Nemzeti Könyvtár adatfeldolgozásáról erre vonatkozóan azt jelezte, hogy besorolási rekordot – alapfeladataihoz igazodóan – a magyar (hungarus) szerzők esetében kötelező kitölteni. Ez a fajta tevékenység az intézményben „2004 tavaszán kezdődött el a retrospektív konverziós munkák részeként, mintegy előkészítendő az adatbázist a több százezer tétel fogadására. Az adatbázisban megtalálható személynevekkel, és kisebb részben a testületi nevekkel kezdtük meg a munkát. Akkor készül BA [besorolásiadat-] rekord, ha magyar személyről van szó és a kronologikus kiegészítő adatokon kívül más információt (foglalkozás, működési terület) is meg tudunk adni.” (OSZK)

Más intézmények csak a szerzők azonosítását, megkülönböztethetőségét tartják elsődleges célnak: „a besorolási adatokkal a szerzők egyértelmű megkülönböztetését igyekszünk elérni: a megadott kiegészítő adatok és utalók is ezt a célt szolgálják; ezeken a célokon túlmenő adatokat nem szoktunk megadni”. (DEENK)

Egyes helyeken megkülönböztetett gonddal készült és folytonos figyelemmel kísért autorizált korpuszok kialakításáról is gondoskodnak, mint pl. helyismereti gyűjteményhez kapcsolódó auktorizálási adatállomány, a helyi szerzőkre és névalakjaira

vonatkozó információk bejegyzéseivel (Vas), vagy a megkülönböztetett gonddal készülő ókori, középkori és vallási névanyagot tartalmazó kontrollált fájl (PPKE BTK). Régi könyves adatállományoknál pedig másféle normalizált adattípus-tartományok kialakítása van folyamatban: „A régi nyomtatványok esetében a nyomdász/kiadó, valamint a kéziratos bejegyzések vagy nyomtatott exlibrisek alapján azonosítható possessor nevét is egységesítjük a funkció feltüntetésével: Heltai Gáspár (typographia), Márki Sándor (possessor)” (SZTE)

(6. b.) Szabványok, háziszabályzatok

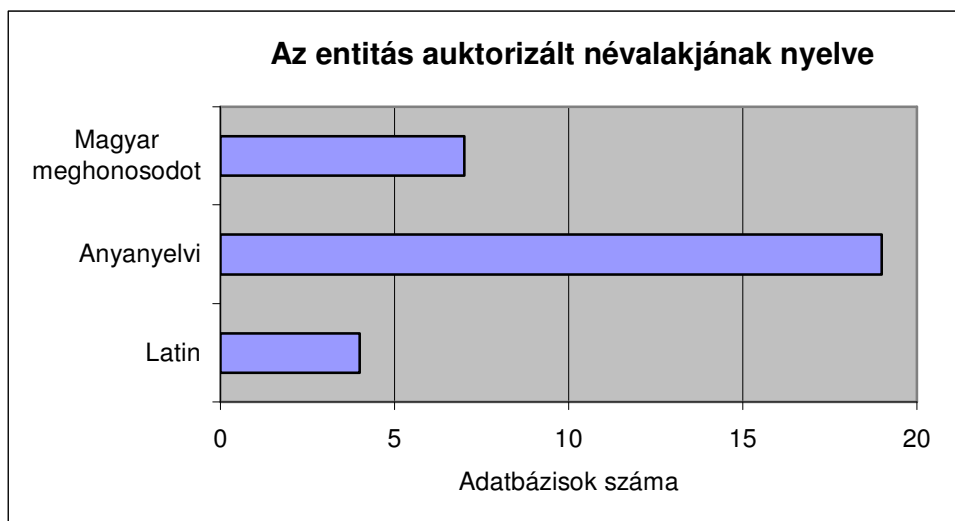
A besorolási adatok szerkesztésekor két intézmény nem alkalmazkodik az MSZ szabványokhoz. Mindkét esetben nagy múltú egyházi gyűjteményről van szó: egyik szerzetesrendi központi könyvtár, ahol az állomány számítógépes feldolgozottsága mindössze 5-6 %-os, a másik pedig egyházmegyei könyvtár. Az adatbázist mindkét helyen a korábban kialakult hagyományok szerinti névformálással alakítják (Piarista KK, Eger). 31 helyről jelezték, hogy a magyar vonatkozó szabványt általában érvényesítik (egy esetben a kérdés megválaszolatlanul maradt). Közülük 8 intézményben a feldolgozáshoz elegendőnek tartják a szabvány használatát, a közzolt megjegyzések adalékai szerint azért, mert zömében bibliográfiai tételek importjával gyarapítják katalógusukat, és csak ritkán kerül sor eredeti besorolási adat készítésére. 23 intézmény jelezte, hogy háziszabályzatot is alkalmaznak a besorolási formák megállapításakor. *Írásban* rögzített háziszabályzatra való támaszkodást jelölte meg legjellemzőbbnek 6 intézmény, a *szóbeli* megállapodást vagy megbeszélést 8, és ugyanennyi a korábbi *hagyományt* tekinti mérvadónak; néhány esetben jelezték azt, hogy az esetektől függően, szükség szerint, akár együttesen is alkalmazzák a lehetőségeket. Következtetésképp megállapíthatjuk, hogy az intézmények többsége egyedi pótszabályzatokhoz folyamodik akkor, amikor a problémás esetekről döntést kell hozni, s ehhez csak kisebb hányaduk dolgozott ki írásban is rögzített útmutatót.

(6. c.) Az autorizálási rekord adatelemei

(6. c. 1.) Az auktorizált alak

A régebbi idegen szerzők normálformás névalakjának megválasztásáról harminc adatközlés alapján elmondható, hogy a személy működésének megfelelő nemzeti nyelvű alakot részesítik leginkább előnyben (19 intézmény) a magyar meghonosodott változattal szemben (7 intézmény), de vannak olyan adatbázisok, amelyekben inkább a latin névalakokat választják az auktorizált forma reprezentánsául (4 intézmény). (7. ábra)

Példa van arra, hogy a modern neveknel a szabványos névformálást követik, a régebbi időkre viszont nem érvényesítik az MSZ szabvány előírásaiban közölt egyik alternatív megoldást sem, hanem inkább a latinus formát használják. (Somogy) A nagymúltú gyűjtemények adatközlői jelezték azt, hogy „a katalógus építése több tíz éve zajlik, ezért különféle szabványok és szokások szerint készült rekordok együttesen találhatóak benne. A névalakok egységesítésének szabályai is sokszor módosultak: sokáig érvényben volt az a gyakorlat, hogy elfogadott magyar nyelvű alak volt a besorolási adat [...], ennél rövidebb időszak volt, amikor inkább a latinus forma került előtérbe (pl. görög, vagy humanista szerzők esetében), pár éve igyekszünk a nemzeti névalakot egységessé tenni, kivéve azokat az eseteket, amikor ez szinte ismeretlen (pl. Melanchthon – Schwarzerd).” (SZTE) Vagy: „mivel jelentős könyvtármánnyal, és tekintélyes múlttal rendelkezik a könyvtárunk, természetesen a következetesség, különösen az aktuális szabványok követésében, sok esetben a gyakorlatban nem tartható.” (ELTE EK)

7. ábra

(6. c. 2.) A rekord egyéb elemei

A rekord adatelemre vonatkozó kérdéscsoport a bejegyzett adatok típusaira irányult. Leggyakoribb adatelem a névhez kiegészítő elemként kapcsolt kronológiai adat a személy születési, halálozási vagy uralkodási idejéről. Az egyéb, az elméleti irodalomban feltüntetett követelmények szerinti, a UNIMARC adatszerkezetben előrelátott (ld. az 1. sz. ábrát) vagy külföldi példával is szemléltethető (ld. az 1. sz. függelék) adatelemek megléte nem jellemző a magyar gyakorlatra: a nemzetiséget kötelezően 3 helyen, 11

helyen szükség esetén; az író működésére jellemző nyelvet kötelezően 1, szükség esetén 11 helyen jegyzi; ugyanilyen adatokat adtak meg a szerző művére való hivatkozásról; referenzforrásra való hivatkozás jelzését pedig kötelezően 1, problémás eseteknél 10 katalógus jegyzi. Ezeket az adatféleségeket tehát 11–14 intézmény – a referálók mintegy egy harmada tartja szükségesnek a problémás nevek auktorizálásánál megadni. Az auktorizálás az esetek túlnyomó többségében nem terjed ki másra, mint az „egységesített besorolási adat” egyeztetésére az adatbázisban már meglévő formával, meglévő hiányában pedig egy új névforma felvételére; az auktorizálási rekord információtartalma pedig csak a normálformára korlátozódik.

7. Az auktorizálásra fordított idő

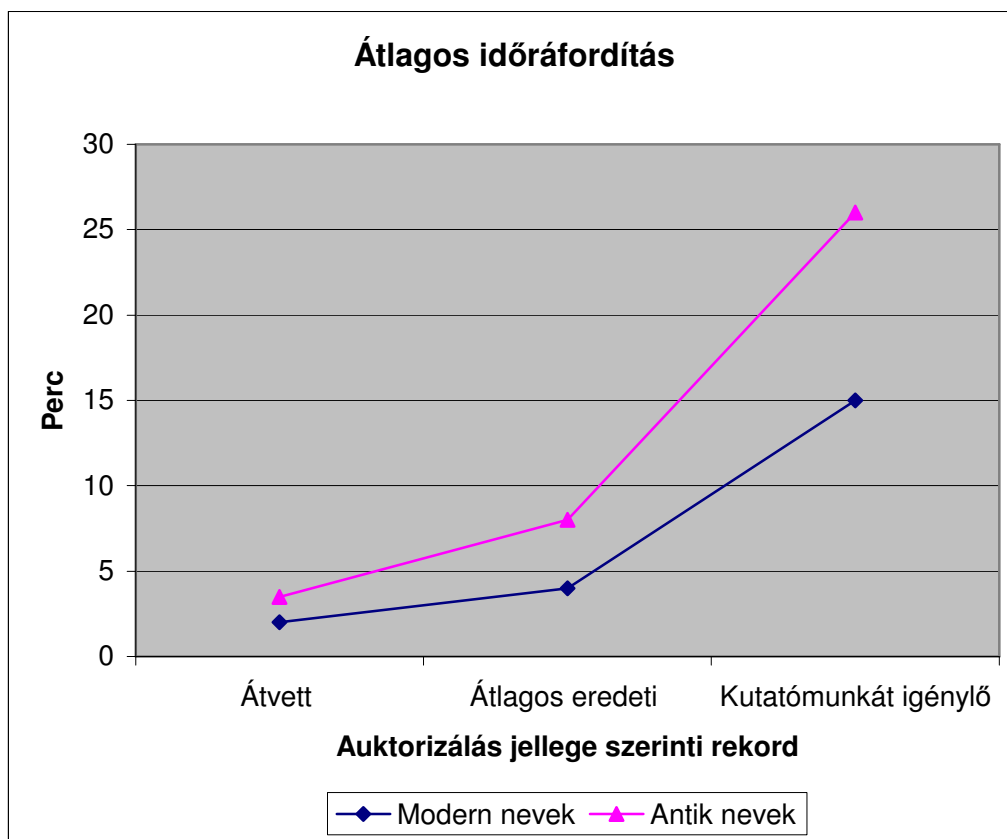
Az eredeti auktorizálási rekord létrehozására fordított időt a válaszadók többnyire szélső értékekkel adták meg, megjegyezve, hogy a „ráfordított munkaidőt nehéz megbecsülni, mert számos tényező befolyásolja a rendszer pillanatnyi gyorsaságától kezdve az éppen használni kívánt segédeszköz elérhetőségéig” (SZTE) „[...] adódott már több óras keresés is az egységesített név után.” (EHEK) A nemzeti könyvtárban a besorolási rekordba csak referenzművek alapján ellenőrzött adatok kerülnek: „a jogosultsághoz kötött online segédforrásokat leszámítva, minden segédforrástípus használata gyakori, hiszen csak ellenőrzött adatok rögzíthetők a besorolási adatban, illetve a BA rekordban [...] minden adatot ellenőrizni kell!” (OSZK). A közművelődési, online rendszerekhez kapcsolódó katalógusok készítőinek ezzel kapcsolatos gondjuk kisebb: „[...] az átemelésnek hála, ritkán fordul elő, hogy kutatnunk kellene.” (Nógrád)

Az auktorizálás tevékenységére fordított idő a feladat összetettségével arányosan nő: míg az átvett rekordoknál egyáltalán nem vagy csak kevés ráfordítás szükséges (fél- tíz perc), addig az eredeti, vagyis új rekordok létrehozásához 4–30 percet, a kutatómunkát igénylő feltárásnál két órát, a kérdőívben szabadszövegesen megadott megjegyzések tanúsága szerint pedig ennél is többet vehet igénybe. A normalizálásra fordított munka percekben megadott paramétereinek szélső értékeit a következő táblázat foglalja össze:

Az auktorizálás tevékenységére fordított idő szélső értékei

Autorizálási rekord	Modern nevek (perc)		Antik nevek (perc)	
	átlag	szélső érték	átlag	szélső érték
Átvett	2	0–5	3,5	0 – 10
Átlagos eredeti	4	0,5 – 15	8	0,5 – 30
Kutatómunkát igénylő	15	5 – 55	26	8 – 120

Megfigyelhető, hogy a modern személyek nevéhez viszonyítva megközelítően kétszeres időráfordítással készülnek a régi nevek auktorizálási rekordjai (8. ábra).

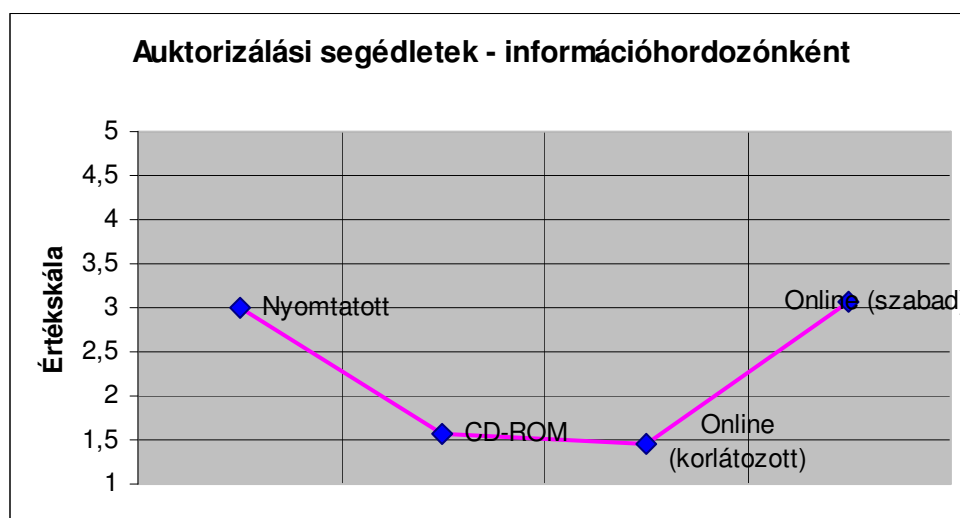
8. ábra

8. Az auktorizáláshoz használt segédletek

Az autorizálási tevékenység során használt segédletekről a források műfaja és fizikai hordozója szerint gyűjtöttem adatot. Az átlagos használatról készített összesítést a (10. ábra) ábra szemlélteti.

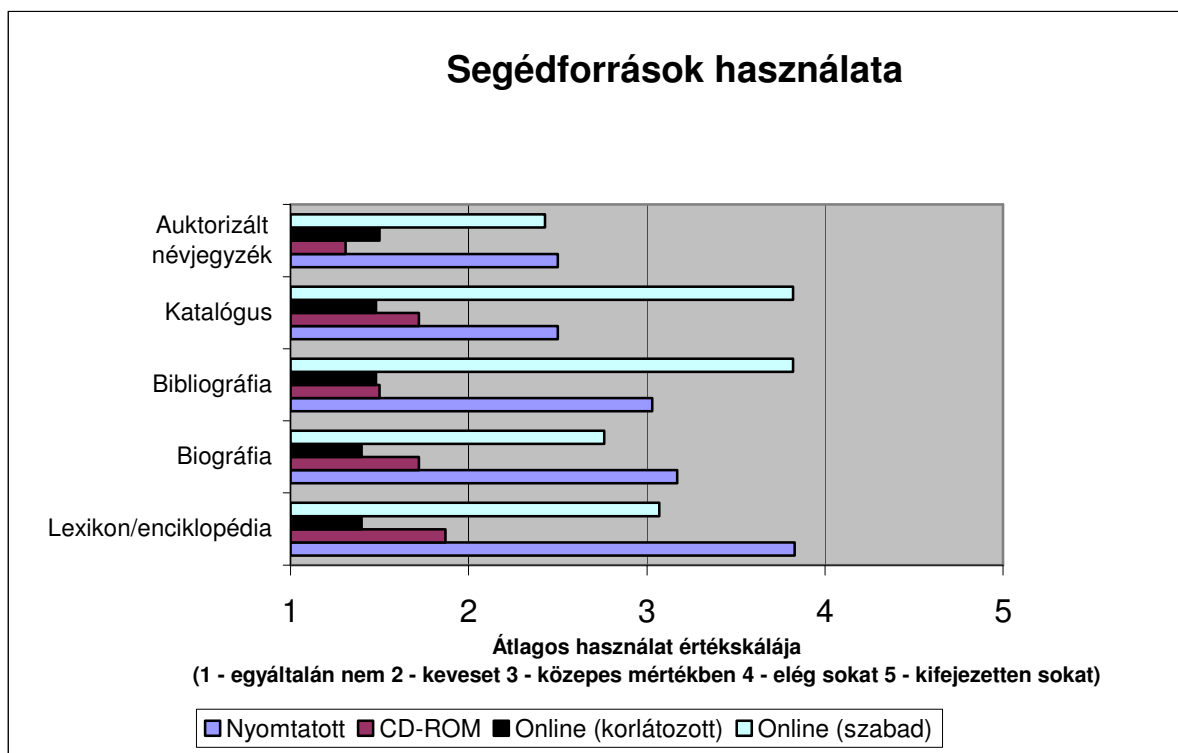

A dokumentumtípusok használatának mértékét hordozónként, ötfokozatú skálán jelölhették meg a válaszadók. Az átlagértékek arról tanúskodnak, hogy a szabad elérésű online források használatának elterjedtsége 7 századdal megelőzi a nyomtatott forrásokét. A szabad internetforrások használata inkább a digitális adatbázisok (katalógusok, bibliográfiák) körében dominál, míg a hagyományos, nyomtatott köteteket túlnyomórészt a lexikonok, életrajzi források esetében használják. A CD-ROM és jogosultságokhoz kötött hálózati források használatának elterjedtsége jóval elmarad a nyomtatott és szabad elérésű online forrásoktól (9. ábra).

9. ábra

Az általunk kiemelt fontosságúnak tartott, de viszonylag új tájékozódási és adatfelhasználási forrástípusnak tekinthető különálló auktorizálási névjegyzékek, adattárak felhasználása a többi csoporthoz képest a legkisebb mértékű.

10. ábra

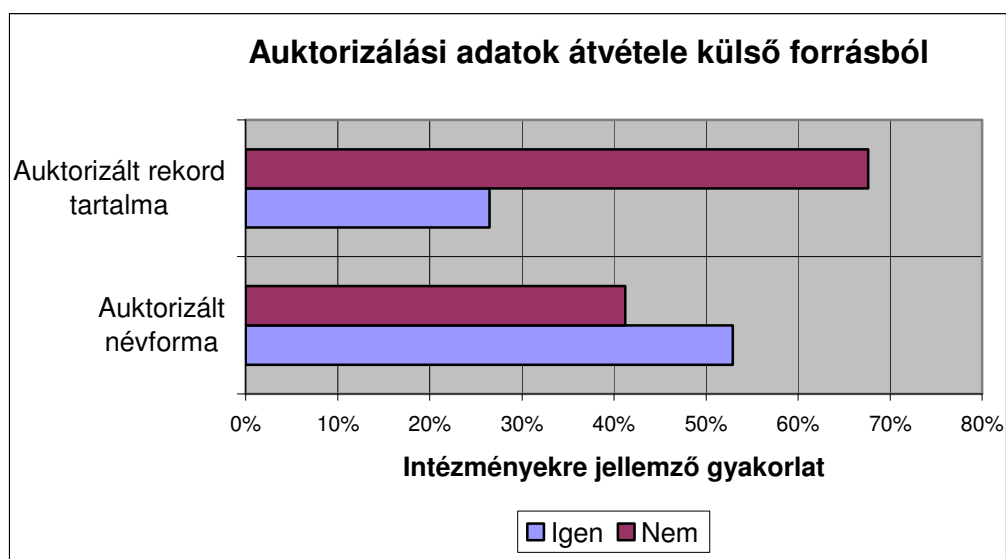
9. Változtatás nélküli újrafelhasználás

A felhasznált külső segédforrások adatai és a helyben épített, esetleg a helyi használók igényeihez igazodni kívánó katalógus adatformálási módját és a helyi adatállományba változtatás nélkül való beilleszthetőségének mértékét, valamint az auktorizált formák és rekordok újrafelhasználási kultúrájának meglétét a dokumentumfeldolgozó munkában két kérdéssel vizsgáltam. (a) Az egyik kérdés pusztán a névforma újrafelhasználhatóságára, közvetlen átvehetőségének mértékére irányult, (b) a másik az auktorizálási rekordok adattartalmának kényelmes, egyszerű, költségtakarékos, változtatás nélküli felhasználhatóságáról gyűjtött információt.

Az intézmények gyakorlatára jelentősebb mértékben jellemzőbb a névforma külső forrásból való változtatás nélküli átvétele (52,9%), mint az auktorizálási rekord más adatelemeinek átvétele (26,5 %). Az arányok egymáshoz viszonyítása arra is utal, hogy ez a lehetőség még sokak számára ismeretlen vagy kialakulatlan eljárást jelent (11. ábra).

Természetesen tudatában vagyunk annak, hogy a névforma változtatás nélküli átvétele attól is függ, hogy az ehhez a munkához szükséges, a szerkesztési elvekkel összhangban lévő adattár létezik-e és hozzáférhető-e. Ilyeneknek tekinthetők azok az egyben normatíváknak is számító bibliográfiai adattárak, amelyekből elektronikus

adatcserével széleskörű újrafelhasználásra áramoltathatók az auktorizált névformák is, pl. a Magyar Nemzeti Bibliográfia vagy az osztott katalogizálásból merítő adatbázisok. A besorolási adatok az adatletöltéskor „együtt mozognak” a bibliográfiai rekordokkal, a külső forrásból származó, már normalizált névszerkezetek pedig – ha szerkesztési elvük megegyezik a helyi igényekkel, változtatás nélkül beilleszkedhetnek a fogadó adatbázisba; ha nem, akkor felülvizsgálatra, a helyi rendszer konzisztenciájához való kiigazításra van szükség. 18 intézmény (52,9 %) jelezte azt, hogy van olyan segédforrás, amelyből változtatás nélkül veszik át az adatokat, 14 viszont egy forrást sem tart arra alkalmasnak, hogy automatikusan beilleszthetők legyenek azok névformái a saját, helyi rendszerükbe (41,2%).

11. ábra

10. A történeti, vallási nevek és egyházi intézmények, valamint a műcímek auktorizált formája – a példaanyag elemzése

(10. a.) Személyek nevei

A kérdőív példaanyaga egy-egy típusproblémát reprezentáló név írásáról szándékozott információt gyűjteni a valódi megvalósításokról, a névszerkesztési módszerek élő gyakorlatáról. A válaszokban – várakozásaimat felülmúló változatosságról kaptam adatokat. Ennek bővebb illusztrálására szolgálhat *Ezópusz* példája, akinek neve olyan ókori görög névtípust képvisel, amelynek közismert, magyarul is meghonosodott névalakja is van. Auktorizált formája az adatközlők felénél a görög eredetiről transliterált

alak, kétféle változatban: *Aisopos*, illetve az omega makronos írásával: *Aisōpos* (az előző ugyan tekinthető a tudományos átírási úzus változatának is). Ezeken kívül a következő alakok fordulnak elő fő adatszerző elemként: *Esopos*, *Aiszóposz*, *Ezópusz*, *Aesopus*, *Ezopus*, *Esopus*. Három katalógus csak egyféle névformát tartalmaz, utalókat nem. Két helyről nem érkezett erre a névre példaanyag, 19 adatbázis egytől hatig terjedő névváltozatot regisztrált, átlagosan 3,21 névről utalnak a kiválasztott formára. Az *Aisopos* rendszó három előfordulásában a név mellett megadott kiegészítő adatok, kis eltérésekkel ugyan, de különbözőképpen szerepelnek.

Aranyszájú Szent János ókorban élt egyházatya, kanonizált személy nevének normálformáját 14 esetben magyar alakban adták meg, váltakozó formában, az állandósult és a kanonizációt jelölő jelző sorrendje a névformákban ugyanis ingadozik (*János*, *Aranyszájú*, *Szent*, illetve *János*, *Szent*, *Aranyszájú*), 3 esetben a latinizáló hagyomány szerinti forma szerepel: *Johannes Chrisostomus*, 2 esetben a görögről transliterált alak az 1968-as szabványváltozat szerint: *Ioannes Hrusostomos*, végül egy esetben a görög név magyar helyesírással átírt formája is szerepel *Joannész Khrüszosztomosz* alakban. Nyolc helyen több mint két utaló szerepel, több esetben 8–10 névváltozatot is feltüntettek.

Aquinói Szent Tamást legtöbbször, 17-en, szintén a magyar változattal írják – a kétféle jelző variálódik. A normálformában a *Tommaso d'Aquino* íráskép kilencszer fordul elő. *Szent Ágoston* magyar közismert névalakját a katalógusokban váltakozó kiegészítő adatelemekkel 16, latin alakját 12 helyen használják, 7 helyen önmagában áll, vagyis nem vettek számba más névváltozatot. Az utalók megadását váltakozóan érzik szükségesnek megadni a katalógusok. Egyes helyeken a rekordok rendszeresen bővelkednek névváltozatokban, más helyeken, mintegy nyolc–tíz intézménynél rendszeresen csak a normálforma képezi az egyetlen keresőelemet. *Nagy Szent Vazul* neve a görög béta váltakozó átírása és köznyelvben elterjedt használata miatt is több változatot eredményez (*Vazul*, *Basil*, *Basileios*, *Vasileios* stb.). Auktorizált alakja magyarul, *Vazul* rendszóval 13 esetben, görögről átírt (*Basileios*) formában, magyar nyelvű kiegészítő elemekkel 3, azok nélkül 1, latin nyelvű formával (*Basilius Magnus*) 4 katalógusban jegyzik, de előfordul magyar átírásváltozat, latin állandósult jelzővel is (*Baszileiosz*, *Magnus*). Az egyéb hozzáférési pontként számbavett névváltozatok, több helyen, rendkívüli gazdagságukkal tűnnek ki. A *Cyrrill* név több személyt jelölhet, ókori, középkori személyhez kötődhet vagy az ismert görögkeleti apostolt is jelölheti, e személyek normál-alakjaként legtöbbször esetben a magyar közismert *Cirill* névváltozatot alkalmazzák (19 helyen), de előfordul latin

(Cyrillus, Alexandrinus), görögről transliterált (1968-as szabványváltozattal *Kurillos*), és köznyelvi átírás is (Kürillosz).

Mórusz Tamást dominánsan az angol alakkal tüntetik ki (*More, Thomas, Sir*), váltakozva latin (*Morus, Thomas*) és a különféle magyar változatokkal (*Tamás, Mórusz; Mórus Tamás*). A mellőzött névalakok számbavétele intézményenként változó, néhány esetben különlegesen gazdag.

A példaanyagban a pápák nevének írásában van a legnagyobb mértékű egységesség: a pápa felvett neve, ha van magyar változata, akkor a katalógus nyelvén, magyarul szerepel. Többnyire érvényesül a vonatkozó szabványos szerkesztésmód, pl. *Pius (pápa), II. (1405–1464)*, de különbségek figyelhetők meg a kiegészítő adatok regisztrálásának részletességében. Az adatközlő helyek egy részénél korábbi hagyományos írásmódot vagy helyi szokást követnek: *Benedek, XV., pápa; János, II., Pál*.

(10. b.) Testületi- és eseménynevek

A zsinati időszakok írásmódja váltakozik a latin és a megfelelő kiegészítő adatok: *Concilium Vaticanum*, más idegen nyelvű változat: *Vatican Council*, a magyar elnevezések: *Vatikáni Zsinat; Vatikáni Egyetemes Zsinat*; és a formai rendszóval való jelölés: *Zsinat, Vatikáni; Zsinat (2.) (1962–1965) (Vatikán)* között. Egyes intézmények nem jegyzik a zsinati neveket auktorizálási adat gyanánt, mivel ezek név szerinti jelölése, más testületekhez hasonlóan, csak az utóbbi időben merült fel, a korábbi gyakorlat szerint tárgyszóval kerültek a katalógusba (SZTE, MTAK).

A szerzetesrendek megnevezéseinek főbb változatai: latin elnevezés: *Institutum Franciscarium Missionarium a Maria*; hierarchikus intézményi névjelölés: *Római Katolikus Egyház. Ordo Fratrum Praedicatorum*, vagy *Ordo Fratrum Praedicatorum. Provincia Hungariae*; magyar elnevezés: *Magyarországi Domonkos Rendtartomány*; tárgyszóval való összegyűjtés: *ferencesek*.

A hazai egyházi testületek írásmódjában nagyobb egységesség van jelen. A külföldi egyházi testületek írásmódjáról többnyire ugyanez mondható el, néhol az idegen intézménynevek magyar fordításának tendenciája, illetve a magyar változat prioritása érvényesül (*Pápai Keleti Intézet (Róma), Lutheránus Világszövetség (Genf)*), az idegen nyelvű névváltozatok, az intézmény / testület akronimájának számbavételével is. Példát találunk az országos fennhatóságú egyházi szervezetek elnevezésénél az államhatalmi

szervekkel való azonos írásmódról, azaz a működési terület földrajzi neve szerinti besorolásról: *Magyarország. Római Katolikus Egyház; Németország. Református Egyház.*

(10. c.) Művek címe

A *Bibliát* és részeit valamennyi adatközlő a magyar, azaz a bibliográfia nyelvén megadott konvencionális elnevezéssel írta le (*Biblia. Újszövetség. Apostolok cselekedetei; Biblia. Ószövetség. Ézsaiás könyve*). Egy-egy kivétel pl. az evangéliumok írásában található: a *János. Evan* megnevezéssel szemben gyakoribb a *Biblia. Újszövetség. János* evangéliuma szerkezet, vagy a *Biblia* helyett a *Szentírás* kifejezés használata (*Szentírás. Énekek Éneke*). Néhány helyről jelezték: címet csak kivételes esetben egységesítenek, ezek közé tartozik a kifejezési forma szerint megkülönböztetett *Biblia*, a *Niebelung ének*, a *Korán* (OIK, Somogy).

A műcímek auktorizált formájáról kért példával az intézmények a görög klasszikus művek írásmódját Arisztotelész egyik tetszőlegesen megválasztott művének megjelölésével mutathatták be. A műcímek auktorizált adatelemkénti számontartására irányuló előző kérdésfeltevés eredménye szerint ezt az adattípust regisztrálják a legkisebb mértékben (vö. 6. ábra). A példaanyag tanúsága szerint még kevesebben éltek ezzel a lehetőséggel Arisztotelész műveinek esetében: a 34-ből mindössze 13 helyről érkezett egységesített címről adat, közöttük egy helyről olyan megoldást is jeleztek, ahol párhuzamosan a magyar köznyelvi változatot és a görögről transliterált alakot is számbaveszik, megjegyzés mezőben (az adatközlésben mellékelt rekord 680-as hívójelű mezőjéből idézve: „Az értelmezésről, másutt: A mondatról (Peri ermeneias)”, MTAK). A műcímekkel kapcsolatos megoldások is nagymértékben váltakoznak. A tipikus különbségek jól körvonalazhatóan megmutatkoznak az adatközlésben feltüntetett auktorizált változatokból, e különbségek, az adatközlések példáit felhasználva, adódhatnak:

- az eredeti írásrendszer különböző átírási szabványának alkalmazásából, pl. *Peri pioitikīs, Ta meta ta fysika* (ISO 843:1997), illetve *Peri poietikes, Tehne retorike, Etika Nikomaheia* (ISO/R 843:1968), az adatbázisokban, vélhetően a karakterek megjelenítési feltételeinek technikai hiánya miatt nem jelölve a makronokat, pl. az éta esetében (ē);

- a latinizáló forma priorizálásából: *Rhetorica, Poetica, Ethica Nicomaches*;
- a magyar köznyelvi átírás követéséből: *Nikomakhoszi etika*;

- a magyar tudományos átírás használatából: *Nikomachosi etika, Peri poiétikés*;
- sajátosan kialakított változatokból: *Topikha, Analitikha notera*.⁴⁸⁴

A kérdőív nem tért ki részletesen az alkalmazott transzliterálási szabványok sajátosságainak felderítésére, hiszen nem is volt előrelátható az átírások ilyen nagy mérvű váltokozása, viszont a transzliterált alakok változatait eredményező átírási elvekre vagy az alkalmazott szabványra a példaanyagból is következtethetünk. Megjegyezzük még, hogy sem az átírt személynevek, illetve más típusú névadatok, sem a műcímek autorizálási rekordjában nem találtunk arra példát, hogy az alkalmazott átírási szabványra az adatbevitelkor kóddal vagy más módon utaltak volna.

4. A felmérés eredményeinek összefoglalása

Az eredeti kérdésfeltevéseket a kapott eredmények alapján megválaszolva, s kiegészítve azokat saját észrevételeimmal, elmondhatjuk, hogy a hazai auktorizálási gyakorlatban csak részlegesen vannak jelen azok az előfeltételek, amelyek az újabb koncepciókban, megfogalmazott, itt vizsgált követelményekkel (navigálás, a mű csúcsrekordjához kapcsolódás) megfeleltethetők lennének. Sok tennivaló van még az online katalógusok külső felhasználói nézeteinek fejlesztésében, a kényelemes, navigálható, minden auktorizálási adattípust megjeleníteni képes rendszerek kifejlesztésében. A *műnek* az adatbázisrendszer makrostruktúrájában egy normálformával reprezentált elve akkor valósulhat meg maradéktalanul, ha ennek az adatelemnek a regisztrálása kötelezően bekerülne a rendszerekbe. Megállapíthattuk az integrálódási törekvések tendenciájának növekedését, ezzel párhuzamosan egyes esetekben az adatcserén alapuló homogén névkezelés gyakorlatáról kaphattunk információt, más esetekben viszont egyetlen helyi adatbázison belüli inkonzisztenciával kell számolnunk.

A besorolásiadat-állományok jelentős, országos adatvagyonnak tekinthető név- és műcím korpuszt képeznek. A kulcsfontosságú auktorizált információszervező elemek ebben a korpuszban viszont *rendkívül nagy nyelvi és alaki változatossággal* jelennek meg. A névadatok között a legvariábilisabb réteget képviselő történeti és vallási nevek alakjának

⁴⁸⁴ Feltételezhetően, valamilyen ok folytán keletkezett helytelen átírási formák. A *kappát* ugyanis egyetlen átírási úzusban sem jelölik *kh*-val. A katalógusokat vizsgálva további inkonzisztencia állapítható meg. Egyetlen példát említve: egyazon katalógusban a következő változatok szerepelnek egy-egy különálló bibliográfiai tétel egységesített címeként, Arisztotelész Metafizikájának egy-egy szövegkiadását leíró tételben: *Ta meta ta fusika, Ta meta ta fusica, Ton meta ta fusika, Metaphysica*. A változatok között nincs kapcsolat: a variánsok önmagukban álló és összefüzetlen (aszündeton) adatelemek maradnak az adatbázisban, ennek következtében a művek szerinti keresés problematikusává válik és a csoportosító megjelenítés (kollokáció) sem valósítható meg.

megformálásában legnagyobb részt a személy származásának, működésének megfelelő nemzeti nyelvű névalakot tüntetik fel fő rendezőelemként, de nem elhanyagolható az a törekvés sem, amellyel a magyar közhasználatban elterjedt névalakokat emelik ki. A latinizáló hagyományt követő intézmények száma kisebb, viszont megjegyezzük, hogy ez a jelölési módszer az egyes intézmények arculatát, azaz gyűjteményük specifikusságát is kifejezi.

Az eredetileg más írásrendszerbe tartozó nevek és műcímek átírása sem egységes. A görög átírás esetében az egyes helyeken alkalmazott régebbi nemzetközi szabványos átírás normája mellett a magyar gyakorlatban 2003-tól megjelent az újabb, 1997-ben kiadott ISO szabvány szerinti átírás, de emellett használják még a magyar köznyelvi és tudományos átírás sztenderdjét vagy ezek helyi módosítású változatát, ennél fogva a transliterált normálformák csak esetlegesen tölthetők be a globális rendszerekben az auktorizált formákra háruló alapfeladatokat. Nagy múltú intézmények esetében a különféle katalogizálási korszakok jellegzetességeinek rétegződése is tapasztalható, ugyanakkor megállapítható az is, hogy a következetes adatformálás követelményének betartását az intézmények megvalósíthatatlannak, a szabványelőírások újabb változásait pedig követhetetlennek tartják.

Az intézmények jelentős munkaidőt és szaktudást fektetnek az auktorizálási adatállományok kialakítására, karbantartására. A régi névanyag kontrolljára kétszeres erőbefektetésre van szükségük. E munkához a hagyományos, nyomtatott referenszműveken kívül ugyanolyan mértékben használják már az információs korszak újabb tájékoztató forrásai közül a szabadon elérhető internetes bibliográfiai adatbázisokat. Kisebb mértékben veszik igénybe a speciális auktorizálási adattárakat.

A külső forrásból származó auktorizálási adatok újrafelhasználásának szakmai kultúrája nem mondható széles körben elterjedtnek. A névforma átvételének lehetőségeivel az adatközlő intézményeknek megközelítően a fele él, az auktorizálási rekord egyéb elemeit viszont kevesebb, mint egyharmaduk hasznosítja. Az adattárakból felülvizsgálat és változtatás nélkül átvehető anyag csak a Magyar Nemzeti Bibliográfia és az egyes intézményekkel megegyező vagy hasonló érdekeltsgű más katalógusokra, illetve a közös katalogizálási rendszer tagjaira korlátozódik akkor, ha a helyi adatformálási igényekkel megegyezik a forrásbázisok szerkesztési módja. A változtatás nélküli adatátvételhez használható meglévő magyar forrásokat jól tudják hasznosítani a közművelődési intézmények, a szakgyűjtemények viszont, beleértve a felsőoktatási könyvtárakat is, csak

bizonyos vonatkozásokban tudják felülvizsgálat nélkül beilleszteni besorolási állományukba ezeket az adatelemeket. Szükségét érzik a saját gyűjteményükhöz, szolgáltatásuk jellegéhez, végső soron: arculatukhoz igazítani a kiemelt prioritású tulajdonnévi keresőelemeket.

Az auktorizálás sok esetben az egységesítésre és az egységesített névforma megállapítására korlátozódik. Váltakozó a személyeket identifikáló adatelemek megadásának és a névvariánsok számbavételének szokása. Az intézmények saját jellegüktől és erőforrásaiktól függően is különféle megoldásokra jutnak az auktorizálási produktumokban.

VII. Összefoglalás

A problémák feltárását az autorizálási adatokról kialakult szemléletmódváltás szükségességének felvillantásával kezdtük: a „formai feltárás”, a „dokumentumleírás” – amelynek járulékos eleme az „egységesített besorolási adat” – helyett a hangsúlyt inkább a művek eredetére és az azt feltáró elemző tevékenységre helyeztük. Az auktorizált formákat, az adatbázis-struktúrában szemantikával ellátott adatként értelmezve, az információkereső nyelvek fogalomkörébe vontuk. A bibliográfiai információs rendszerekben az auktorizált formák részt vesznek az entitás – kapcsolat modell makrostruktúrájának felépítésében.

Kutatástörténeti áttekintésemben rámutattam arra, hogy a témakörnek kiterjedt külföldi szakirodalma alapján több területen körvonalazhatók az auktorizálást érintő kutatások, ezek: a történeti, elméleti, empirikus, információ-technológiai valamint a pragmatikus célzatú kutatások köre.

A besorolási adatok a katalogizálási szabályzatok, szabványok részét képezik, de országonként, gyűjteményenként, a hagyományok kötöttségeitől függően azokban különféleképpen rendelkeznek megformálásuk módjáról. A XX. századon át végigvonuló egységesítési törekvések, nemzetközi szabályozások a modern személynév-kezelés egyöntetűségén sokat lendítettek, ám továbbra sem oldották meg konzisztens módon a történelmi korokban élt személyek jelölését a kívánt, globálisan is egységes módon. A XX. század utolsó harmadáig a globális egységességre törekvés szemlélete nyomta rá a bélyegét az auktorizálás irányelveire. Az információs korszak megváltozott kommunikációs technológiája e szemléletmód megváltozását eredményezte. Nemzetközi vonatkozásokban, a kulturális sokszínűség megőrzésének kontextusában a *homogenitás* helyett inkább a *kompatibilitás*; az *egyetlen egységesített forma* helyett a *hozzáférési pontok kontrollja és számbavétele* koncepció; a *rekordok cseréje* helyett a tartalmi, intellektuális elemek *kölcsönös felhasználhatósága* és a *szabad hozzáférés biztosításának* elve került előtérbe, olyan információtechnológiai alkalmazások felhasználásának szorgalmazásával, amelyek érvényesíteni tudják a hagyományosan kialakult katalógusfunkciókat, és egyidejűleg a felhasználói igényeknek is eleget tudnak tenni.

Az 1960-as évek kibontakozott elméletekben a katalógusnak két alapfeladatot tulajdonítottak: (1) a dokumentum azonosítása szurrogátum segítségével a

megkereshetőség céljából és (2) a kollokáció funkciója, nevezetesen: egy szerző műveinek, illetve egy mű kiadásainak az összegyűjtése. Az auktorizált névféleségeknek mindkét feladat teljesítésében kulcsfontosságú szerepkört tulajdonítottak: mind a dokumentumok megkereshetőségét, mind a szerző műveinek, illetve a művek kiadásainak összegyűjtéséhez a „címtételfej”-ben megadott tulajdonnevet (szerző, illetve műcím elnevezése) használták. A besorolási adatok feladata e szerint: (1) az előre determinált *helymeghatározás* az adott betűrend sorában, azaz a bibliográfiai tétel sorrendi helyének meghatározása a visszakereshetőség érdekében valamely rendező elem kiemelésével; (2) az összetartozó információk egy pontba való *fókuszálása* a kiválasztott rendező elem és az utalórendszer segítségével. A névváltozatok és más összetartozó információk összefűzésének hagyományos utalozási technikája a kapcsolatorientált automatizált rendszerek fejlesztői körében az információszervezéshez nélkülözhetetlen kapcsolati rendszer feltárását is alapfeladatként értelmezik a referenciális mechanizmus érvényesítésével. Az auktorizálás feladatkörébe, azokkal a nézetekkel egyetértve, amelyek kiemelt fontosságúnak tartják ezt a jellegzetességet, bevontam a *korrelációt*, más szóval: a *szűndesziszt* is.

Az 1990-es évek végén a könyvtári alkalmazásokra implementált entitás-kapcsolat modellben a mű és különféle megjelenési, valamint kifejezési formáinak reprezentálása került előtérbe. Ennek nélkülözhetetlen eleme a mű egységesített címmel történő regisztrálása, az adatbázisokban pedig a személyek (illetve testületek, események, helyek) és a művek autorizálási rekordjainak létrehozása. A rekord az entitás névváltozatain kívül annak azonosításához és bibliográfiai identitása körvonalazásához szükséges azonosító, interpretáló és leíró információkat is tartalmaz, hozzáférési pontok révén pedig az adatbázis arhitektúrájának hordozóelemét képezi. A rekordokból képződő autorizálási fájl egyrészt biztosítja az információs rendszer működését, másrészt, fogalmi szinten, a konzisztens adatépítéshez és az adatok karbantartáshoz nyújt referenciális alapot. A normálforma kulcsadat az entításra vonatkozó információkat tartalmazó autorizálási rekordban. A normálformának (az auktorizált névnek vagy műcímnek) az információs rendszer makrostruktúrájában kiemelt jelentőségű információszerző szerepe van. Az autorizálás egyik célja a megfelelő szintű szabványos adatformálás biztosítása az információs eszközben. Az autorizálás összevető tevékenységet jelent az adott norma szabályrendszerével, az adatbázisban meglévő előző előfordulási formákkal, a publikált megjelenési formákkal, a felhasználók ismereteivel és igényeivel, és magában foglalja a hivatkozási rendszer elemi összetevőinek kialakítását is.

Disszertációm célkitűzései között központi feladatként jelöltem meg az auktorizálás és a hozzá kapcsolódó fogalmak terminológiájának kidolgozását. Az 1990-es évek végéig áttekintett fogalmi meghatározások számbavétele és összevetése alapján, Vajda Erik 1990-ben közzétett definícióinak alaptéziseit is felhasználva adtam meg a kulcsfogalmakat és meghatározásukat, amelyeket az értekezés további részében alkalmaztam. Az auktorizált forma mint hozzáférési pont alkalmazása katalógizálástörténeti szempontból a szerzőség-elvű lajstromozás módszeréből fejlődött ki. A modern könyvtári katalógus bibliográfiai apparátusának kezdeteit a XVII. századi Bodley-katalógusokban találjuk meg: ezekben megmutatkoznak azok az összetevők, amelyeket a huszadik században előtérbe kerülő kollokatív és szünetikus célkitűzések megvalósítását segítik elő. Thomas Hyde adatformálási és adatkezelési módjának elemei megfeleltethetők a kortárs információszerzés egyetlen, kiemelt prioritású normálformára alapozó, hivatkozási rendszert kialakító módszerével.

Az autorizálási adattárak meghatározó szervező eleme az entitás neve, témakörünkre szűkítve: a személy vagy mű tulajdonneve, amelyet nyelvi jel, azaz íráskép reprezentál. A név, illetve írásos képe, egyidejűleg kétféle feladatkört teljesít a felhasználó előtt: információtartalmat közvetít a személyről, a műről, de a névnek organizáló szerepköre is van az információs rendszerben, amennyiben összegyűjti és összekapcsolja az összetartozó dolgokat és abban hozzáférési pontot is képez további információkhoz vagy a teljes dokumentumhoz. Az autorizálási névrekord adatai tartalmazzák az entitást megjelölő tulajdonnevet, az identifikációhoz szükséges adattartalmakat, amelyek a felhasználó számára értelmezhető, konvencionális módon jelzik az entitáshoz kötődő adott szociokulturális kontextust, ezen túlmenően a hivatkozási útvonalakat is biztosítják. Az adattárak integrációjakor problémát jelent a normálformák, azok kapcsolatainak és a rekordok fizikai formátumának megfeleltethetősége. Az auktorizálási rekordok nemzetközi adatszéréjére irányuló törekvések során kidolgozott csereformátum megteremtette ugyan az adatáramoltatás technikai feltételeit, a gyakorlatban mégsem vált elterjedté a névadatok rekordjainak átvétele egyik adattárból a másikba. A nyelvi, hagyománybeli, szabályozási eltérések más megoldások keresésére ösztönözték az integrált vagy közös lekérdező protokollokra támaszkodó virtuális információkereső rendszerek fejlesztőit. A megoldást szabványos azonosító kód (ISA(D)N) vagy más innovatív információtechnológiai megoldások bevezetésének lehetőségeiben kutatják (VIAF; OAI).

A nemzetközi keretszabályzatok (Párizs, 1961 – Frankfurt, 2003) konkordanciáiból kimutatható az, hogy az auktorizálási adatokra hárított szerepkör az információszerzésben megerősödött: a szerzőséget jelölő tulajdonnevek típusán kívül az esemény, hely típusú nevek is hangsúlyosan szerepelnek, a mű-elmélet kiteljesedésének megfelelően pedig a katalogizált entitások hierarchikus rendszerében a mű csúcspontjától elágaztatott származék-művek és megjelenési formák koncepciójának érvényesítése tovább növelheti az auktorizálás fontosságát a mű-entitások vonatkozásában is.

Az állományok adatait tartalmazó katalógusok keresőelemei – az egyes nemzetek, országok gyakorlata szerint vagy gyűjteményenként is – nem minden tekintetben egyöntetűek. A rendszerek közötti inkonzisztencia különösen a régebbi (ókori, középkori) korok névanyagát érinti. Az auktorizált formák variációi különféle rétegződéseket képeznek a katalógusokban. E rétegződések eredhetnek a katalogizálási módszerek (szabályok, szabványok) megváltozásából, a retrospektív feldolgozásból, az előzőleg nem közös elvek mentén épült adattárak integrációjából, a névkezelés elveinek különbözőségeiből. Mauro Guerrini véleményével egyetértően hangsúlyoztam ki azt, hogy az egységesített névalak kiválasztásának kulturálisan jól megalapozottnak kell lennie, nem lehet esetleges, különben nem válik elfogadhatóvá a használók számára. Kapcsolódnia kell a dokumentumhoz, a katalógus nyelvéhez, a kulturális tradíciókhoz, és igazodnia kell azoknak az információforrásoknak az idézési-azonosítási konvencióihoz, amelyek a használatban ismertekké és elterjedtekké váltak. Az auktorizálási tevékenységet meghatározó tényező meggyőződésünk szerint az is, hogy egyetlen névformának sem lehet abszolút örökérvényűséget tulajdonítani, mert szükség lehet módosításokra, ha az új kutatások eredményei vagy más konvenciók kialakulása azt megkövetelné, és a korábban alkalmazott névalakkal szemben egy másik megfelelőbbnek bizonyulna a normálforma szerepének betöltésére. Mindez mellett fontosnak tartom a speciális auktorizálási jegyzékek létrehozásának szükségességét és fenntartásuk biztosítását, amelyeknek jelentőségét a megfelelő szakmai konszenzusok elérésében, az eredményesebb integrációban, az integrált rendszerek működését koordináló ellenőrzött névtárak megfelelő korpuszainak kialakításában, és a költségtakarékosabb feldolgozómunka elérésében látom.

A jelenlegi magyar szabványok újkor előtti időszakokra vonatkozó névszerkesztési előírásait elemezve rámutattunk azokra a pontokra, amelyek alternatív

megoldásokat eredményeznek. A szabványpontok kétféle általánosítható névalakítási-elv követésére adnak lehetőséget, ezek: (a) a köznyelvben használt, aszerint meghonosodott vagy elterjedt névforma, (b) a személy működésének, eredetének megfelelő névalakot. A működésnek, eredetnek való megfeleltetés a középkori és/vagy vallási személyeknél sok esetben nem eredményez egyöntetű megoldást, erre vonatkozóan nem jött létre egységes nemzetközi konszenzus. A külföldi gyakorlattól eltérően a magyar szabvány az ókori klasszikusok nem latin írásrendszerrel írt személyneveinek és a műcímek írására is az eredeti írásrendszerről való transliterációt javasolja. A transliterációs szabványváltozatok alkalmazásában is több síkon mutathatók ki váltakozások. A információs rendszerek integrációja esetén e variabilitás is inkonzisztens adatstruktúrát eredményeznek, további problémát jelent az, hogy a transliterált forma auktorizált adatkénti megjelenítése az online katalógusok külső nézetében, vagy más, szekunder bibliográfiai produktumokban, a célzott felhasználói közösség kulturális konvencióinak ellentmondó írásképet prezentálnak.

Az értekezés zárófejezetében a magyarországi autorizálási gyakorlatról készített felmérés eredményeit ismertettem, amelynek leglényegesebb konzekvenciája az, hogy a hazai autorizálási kultúrában csak részlegesen vannak meg azok az előfeltételek, amelyek az újabb koncepciókban megfogalmazott követelményekkel (navigálás, a mű csúcsrcordjához kapcsolódás) megfeleltethetők lennének. Az adattárakban már meglévő besorolásiadat-állományok viszont jelentős, országos adatvagyonnak tekinthető név- és műcím korpuszt képeznek, amelyek között különleges értéket képviselnek a hungarus szerzőket gyűjtő fájlok, az egyes helytörténeti gyűjteményhez kötődő korpuszok, az ókori, középkori és vallási névanyagot tartalmazó kontrollált adatok, és a régi nyomtatványok adatbázisaiban épülő normalizált névállományok.

Vizsgálódásom eredményei összességükben is igazolják azt, hogy az auktorizálás összetett feladat, amelynek egyaránt kellene megfelelnie magas szintű szakmai követelményeknek, globális integrációs elvárásoknak és a felhasználói igényeknek. A jelenlegi bibliográfiai információszervezést meghatározó konvenciók, normák, és technikai adottságok közepette e feladatok nem valósulhatnak meg maradéktalanul. Mindazonáltal meggyőződésem, hogy az értekezésben feltárt ismeretek, tények és összefüggések tudatosodása hozzájárulhat a bibliográfiai információszolgáltatások jobbításához.

Bibliográfia

A címrendszős tételek a hivatkozás formája szerint vannak besorolva.

Az internet-források (hálózati dokumentumok) utolsó megtekintésének dátuma: 2005. június 15.

Tanulmányok

1. ALIPRAND, Joan M. (1993) Linking of alternate graphic representation in USMARC authority records. In: Cataloging & classification quarterly. 18 (1993) 1 : 27-62.
2. ANDERSON, Dorothy (1974): Universal bibliographic control : a long term policy, a plan for action. München : Saur, 1974.
3. ANDERSON, Dorothy (1989)(comp.): Standard practices in the preparation of bibliographic records. Comp. by Dorothy Anderson. Rev. ed. London : IFLA UBCIM Programme, 1989.
4. ANDERSEN, Leif: After MARC – what then? In: Libtaty hi tech. 22 (2004) 1 : 40-51.
5. ANDRE, Pamela Q.J. (1978): Library of Congress automated authority systems. In: FURUYA, Natsuko Y. (ed.): What's in a name? : control of catalogue records through automated authority files. Toronto : University of Toronto Library Automation Systems, 1978, 31-54 .
6. AROKSAAR, Richard (1986): Online catalogs: a view from the works. In: Cataloging & classification quarterly. 7 (1986) 1 : 45-54.
7. ASHOOR, Mahammad Ashoor (1989): Arabization of automated library systems in the Arab world: need for compatibility and standardization. In: Libri. 39 (1989) 4 : 294-302.
8. AULD, Larry (1982): Authority control : an eighty-year review. In: Library resources and technical services. 26 (1982) 4 : 319-330.
9. [Authority Control (1979)] - Authority control: the key to tomorrow's catalog : Proceedings of the 1979 Library and Information Technology Association Institutes [Atlantic City, New Jersey, May21-23, 1979]. Ed. Mary W. Ghikas. Phoenix : Oryx Press, 1982.
10. [Authority Control (1996)] - Authority Control in the 21st Century : an invitational conference, March 31 - April 1, 1996, Dublin, Ohio, USA / OCLC Online Computer Library Center <http://digitalarchive.oclc.org/da/ViewObject.jsp?sessionId=c5ee5f17d78d410bac93aa0857d0be11?fileid=0000003520:000000091721&reqid=354>
11. [Authority Control (2003)] - Authority Control [hálózati dokumentum] : Definitions and International Experiences : Florence, Italy, February 10-12, 2003. Florence : University of Florence [etc.], 2003. <http://www.sba.unifi.it/ac/en/home.htm>
12. AYRES, F. H. (2001): Authority control simply does not work. In: Cataloging & classification quarterly. 32 (2001) 2 : 49-59.
13. AYRES, F. H. - NIELSEN, L. P. S. - RIDLEY, M. J. (1996): Bibliographic management : a new approach using the manifestations concept and the Bradford OPAC. In: Cataloging & classification quarterly. 22 (1996) 3 : 3-28.
14. AYRES, F. H. - NIELSEN, L. P. S. - RIDLEY, M. J. (1997): Design and display issues for a manifestation based catalogue at Bradford. In: Program. 31 (April 1997) 2 : 95-113.

15. BACZONI Tamásné (1994): Kiemelt szerzők az Országos Széchényi Könyvtár olvasói betűrendes katalógusában. Bp. : Országos Népművelési Propaganda Iroda, 1974.
16. BAKÓ Dorottya (2004): Retrokonverziós körkép: német és svájci példák. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás. 51 (2004) 10 : 441-452.
17. BAKONYI Géza (1994): Könyvtár és/vagy elektronikus könyvtár? In: Könyvtári figyelő. (1994) 4 : 522-535.
18. BAKONYI Géza (1998): Információrögzítés és visszakeresés heterogén környezetben. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás. 45 (1998) 8-9 : 331-343.
19. BAKONYI Géza (2003a): Beszámoló a MOKKA-projekt 2002. évi fejleményeiről. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros. 12 (2003) 2 : 11-14.
20. BAKONYI Géza (2003b): A Magyar Országos Közös Katalógus projekt első szakaszának tapasztalatai. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás. 50 (2003) 5 : 191-197.
21. BÁNÁTI Istvánné: Az Országos Széchényi Könyvtár betűrendes könyvkatalógusa. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. (1980) : 205-229.
22. BAŃCZEROWSKI, Janusz (1999a): A kognitív nyelvészet alapelvei. In: Magyar nyelvőr. (1999) 1 : 78-87.
23. BAŃCZEROWSKI, Janusz (1999b): A nyelvi jelentés és az emberi tudás. In: Magyar nyelvőr. (1999) 2 : 214-217.
24. BAŃCZEROWSKI, Janusz (1999c): A világ nyelvi képe mint a szemantikai kutatások tárgya. In: Magyar nyelv. (1999) 2 : 188-195.
25. BANGALORE, Nirmala, S. (1995): Authority files in online catalogs revisited. In: Cataloging & classification quarterly. 20 (1995) 3 : 75-94.
26. BARBARIĆ, Ana (2003): Povijesni pregled razvoja OPAC-a. In: Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 46 (2003) 3-4 : 48-58.
27. BARNHART, Linda (1996): Access control records: prospects and challenges [hálózati dokumentum]. In: Authority Control in the 21st Century : an invitational conference, March 31 - April 1, 1996 : proceedings. Dublin, Ohio : OCLC Online Computer Library Center, Inc., 1996. <http://digitalarchive.oclc.org/da/ViewObject.jsp?fileid=0000003520:000000091779&reqid=354>
28. BEALL, Jeffrey (2004): Using OCLC connexion to find typographical errors in authority records. In: OCLC Systems & Services: International Digital Library Perspectives. 20 (2004) 2 : 71-75.
29. BAUGHMAN, Betty – SVENONIUS, Elaine (1984): Main entry free? In: Cataloging & classification quarterly. 51 (1984 Fall) 1 : 1-15.
30. BEAUDIQUEZ Marcelle – BOURDON, Françoise (1991): Management and use of name authority files. München: Saur, 1991.
31. BEAUMONT, Jane – COX, Joseph P. (1999): Retrospektív konverzió : gyakorlati vezérfonal könyvtárosok számára. Ford. Gomba Szabolcsné, Pelyvás István. Debrecen : Kossuth Egyetemi Kiadó, 1999.
32. BECKER, Gustav (1885): Catalogi bibliothecarum antiqui. 1885.
33. BENDA Kálmán (1974): A Magyar Országgyűlési Emlékek sorozat 1607-1790 közti részének szerkesztési és forrásközlési szabályzata. In: Századok. 108 (1974) 2 : 436-475.
34. BÉNYEI Ágnes (2000): A tulajdonnevek jelentéséről. In: Magyar nyelvjárások. 38 (2000) 35-40.

35. BERKE Barnabásné (1990): A kurrens magyar nemzeti bibliográfia rendszere. In: BÉNYEI Miklós (szerk.): Egyetemes könyv- és könyvtártörténet, 19-20. század : szöveggyűjtemény. Debrecen : Debreceni Egyetem Matematikai és Informatikai Intézete, 2001, 212-214. Eredetileg: Könyvtári figyelő. (1990) 5-6. : 440-442.
36. BERKE Barnabásné (1994): Az Országos Széchényi Könyvtár adatbázisai. In: Könyvtári figyelő. 40 (1994) 4 : 512-521.
37. BERKE Barnabásné (1999): Párizs 1977 – Koppenhága 1998 : a nemzeti bibliográfiai ajánlások megújítása. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros. 8 (1999) 7 : 3-14.
38. BERKE Barnabásné (2003): Könyvtári és szakirodalmi tájékoztatási (dokumentációs) szabványok, szabályzatok. In: Könyvtárosok kézikönyve. Szerk. Horváth Tibor, Papp István 5. köt., Segédletek. Bp. : Osiris, 2003 : 62-109.
39. BERKE Barnabásné (2004): Párizstól Frankfurtig és tovább ... : beszámoló az IME ICC tevékenységéről. In: Könyvtári figyelő. 14 (50) (2004) 3 : 581-586.
40. BISHOP, William Warner (1950): Incidents in working on Short-Title Catalogue. In: Library quarterly. 20 (1950) : 195-201.
41. BLAKE, Virgil L. P. (2002): Forging the Anglo-American Cataloging Alliance: Descriptive Cataloging, 1830-1908. In: Cataloging & classification quarterly. 35 (2002) 1-2 : 3-22.
42. BLUM, Rudolf (1977): Kallimachos : the Alexandrian Library and the origins of bibliography. Transl. from the German by Hans H. Wellisch. Madison : The University of Wisconsin Press, 1991. (Wisconsin studies in classics). Eredeti: Kallimachos und die Literaturverzeichnung bei den Griechen. Frankfurt a.M. : Buchhaendler-Vereinigung, 1977.
43. BLUM, Rudolf (1983): Die Literaturverzeichnung im Altertum und Mittelalter : Versuch einer Geschichte der Biobibliographie von den Anfängen bis zum Beginn der Neuzeit. Frankfurt a.M. : Buchhändler-Vereinigung, 1983.
44. BODDAERT, Nadine (2003): French Official Corporate bodies of the Ancient Regime (COFAR) and Religious Corporate bodies (CORELI) [hálózati dokumentum] : two operations in creating authority records in order to standardise the entries of bibliographic records in Bibliothèque nationale de France retrospective conversion. In: Authority control : definition and international experiences : international conference. Florence, Italy, February 10-12, 2003.
http://www.sba.unifi.it/ac/relazioni/boddaert_eng.pdf
45. BORBINHA, José (2003): Authority control in the world of metadata [hálózati dokumentum]. In: Authority control : definition and international experiences : international conference. Florence, Italy, February 10-12, 2003.
http://www.sba.unifi.it/ac/relazioni/borbinha_eng.pdf
Ua. E-LIS eprint archive
http://eprints.rclis.org/archive/00000266/01/borbinha_eng.pdf
46. BORCHARDT, Karl (1992): Register zum Repertorium Germanicum: EDV-gestützte Erschließung spätmittelalterlicher Geschichtsquellen [hálózati dokumentum]. In: Aus dem Protokoll des 55. Kolloquiums über die Anwendung der Elektronischen Datenverarbeitung in den Geisteswissenschaften an der Universität Tübingen vom 4. Juli 1992
<http://www.uni-tuebingen.de/zdv/tustep/prot/prot551-repgerm.html>
47. BORGMAN, Christine L. (1997): From acting locally to thinking globally: a brief history of library automation. Library Quarterly. 67 (1997) 3 : 215-249
48. BOROS István (1994): A kalocsai Főszékesegyházi könyvtár. Bp. : Balassi, 1994.

49. BORSA Gedeon (1978): A régi, szerzői hungarika nyomtatványok bibliográfiája. In: Magyar könyvszemle. (1978) 3-4 : 303-313
50. BORSA Gedeon (1985): A retrospektív magyar nemzeti bibliográfia 18. századi szakasza. In: Magyar könyvszemle. (1985) 1 : 18-31.
51. BORSA Gedeon (1998): Régi hazai szerzők és munkáik. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. (1994-1998) : 325-345.
52. BOURDON, Françoise (1993): International cooperation in the field of authority data : an analytical study with recommendations. München [et al.]: Saur, 1993.
53. BOURNE, Ross (ed.)(1992): Seminar on bibliographic records : proceedings of the seminar held in Stockholm, 15-16 August 1990, and sponsored by the IFLA UBCIM programme and the IFLA division of bibliographic controled. by Ross Bourne. München : Saur, 1992. (UBCIM publications. N.s. ; 7)
54. BREGZIS, Ritvars (1978): Integrated access to information and economic reality. In: FURUYA, Natsuko Y. (ed.): What's in a name? : control of catalogue records through automated authority files. Toronto : University of Toronto Library Automation Systems, 1978, 121-133.
55. BREGZIS, Ritvars (1982): The syndetic structure of the catalog. In: GHICAS, Mary W. (ed.): Authority control: the key to tomorrow's catalog. Phoenix : Oryx Press, 1982, 19-35.
56. BRUNT, Rodney (1999): From main entry to work authority record: development of a cataloguing fundamental. In: Library review. 48 (1999) 7 : 328-336.
57. BUCHINSKI, Edwin J. (1978): Authorities: a look into the future. In: FURUYA, Natsuko Y. (ed.): What's in a name? : control of catalogue records through automated authority files. Toronto : University of Toronto Library Automation Systems, 1978, 223-224 .
58. BUCHINSKI, Edwin J. - NEWMAN, William L. - DUNN, Mary Joan (1976): The automated authority subsystem at the National Library of Canada. In: Journal of library automation. 9 (1976) 4 : 279-298.
59. BUCHINSKI, Edwin J. - NEWMAN, William L. - DUNN, Mary Joan (1977): The National Library of Canada authority subsystem : implications. In: Journal of library automation. 10 (1977) 1 : 28-40.
60. BUCKLAND, Michel (1998): A könyvtári szolgáltatások újratervezése. Bp. : OSZK, 1998.
61. BUIZZA, Pino - GUERRINI, Mauro (2003): Author and title access point control [hálózati dokumentum] : on the way national bibliographic agencies face the issue forty years after the Paris Principles. In: IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, 1st, Frankfurt, Germany, 2003. Frankfurt am Main : Die Deutsche Bibliothek, 2003.
http://www.ddb.de/news/pdf/papers_buizza.pdf
62. BURGER, Robert Harold (1982): Conversion of catalog records to machine-readable form: major projects, continuing problems, and future prospects. In: Cataloging & classification quarterly. 3 (1982) 1 : 27-40
63. BURGER, Robert Harold (1985): Authority work : the creation, use, maintenance, and evaluation of authority records and files. Littleton : Libraries Unlimited, 1985.
64. BURNS, Barrie A. (1978): Authority subsystem at the National Library of Canada. In: FURUYA, Natsuko Y. (ed.): What's in a name? : control of catalogue records through automated authority files. Toronto : University of Toronto Library Automation Systems, 1978, 11-30
65. BUTLER, Pierce (1953): Bibliographical function of the library. In: Journal of cataloging and classification. 9 (1953) 7 : 3-11

66. BYRUM, John D., Jr. (2003): NACO: a cooperative model for building and maintaining a shared name authority database [hálózati dokumentum]. In: Authority control : definition and international experiences : international conference. Florence, Italy, February 10-12, 2003.
http://www.sba.unifi.it/ac/relazioni/byrum_eng.pdf
67. BYRUM, John D. - MADISON, Olivia M. A. (2000): Reflections on the goals, concepts and recommendations of the IFLA Study on functional requirements for bibliographic records [hálózati dokumentum]. In: FRBR (Functional requirements for bibliographic records) Seminar. Florence, 27-28 January 2000.
<http://www.aib.it/aib/sezioni/toscana/conf/frbr/byrmadis.htm>
68. CARLYL, Allyson (1996): Ordering author and work records : an evaluation of collocation in online catalog displays. In: Journal of the American Society for Information Science. 47 (1996) : 538-554
69. CARPENTER, Michael (1981): Corporate authorship : its role in library cataloging. Westport : Greenwood Press, 1981.
70. CARPENTER, Michael (1989): Main entry. In: SVENONIUS, Elaine (ed.): The conceptual foundations of descriptive cataloging. San Diego [etc.] : Academic Press, 1989, 73-95.
71. CARPENTER, Michael (2000): Main and added entries. In: HARKNESS Connell, Tschera - MAXWELL, Robert L. (ed.): The future of cataloging : insights from the Lubetzky Symposium, April 18, 1998 University of California, Los Angeles. Chicago, IL ; London : American Library Association, 2000, 60-71.
72. CARPENTER, Michael (2002): The original 73 rules of the British Museum : a preliminary analysis. In: Cataloging & classification quarterly. 35 (2002) 1-2 : 23-36.
73. CARPENTER, Michael – SVENONIUS, Elaine (ed.): Foundations of cataloging : a sourcebook. Littleton : Libraries Unlimited, 1985.
74. CHAN, Lois M. (1983): The principle of uniform heading in descriptive cataloging: ideal and reality. In: Cataloging & classification quarterly. 3 (1983) 4 : 19-35.
75. CHAPLIN, A. H. (1956): A universal cataloging code. In: Library quarterly. 26 (October 1956) 4 : 337-347.
76. CHAPLIN, A. H. (1963): International Conference on Cataloguing Principles. Organization. In: Journal of documentation. 19 (June 1963) 2 : 41-46.
77. CHEN, Pin-Shan Peter (1976): The entity-relationship model – toward a unified view of data. In: ACM transactions on database systems. 1 (March 1976) 1 : 9-36. Elektronikusan a szerző személyi web-oldalán: Baton Rouge : Louisiana State University
<http://bit.csc.lsu.edu/~chen/pdf/erd.pdf>
78. CHEVALLIER, Alix (1992): Information, bibliographic records and libraries needs. In: Seminar on bibliographic records : proceedings of the seminar held in Stockholm, 15-16 August 1990, and sponsored by the IFLA UBCIM programme and the IFLA division of bibliographic controlled. München : Saur, 1992. (UBCIM publications. N.s. ; 7), 33-47.
79. CLACK, Doris H. (1990): Authority control : principles, applications, and instructions. Chicago ; London : American Library Association, 1990.
80. CLEMENT, Hope E. A. (1980): The automated authority file at the National Library of Canada. In: International cataloguing. 9 (1980) 4 : 45-48.
81. COYLE, Caren (2004): Future considerations: the functional library system records. In: Library hi tech. 22 (2004) 2 166-174.

82. Cselekvési terv a digitalizálási programok és koncepciók összehangolására [hálózati dokumentum] : az Európában folyó digitalizálási tevékenységek összehangolásának megvalósítási keretterve. Készült a svédországi Lundban 2001. április 4-én tartott szakértői ülést követően. Fordította Hegyközi Ilona. Bp. : OSZK : Magyar Elektronikus Könyvtár
<http://mek.oszk.hu/egyeselet/lund-csel.htm>
83. CUTTER, Charles A. (1904): Rules for a dictionary catalog. 4th ed. Washington : Govt. print. off., 1904. 1. kiad. 1876.; 2. kiad. 1889; 3. kiad. 1891. Idézve a 4. kiad. szerint.
84. DANSKIN, Alan (1997): International standard in authority data control: costs and benefits . In: International cataloguing and bibliographic control. 26 (1997) 2 : 31-34.
85. DANSKIN, Alan (1998): International initiatives in authority control . In: Library review. 47 (1998) 4 : 200-205.
86. DANSKIN, Alan (2004): Mature consideration: developing bibliographic standards and maintaining values. In: New library world. 105 (2004) 3 : 113 – 117.
87. DAY, Michael (1997): Interoperability between metadata formats [hálózati dokumentum] : mapping Dublin Core to UNIMARC. London : UKOLN ; University of Bath, 1997.
http://www.ukoln.ac.uk/metadata/interoperability/dc_unimarc.html
88. DELSEY, Tom (1980): IFLA Working Group on an international authority system : a progress report. In: International cataloguing. 9 (1980) 1 : 10-11.
89. DELSEY, Tom (1982): Standards and standardization. In: Cataloging & classification quarterly. 2 (1982)1-2 : 69-81.
90. DELSEY, Tom (1989): Authority control in an international context. In: Cataloging & classification quarterly. 9 (1989) 3 : 13-28
91. DELSEY, Tom (1998a): Modeling the logic of AACR. In: WEIHS, Jean (ed.): The principles and future of AACR : proceedings of the International Conference on the Principles and Future Development of AACR, Toronto, Ontario, Canada, October 23-25, 1997. Chicago : American Library Association, 1998, 1-16
92. DELSEY, Tom (1998b): The logical structure of the Anglo-American Cataloguing Rules. 1998
93. DELSEY, Tom (2003): Class of materials concept and GMDs: Comments to Ann Huthwaite [hálózati dokumentum]. In: IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, 1st, Frankfurt, Germany, 2003. Frankfurt am Main : Die Deutsche Bibliothek, 2003.
http://www.ddb.de/news/pdf/papers_delsey.pdf
94. DEME László (1989): Névterjedelem és névtartozékok. In: BALOGH Lajos – ÖRDÖG Ferenc (szerk.): Névtudomány és művelődéstörténet. Zalaegerszeg : Zalaegerszeg Város Tanácsa, 1989, 282-286.
95. DICKSON, Jean – ZADNER, Patricia (1989): Authority control and the authority file: a functional evaluation of LCNAF on RLIN. In: Cataloging & classification quarterly. 9 (1989) 3 : 57-73.
96. DOBÓ Katalin (1995): A Deutsches Bibliotheksinstitut Német Könyvtári Intézet működése és szolgáltatásai. In: Könyvtári figyelő. 41 (1995) 1 : 80-93.
97. DOMANOVSKY Ákos (1959): A könyvtári címleírás irányelvei és a testületi szerző. Bp. : Országos Könyvtárügyi Tanács : Egyetemi Könyvtár, 1959.
98. DOMANOVSKY Ákos (1964): A leíró katalógus alapfeladatai. In: Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei. 2 (1964) : 7-43. Különlenyomatban is.

99. DOMANOVSKY Ákos (1966): A leíró katalógus tárgyai. In: Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei. 3 (1966) Különlenyomatban is.
100. DOMANOVSKY Ákos (1972): A leíró katalógus bejegyzéseinek osztályozása. In: Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei. 6 (1972) : 107-135.
101. DOMANOVSKY Ákos (1974): Functions and objects of author and title cataloguing. Bp. : Akad. K., 1974.
102. DOMANOVSKY Ákos (1979): Megjegyzések egy vitához. In: Könyvtári figyelő. 25 (1979) 4 : 372-379.
103. DRAKE, Miriam A. (ed.)(2003): Encyclopedia of library and information science 1-4. 2nd. ed. New York ; Basel : Dekker, cop. 2003.
104. DRAPER, Hal: How to roll back the corporate empire. In: Library resources & technical services. 5 (1961) 1 : 73-81
105. DUDÁS Anikó (2002): A könyvtári névírás rejtelmek. In: Könyvtári figyelő. (2002) 3 : 457-473.
106. DUDÁS Anikó (2004): Thomas Hyde (1674), Domanovszky (1974), a Frankfurti Alapelvek (2003) és a katalógus kollektív funkciójának összefüggései. In: Könyvtári figyelő. 14 (50) (2004) 3 : 559-579.
107. DUDÁS Anikó – TÓTH Kornél (2002): KözTéka, a Tinlibet és Qtékát használó könyvtárak közös katalógusa. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás. 49 (2002) 3 : 111–115.
108. DUKE, John K. (1980): Authors and names: multiple pseudonyms in AACR2. In: Cataloging & classification quarterly. 1 (1980) 1 : 77-90.
109. EL-SHERBINI Magda – KLIM, George (2004): Metadata and cataloging practice. In: The electronic library. 22 (2004) 3 : 238-248.
110. FABIAN, Claudia (1994): Personennamen der Antike (PAN) – eine neue Normdatei für alte Namen : Aufbau und Profil, Ansetzungsfragen und Fortführung. In: Bibliotheksdienst. 28 (1994) 9 : 1426-1441
111. FABIAN, Claudia (2003): The CERL thesaurus file [hálózati dokumentum]. In: Authority Control : Definition and International Experiences : international conference. Florence, Italy, February 10-12, 2003.
http://www.sba.unifi.it/ac/relazioni/fabian_eng.pdf
112. FARKAS Tamás (2003): A házassági névviselés új szabályozásához. In: Magyar nyelvjárások. 41 (2003) : 133-142.
113. FARKAS Gábor Farkas (1997): Magyarországi jezsuita könyvtárak 1711-ig. 2. Nagyszombat, 1632-1690. Szeged : Scriptum, 1997. (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez ; 17/2)
114. FATTAHI, Rahmatollah (1995): A comparison between the online catalog and the card catalog: some considerations for redesigning bibliographic standards. In: OCLC systems & services. 11 (1995) 3 : 28-38. Ua.: Library review. 44 (1995) 2 : 44-58.
115. FATTAHI, Rahmatollah (1996): Super records : an approach towards the description of works appearing in various manifestations. In: Library review. 45 (1996) 4 : 19-29.
116. FATTAHI, Rahmatollah (1998): AACR2 and catalogue production technology : relevance of cataloguing principles to the online environment. In: The principles and future of AACR : proceedings of the International Conference on the Principles and Future Development of AACR :

- Toronto, Ontario, Canada, October 23/25, 1997. Edited by Jean Weihs. Ottawa ; Chicago : Library Association Publishing : American Library Association, 1998 : 17-43. Hálózaton is:
http://collection.nlc-bnc.ca/100/200/300/jsc_aacr/aacr_cat/r-aacr2.pdf
- 117.FENLY, Judith G. - IRVINE, Sarah D. (1986): The Name Authority Co-op (NACO) Project at the Library of Congress: present and future. In: Cataloging & classification quarterly. 7 (1986)2 : 7-18.
  - 118.FIDEL, Raya – CRANDALL, Michael (1988): The AACR2 as a design schema for bibliographic databases. In: Library quarterly. 58 (1988) 2 : 123-142.
  - 119.[Frankfurti Alapelvek, a] - Statement of international cataloguing principles [hálózati dokumentum] : draft approved by the IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, 1st, Frankfurt, Germany, 2003. A hivatkozásokban: Frankfurt am Main : Die Deutsche Bibliothek, 2003.
http://www.ddb.de/news/pdf/statement_draft.pdf
 Glossary
http://www.ddb.de/news/pdf/glossary_april_2004.pdf
  - 120.[Frankfurti Alapelvek, b] - Nyilatkozat a nemzetközi katalogizálási alapelvekről : IFLA Szakértők 1. Tanácskozása által elfogadott tervezet a Nemzetközi Katalogizálási Szabályzatról, 2003 Frankfurt, Németország. Ford. Berke Barnabásné. In: Könyvtári figyelő. 14 (50) (2004) 3 : 587-596
 Ua. hálózaton is: Frankfurt am Main : Die Deutsche Bibliothek, 2003.
http://www.ddb.de/news/pdf/statement_hungarian.pdf
  - 121.FRBR - Functional requirements for bibliographic records : final report. IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records. München : Saur, 1998. (UBCIM publications. New series ; 19). Hálózaton is:
<http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr.pdf>
<http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr.htm>
  - 122.FREGE, Gottlob (1892): Logikai vizsgálódások. IV., Jelentés és jelölet. Bp. : Osiris, 2000, 118-147. Eredeti: Über Sinn und Bedeutung, 1892.
  - 123.FROST, Carolyn O. (1976): The Bodleian catalogs of 1674 and 1738 : an examination in the light of modern cataloging theory. In: Library quarterly. 46 (1976) : 248-270.
  - 124.FULLER, Elizabeth E. (1989): Variation in personal names in works. In: Cataloging & classification quarterly. 9 (1989) 3 : 75-95.
  - 125.FURRIE, Betty (1998): Understanding MARC Bibliographic: Machine Readable Cataloging. Washington : Library of Congress, 1998.
  - 126.FURUYA, Natsuko Y. (ed.) (1978): What's in a name? : control of catalogue records through automated authority files : proceedings of the workshops sponsored by National Library of Canada [...] Ottawa December 8-9 1977, Vancouver, May 25-26 1978. Edited and compiled by Natsuko Y. Furuya. Toronto : University of Toronto Library Automation Systems, 1978.
  - 127.FÜGEDI Péterné (1975): Magyar hozzászólás az ISBD(M)-hez. In: Könyvtári figyelő. 21 (1975) 5 : 487-492.
  - 128.FÜGEDI Péterné (1978a): A bibliográfiai leírás nemzetközi szabványosítása és az új magyar szabvány. In: Könyvtári figyelő. 24 (1978) 2 : 117-124.
  - 129.FÜGEDI Péterné (1978b): A címleírás új szabályozása. In: Könyvtáros. 28 (1978) 4 : 190-195.
  - 130.FÜGEDI Péterné (1978c): A nemzeti bibliográfia: általános helyzetkép és fejlődési tendenciák. In: Bibliográfiai tanulmányok : segédanyag a bibliográfiai továbbképző tanfolyamhoz. Bp. : KMK, 1978, 58-83.

- 131.FÜGEDI Péterné (1985): A személynevekre vonatkozó szabványhoz. In: Könyvtáros. 35 (1985) 2 : 72-78.
- 132.FÜLÖP Csaba – KOVÁCS László – MICSIK András (2004): A metaadatsémák és a szemantikus web: egységesítés és specializáció a metaadatok világában. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás. 51 (2004) 7 : 276-284
- 133.GAMBERINI, Robert – DONATI, Maria Teresa (2003): Medieval Latin authors: authority list and authority file [hálózati dokumentum]. In: Authority control : definition and international experiences : international conference. Florence, Italy, February 10-12, 2003.
http://www.sba.unifi.it/ac/relazioni/gamberini_eng.pdf
- 134.GESNER, Konrad (1545): Bibliotheca universalis und Appendix. Mit Nachwort von Hans Widmann. Osnabruck : Otto Zeller, 1966. Faksimile kiadás. Eredeti: Tiguri : apud Christophorum, 1545-1555.
- 135.GHILI, Carlo – GUERRINI, Mauro – NOVELLI, Antonella (2003): FRBR: record analysis and new cataloguing codes. In: Bollettino AIB. 43 (2003) 2 : 145-160.
- 136.GHIKAS, Mary W. (ed.) (1982): Authority control : the key to tomorrow's catalog : proceedings of the 1979 Library and Information Technology Association institutesedited by Mary W. Ghik. Phoenix ; London : Library Association Publishing, 1982.
- 137.GORMAN, Michael (1978): Authority files in a developed machine system. In: FURUYA, Natsuko Y. (ed.): What's in a name? : control of catalogue records through automated authority files. Toronto : University of Toronto Library Automation Systems, 1978, 179-224.
- 138.GORMAN, Michael (1979): Cataloguing and the new technologies. In: CARPENTER, Michael – SVENONIUS, Elaine (ed.): Foundations of cataloging : a sourcebook. Littleton : Libraries Unlimited, 1985, 239-252. Eredetileg: The nature and future of the catalog. Edited by Maurice J. Freedman and S. Michael Malinconico. Oryx Press, 1979, 127-136. Idézve az 1985-ös szöveggyűjtemény alapján.
- 139.GORMAN, Michael (1985): The most concise AACR2. In: CARPENTER, Michael – SVENONIUS, Elaine (ed.): Foundations of cataloging : a sourcebook. Littleton : Libraries Unlimited, 1985.
- 140.GORMAN, Michael (2000): Seymour Lubetzky, man of principles. In: HARKNESS Connell, Tschera - MAXWELL, Robert L. (ed.): The future of cataloging : insights from the Lubetzky Symposium, April 18, 1998 University of California, Los Angeles. The future of cataloging : insights from the Lubetzky Symposium, April 18, 1998 University of California, Los Angeles. Chicago, IL ; London : American Library Association, 2000, 12-21.
- 141.GORMAN, Michael (2003): Authority control in the context of bibliographic control in the electronic environment [hálózati dokumentum]. In: Authority Control : Definition and International Experiences : international conference. Florence, Italy, February 10-12, 2003.
http://www.sba.unifi.it/ac/relazioni/gorman_eng.pdf
- 142.GORMAN, Michael – ODDY, Pat (1998): The Anglo-American cataloguing rules, second edition: their history and principles. In: The principles and future of AACR : proceedings of the International Conference on the Principles and Future Development of AACR : Toronto, Ontario, Canada, October 23/25, 1997. Edited by Jean Weihs. Ottawa ; Chicago : Library Association Publishing : American Library Association, 1998, 158-165.
- 143.GŐZ Ágnes (1998): Az Interneten elérhető információforrások katalogizálása. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás. 45(1998) 8-9 : 315-330
- 144.GRAHAM, Crystal (1990): Definition and scope of multiple versions. In: Cataloging & classification quarterly. 11 (1990) 2 : 11-32.

- 145.GRANATA, Giovanna (2003): Una DTD XML per FRBR. In: Bollettino AIB. (2003) 2 : 161-177.
- 146.GREENBERG, Jane (2003): Metaviews in the millennium: research and education. In: Journal of internet cataloging. 6 (2003) 1 : 9-14.
- 147.GUERRINI, Mauro (1995): Chiesa cattolica e santi: quale forma dell'intestazione? In: Accademie e biblioteche d'Italia. (1995) 3 : 5-32.
- 148.GUERRINI, Mauro (1999): La lingua del catalogo : gli autori greci, latini, dell'oriente antico, del periodo medievale e umanistico, i papi: forma latina o forma italiana? In: Accademie e biblioteche d'Italia. (1999) 3 : 21-48.
- 149.GUERRINI, Mauro (2003): Corporate bodies from ICCP up to 2000 [hálózati dokumentum]. In: IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, 1st, Frankfurt, Germany, 2003. Frankfurt am Main : Die Deutsche Bibliothek, 2003.
http://www.ddb.de/news/pdf/papers_guerrini.pdf
- 150.GUERRINI, Mauro - SARDO, Lucia (2000): Authority control : rassegna della letteratura professionale, 1997-1999. In: Accademie e biblioteche d'Italia. (2000) 1 : 39-48.
- 151.GULYÁS Pál (1913): A népkönyvtárak szervezése, fentartása (sic!) és kezelése : gyakorlati kézikönyv népkönyvtárak és kisebb közkönyvtárak kezelői számára. 2., átd. kiad. Bp. : Stephaneum ny., 1913
- 152.GUPTA, Sushma (1991): Cataloging etiopian personal names. In: Cataloging & classification quarterly. 14 (1991) 2 : 81-92.
- 153.HAGLER, Ronald (1997): The bibliographic record and information technology. 3rd ed. Chicago ; London : ALA ; Ottawa : CLA, 1997.
- 154.HAGLER, Ronald (1998): Access points for works. In: The principles and future of AACR : proceedings of the International Conference on the Principles and Future Development of AACR : Toronto, Ontario, Canada, October 23/25, 1997. Edited by Jean Weihs. Ottawa ; Chicago : Library Association Publishing : American Library Association, 1998 : 214-228. Hálózaton is: http://epe.lac-bac.gc.ca/100/200/300/jsc_aacr/access/r-access.pdf
- 155.HAJDU Ágnes, B. – BABICZKY Béla (1998): Bevezető az információkereső nyelvek elméletébe és gyakorlatába. Bp. : Universitas, 1998.
- 156.HAJDÚ Mihály (1997): A tulajdonnév mint szófaji kategória. In: Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. 2. köt. Bp. : Magyar Nyelvtudományi Társ. ; Miskolc : Miskolci Egy. Bölcsészettud. Int., 1997. - (A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai, ISSN 0133-318X ; 209.), 471-477.
- 157.HAJDÚ Mihály (2003): Általános és magyar névtan. Bp. : Osiris, 2003. (Osiris tankönyvek), 95-101
- 158.HALASSY Béla (2002): Adatmodellezés. Bp. : Nemzeti Tankvk., 2002.
- 159.HANSON, J. C. (1939): A comparative study of cataloging rules based on the anglo-american code of 1908. Chicago : The University of Chicago Press, 1939.
- 160.HARKNESS Connell, Tschera - MAXWELL, Robert L. (ed.) (2000): The future of cataloging : insights from the Lubetzky Symposium, April 18, 1998 University of California, Los Angeles. The future of cataloging : insights from the Lubetzky Symposium, April 18, 1998 University of California, Los Angeles. Chicago, IL ; London : American Library Association, 2000.
- 161.HAVAS László (1999): Egy Kr. u. 1-2. századi római szerző neve: P. Annius Florus. In: Magyar nyelvjárások. 37 (1999) : 193-199.

162. HEANEY, Michael (1995): Object-oriented cataloging. In: Information technology and libraries. 14 (September 1995) 2 : 135-153.
163. HEGEDŰS Attila (1999): Mi a tulajdonnév: In: Névtani értesítő. 19 (1999) : 5-8.
164. HILL, Janet Swan (1981): The Northwestern Africana Project : an experiment in decentralized bibliographic and authority control. In: College & research libraries. 42 (July 1981) : 326-332
165. HOFER Tamás (szerk.)(1996): Magyarok Kelet és Nyugat közt : a nemzettudat változó jelképei : tanulmányok. Bp. : Néprajzi Múzeum : Balassi, 1996.
166. HOLLEY, Robert P. (1992): Panel discussion on first day's papers. 1. In: Seminar on bibliographic records : proceedings of the seminar held in Stockholm, 15-16 August 1990, and sponsored by the IFLA UBCIM programme and the IFLA division of bibliographic controlled. by Ross Bourne. München : Saur, 1992. (UBCIM publications. N.s. ; 7), 61-67.
167. HOPKINSON, Alan (1998): UNIMARC and Metadata: Dublin Core [hálózati dokumentum] : 64th IFLA General Conference, Amsterdam, 16-21 August 1998. Hague : IFLA, 1998.
[URL:http://www.ifla.org/IV/ifla64/138-161e.htm](http://www.ifla.org/IV/ifla64/138-161e.htm)
168. HORVÁTH Péter (2001): Az információtudomány történeti háttere. 1. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás. 48 (2001) 4 : 147-154.
169. HORVÁTH Péter (2002): A könyvtári automatizálás alapkérdései. In: HORVÁTH Tibor - PAPP István (szerk.): Könyvtárosok kézikönyve. 4. köt., Határterületek. Bp. : Osiris, 2002, 123-193.
170. HORVÁTH Tibor (1978): A bibliográfiák funkcióiról In: Bibliográfiai tanulmányok : segédanyag a bibliográfiai továbbképző tanfolyamhoz. Bp. : KMK, 1978, 11-57
171. HORVÁTH Tibor (1999): A könyvtártudomány és információtudomány alapjai. In: Könyvtárosok kézikönyve. 1. köt., Alapvetés. 1.1. Könyvtártudomány, dokumentáció, információtudomány / szerk. Horváth Tibor, Papp István. - Bp. : Osiris, 1999, 15-19.
172. HORVÁTH Tibor (2001): A feldolgozás egységei és a feltárás célja. In: HORVÁTH Tibor - PAPP István (szerk.): Könyvtárosok kézikönyve. 2. köt., Feltárás és visszakeresés. Bp. : Osiris, 2001, 17-34.
173. HORVÁTH Tibor – SÜTHEŐ Péter (2001): Az információkereső nyelvek. In: HORVÁTH Tibor - PAPP István (szerk.): Könyvtárosok kézikönyve. 2. köt., Feltárás és visszakeresés. Bp. : Osiris, 2001, 37-186.
174. HOUISSA, Ali (1991): Arabic personal names: their components and rendering in catalog entries. In: Cataloging & classification quarterly. 13 (1991) 2 : 3-17.
175. HUSBY, Ole (1999): Real and virtual union catalogues [hálózati dokumentum]. In: CASLIN'99 - Union catalogues: their organization and services, 6th international seminar, 30.5.-3.6.1999. Zadov - Šumava
<http://www.caslin.cz:7777/caslin99/a2.htm>
176. HYDE, Thomas (1674): Catalogus impressorum librorum Bibliothecae Bodleianae in Academia Oxoniensi. Oxonii, 1674. Előszó, RIJK alapján.
177. HYMAN, Richard J. (1977): From Cutter to MARC : access to the Unit Record. New York : Queens College of the City Univeristy of New York, 1977. (Queens College studies in librarianship ; 1)
178. [ICC] (1959) - IFLA International Cataloguing Conference : preliminary meeting, London, July 19th-25th, 1959 : report. In: Libri 9 (1959) 3 : 254-261.

- 179.[ICCP] - International Conference on Cataloguing Principles, 1961 : Preliminary official report. In: Libri 12 (1962) 1
- 180.[ICCP] (1961)- Proceedings of the International Conference on Cataloguing Principles, 9th-18th October, 1961 : report. London : IFLA, 1962. Magyar fordítása: Könyvtári figyelő (1962) 1. sz. A Frankfurti konferencia alkalmából (2003) hálózaton is elérhetővé vált:
Frankfurt am Main : Die Deutsche Bibliothek, 2003.
http://www.ddb.de/news/pdf/paris_principles_1961.pdf
- 181.[ICCP Report](1963) - Report : International Conference on Cataloguing Principles, Paris, 9th-18th October 1961. London : Organizing Committee of the International Conference on Cataloging Principles, 1963. 91-96. Reprint: London : Clive Bingley, 1969.
- 182.[ICNB] (1977)- International Conference on National Bibliographies, Paris, 1977: final report. Paris : Unesco, 1978.
- 183.[IFLA] (1969)- Working paper : IFLA International Meeting on Cataloguing Experts, Copenhagen, 1969.
- 184.[IFLA] (1969-R) - Report of the International Meeting of Cataloguing Experts, Copenhagen, 1969. In: Libri 20 (1970) 1 : 110
- 185.[IFLA] (2001): Structures of corporate name headings [hálózati dokumentum] : final report, November 2000 : Final report of Working Group on the Revision of FSC (IFLA Section on Cataloguing) ; compiled and introd. by Ton Heijligers. IFLA, 2001
<http://www.ifla.org/VII/s13/scatn/final2000.htm>
- 186.IFLA Internet Manifesto [hálózati dokumentum]. Prepared by IFLA/FAIFE (Committee on Free Access to Information and Freedom of Expression). Approved by the Governing Board of IFLA 27 March 2002, The Hague, Netherlands.
Proclaimed by IFLA 1 May 2002.
<http://www.ifla.org/III/misc/im-e.htm>
- 187.[IFLA GARE] (1984): Guidelines for authority and reference entries. Recommended by the Working Group on an International Authority System ; approved by the Standing Committees of the IFLA Section on Cataloguing and the IFLA Section on Information Technology. London : IFLA International Programme for UBC, 1984.
- 188.[IFLA GARR] (2001) - Guidelines for authority records and references. International Federation of Library Associations and Institutions ; IFLA Universal Bibliographic Control and International MARC Programme, Deutsche Bibliothek, Frankfurt am Main. Recommended by the Working Group on an International Authority System. Approved by the Standing Committees of the IFLA Section on Cataloguing and the IFLA Section on Information Technology. - 2. ed. Rev. by the IFLA Working Group on GARE Revision. München : Saur, 2001. (UBCIM publications, N.S., Vol. 23)
- 189.[IFLA GUEIDENES] (1999) - Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography / prepared by the IFLA International Office for UBC. Paris : UNESCO, 1999.
- 190.[IFLA – IME ICC] - IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, 1st, Frankfurt, Germany, 2003. Papers. [hálózati dokumentum]
http://www.ddb.de/news/ifla_conf_papers.htm
- 191.[IFLA – IME ICC, AACR2] – Cataloguing Code Comparison for the IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code [hálózati dokumentum]. Anglo-American Cataloguing Rules, 2nd ed. 2002 revision [...]Response submitted April 22, 2003. July 2003. Frankfurt.
http://www.ddb.de/news/pdf/code_aacr2.pdf
- 192.[IFLA – IME ICC, AFNOR] - Cataloguing Code Comparison for the IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, July 2003 [hálózati dokumentum] : AFNOR cataloguing standards, 1986-1999. Frankfurt am Main : Die Deutsche Bibliothek, 2003.

http://www.ddb.de/news/pdf/code_afnor_e.pdf

- 193.[IFLA – IME ICC, Personal names]Cataloguing Code Comparison for the IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code [hálózati dokumentum]. [Personal names]. July 2003. Frankfurt am Main : Die Deutsche Bibliothek, 2003.
http://www.ddb.de/news/pdf/code_comp_2003_europe_3_personal_names.pdf
- 194.IFLA UBC (1999) - Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography / prepared by the IFLA International Office for UBC. Paris : UNESCO, 1999.
- 195.INTNER, Sheila S. – SMIRAGLIA, Richard P. (1987): Policy and practice in bibliographic control of nonbook media. Chicago ; London : American Library Association, 1987.
- 196.JANČIĆ, Svetlana (1996): Razvoj teorijske misli u oblasti katalogizacije. In: Bibliotekar. 16 (1996) 1-2 : 15-27
- 197.JEWETT, Charles Coffin (1853): Smithsonian catalogue system. In: The Smithsonian report on the construction of catalogues of libraries, and their publication by means of separate stereo-titles, with rules and examples. Smithsonian Institut, 2th, enl. ed. 1853. Repr. in: CARPENTER, Michael – SVENONIUS, Elaine (ed.): Foundations of cataloging : a sourcebook. Littleton : Libraries Unlimited, 1985, 51-61.
- 198.JOLLEY, L. (1963): International Conference on Cataloguing Principles. 2. Thoughts after Paris. In: Journal of documentation. 19 (June 1963) 2 : 47-62.
- 199.JSC for Revision of AACR. Strategic plan for AACR [hálózati dokumentum]. Prepared by Joint Steering Committee for Revision of Anglo-American Cataloguing Rules, endorsed by the Committee of Principals for AACR, June 2003, rev. May 2004.
<http://www.collectionscanada.ca/jsc/docs/chair79rev3.pdf>
The Logical Structure of the Anglo-American Cataloguing Rules - Part I
<http://webdoc.sub.gwdg.de/ebook/aw/1999/jsc/aacrdel1.htm>
The Logical Structure of the Anglo-American Cataloguing Rules - Part II
<http://webdoc.sub.gwdg.de/ebook/aw/1999/jsc/aacrdel2.htm>
- 200.KAISER, Max [et al.](2003): New ways of sharing and using authority information. In: D-lib magazine. 9 (2003) 11 [A LEAF projectről]. Hálózaton is:
<http://www.dlib.org/dlib/november03/lieder/11lieder.html>
- 201.KAJANTO, Iiro (1965): The Latin cognomina. Helsinki : Keskuskirjapaino, 1965.
- 202.KALTWASSER, Franz Georg (1971): Universal Bibliographic Control. In: Unesco library bulletin. 25 (sep. 1971) : 252-259.
- 203.KÁLMÁN Béla (2004): A nevek világa. 4., átd. kiad. utánn. Bp. : Sprinter, 2004.
- 204.KÁNTOR Zoltán (szerk.)(2004): Nacionalizmuselméletek : szöveggyűjtemény. Bp. : Rejtjel, 2004.
- 205.KÁPLÁNY Géza (1943): Könyvtárak korszerű rendezése és fejlesztése. Bp. : Technológiai Könyvtár Barátságának Egyesülete, 1943.
- 206.KARÁDY Viktor - KOZMA István (2002): Név és nemzet : családnév - változtatás, névpolitika és nemzetiségi erőviszonyok Magyarországon a feudalizmustól a kommunizmusig. Bp. : Osiris, 2002.
- 207.KÄFER István(1998): Dona nobis pacem : szlovák-magyar kérdések. Piliscsaba : PPKE BTK, 1998.
- 208.KENESEI István (szerk.)(2000): A nyelv és a nyelvek. Bp. : Corvina, 2000, 126-141.
- 209.KENT, Allen – LANCOUL, Harold (1969): Encyclopedia of library and information science. 2. vol. New York ; London : Dekker, cop. 1969, 130-138.

- 210.KIEFER Ferenc (1989): Mit jelent a tulajdonnév? In: BALOGH Lajos és ÖRDÖG Ferenc (szerk.): Névtudomány és művelődéstörténet. Zalaegerszeg : Zalaegerszeg Város Tanácsa, 1989, 286-290.
- 211.KIEFER Ferenc (2000): Jelentélmélet. Bp. : Corvina, 2000, 159-166.
- 212.KIRBY, Roberta F. (1989): Authority control in NOTIS. In: Cataloging & classification quarterly. 9 (1989) 3 : 115-131
- 213.KISS Domonkos (1996): Régi magyarországi könyvek a pannonhalmi Szent Benedek-rendi Főkönyvtárban az 1786-os abolíciós katalógus alapján. Pannonhalma : Pannonhalmi Főapátság, 1996. (Pannonhalmi füzetek ; 38.)
- 214.KISS Jenő (2002): Társadalom és nyelvhasználat szociolingvisztikai alapfogalmak. 2. kiad. Bp. : Nemzeti Tankvk., 2002.
- 215.KISS Jenő – PUSZTAI Ferenc (szerk.)(2003): Magyar nyelvtörténet. Bp. : Osiris, 2003. (Osiris tankönyvek), 44-56.
- 216.KOLTAY Klára (2003): Gondolatok a folyóirat-repertóriumokról. In: Könyvtári figyelő. 13 (49) (2003) 3 : 495-501.
- 217.KOVÁCS László (2004): Adatbázisok tervezésének és kezelésének módszertana. Bp. : Computer Books, 2004.
- 218.KUDORA Károly (1893): Könyvtártan. Bp. : Dobrowsky és Franke, 1893.
- 219.KUHAGEN, Judith A. (1996): Standards for name and series authority records. In: Cataloging & classification quarterly. 21 (1996) 3-4 : 131-154.
- 220.LAM, Ki-Tat (2002): XML and global name access control. In: OCLC Systems & Services. 18 (2002) 2 : 88- 96.
- 221.LAU, Shuk-Fong – WANG, Vicky (1991): Chinese personal names and titles: problems in cataloging and retrieval. In: Cataloging & classification quarterly. 13 (1991) 2 : 45-65.
- 222.[LC CPSO (2004)] - Library of Congress [hálózati dokumentum]. Cataloging Policy and Support Office. Greek Romanization [hálózati dokumentum]. Internet-közlemény, 2004. december 17. <http://www.loc.gov/catdir/cpso/greekrom.pdf>
- 223.LEAZER, Gregory H. (2000): Applying the concept of the work to new environments. In: HARKNESS Connell, Tschera - MAXWELL, Robert L. (ed.): The future of cataloging : insights from the Lubetzky Symposium, April 18, 1998 University of California, Los Angeles. The future of cataloging : insights from the Lubetzky Symposium, April 18, 1998 University of California, Los Angeles. Chicago, IL ; London : American Library Association, 2000, 105-122.
- 224.LEHMANN, Klaus-Dieter (1990): Links in the information chain. In: BOURNE, Ross (ed.): Seminar on bibliographic records : proceedings of the seminar held in Stockholm, 15-16 August 1990, and sponsored by the IFLA UBCIM programme and the IFLA division of bibliographic control. München : Saur, 1992. (UBCIM publications. N.s. ; 7), 81-100.
- 225.LIU, Suqing – SHEN, Zhenghua (2002): The development of cataloging in China. In: Cataloging & classification quarterly. 35 (2002) 1-2 : 137-154.
- 226.LUBETZKY, Seymour (1943): Manual of descriptive cataloging. Unpublished preliminary draft. In: Seymour Lubetzky : writings on the classical art of cataloging. Englewood : Libraries Unlimited, 2001. Eredeti: Washington : Library of Congress, 1943. Idézte a 2001-es, részletet tartalmazó szövegkiadás alapján.
- 227.LUBETZKY, Seymour (1953): Cataloging rules and principles : a critique of the A.L.A. Rules for entry and a proposed design for their revision. In: Seymour Lubetzky : writings on the classical art

- of cataloging. Englewood : Libraries Unlimited, 2001 : 78-139. Eredeti: Washington : Library of Congress, 1953. Idézve a 2001-es szövegkiadás alapján.
- 228.LUBETZKY, Seymour (1960): Code of cataloging rules : author and title entry. In: Seymour Lubetzky : writings on the classical art of cataloging. Englewood : Libraries Unlimited, 2001 : 209-212. Eredeti: Chicago : American Library Association, 1960.
- 229.LUBETZKY, Seymour (1963): The function of the main entry in the alphabetical catalogue - one approach. In: International Conference on Cataloguing Principles, Paris, 9-18 October, 1961 : report. London : Bingley, 1963, 139-143.
- 230.LUBETZKY, Seymour (1969): Principles of cataloging. Final report. Phase 1: Descriptive cataloging. In: Seymour Lubetzky : writings on the classical art of cataloging. Englewood : Libraries Unlimited, 2001. Eredeti megjelenés: Los Angeles : Institute of Library Research, University of California, 1969. Idézve a 2001-es szövegkiadás alapján
- 231.GHIKAS, Mary W. (ed.) (1982): Authority control : the key to tomorrow's catalog : proceedings of the 1979 Library and Information Technology Association institutes edited by Mary W. Ghikas. Phoenix ; London : Library Association Publishing, 1982.
- 232.LÁZÁR Péter – BARTA Gábor (1959): A nemzeti és nemzetközi szabványosítás összhangjának problémája a könyvtárügy és a dokumentáció területén. In: OSZK évkönyve. (1959) 1961 : 107-116
- 233.MADARÁSZ Tiborné – PÓLOS László – RUZSA Imre (1999): A logika elemei. Bp. : Osiris, 1999.
- 234.MADAS Edit - MONOK István (2001): A könyvkultúra Magyarországon : a kezdetektől 1730-ig. Bp. : Balassi, 2001.
- 235.MADER Béla (2001): Információs és kommunikációs technológiák kutatási, fejlesztési és innovációs irányai. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás. 48 (2001) 9/10
- 236.MADER Béláné Kiss Márta: Egységesítési törekvések a huszadik századi katalogizálásban. Bölcsészdoktori disszertáció. Bp. : ELTE, 1983.
- 237.MADER Béláné Kiss Márta (1986): Katalógusok a JATE Központi Könyvtárában. In: Könyvtári figyelő. 32 (1986) 6 : 605-609
- 238.MALINCONICO, S. Michael (1978): Authority control in a bibliographic network environment. In: FURUYA, Natsuko Y. (ed.): What's in a name? : control of catalogue records through automated authority files. Toronto : University of Toronto Library Automation Systems, 1978, 161-178.
- 239.MALINCONICO, S. Michael (1982): Bibliographic data base organization and authority file control. In: Wilson library bulletin. 54 (September 1979) : 36-45. Ua: GHICAS, Mary W.: Authority control : the key to tomorrow's catalog. Phoenix : Oryx Press, 1982, 1-8.
- 240.MALINCONICO, S. Michael (1985): The role of a machine based authority file in an automated bibliographic system. In: Automation in Libraries : papers presented at the CACUL Workshop on Library Automation, Winnipeg, June 22-23, 1974. Ottawa : Canadian Library Association, 1975. Repr. in: CARPENTER, Michael – SVENONIUS, Elaine (ed.): Foundations of cataloging : a sourcebook. Littleton : Libraries Unlimited, 1985 : 208-233. Idézve ez utóbbi alapján.
- 241.MALINCONICO, S. Michael - RIZZOLO, James A. (1973): The New York Public Library automated book catalog subsystem. 1973. In: Journal of library automation. 6 (1973) 1 : 3-36.
- 242.[MANDATORY (1998)]- Mandatory data elements for Internationally shared resource authority records : report of the IFLA UBCIM Working Group on minimal level authority records and ISA(D)N / IFLA Universal Bibliographic Control and International MARC Core Programme (UBCIM). Hague : IFLA, 1998. Hálózaton is: <http://www.ifla.org/VI/3/p1996-2/mlar.htm> Appendix A: Glossary

- 243.[MARC (1968)] - The MARC pilot project: final report on a project sponsored by the Council on Library Resources, inc. Prepared by Henriette D. Avram, Information Systems Office, project director. Washington : Library of Congress, 1968.
- 244.[MARC 21] - The MARC 21 Formats[hálózati dokumentum]: Background and principles. American Library Association, Machine-Readable Bibliographic Information Committee, in conjunction with Library of Congress. Revised [ed.]. Washington : LC, 1996
<http://lcweb.loc.gov/marc/96princip.html>
- 245.MARKIW, Michael: Establishing slavic headings under AACR2. In: Cataloging & classification quarterly. 5 (1984) 2 : 13-20.
- 246.MARTINKÓ András (1956): A tulajdonnév jelentéséhez. In: Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára. Szerk. Bárczi Géza és Benkő Loránd. Bp., 1956, 189-195.
- 247.MARUYAMA, Shôjirô: Descriptive cataloging and cataloguing rules in Japan. In: International cataloguing. (July/Septemeber 1986) : 28-29.
- 248.MATTERS, Marion E. 1990): Authority work for transitional catalogs. In: Cataloging & classification quarterly. 11 (1990) 3-4 : 91-115.
- 249.MAXWELL, Robert L.: Maxwell's guide to authority work. Chicago : American Library Association, 2002.
- 250.MAYWALD József – VAYER Lajos – MÉSZÁROS Ede (1978): Görög nyelvtan. 10., átd. kiad. Bp. : Tankvk., 1978. Bevezetés és Hangtan c. fejezet, 5-31.
- 251.McCALLUM, Sally (1996): What makes a standard? In: Cataloging & classification quarterly. 21 (1996) 3-4 : 5-15.
- 252.McCALLUM, Sally H. (2002): International MARC: past, present, and future. In: Advances in librarianship. 26 (2002) : 127-148.
- 253.MILLER, R. Bruce: Authority control in the network environment. In: GHICAS, Mary W. (ed.): Authority control: the key to tomorrow's catalog. Phoenix : Oryx Press, 1982, 36-52.
- 254.[MOKKA (2002)] – A MOKKA központi adatbázisának „besorolási” rekordjai. 2002. Elektronikus kézirat részletei. A kéziratot Szabó Julianna bocsátotta rendelkezésemre.
- 255.MÓCSY András (1965): A római polgár nevééről. In: Antik tanulmányok. 12 (1965) : 39-55
- 256.MOLDOVÁN István (2003): Aktuális tendenciák a digitalizációban. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros. (2003) 2 : 41-47.
- 257.MONOK István (1993): Könyvkatalógusok és könyvjegyzékek Magyarországon 1526-1720 : forrástípológia, forráskritika, forráskiadás. Szeged : Scriptum, 1993. (Olvasmánytörténeti dolgozatok ; 5.)
- 258.MURTOMA, Eva – GRIEG, Eugenie (1994): Problems and prospects of linking various single-language and/or multi-language name authority files. In: International cataloguing and bibliographic control. 23 (1994) 3 : 55-58.
- 259.MUTULA, Stephen M. – TSVAKAI, Mashigaidze (2002): Historical perspectives of cataloging and classification in Africa. In: Cataloging & classification quarterly. 35 (2002)1-2 : 61-77.
- 260.MÜNNICH, Monica: German authority work and control [hálózati dokumentum]. In: Authority Control in the 21st Century : an invitational conference, March 31 - April 1, 1996 : proceedings. Dublin, Ohio : OCLC Online Computer Library Center, Inc., 1996.
<http://digitalarchive.oclc.org/da/ViewObject.jsp?fileid=0000003520:000000091774&reqid=6281>

261. NAGY Károlyné (1967): Az Országos Széchényi Könyvtár betűrendes szolgálati katalógusának szerkesztési szabályzata. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve (1965-66) 1967 : 372-385
262. [NDA (2004)] - NDA Névtér [hálózati dokumentum]: javaslat az NDA Névtér működtetéséhez : összefoglaló tanulmány. Összeállították az NDA Névtér Munkacsoport tagjai: Berke Barnabásné, Faragó Imre, Plihál Katalin, Prajczér Tamás, Sikolya Zsolt. Tanácsadó Szakadát István. 2004. március
<http://www.nda.hu/Resource.aspx?ResourceID=docstorefile&f=74&t=stored>
263. NÉMETH Mária (1980): A központi katalógus szerkesztésének Berghoeffér-féle módszere. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. (1980) : 162-171.
264. NORRIS, Dorothy M. (1939): A history of cataloging and cataloging methods 1100-1850. London : Grafton, 1939.
265. NOVOTNÁ, Eva (2002): Kresťanské bohemikálne menné authority pre 20. storočie v centrálnej katolíckej knižnici v Prahe. In: Knižnica. 3 (2002) 9 : 398-400.
266. Nyitott archívumok, Nemzeti Digitális Adattár, ontológiák [hálózati dokumentum] : Bp., 2004. február 26. : Program/előadások.
<http://dsd.szaki.hu/conferences/ontologia/program.html>
267. ODDY, Pat (1986): Name authority files. In: Catalogue & index. 82 (Autumn 1986) : 1-4.
268. O'NEILL, Edward T. – VIZINE-GOETZ, Diane (1988): Bibliographic relationships : implications for the function of the catalog. In: SVENONIUS, Elaine (ed.): The conceptual foundations of descriptive cataloging. San Diego [etc.] : Academic Press, 1988, 167-179.
269. OSBORN, Andrew D. (1941): The crisis in cataloging. In: Library quarterly. 9 (4) (October 1941) : 393-411.
270. OSBORN, Andrew D. (1956): Cataloging and cataloging codes in other countries today. In: The library quarterly. 26 (1956) 4 : 276-285.
271. OSZK Fejlesztési Osztály (1995a): A könyvtár nem ellentéte az elektronikus könyvtárnak. Válasz Bakonyi Gézának. In: Könyvtári figyelő. 41 (1995) 1 : 13-20.
272. OSZK Fejlesztési Osztály (1995b): A nemzeti adatcsere formátum és az összevont adatelemek. In: Könyvtári figyelő. 41 (1995) 2 : 257-263.
273. PALOVITZ, Casey – HOROWITZ, Lisa (1996): Meta-information structures for networked information resources. In: Cataloging & classification quarterly. 21 (1996) 3-4 : 109-130.
274. PANIZZI, Anthony (1848): Mr. Panizzi to the Right Hon. the Earl of Ellesmere. - British Museum, January 29, 1848. In: CARPENTER, Michael – SVENONIUS, Elaine (ed.): Foundations of cataloging : a sourcebook. Littleton : Libraries Unlimited, 1985.
275. PATTON, Glenn E. (1992): The commercial sector. In: Seminar on bibliographic records : proceedings of the seminar held in Stockholm, 15-16 August 1990, and sponsored by the IFLA UBCIM programme and the IFLA division of bibliographic controlled. by Ross Bourne. München : Saur, 1992. (UBCIM publications. N.s. ; 7), 114-124.
276. PATTON, Glenn E. (2003): FRANAR: a conceptual model for authority data [hálózati dokumentum]. In: Authority Control : Definition and International Experiences : international conference. Florence, Italy, February 10-12, 2003.
http://www.sba.unifi.it/ac/relazioni/patton_eng.pdf
277. PERREAULT, Jean (1962): An example of conventional-title. In: Library resources & technical services. 6 (1962) 1 : 40-47

278. PETTEE, Julia (1936): The development of authorship entry and the formulation of authorship rules as found in the Anglo-American code. In: *Library quarterly* 6 (1936) : 270-290. Ua. in: CARPENTER, Michael – SVENONIUS, Elaine (ed.) (1985): *Foundations of cataloging : a sourcebook*. Littleton : Libraries Unlimited, 1985. Idézve az előző alapján.
279. PIERSON, Robert (1961): Conventional titles: further observations. In: *Library resources & technical services*. 5 (1961) 4 : 306-309.
280. PIGOTT, Mary (1954): *Cataloging principles and practices*. London : Library Association, 1954.
281. PIL-MO, Jeong – DONG-GEUN, Oh (1990): In the processing of kwan-ching in the title of East-Asian materials – from the Korean perspective. In: *Cataloging & classification quarterly*. 12 (1990) 2 : 83-104.
282. PLASSARD, Marie France (2003): IFLA and authority control [hálózati dokumentum]. In: *Authority Control : Definition and International Experiences : international conference*. Florence, Italy, February 10-12, 2003.
http://www.sba.unifi.it/ac/relazioni/plassard_eng.pdf
283. POGÁNYNÉ Rózsa Gabriella (2001b): A nagy katalogizálási irányzatok kialakulása a XX. század első felében. In: *Könyvtári figyelő*. 11 (2001) 2 : 263-273.
284. POGÁNYNÉ Rózsa Gabriella (2002): A német katalogizálási hagyományok a magyar könyvtárakban. In: *Könyvtári figyelő*. 12 (2002) 1-2 : 28-42.
285. POGÁNYNÉ Rózsa Gabriella (2004a/1-2): A leíró katalogizálás szabályozása Magyarországon (1925-1960). 1-2. rész. In: *Könyv, könyvtár, könyvtáros*. 13 (2004) 7. és 8. szám. 1. rész: 7. szám : 40-51; 2. rész: 8. szám : 39-49.
286. POGÁNYNÉ Rózsa Gabriella (2004b): Domanovszky Ákos katalogizáláselméleti munkássága valamint szerepe a hazai és nemzetközi egységesítésben és szabványosításban. PhD disszertáció. Bp. : ELTE BTK, 2004.
287. POPST, Hans (2002): The development of descriptive cataloging in Germany. In: *Cataloging & classification quarterly*. 35 (2002) 1-2 : 155-172.
288. PUSKELY Mária: *Kétezer év szerzetessége : szerzetesség és művelődéstörténeti enciklopédia*. 1-2. köt. Bp. : Dinasztia, 1998.
289. RÁCZ Ágnes (2001): A kiadványok bibliográfiai számbavétele: leíró katalogizálás. In: HORVÁTH Tibor PAPP István (szerk.): *Könyvtárosok kézikönyve*. 2. köt., Feltárás és visszakeresés. Bp. : Osiris, 2001, 187-295.
290. RÁCZ Aranka, N. (1959): A katalogizálási szabályok nemzetközi egysége felé. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve*. 1958. Bp. : OSZK, 1959, 107-135.
291. RANGANATHAN, Shiyali Ramamrita (1955): *Heading and canons : a comparative study of five catalogue codes*. Madras : Viswanathan ; London : Blunt, 1955.
292. RATHER, Lucia J. (1982): Authority systems at the Library of Congress. In: GHICAS, Mary W. (ed.): *Authority control: the key to tomorrow's catalog : Proceedings of the 1979 Library and Information Technology Association Institutes [Atlantic City, New Jersey, May 21-23, 1979]*. Phoenix : Oryx Press, 1982., 158-163.
293. Resolutions. In: *Seminar on bibliographic records : proceedings of the seminar held in Stockholm, 15-16 August 1990, and sponsored by the IFLA UBCIM programme and the IFLA division of bibliographic control*. by Ross Bourne. München : Saur, 1992. (UBCIM publications. N.s. ; 7), 145-147.

- 294.RIDGEWAY, Michel (1989): Authority control on the Geac bibliographic processing system. In: Cataloging & classification quarterly. 9 (1989) 3 : 133-143.
- 295.RIDLEY, Mick (1998): Beyond MARC. In: The principles and future of AACR : proceedings of the International Conference on the Principles and Future Development of AACR : Toronto, Ontario, Canada, October 23/25, 1997. Edited by Jean Weihs. Ottawa ; Chicago : Library Association Publishing : American Library Association, 1998, 229-239.
- 296.RIJK Spanhoff, Elisabeth de (1991): Thomas Hyde, Julia Pettee and the development of cataloging principles; with a translation of Hyde's 1674 Preface to the reader. In: Cataloging & classification quarterly. 14 (1991) 2 : 31-61.
- 297.RIJK Spanhoff, Elisabeth de (2002): Catalog paradigms, old and new. In: Cataloging & classification quarterly. 35 (2002) 1-2 : 37-59.
- 298.RINN, Reinhard (1994): Das Porjekt Personennamendatei. In: Dialog mit Bibliotheken. 6 (1994) 3 : 32-34.
- 299.RINN, Reinhard (1995): Die Normdatei für Personennamen – PND. In: Dialog mit Bibliotheken. 7 (1995) 3 : 29-32.
- 300.RIVA, Pat (2004): Mapping MARC 21: Linking entry fields to FRBR and Tillett's taxonomy of bibliographic relationships. In: Library resources & technical services. 48 (2004) 2 : 130-143.
- 301.RUNKLE, Martin (1980): Authority in on-line catalogs. In: Illinois libraries. 62 (Sept. 1980) : 603-606.
- 302.RUNKLE, Martin (1986): Authority control : a library director's view. In: Journal of Academic librarianship. 12 (July 1986) : 145-146
- 303.RUZSA Imre (2001): Bevezetés a modern logikába. Bp. : Osiris, 2001.
- 304.SALLAI István – SEBESTYÉN Géza (1965): A könyvtáros kézikönyve. 2., átd. kiad. Bp. : Gondolat, 1965.
- 305.SANSO, Annarita (2003): Ancient Italian states [hálózati dokumentum] : an authority file project. In: Authority control : definition and international experiences : international conference. Florence, Italy, February 10-12, 2003.
http://www.sba.unifi.it/ac/relazioni/sanso_eng.pdf
- 306.SANTIAGO, Suzanne (1992): ISDS in the information chain. In: Seminar on bibliographic records : proceedings of the seminar held in Stockholm, 15-16 August 1990, and sponsored by the IFLA UBCIM programme and the IFLA division of bibliographic control. Ed. by Ross Bourne. München : Saur, 1992. (UBCIM publications. N.s. ; 7), 125-135.
- 307.SCHMIERER, Helen F. (1980): The relationship of authority control to the library catalog. In: Illinois Libraries. 62 (Sept. 1980) : 599-603.
- 308.SCHWYZER, Eduard (1990): Griechische Grammatik : auf der Grundlage von Karl Brugmanns Griechischer Grammatik. 1. Bd. 6., unverand. Aufl. München, Beck, 1990. (Handbuch der Altertumswissenschaft. Abt. 2. Teil. 1.), 174-180.
- 309.SHORE, Melinda L. (1984): Variation between personal name headings and titel page usage. In: Cataloging & classification quarterly. 4 (1984) 4 : 1-11.
- 310.SÍPOS Márta (1997): USMARC - UseMARCON – HUNMARC : a bibliográfiai rekordok adatcsere formátuma és a konverzió. In: Könyvtári figyelő. 7 (43) (1997) 1 : 73-80.
- 311.SMALLEY, Joseph (1991): The French cataloging code of 1791 : a translation. In: Library quarterly. 61 (1991) 1 : 1-14.

312. SMIRAGLIA, Richard P. (1987): Bibliographic control theory and nonbook materials. In: INTNER, Sheila S. – SMIRAGLIA, Richard (ed.): Policy and practice in bibliographic control of nonbook media. Chicago ; London : ALA, 1987, 15-24.
313. SMIRAGLIA, Richard P. (1989): Uniform titles for music: an exercise in collocating works. In: Cataloging & classification quarterly. 9 (1989) 3 : 97-113.
314. SMIRAGLIA, Richard P. (2001a): Future progress toward theory in knowledge organization. In: The Canadian journal of information library science. 26 (2001) 2/3 : 31-50.
315. SMIRAGLIA, Richard P. (2001b): The nature of „a work” : implications for the organization of knowledge. Lanham ; London : The Scarecrow Press, 2001.
316. SMIRAGLIA, Richard P. (2002a): The progress of theory in knowledge organization. In: Library trends. 50 (2002) 3 : 330-349.
317. SMIRAGLIA, Richard P. (2002b)(ed.): Works as entities for information retrieval. New York [etc.] : Haworth Pr., 2002. Ua.: Cataloging & classification quarterly. 33 (2002) 3-4.
318. SMIRAGLIA, Richard P. (2003): The history of 'the work' in the modern catalog. In: Cataloging & classification quarterly. 35 (2003) 3-4 : 553-567.
319. SMIRAGLIA, Richard P. - LEASER, Gregory H. (1999): Bibliographic families in the library catalog : a qualitative analysis and grounded theory. In: Library resources & technical services. 43 (1999) : 191-212.
320. SNYDER, Henry L. (1992): End users'/researchers' functions. In: Seminar on bibliographic records : proceedings of the seminar held in Stockholm, 15-16 August 1990, and sponsored by the IFLA UBCIM programme and the IFLA division of bibliographic controlled. by Ross Bourne. München : Saur, 1992. (UBCIM publications. N.s. ; 7), 48-60.
321. SNYMAN, M. M. M. – RENSBURG, M. Jansen van (1999): Reengineering name authority control. In: Electronic library. 17 (1999) 5 : 313-322.
322. SNYMAN, M. M. M. – RENSBURG, M. Jansen van (2000): NACO versus ISAN: prospects for name authority control. In: Electronic library. 18 (2000) 1 : 63-68.
323. SOLTANI, Poori (2002): Historical aspects of cataloging and classification in Iran. In: Cataloging & classification quarterly. 35 (2002) 1-2 : 187-208.
324. SOLTÉSZ Katalin, J. (1967): A tulajdonnevek lefordíthatósága. In: Magyar nyelvőr. 91 (1967) 3 : 280-292.
325. SOLTÉSZ Katalin, J. (1979): A tulajdonnév funkciója és jelentése. Bp. : Akad. K., 1979.
326. SONNEVEND Péter (2003): A könyvtári rendszer. In: HORVÁTH Tibor – PAPP István (szerk.): Könyvtárosok kézikönyve. 3. köt., A könyvtárak rendszere. Bp. Osiris, 2003, 241-292.
327. SØRENSEN, Holger Steen (1963): The meaning of proper names : with definiens formula for proper names in modern English. Copenhagen : Gad, 1963.
328. SOWA, John F. (2000): Knowledge representation : logical, philosophical, and computational foundations. Pacific Grove : Books/Cole, 2000.
329. SRIDHAR, M. S. (2004): Opac vs card catalogue: a comparative study of user behaviour. In: Electronic library. 22 (2004) 2 : 175-183.

- 330.STOLNICKI Gyula (2001): SQL kézikönyv : SQL92-szabvány és IBM DB2, IBM SQL/DS, INFORMIX, INGRES, Novell XQL, Oracle, Sybase. 2., átd. kiad. Bp. : Computerbooks, 1995, 2001.
- 331.STROUT, Ruth French (1956): The development of the catalog and cataloging codes. In: The Library Quarterly. 26 (Oct. 1956) 4 : 254-275.
- 332.STRUNK, Kirsten (1991): Control of personal names. In: Cataloging & classification quarterly. 14 (1991) 2 : 63-79.
- 333.SVENONIUS, Elaine (1989)(ed.): The conceptual foundations of descriptive cataloging. San Diego [etc.] : Academic Press, 1989.
- 334.SVENONIUS, Elaine (1992): Bibliographic entities and their uses. In: Seminar on bibliographic records : proceedings of the seminar held in Stockholm, 15-16 August 1990, and sponsored by the IFLA UBCIM programme and the IFLA division of bibliographic control. by Ross Bourne. München : Saur, 1992. (UBCIM publications. N.s. ; 7), 3-18.
- 335.SVENONIUS, Elaine (2000): The intellectual foundation of information organization. Cambridge : MIT Press , 2000. (Digital libraries and electronic publishing)
- 336.SZELLE Béla (1962): Katalogizálástörténet. 1 - 2. köt. Bp. : Tankönyvkiadó, 1962. Egyetemi jegyzet
- 337.SZELLE Béla (1972): Bevezetés a katalogizáláselméletbe. Bp. : Tankönyvkiadó, 1972. Egyetemi jegyzet
- 338.SZÜCS Jenő (1972): "Nemzetiség" és "nemzeti öntudat" a középkorban : szempontok egy egységes fogalmi nyelv kialakításához. In: Nemzetiség a feudalizmus korában : tanulmányok. Bp. : Akad. K., 1972. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat ; 64), 9-71.
- 339.SZÜCS Jenő (1984): A nemzet historikuma és a történelemszemlélet nemzeti látószöge : hozzászólás egy vitához. In: Nemzet és történelem : tanulmányok. 2. kiad. Bp. : Gondolat, 1984. (Társadalomtudományi könyvtár, ISSN 0324-2463), 11-279. Az 1. kiad.: 1974.
- 340.TAIT, James A. (1969): Authors and titles : an analytical study of the author concept in codes of cataloguing rules in the English language, from that of the British Museum in 1841 to the Anglo-American Cataloguing rules. London : Clive Bingley, 1969.
- 341.TAKAWASHI, Tadayoshi (2002): Relationship between Japanese and Western cataloging rules. In: Cataloging & classification quarterly. 35 (2002) 1-2 : 209-225.
- 342.TAKAWASHI, Tadayoshi – SHIHOTA, Tsutomu – OSHIRO, Zensei (1989): The no-main-entry principle: the historical background of the Nippon cataloging rules. In: Cataloging & classification quarterly. 9 (1989) 4 : 67-77.
- 343.TAMURA, Kiyoko (1986): Bibliographic information and databases in Japan. In: International cataloguing. (July/September 1986) : 30.
- 344.TAO, Hanyn – COLE, Charles (1990): Wade-Giles or Hanyn Pinyin : practical issues and proper names. In: Cataloging & classification quarterly. 15 (1990) 2 : 105-117.
- 345.TAUBE, Mortimer (1950): The cataloging of publications of corporate authors. In: The library quarterly. 20 (1950) 1 : 1-20.
- 346.TAYLOR, Archer – MOSHER, Fredric J. (1951): The bibliographical history of anonyms and pseudonyms. Chicago : University of Chicago, 1951.
- 347.TAYLOR, Arlene G. (1984): Authority files in online catalogs: an investigation of their value. In: Cataloging & classification quarterly. 4 (Spring 1984) 3 : 1-17.

348. TAYLOR, Arlene G. (1987): Authority control and system design. In: Policy and practice in bibliographic control of nonbook media. Ed. by Sheila S. Intner and Richard P. Smiraglia. Chicago ; London : ALA, 1987, 64-81.
349. TAYLOR, Arlene G. (1989): Research and theoretical considerations in authority control. In: Cataloging & classification quarterly. 9 (1989) 3 : 29-56.
350. TAYLOR, Arlene G. (1999): The organization of information. Englewood : Libraries Unlimited, 1999.
351. TILLET, Barbara B. (1989a) (ed.): Authority control in the online environment: considerations and practices. New York ; London : Haworth Press, 1989. Ua.: Cataloging & classification quarterly. 9 (1989) 3.
352. TILLET, Barbara B. (1989b): Considerations for authority control in the online environment. In: Cataloging & classification quarterly. 9 (1989) 3 : 1-11
Ua. in: TILLET, Barbara (ed.): Authority control in the online environment: considerations and practices. New York ; London : Haworth Press, 1989. Idézve az előző alapján.
353. TILLET, Barbara B. (1996): International shared resource records for controlled access [hálózati dokumentum] . In: Authority Control in the 21st Century : an invitational conference, March 31 - April 1, 1996 : proceedings. Dublin, Ohio : OCLC Online Computer Library Center, Inc., 1996. Hozzáférés a tartalomjegyzékből
<http://digitalarchive.oclc.org/da/ViewObject.jsp?fileid=0000003520:000000091710&reqid=1268>
354. TILLET, Barbara B. (2001): A Virtual International Authority File [hálózati dokumentum]. In: 67th IFLA Council and General Conference, August 16-25, 2001, Boston
<http://www.ifla.org/IV/ifla67/papers/094-152ae.pdf>
355. TILLET, Barbara B. (2002): A Virtual International Authority File [hálózati dokumentum]. In: Workshop on Authority Control among Chinese, Korean and Japanese Languages (CJK Authority 3). March 14 – 18, 2002, Karuizawa, Tokyo, Kyoto.
<http://www.nii.ac.jp/publications/CJK-WS3/cjk3-08a.pdf>
356. TILLET, Barbara B. (2003): Authority control [hálózati dokumentum] : state of the art and new perspectives. In: Authority control : definition and international experiences : international conference. Florence, Italy, February 10-12, 2003.
http://www.sba.unifi.it/ac/relazioni/tillett_eng.pdf
357. TOLCSVAI Nagy Gábor (1997a): A nyelvi norma. In: Studia in honorem P. Fábrián, E. Rácz, I. Szathmári oblata a collegis et discipulis. Bp. ELTE 1988 [!1989], 137-141.
358. TOLCSVAI Nagy Gábor (1997b): Posztmodern névadás : a névjelleg változása. In: Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. 2. köt. Bp. : Magyar Nyelvtudományi Társ. ; Miskolc : Miskolci Egy. Bölcsészettud. Int., 1997. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai, ISSN 0133-318X ; 209.), 600-607.
359. TULL, Laura (2002): Library systems and Unicode: a review of the current state of development. In: Information technology and libraries. 21 (2002) 4 : 181-185.
360. [UNESCO (2001)]: UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity, 2001[hálózati dokumentum]. Adopted by the 31st UNESCO General Conference, Paris, 2 November 2001. In: Portal UNESCO.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001271/127160m.pdf>
Magyar nem hivatalos fordítás: Magyar UNESCO Bizottság,
<http://www.unesco.hu/index.php?type=node&id=802>
361. UNGVÁRY Rudolf (2003): A Nemzeti Könyvtár számítógépesítésének története 1969-től az ezredfordulóig. In: Könyvtári figyelő. 13 (49) (2003) 1 : 11-66.

362. UNGVÁRY Rudolf - VAJDA Erik (2002): Könyvtári információkeresés. 2. kiad. Bp. : Typotex, 2002.
- UNGVÁRY Rudolf - VAJDA Erik (2003): Az információkeresés szavai. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás. 50 (2003) 12 : 479-490.
363. VAJDA Erik (1979): A bibliográfiai-katalogizálási szabványok megváltoztatásának jogosultsága és elvei : gondolatok Csűry István cikke ürügyén. In: Könyvtári figyelő. 25 (1979) 1 : 30-40.
364. VAJDA Erik (1990): A besorolási adatok egységesítése : fogalmak tisztázása és terminológiai javaslat. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás. 37 (1990) 5 : 186-190.
365. VAJDA Erik (1994): A csereformátumokról : alapozás és kiegészítés Mirna Willer cikkéhez. - In: Könyvtári figyelő. (1994) 1 : 35-41.
366. VAJDA Erik (1997): Megújul a könyvtári szabványosítás : egy szabályzat – némi bevezetéssel – a szakmai közvélemény tájékoztatására. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás. 44 (1997) 6 : 229-231.
367. VAJDA Erik (2000): Közös (osztott) katalogizálás - közös (központi) katalógus : terminológia, tipológia, stratégia. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros. 9 (2000) 2 : 28-39.
368. VAJDA Erik (2002): Principles of a National Union Catalog [hálózati dokumentum] : Shared cataloging in a small country
In: The Andrew W. Mellon Foundation conference on union catalogs : National Library of Estonia, 17-19 October 2002, Tallin.
http://www.nlib.ee/inglise/docs/mellon/m_vajda.doc
369. VARGA Ildikó (1982): A leíró katalógusok továbbépítése : útmutató. Bp. : OSZK-KMK, 1982.
370. VÁRNAI Judit Szilvia (2003): A tulajdonnevek lefordíthatósága. In: Magyar nyelvjárások. 41 (2003) : 653-657.
371. VÁSÁRHELYI Judit, P. (1996): Régi hazai nyomtatványok adatbázisainak elvei : tervek – elképzelések. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros. (1996) 1 : 12-17.
372. VELLUCCI, Sherry L. (1990): Uniform titles as linking devices. In: Cataloging & classification quarterly. 12 (1990) 1 : 35-62.
373. VELLUCCI, Sherry L. (1998): Bibliographic relationships. In: WEIHS, Jean (ed.): The principles and future of AACR : proceedings of the International Conference on the Principles and Future Development of AACR, Toronto, Ontario, Canada, October 23-25, 1997. Chicago : American Library Association, 1998, 105-146.
374. VERNON, Elizabeth (1991): Hebrew and Arabic script materials in the automated library. In: Cataloging & classification quarterly. 14 (1991) 1 : 49-67.
375. VERONA, Eva (1956): A historical approach to corporate entries. In: Libri. 7 (1956) 1 : 1-40.
376. VERONA, Eva (1959): Literary unit versus bibliographical unit. In: Libri. 9 (1959) 2 : 79-104. Ua. in: CARPENTER, Michael – SVENONIUS, Elaine (ed.): Foundations of cataloging : a sourcebook. Littleton : Libraries Unlimited, 1985, 155-175. Idézve az előző alapján.
377. VERONA, Eva (1962): Form headings in catalogues of the past and present. In: Library resources & technical services. 6 (1962) 4 : 295-317.
378. VERONA, Eva (1963): The function of the main entry in the alphabetical catalogue - a second approach. In: International Conference on Cataloguing Principles, Paris, 9-18 October, 1961 : report. London : Bingley, 1963, 145-157

379. VERONA, Eva (1971): Abecedni katalog u teoriji i praksi. 2. prer. izd. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1971. (Izdanja Hrvatskog bibliotekarskog društva ; 5.)
380. VERONA, Eva (1975): Corporate headings: their use in library catalogues and national bibliographies : a comparative and critical study. London : IFLA Committee on cataloguing, 1975.
381. VERONA, Eva (1980): A decade of IFLA's work on the standardization of bibliographic description. In: International cataloging. 9 (1980) 1 : 2-9.
382. VICKERY, Brian Campbell (1970): Az információkeresés technikái. In: UNGVÁRY Rudolf – ORBÁN Éva: Osztályozás és információkeresés : kommentált szöveggyűjtemény. 2. köt., Az információkeresés elmélete. Bp. : OSZK, 2001 : 108-133. Eredetileg: Techniques of information retrieval. London : Butterworth, 1970. Hivatkozás a magyar kiadás alapján.
383. VICZIÁN János (1990): Magyar írók élete és munkái : múlt, jelen, jövő és ajánlások a helyismereti személyi adattár készítéséhez. In: Könyvtári figyelő. 36 (1990) 5-6 : 465-472
384. VIX Györgyné (1972): Egy „XVIII. századi magyar anoním-lexikon” összeállításának problémái. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 5 (1972) : 57-64.
385. WALFISH, Barry (1983): Hebrew and Yiddish personal name authorities under AACR2. In: Cataloging & classification quarterly. 3 (1983) 4 : 51-64.
386. WALCH, Victoria Irons (comp.) (1994): Standards for archival description [hálózati dokumentum] : a handbook. Society of American Archivists, cop. 1994.
<http://www.archivists.org/catalog/stds99/matters.html>
387. WEBER, Lisa B.: Record formatting: MARC AMC. In: Cataloging & classification quarterly. 11 (1990) 3-4 : 117-162
388. WEIHS, Jean (ed.) (1998): The principles and future of AACR : proceedings of the International Conference on the Principles and Future Development of AACR : Toronto, Ontario, Canada, October 23/25, 1997. Ottawa ; Chicago : Library Association Publishing : American Library Association, 1998
389. WESTON, Paul G.: Automated access to the Vatican Library collections. In: International cataloging and bibliographic control. 18 (July/September 1989) 3 : 39-41.
390. WILLER, Mirna (1994): A szabványosítás szükségessége a géppel olvasható katalogizálásban. - In: Könyvtári figyelő. (1994) 1 : 42-48.
391. WILLER, Mirna (1996): Authority control and international standard authority data numbers: need for international cooperation [hálózati dokumentum]. In: Authority Control in the 21st Century : an invitational conference, March 31 - April 1, 1996 : proceedings. Dublin, Ohio : OCLC Online Computer Library Center, Inc., 1996.
<http://www.oclc.org/oclc/man/authconf/willer.htm>
<http://digitalarchive.oclc.org/request?pid=objid:0000003520>
392. WILLER, Mirna (1999a): Formats and cataloguing rules: developments for cataloguing electronic resources. In: Program. 33 (1999) 1 : 41-55.
393. WILLER, Mirna (1999b): Rad na međunarodnoj dostupnosti zapisa preglednih kataložnih jedinica: 1995-1998. In: Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 42 (1999) 1-4 : 43-70.
394. WILLER, Mirna (2003): Suvremenik Seymour Lubetzky: teoretičar, praktičar i učitelj katalogizacije (1898-2003). In: Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 46 (2003) 3-4 : 1-18

395. WILSON, Patrick (1983): The catalog as access mechanism : background and concepts. In: CARPENTER, Michael – SVENONIUS, Elaine (ed.): Foundations of cataloging : a sourcebook. Littleton : Libraries Unlimited, 1985, 256-268. Eredetileg: Library resources & technical services. 27 (1983) 1: 4-17. Hivatkozva az utóbbi alapján.
396. WILSON, Patrick (1989a): The second objective. In: SVENONIUS, Elaine (ed.): The conceptual foundations of descriptive cataloging. San Diego [etc.] : Academic Press, 1989, 5-16
397. WILSON, Patrick (1989b): Interpreting the second objective of the catalog. In: Library Quarterly. 59 (1989) 4 : 339-353.
398. WINKE, R. Conrad (1993): Discarding the main entry in an online cataloging environment. In: Cataloging & classification quarterly. 16 (1993) 1 : 53-70.
399. WOJTILLÁNÉ Salgó Ágnes (1996): A XVI-XVIII. századi könyvek számítógépes feldolgozásának problémái. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros. (1996) 1 : 6-12
400. YEE, Martha M. (1999): Guidelines for OPAC displays[hálózati dokumentum]. In: 65th IFLA Council and General Conference Bangkok, Thailand, August 20 - August 28, 1999. IFLA web-oldal.
<http://www.ifla.org.sg/IV/ifla65/papers/098-131e.htm>
401. YEE, Martha M. (1997): What is a work? In: WEIHS, Jean (ed.): The principles and future of AACR : proceedings of the International Conference on the Principles and Future Development of AACR : Toronto, Ontario, Canada, October 23/25, 1997. Ottawa ; Chicago : Library Association Publishing : American Library Association, 1998, 62-104.
402. YEE, Martha M. (2000): Lubetzky's work principle. In: HARKNESS Connell, Tschera - MAXWELL, Robert L. (ed.): The future of cataloging : insights from the Lubetzky Symposium, April 18, 1998 University of California, Los Angeles. The future of cataloging : insights from the Lubetzky Symposium, April 18, 1998 University of California, Los Angeles. Chicago, IL ; London : American Library Association, 2000, 72-104.
403. YOUNG, Joann S. (1992): Chinese romanization change: a study on user preference. In: Cataloging & classification quarterly. 15 (1992) 2 : 15-35.
404. ZENG, Lei (1993): Quality control of Chinese-language records using a rule-based data validation system. Part 2. A study of a rule-based validation system for online Chinese cataloging. In: Cataloging & classification quarterly. 18 (1993) 1 : 3-25.
405. ZILLHARDT, Sonia – BOURDON, Françoise (1998): AUTHOR Project [hálózati dokumentum]: transnational application of National Name Authority Files : Libraries Project PROLIB/COBRA-AUTHOR 10174 : final report. 1998.
<http://www.kb.nl/gabriel/projects/pages/cobra/author.pdf>

Katalogizálási szabályzatok, szabványok

Angol-amerikai (American Library Association, ALA) szabályzatok

ALA catalog rules: author and title entries.. Preliminary, 2nd ed. 1941.

ALA cataloging rules for author and title entries. 2nd ed. 1949.

Code of cataloging rules, author and title entry : an unfinished draft. 1960.

AACR - Anglo American Cataloging Rules. 1967.

AACR2 - Anglo American Cataloging Rules, 1978, főbb revíziók: 1988, 1998, 2002.

Európai katalogizálási szabályzatok rövidítéseinek feloldása*

AFNOR – Association française de normalisation, Norme française (francia)

RAK – Regeln für die alphabetische Katalogisierung in wissenschaftlichen Bibliotheken RAK-WB (német)

RC – Reglas de catalogación (spanyol)

RICA – Regole italiane di catalogazione (olasz)

Magyar szabványok

406.A Központi Címjegyzék katalogizálási szabályai. Bp. : Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ, OKBK, 1928. 2. kiad.: 1944.

407.A Központi Címjegyzék katalogizálási szabályai. Bp. : OKK, 1950.

408.MNOSZ 3424 – 52. Könyvtári címleírási szabályok. In: BARTA Gábor (összeáll.): Könyvtári és könyvtári vonatkozású szabványok gyűjteménye. Bp. : Tervgazdasági Kvk., 1954, 24-122.

409.BARTA Gábor (összeáll.) (1960): A könyvtári munka szabványai. 2., bőv. kiad. Bp. : Közgazdasági és jogi Kvk., 1960.

410.MSZ 3424 – 60. Könyvtári címleírási szabályok. In: BARTA Gábor (összeáll.): A könyvtári munka szabványai. 2., bőv. kiad. Bp. : Közgazdasági és jogi Kvk., 1960, 173-275.

411.MSZ 3401 – 52. A betűrendbe sorolás szabályai. In: BARTA Gábor (összeáll.): A könyvtári munka szabványai. 2., bőv. kiad. Bp. : Közgazdasági és jogi Kvk., 1960, 289-315.

412.MSZ 3401:1981. A bibliográfiai tételek betűrendbe sorolásának szabályai

413.MSZ 3423-1:1983. Leíró katalógusok bibliográfiai tételeinek szerkesztése. Általános előírások

414.MSZ 3423-2:1984. Leíró katalógusok bibliográfiai tételeinek szerkesztése. Könyvek (Helyesbítése:1988)

415.MSZ 3423-3:1986. Leíró katalógusok bibliográfiai tételeinek szerkesztése. Időszaki kiadványok

416.MSZ 3440-1:1983. A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Fogalommeghatározások. (Utolsó helyesbítése: 1988; visszavonási szándék: 2003/03)

---

* A szabványokat és egyes előírásokat szekunder források alapján említettem, nem pedig konkrét kiadásait alapján, ezért nem közlöm teljes impresszumadataikat.

- 417.MSZ 3440-2:1979. A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Személyek nevei
- 418.MSZ 3440-3:1983. A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Testületek neve
- 419.MSZ 3440-4-1986. A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Címek
- 420.MSZ 3440-3-1979. A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Földrajzi nevek
- 421.MSZ 3493:1982. Bibliográfiai tételek besorolási szabályai. Az ISO 7154:1983 alapján

Transzliterációs, transzkripció táblázatok

- 422.ALA-LC Romanization tabels. Washington : Library of Congress. Hálózati, javított és bővített kiadás. Eredeti: ALA-LC Romanization tables: transliteration schemes for non-Roman scripts, approved by the Library of Congress and the American Library Association, 1997.
<http://www.loc.gov/catdir/cpsd/roman.html>
423. [ALA-LC. Greek] Greek. In: Cataloging service bulletin. 105 (Summer 2004) : 108-109.
- 424.GYÖRKÖSY Alajos – KAPITÁNYFÉNY István – TEGYEY Imre: Ógörög – magyar szótár. 2. kiad. Bp. : Akad. K., 1993, 8-9
- 425.ISO/R 843:1968. International system for the transliteration of Greek characters into Latin characters. [Honosított szabvány, érvényben 1997-ig]
- 426.ISO 843:1997. Information and documentation. Conversion of Greek characters into Latin characters. 1st ed. Geneve : ISO, 1997. [Érvényben lévő honosított szabvány]
- 427.ISO 843:1999. Information and documentation. Conversion of Greek characters into Latin characters. 1st ed., corrected and reprinted 1999.06.01. Geneve : ISO, 1999, c1997.

Metaadat-szabványok, leírások

- 428.Authorities, a MARC format : specifications for magnetic tapes containing authority records. MARC Development Office, Library of Congress. Preliminary ed. Washington : Cataloging Distribution Service, Library of Congress, 1976.
- 429.Authorities, a MARC format. [Prepared by Josephine S. Pulsifer]. Washington : Processing services, Library of Congress, 1981.
- 430.DC (2003) - ISO TC 46/SC 4 N515. (2003.02.26.) ; ISO 15836:2003(E) ISO TC 46/SC 4 Information and documentation — The Dublin Core metadata element set (Draft International Standard)
Information et documentation — Éléments fondamentaux de métadonnées appelés
<http://www.niso.org/international/SC4/n515.pdf>
Legfrissebb verzió: The Dublin Core Metadata Initiative. Dublin Core Metadata Element Set, Version 1.1: Reference Description. 2004.
<http://dublincore.org/documents/dces/>
- 431.HUNMARC : a besorolási rekordok adatcsere formátuma : összefoglalás. 1999. Elektronikus kézirat.
- 432.[HUNMARC (2003)] KSZ/4.1. HUNMARC. A bibliográfiai rekordok adatcsere formátuma. Közread. a Könyvtári és Szakirodalmi Tájékoztatási Szabványosítási Bizottság ; kiad. az Országos Széchényi Könyvtár. Bp. : OSZK, 2003. Jóváhagyás: 2002. március
Elektronikus változatát közreadja: Bp. : OSZK, Könyvtári Intézet
<http://www.ki.oszk.hu/szabalyzatok/hunmarc.pdf>

- 433.LC MARC (1981)- Library of Congress. Processing Services: Authorities : a MARC format. 1st ed. Washington, Library of Congress, 1981.
- 434.MARC 21 AUTHORITY - MARC 21 format for authority data : contents. Washington : Library of Congress, ed. 1999, updated 2000.
<http://www.itsmarc.com/crs/Auth0001.htm>
- 435.MARC Standards. Library of Congress, Network Development and MARC Standards, Office. Washington : Library of Congress. [Portál]
<http://www.loc.gov/marc/>
- 436.[MARCXML] – MARCXML : MARC 21 XML Schema : official Web site. Library of Congress' Network Development and MARC Standards Office. Washington : LC
<http://www.loc.gov/standards/marcxml/>
- 437.[OAI (2004)] - Az Open Archives Initiative metaadatgyűjtési protokollja. Magyar fordítás verziója: 1.0, 2004-05-11. Fordította Kiss Gergő. Bp. : MTA SZTAKI Elosztott Rendszerek Osztály, 2004.
<http://hektar.sztaki.hu/oai/protokoll.html>
- 438.UNIMARC/Authorities : universal format for authorities. Recommended by the IFLA Steering Group on a UNIMARC Format for A ; approved by the Standing Committees of the IFLA Sections on Cataloguing and Information Technology. München ; London : Saur, 1991. (UBCIM Publications – New Series ; 2)
<http://www.ifla.org/VI/3/p1996-1/uniafull.htm>

Említett autorizálási jegyzékek, adatállományok

Magyarországi

439. BACZONI Tamásné: Kiemelt szerzők az Országos Széchényi Könyvtár olvasói betűrendes katalógusában. Bp. : Országos Népművelési Propaganda Iroda, 1974.
440. DEBRECZENI Kornélia, Sz. (1992): Magyar írói álnév lexikon : a magyarországi írók álnevei és egyéb jegyei Gulyás Pál lexikonának kiegészítése. Bp. : PIM, 1992.
441. GULYÁS Pál (1956): Magyar írói álnév lexikon : a magyarországi írók álnevei és egyéb jegyei. Függelék: Néhány száz névtelen munka jegyzéke. 2. kiad. Bp. : Akad. K., 1978, cop. 1956.
442. Hungarika Névkataszter. Bp. : OSZK
<http://www.iif.hu/db/hung/index.html>
443. Magyar Életrajzi Index. Bp. : PIM
<http://www.pim.hu/Online/adattar/mei.php>
444. Országos Széchényi Könyvtár (Budapest): LibriVision [OPAC]. Név besorolási rekordok. 2004-
http://nektar2.oszk.hu/LVbin/LibriVision/lv_database_set.html [LibriVision]
http://nektar2.oszk.hu/LVbin/LibriVision/lv_search_form.html?SESSION_ID=1114533850_1129566413&lv_action=LV_Search_Form&HTML_SEARCH_TYPE=SIMPLE&DB_ID=12 [Név besorolási rekordok adatbázisa]
445. [RMSZ (1990)] - PINTÉR Gábor (összeáll.): Régi magyarországi szerzők. Kész. az Országos Széchényi Könyvtár Régi Magyarországi Nyomtatványok Szerkesztőségében. Bp. : OSZK, 1989 [!1990]
446. A római katolikus egyház latin szertartású liturgikus művei egységesített címeinek jegyzéke. Bp. : OSZK KMK, 1983., utánn. 1986.
447. A személyek neve mint a katalógusok besorolási adata az egyes nemzetek gyakorlatában. Bp. : OSZK KMK, 1984, utánn. 1986.
448. [UTALÓJEGYZÉK (1986)] - POLARECZKYÉ Takács Ilona - TRISCHLERNÉ Kovács Lília (összeáll.): Utalójegyzék a személynév változatairól az egységesített alakra. Szerk. Varga Ildikó. Bp. : OSZK KMK, 1986.

Külföldi

449. ACOLIT : autori cattolici e opere liturgiche : una lista di autorità. 1-3. vol. Diretto da Mauro GUERRINI. Milano : ABEI, 1999-2004.
450. Anonymous classics : a list of uniform headings for European literatures. London : IFLA International Office for UBC, 1978.
451. Anonymous classics : a list of uniform headings for European literatures. 2nd ed., rev. [S.n.] : IFLA, 2004.
<http://www.ifla.org/VII/s13/pubs/AnonymousClassics2004.pdf>
452. Autorités BNF (Bibliothèque nationale de France)
<http://noticesautorites.bnf.fr/>
453. British Library – Integrated Catalogue / Browse an Alphabetical Index
http://catalogue.bl.uk/F/?func=file&file_name=login-bl-list

- 454.CoBRA - AUTHOR - Computerised Bibliographic Record Actions [honlap]. Conference of European National Librarians, GATeway and BRIDge to Europe's national Libraries (GABRIEL)
<http://www.bl.uk/gabriel/cobra/>
- 455.COFAR – French Official Corporate bodies of the Ancient Regime. In: Autorités BNF
<http://noticesautorites.bnf.fr/>
- 456.CORELI – Religious Corporate bodies. In: Autorités BNF
<http://noticesautorites.bnf.fr/>
- 457.CROLIST – [Horvát hálózati katalogizálási projekt és informatikai rendszeren belüli fájl]
<http://www.nsk.hr/opac-crolist/crolist.html>
- 458.[DOC] – VOLPI, Vittorio: Dizionario delle opere classiche : intestazioni uniformi degli autori, elenco delle opere e delle parti componenti, indici degli autori, dei titoli e delle parole chiave della letteratura classica, medievale e bizantina. 1-3. vol. 1994.
- 459.EDIT 16 - Censimento delle edizioni italiane del XVI secolo. [Autorizálási fájl az adatbázis részeként]
<http://edit16.iccu.sbn.it/>
- 460.[HPB] – The Hand Press Book Database [honlap]. Consortium of European Research Libraries. [Az adatbázis hozzáférése jogosultságokhoz kötött.]
<http://www.cerl.org/HPB/hpb.htm>
- 461.List of uniform headings for higher legislative and ministerial bodies in European countries. Compiled by the USSR Cataloguing Committee. 2nd ed. London : IFLA International Office for UBC, 1979.
- 462.List of uniform titles for liturgical works of the Latin rites of the catholic church : recommended by the Working Group on Uniform Headings for Liturgical Works. 2nd rev. ed. München: Saur, 1981.
- 463.Magyar kiad.: A római katolikus egyház latin szertartású liturgikus művei egységesített címeinek jegyzéke. Bp. : OSZK KMK, 1983., utánn. 1986.
- 464.Names of persons : national usages for entry in catalogues. By the IFLA International Office for UBC. 4th rev. and enl. ed. München [et al.] : Saur, 1996.
- 465.Magyar kiad. a 3. kiad. alapján: A személyek neve mint a katalógusok besorolási adata az egyes nemzetek gyakorlatában. Bp. : OSZK KMK, 1984, utánn. 1986.
- 466.Names of states : an authority list of language forms for catalogue entries. London : IFLA International Officefor UBC, 1981.
- 467.[LCNAF] Library of Congress Name Authority File. In: Library of Congress Authorities
<http://authorities.loc.gov/>
- 468.LEAF Project [honlap]. Coordinator Staatsbibliothek zu Berlin.
<http://www.crxnet.com/leaf/>
- 469.MALVINE Project [honlap]. Berlin State Library, European consortium of libraries, archives, and museums.
<http://www.malvine.org/>
- 470.NACO : Program for Cooperative Cataloging [honlap]. Washington : Library of Congress
<http://lcweb.loc.gov/catdir/pcc/naco.html>
- 471.[PAN] - Personennamen der Antike : PAN : Ansetzungs- und Verweisungsformen gemäss den RAK. Erarb. von der Bayerischen Staatsbibliothek, Red. Bearb. Claudia Fabian, Ute Klier. Wiesbaden : Reichert, 1993. (Regeln für die alphabetische Katalogisierung : RAK ; Bd. 7)

- 472.[PMA] - Personennamen des Mittelalters : PMA ; Namensformen für 13000 Personen gemäß den Regeln für die Alphabetische Katalogisierung (RAK) = Nomina scriptorum medii aevi. Bayerische Staatsbibliothek. Red. Bearb. Claudia Fabian. 2., erw. Ausg. München : Saur, 2000
- 473.[PND] – Die Deutsche Bibliothek – Personennamendatei
In.: Katalogdatenbank LTIS:
http://z3950.gw.dbf.ddb.de/z3950/zfo_get_file.cgi?fileName=DDB/searchForm.html
vagy
HBZ (Hochschulbibliothekszenrum des Landes Nordrhein-Westfalen), HBZ-Verbundkatalog - Personennamendaten:
http://193.30.112.134/F?func=find-a&local_base=hbz10
- 474.Rossijskaâ gosudarstvennaâ biblioteka. Katalog. [Autorizálási fájl az adatbázis részeként]
http://aleph.rsl.ru/F/-?func=file&file_name=find-a
- 475.Biblioteca Apostolica Vaticana. Cataloghi della Biblioteca Apostoli Vaticana. [Autorizálási fájl az adatbázis részeként]
<http://www.vaticanlibrary.vatlib.it/BAVT/default.asp>
- 476.VIAF – Virtual International Authority File. LC, Die Deutsche Bibliothek. [Projektismertető]. OCLC, 2003
<http://www.oclc.org/research/projects/viaf/default.htm>

Említett lexikonok, szakmai referenzművek

- 477.[CSGL] - LA RUE, Rodrigue: Clavis scriptorum graecorum et latinorum : répertoire des auteurs grecs et latins. 1-4. vol. Trois-Rivières : Univ. du Québec, 1985. 2. kiad.: [1-10]., 1996.
- 478.[LThK] - Lexikon für Theologie und Kirche. 1-13. Bd. Sonderausg.. Freiburg : Herder, 1986.
- 479.[PAULY] - Pauly's Real-Encyclopädie der classischen Alterthumswissenschaft. Neue Bearb. Unter Mitw. hrsg. von Georg Wissowa. Stuttgart: Metzler, 1988-, cop. 1894-1919.
- 480.PECZ Vilmos: Ókori lexikon. 1-4. Új kiad. [Repr.]. Bp.: Könyvért, 1984-1985. Eredeti: Bp. : Franklin, 1902-1904.
- 481.Repertorium Germanicum. Vol. 1. Berlin, 1916. Legutóbbi kötet: Vol. 9. Tübingen : Niemeyer, 2000.
- 482.[TLG]: Thesaurus Linguae Graecae : canon of Greek authors and works. Ed. Luci Berkowitz, Karl A. Squitier. New York [u.a.] : Oxford Univ. Press, 1986
- 483.[TLG Digital Library] - Thesaurus Linguae Graecae : a digital library of Greek literature. Irvine : University of California
<http://www.tlg.uci.edu/>
- 484.[ThRL] - Theologische Realenzyklopädie. 1-23. Bd. [Aaron-Namengebung] és Register zu Band 1-17 / hrsg. von Gerhard Krause und Gerhard Müller. Berlin ; New York : de Gruyter, 1977-1994.

Egyéb rövidítések listája

ABEI - Associazione dei bibliotecari ecclesiastici italiani
ACOLIT – Autori cattolici e opere liturgiche in italiano
AFNOR - Association Française de Normalisation
ALA – American Library Association
BL - British Library
Cat. Ant. – OSZK. Régi Nyomtatványok Tára. Antiqua katalógus.
CERL – Consortium of European research libraries
CIH – Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur
CIP – Cataloguing in Publication
CoBRA - AUTHOR - Computerised Bibliographic Record Actions
COFAR - Collectivités Officielles Françaises d’Ancien Régime
CORELI - CORELI (Collectivités Religieuses)
ICCP - International Conference on Cataloguing Principles, Paris, 1961
EDIT 16 - Censimento nazionale delle edizioni italiane del XVI secolo
Eruditio – Bibliotheca Eruditionis. Régi Magyarországi Nyomtatványok és Olvasmányok adatbank (1500-1700)
FRBR - Functional Requirements for Bibliographic Records
FRANAR - Functional Requirements and Numbering of Authority Records
HPB – Hand Press Book Database
IFLA – International Federation of Library Association
IFLA UBCIM – IFLA Universal Bibliographic Control and International Marc Programme
IMCE - International Meeting of Cataloguing Experts, Koppenhága, 1969
IME ICC - IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, Frankfurt, 2003
ISA(D)N International Standard Authority Data Number
ISBD – International Standard Book Description
JSC - Joint Steering Committee for Revision of Anglo-American Cataloging Rules
LC – Library of Congress, Washington
LCNAF - Library of Congress Name Authority File
LEAF - Linking and Exploring Authority Files
Lectio – Olvasmánytörténeti források
LITA – Library and Information Technology Association
MALVINE - Manuscripts and Letters via Integrated Networks in Europe
MARC – Machine Readable Catalog
MLAR – IFLA UBCIM Working Group on Minimal Level Authority Records
MNB – Magyar Nemzeti Bibliográfia
MOKKA – Magyar Országos Közös Katalógus
MSZ – Magyar Szabvány
NACO - Name Authority Cooperative

NAL – British Library. Name Authority List
OAI – Open Archives Initiative
OCLC - Ohio College Library Center (1967), később Online Computer Library Center
ODR – Országos Dokumentumellátó Rendszer
OPAC – Online Public Access Catalog
PCNB – Paris Conference on National Bibliographies, 1977
RLG - Research Libraries Group
RMK – Régi Magyar Könyvtár
RMNY – Régi Magyarországi Nyomtatványok
UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
VD16 - Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts
VD17 - Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts
VIAF – Virtual International Authority File

Függelék

1. számú függelék

Autorizálási rekord: auktorizált szerzői név és műcím

Illusztráció a Bibliothek national de France BN-OPALE Plus adatbázisából

Arisztotelész: Poétika

1. Címzés formátum

Aristote (0384-0322 av. J.-C.) *forme courante* *français*

Poétique *forme courante* *français*

De arte poetica liber *forme internationale* *latin*

Perì poiētikḗs *forme internationale* *translit.-ISO* *grec polytonique*

Langue(s) : grec ancien (jusqu'à 1453)

Traité sur l'art dont il ne reste qu'un long fragment consacré à la tragédie et à l'épopée

Forme(s) rejetée(s) :

- < De arte poetica *latin*
- < (De) arte poetica liber *latin*
- < De poetica liber *latin*
- < Poetica *latin*
- < (De) poetica liber *latin*
- < Perì poiētikēis *romanisation* *grec polytonique*
- < Poetik *allemand*
- < Über die Dichtkunst *allemand*
- < Über die Kunst der Poësie *allemand*
- < The poetic *anglais*
- < Poetics *anglais*
- < Verhandeling over de dichtkunst *néerlandais*
- < Treatise on poetry *anglais*

Forme(s) associée(s) :

Bibliothèque nationale de France -- Manuscrits. Ms. Coislin gr. 020

Source(s) : Coll. Budé : forme française retenue. - Teubner : forme latine retenue. -
Encycl. Grèce : forme grecque retenue (en orthographe polytonique), ici translittérée selon ISO 843
(1997)

DLL. - Laffont-Bompiani, Oeuvres

BN Cat. gén. - BN Cat. gén. 1960-1969 (sous la vedette : Aristoteles) : Poetica

Ancien n° dans BN-OPALE : 002495169 ATU

Ancien n° dans BN-OPALE : 002983777 AMA

N° de notice dans BN-OPALE PLUS : FRBNF120097189 2003/03/28

2. INTERMARC formátum

000 01702c0 as22003732 45
001 FRBNF120097189
008 800422030328yygrc 010
100 \$313091331\$w 1 b.fre.\$aAristote\$dd0384-0322 av. J.-C.
145 16\$w.1..b.fre.\$aPoétique
145 16\$w.0..b.lat.\$aDe arte poetica liber
145 16\$w.0..bagrp.\$aPeri poiitikiĩs
320 \$311975118\$9161\$w. .b.....\$aBibliothèque nationale de France\$xManuscrits. Ms. Coislin gr.
020
445 16\$w....b.lat.\$aDe |arte poetica
445 16\$w....b.lat.\$a(De) |arte poetica liber
445 16\$w....b.lat.\$aDe arte poetica
445 16\$w....b.lat.\$aDe poetica liber
445 16\$w....b.lat.\$aPoetica
445 16\$w....b.lat.\$a(De) |poetica liber
445 16\$w....bugrp.\$aPeri poiētikeĩs
445 16\$w....b.ger.\$aPoetik
445 16\$w....b.ger.\$aÜber die Dichtkunst
445 16\$w....b.ger.\$aÜber die Kunst der Poësie
445 16\$w....b.eng.\$aThe |poetic
445 16\$w....b.eng.\$aPoetics
445 16\$w....b.dut.\$aVerhandeling over de dichtkunst
445 16\$w....b.eng.\$aTreatise on poetry
600 \$aTraité sur l'art dont il ne reste qu'un long fragment consacré à la tragédie et à l'épopée
610 \$aColl. Budé : forme française retenue\$aTeubner : forme latine retenue\$aEncycl. Grèce :
forme grecque retenue (en orthographe polytonique), ici translittérée selon ISO 843 (1997)
610 \$aDLL\$aLaffont-Bompiani, Oeuvres
610 \$aBN Cat. gén.\$aBN Cat. gén. 1960-1969 (sous la vedette : Aristoteles) : Poetica
917 \$oOPL\$a002495169\$bATU
917 \$oOPL\$a002983777\$bAMA

3. UNIMARC formátum

000 02474cx h2200433 45
001 FRBNF120097189
005 20030328
039 \$oOPL\$a002495169\$zATU
039 \$oOPL\$a002983777\$zAMA
100 \$a19800422|frey0103 ba0
101 \$agrc
102 \$aXX
106 \$a010
152 \$aAFNOR Z 44-061\$c2
240 \$aAristote\$f0384-0322 av. J.-C.\$9 1 \$7ba0yba0y\$8frefre\$stPoétique
300 | \$aTraité sur l'art dont il ne reste qu'un long fragment consacré à la tragédie et à l'épopée
440 \$aAristote\$f0384-0322 av. J.-C.\$7ba0yba0y\$8frelat\$stDe ěarte poetica
440 \$aAristote\$f0384-0322 av. J.-C.\$7ba0yba0y\$8frelat\$st(De) ěarte poetica liber
440 \$aAristote\$f0384-0322 av. J.-C.\$7ba0yba0y\$8frelat\$stDe arte poetica
440 \$aAristote\$f0384-0322 av. J.-C.\$7ba0yba0y\$8frelat\$stDe poetica liber
440 \$aAristote\$f0384-0322 av. J.-C.\$7ba0yba0y\$8frelat\$stPoetica
440 \$aAristote\$f0384-0322 av. J.-C.\$7ba0yba0y\$8frelat\$st(De) ěpoetica liber
440 \$aAristote\$f0384-0322 av. J.-C.\$7ba0yba0e\$8fregre\$stPeri poiěetikeĩs
440 \$aAristote\$f0384-0322 av. J.-C.\$7ba0yba0y\$8freger\$stPoetik
440 \$aAristote\$f0384-0322 av. J.-C.\$7ba0yba0y\$8freger\$stÜber die Dichtkunst
440 \$aAristote\$f0384-0322 av. J.-C.\$7ba0yba0y\$8freger\$stÜber die Kunst der Poësie
440 \$aAristote\$f0384-0322 av. J.-C.\$7ba0yba0y\$8freeng\$stThe ěpoetic
440 \$aAristote\$f0384-0322 av. J.-C.\$7ba0yba0y\$8freeng\$stPoetics
440 \$aAristote\$f0384-0322 av. J.-C.\$7ba0yba0y\$8fredut\$stVerhandeling over de dichtkunst
440 \$aAristote\$f0384-0322 av. J.-C.\$7ba0yba0y\$8freeng\$stTreatise on poetry
440 \$aAristote\$f0384-0322 av. J.-C.\$7ba0yba0y\$8frelat\$stDe arte poetica
440 \$aAristote\$f0384-0322 av. J.-C.\$7ba0yba0y\$8frelat\$stDe ěarte poetica
510 \$311975118\$9 \$7ba0yba0y\$8fre \$aBibliothèque nationale de France\$xManuscrits. Ms. Coislin gr. 020
740 \$aAristote\$f0384-0322 av. J.-C.\$9 0 \$7ba0yba0y\$8frelat\$stDe arte poetica liber
740 \$aAristote\$f0384-0322 av. J.-C.\$9 0 \$7ba0yba0a\$8fregre\$stPeri poiĩtikĩs
801 \$aFR\$bBnF\$c20030328
810 \$aColl. Budé : forme française retenue\$aTeubner : forme latine retenue\$aEncycl. Grèce : forme grecque retenue (en orthographe polytonique), ici translittérée selon ISO 843 (1997)
810 \$aDLL\$aLaffont-Bompiani, Oeuvres
810 \$aBN Cat. gén.\$aBN Cat. gén. 1960-1969 (sous la vedette : Aristoteles) : Poetica

2. számú függelék

Virtuális autorizálási fájl OAI modellje

Több írásrendszert megjelenítő név- autorizálási rekord: a Library of Congress modellje

Tag	I1	I2	Subfield Data
010			#a n 80050515
035			#a (DLC)n 80050515
040			#a DLC #c DLC #d DLC #d NIC
100	0		#a Confucius
400	0		#a Konfuzius
400	0		#a K'ung Fu-tzu
400	0		#a Kongzi
400	1		#a Kong, Qiu
400	0		#a K'ung-tzu
400	1		#a K'ung, Ch'iu
400	0		#a K'oshi
400	0		#a Konfu ^ˆ t ^ˆ si ^ˆ i
400	0		#a Kongja
400	0		#a Kung Fu
400	1		#a K'ung, Fu-tzu
400	0		#a Confucio
400	0		#a Конфуций
400	0		#a 孔夫子
400	0		#a 孔子
400	0		#a 孔丘
400	0		#a こうし
400	0		#a コウシ
400	0		#a 공자
670			#a Jakobs, P. M. Kritik an Lin Piao und Konfuzius, c1983: #b t.p. (Konfuzius)
670			#a Konfu ^ˆ t ^ˆ si ^ˆ i, 1993: #b t.p. verso (551-479 B.C.)
670			#a His Gespräche (Lun y ^ˆ u), 1910: #b t.p. (Kungfutse)
670			#a Web connection #u http://www.friesian.com/confuci.htm
700	0		#a 孔夫子 #5 Natl. Lib. of China

A 100-as mezőben auktorizált forma a latin alak; a 400-as mezőkben az angol, német, olasz, kínai, japán, koreai, orosz változatok és transliterált formák, közöttük a kínai Wade-Giles és pinyin kínai-latin átírások.

Forrás: TILLET (2001) : 130

3. számú függelék

A kérdőíves felmérésben részt vevő intézmények listája

I. Magyar nemzeti könyvtár

1. Országos Széchényi Könyvtár (OSZK)

II. Felsőoktatási könyvtárak*

2. Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár (DEENK)
3. ELTE Egyetemi Könyvtár (ELTE EK)
4. Pécsi Tudományegyetem Könyvtára (PTE)
5. Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár (SZTE)

III. Egyházi könyvtárak

6. Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Zsámbék
7. Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium
8. Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, Pápa
9. Főegyházmegeyi Könyvtár, Eger
10. Evangélikus Hittudományi Egyetem Könyvtára, Budapest (EHEK)
11. Evangélikus Országos Könyvtár, Budapest (EOK)
12. Főapátsági Könyvtár, Pannonhalma
13. Főszékesegyházi Könyvtár, Esztergom
14. Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár, Kalocsa
15. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba (PPKE BTK)
16. Piarista Központi Könyvtár (Kegyesrendi Központi Könyvtár), Budapest (Piarista KK)
17. Szapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest
18. Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjtemények Nagykönyvtára
19. Szegedi Hittudományi Főiskola Könyvtára, Szeged (a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya Szegedi Könyvtárával szoros együttműködésben állva közösen kitöltött kérdőívet küldtek vissza)
20. Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Könyvtára, Nyíregyháza
21. Tiszántúli Református Egyházkerület és Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára, Debrecen

IV. Szakkönyvtárak

22. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK)
23. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (MTAK)
24. Országos Idegennyelvű Könyvtár (OIK)
25. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (OPKM)

---

* Az egyházi felsőoktatási intézményeket az Egyházi intézmények közé soroltam

V. Megyei könyvtárak

- 26. Békés: Békés Megye Képviselő-testülete Megyei Könyvtára, Békéscsaba
- 27. Fejér: Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár, Székesfehérvár
- 28. Nógrád: Balassi Bálint Megyei Könyvtár, Salgótarján
- 29. Pest: Pest Megyei Könyvtár, Szentendre
- 30. Somogy: Megyei és Városi Könyvtár, Kaposvár
- 31. Vas: Berzsenyi Dániel Könyvtár, Szombathely
- 32. Zala: Deák Ferenc Megyei Könyvtár, Zalaegerszeg

VI. Elektronikus könyvtárak

- 33. Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK)
- 34. Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ Kht. (Neumann-ház)

4. számú függelék

Az auktorizálásról készített magyarországi felmérés kérdőíve

Kedves Katalógizáló!

Intézményét képviselve egy adatgyűjtő lap kitöltésére szeretném felkérni.

Az adatgyűjtés célja felmérni az egységesített besorolási adatok kezelésének jelenlegi gyakorlatát az egyes könyvtárak számítógépes katalógusaiban.

Az adatgyűjtés csak a formai szempontokra, ezen belül a szerzők, testületek, rendezvénynevek és egységesített címekre terjed ki. Kiemelt vizsgálati szempont a történeti, vallási nevek és egyházi intézmények besorolási adata.

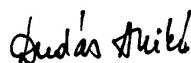
Előfordulhatnak olyan kérdések, amelyek tárgytalanok az adott könyvtárban, ilyenkor a kérdést hagyják megválaszolatlanul. Előfordulhat az is, hogy valamelyik könyvtárban az alkalmazott könyvtári program keretei tágabb megoldásokat tesznek lehetővé, a jelenlegi adatgyűjtő lap szempontjából alternatív kérdéseket-válaszokat is felvetnek. A felmerülő megjegyzések közlésére a 6., 7. pontban van lehetőség.

A kitöltött kérdőíveket elektronikusan (anikod@btk.ppke.hu) vagy postán szíveskedjenek visszaküldeni (*Dudás Anikó, 2081 Piliscsaba, Vörösmarty u. 3.*), lehetőleg **július végéig**.

A felmérés eredményei PhD értekezésem részét képezik majd. Kérem, ha módjukban áll, segítsék az adatgyűjtést az űrlap kitöltésével és visszaküldésével!

Piliscsaba, 2004. július

Közreműködésüket hálásan köszönöm

Dudás Anikó

ELTE BTK, Budapest

Magyar Irodalom Doktori Program, Könyvtár
Alprogram

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba

[A kérdőív külön fájlban található]

Rezümé

Dudás Anikó

A besorolási adatok egységesítésének problémái

a dokumentumleírásban

Ph.D. disszertáció összefoglaló

Az értekezés a bibliográfiai leíráshoz kapcsolódó név és cím hozzáférési pontok elméletével és könyvtári gyakorlatával foglalkozik. Az információszerzés elméleti szegmenseiből kiindulva a katalógusfunkciók és a tulajdonnévvel megadott keresőelemek összefüggéseit tárgyalja. A név / cím keresőelemek funkcionális szerepkörét előtérbe helyezve elemzi az autorizálás, az autorizálási állományok és a normalizált formák elméleti és pragmatikus kérdéseit. A magyar terminológia elavultsága és hiánya miatt, a régebbi és új törekvéseket is figyelembe vevő megállapítások szintézisével új terminológiát dolgoz ki. A katalógus hagyományosan meghatározott alapfunkcióinak köre (*visszakereshetőség* és az összetartozó információk *kollokációja*) kiegészül a korreláció (görög etimonnal, a *szündeszisz*) funkciójával. A funkciók sikeres megvalósításának feltétele az autorizálási rendszer működtetése a megfelelő szabványosság biztosításával. A bibliográfiai információs rendszer egyik kulcsfontosságú eleme az entitás tulajdonneve, amelyet íráskép reprezentál. A tulajdonnév egyidejűleg közvetít szemantikai információt és komplex organizáló feladata is van. A hatékony információkeresés egyik fő problémája az adatbázisokban a keresőelemek homogenitásának hiányosságaiból ered. A névadatok inkonzisztenciája különösen a régebbi (ókori, középkori) korszakok névanyagát érinti. A disszertáció ezért összefoglalja a legvariábilisabb réteget képező történeti névanyagra, a klasszikus görög szerzőkre, műveikre és e nevek autorizált alakjára. Rámutat azokra a körülményekre is, amelyek az önálló vagy integrált virtuális adattárakban inkonzisztenciához és aszindeton adatelemekhez vezetnek.

A korábbi, globális egységesség elvét a XX. század végén fokozatosan felváltotta a kulturális sokszínűség az egységesített névformák esetében is megőrizni kívánó szemlélet, olyan információtechnikai eljárások kidolgozását szorgalmazva, amelyek az integrált adatkezelést a felhasználói kompetenciák figyelembevételével is kezelni tudják. A magyarországi autorizálási gyakorlatról készített felmérés eredményeiből kiderül, hogy a hazai autorizálási szakmai kultúrában csak részlegesen vannak meg azok az előfeltételek, amelyek az újabb, elméleti síkon megfogalmazott követelményekkel (mű-

elmélet, autorizálási fájl funkciói, entitás-kapcsolat modell, információkereső rendszerek,
felhasználói elvárások) megfeleltethetők lennének.

Summary

Dudás, Anikó

Problems of Authority Control in Descriptive Cataloguing

Ph.D. Thesis Abstract

This thesis presents theoretical correspondences of name and title access points associated with bibliographic records. It also analyzes the peculiarities of library practice. Concerning related segments of information management theory it discusses the relationships of catalog functions and proper name search terms. Authority control, authority files and concepts on authority data are displayed in the theoretical and pragmatic frame of functional tasks of name / title access points. As the recent Hungarian terminology is out of date and some adequate terms are missing as well, it was unavoidable to define the related key-terms based on synthesizing and to harmonize preceding scholarly definitions and new approaches. Two traditional basic functions of the catalog (*finding* and *collocative* objective) are widened with connective mechanisms, relationships, and referential character: the *correlation* (with Greek etymon: *syndesis*). Managing these tasks successfully supposes maintaining an authority system with a necessary degree of standardization. Entity's name makes an essential element of this system, which is represented by the written form. Names transmit semantic content and they function as complex organizing elements at the same time. One of the cardinal problems regarding the efficiency of the retrieval systems is the lack of homogeneity of the search terms. Hence the thesis pays much attention to the most variable types of name from historical times, with special interest to classical Greek authors, their works and their authorized name forms. The detailed analysis points at those problems, which lead to the inconsistency and asyndeton data elements in individual or virtual integrated databases.

The former concept of global uniqueness of entry headings was gradually replaced at the end of the 20th century by an approach that tends to preserve the cultural variation even at the authorized forms of names. It urges to develop such information technological processes, which can handle integrated systems taking personal competence into account. The results of a survey researching on authority practice, show that there are just a few particular conditions in Hungarian practice that might meet the requirements of current conceptions of theories (work-theory, functions of authority files, entity-relationship model, information retrieval systems and users' expectations).